

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt/Volume 07
Sayı/Issue 01
Mayıs/May 2023
e-ISSN 2587-1234

Rusya Federasyonu'nun 21. Yüzyıl Askeri Doktrini

21st Century Military Doctrine of the Russian Federation

Oktay BİNGÖL

Türk Devletlerinin Tarihteki İpek Yolu Deneyimi

The Silk Road Experience of Turkish States in History

Nurzhanat AMETBEK

Enerji Güvenliği Bağlamında Çin'in Arap Dünyası'na Yönelik Enerji Politikası

In the Context of Energy Security China's Energy Policy for the Arab World

Mehmet Seyfettin EROL-Emrah KAYA

Avustralya'nın Çok Yönlü Dış Politikasında Çin'in Yeri

China's Place in Australia's Multifaceted Foreign Policy

Zeki Talustan GÜLTEN

Afganistan Merkezli Göçün Nedenleri ve Çözüm Yolları

Reasons and Solutions for Afghanistan-Centered Migration

Ahmad Khan DAWLATYAR

NATO Üyeliği Öncesi ve Sonrasında Hırvatistan'ın Tercihleri

Croatia's Preferences Before and After NATO Membership

Serdar ÇAKIR-Güngör ŞAHİN

Türkiye'de "Afrika Algısı" ve Afrika'ya Yönelik Bakış (21. Asrın İlk Çeyreği)

"African Perception" in Türkiye and the African Vision (First Quarter of the 21st Century)

Gökhan KAVAK

Environmental and Climate Policies of the EU: Where Does on Türkiye Stand on?

AB'nin Çevre ve İklim Politikaları: Türkiye'nin Politikalara Uyumu Ne?

Özge ELETEK

Bölge Çalışmalarının Tanımı, Kapsamı ve Temel Unsurları: Kavramsal Bir Çerçeve

Definition, Scope and Basic Elements of Area Studies: A Conceptual Framework

Suat TAŞKESEN

KİTAP İNCELEMELERİ/BOOK REVIEWS

Dr. Mehdi Parvizi Amineh Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Onun Yansımaları : Hegemonya Krizi ve Küresel Düzen

The China-led Belt and Road Initiative and Its Reflections: The Crisis of Hegemony and Changing Global Orders

Göktuğ ÇALIŞKAN

Gerard Delanty, Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik

Gerard Delanty, Inventing Europe: Idea, Identity, Reality

Gamze BAL

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

DİL EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Selma YEL • Türkçe Dil Editörü

Prof. Dr. Cem KARADELİ • İngilizce Dil Editörü

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA • Rusça Dil Editörü

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Doğan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Zeki Talustan GÜLTEN

Egemen ÖNEY

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAMI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Zafar Nawaz Jaspal • Quaid-i Azam Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR • Kapadokya Üniversitesi

Prof. Dr. Izbairov Asylbek KARIMOVICH • Jeopolitik Araştırma Enstitüsü

Prof. Dr. Iram KHALID • Pencap Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Rus-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Asan ORMUŞEV • Kırgızistan Mahmud Kaşgari Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER • Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. A. Fahimi AYDIN • İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Ariel S. Gonzalez LEVAGHI • Arjantin Papalık Katolik Üniversitesi

Doç. Dr. Şafak OĞUZ • Kapadokya Üniversitesi

Doç. Dr. Ahad SALIHOV • Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Khuram IQBAL • Pakistan Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Cenk PALA • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Dr. Shristi PUKHREM • Hindistan Vakfı

Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Savunma Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Bölgesel Araştırmalar Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • Faks: +90 312 474 00 45

E-Posta: bad@ankasam.org • Web: dergipark.gov.tr/bader

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Esra KARADAĞ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1234

YAYIN TARİHİ

29 Mayıs 2023

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain Üniversitesi

Prof. Dr. Iram KHALİD • Pencil Üniversitesi

Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri KORKMAZ • Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği

Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü

Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dr. Khalid Taimur AKRAM • Küresel Strateji Çalışmaları Merkezi

Dr. Alok BANSAL • Hindistan Vakfı

Dr. Hassan Daud BUTT • Bahria Üniversitesi

Dr. Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Intigam MAMEDOV • Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi

Dr. Muhammad Syaroni ROFII • Endonezya Üniversitesi

Dr. Azhar E. SERİKKALİYEVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

YURTDIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

ABD | Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli

Afganistan | Dr. Khalilullah RASULI • Kabil Üniversitesi

Azerbaycan | Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Etiyopya | Dr. Abdu Muhammed ALI • Dilla Üniversitesi

Irak | Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi

Kazakistan | Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi

Özbekistan | Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü

Sudan | Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR IN CHIEF

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITORS

Dr. Doğacan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Zeki Talustan GÜLTEN

Egemen ÖNEY

EDITORIAL BOARD

Prof. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Muthana AL-MAHDAWI • University of Baghdad

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University

Prof. Zafar Nawaz Jaspal • Quaid-i Azam University

Prof. Hasan Ali KARASAR • Cappadocia University

Prof. Izbairov Asylbek KARIMOVICH • Institute of Geopolitical Studies

Prof. Iram KHALID • Punjab University

Prof. Güray KIRPIK • Gazi University

Prof. Zaynidin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Asan ORMUŞEV • Kyrgyzstan Mahmud Kashgari Eastern University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Oktay Fırat TANRISEVER • Middle East Technical University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. A. Fahimi AYDIN • İnönü University

Assoc. Prof. Hassan Daud BUTT • Bahria University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Ariel S. Gonzalez LEVAGHI • Pontifical Catholic University of Argentina

Assoc. Prof. Sayim TÜRKMAN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Şafak OĞUZ • Cappadocia University

Assoc. Prof. Ahad SALIHOV • Russian Academy of Sciences

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

Dr. Khuram IQBAL • National Defence University of Pakistan

Dr. Cenk PALA • Ankara Center for Crisis and Policy Studies

Dr. Shristi PUKHREM • India Foundation

Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Defence University

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of Regional Studies

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

COVER DESIGN & TYPESETTING

Esra KARADAĞ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1234

PUBLICATION DATE

29 May 2022

ADVISORY BOARD

- Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University*
Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University
Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology
Prof. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain University
Prof. Iram KHALID • Punjab University
Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University
Assoc. Prof. Nuri KORKMAZ • Bursa Technical University
Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan
Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Institute of Science Caravan of Uzbekistan
Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Akhmet Yassawi University
Dr. Khalid Taimur AKRAM • Pakistan Research Center for a Community with Shared Future
Dr. Alok BANSAL • India Foundation
Dr. Hassan Daud BUTT • Bahria University
Dr. Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Intigam MAMEDOV • Lomonosov Moscow State University
Dr. Muhammad Syaroni ROFII • University of Indonesia
Dr. Azhar E. SERIKKALIYEVA • Al-Farabi Kazakh National University

FOREIGN REPRESENTATIVES

- USA** | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*
Afghanistan | *Dr. Khalilullah RASULÍ • Kabul University*
Azerbaijan | *Dr. Nazim CAFERSOY • Azerbaijan State University of Economics*
Ethiopia | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*
Iraq | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University*
Kazakhstan | *Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Cooperation Council of Turkic Speaking Countries*
Uzbekistan | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*
Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. Oktay BİNGÖL – İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cem KARADELİ – Ufuk Üniversitesi
Doç. Dr. Sezgin KAYA – Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Şafak OĞUZ – Kapadokya Üniversitesi
Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Anıl ÖZTOP – Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Cemre PEKCAN – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Erjada PROGONATI – Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Pelin ALİYEYEV – Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre AYKOÇ – Trakya Üniversitesi
Dr. Doğan BAŞARAN – Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Dr. Aynura BAGHIROVA
Dr. Öğr. Üyesi Ebru CAYMAZ – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Serdar ÇAKMAK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Kadir Ertaç ÇELİK – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Bülent ERDİL
Dr. Mohammad Akbar FARHANG – Kabul Üniversitesi
Dr. Öğr. Elif GÜRDAL LİMON – Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Emirhan KAYA – Trakya Üniversitesi
Dr. Emrah KAYA
Dr. Özlem Zerrin KEYVAN – Hacettepe Üniversitesi
Dr. Timur KOZYREV – Uluslararası Türk Akademisi
Dr. Onur LİMON
Dr. Armağan ÖRKİ
Dr. Seyedmohammad SEYEDİ ASL
Dr. Cenk TAMER
Dr. Aslan TURLYBEK – Astana Uluslararası Üniversitesi
Dr. Huriye YILDIRIM ÇINAR
Dr. Hilal ZORBA BAYRAKTAR – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

Bölgesel Araştırmalar Dergisi açık erişimli ve tamamen ücretsizdir.

The Journal of Regional Studies is open access and completely free.

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Bölgesel Araştırmalar Dergisi AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of Regional Studies indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGİPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli “Bölgesel Araştırmalar Dergisi (BAD)” okurları,

Sosyal Bilimler alanında bilimsel çalışmalar ortaya koymak ve nesnel bilgileri analiz ederek değerli sonuçlara ulaşmak oldukça zordur. Uluslararası ilişkiler alanında başarılı eserler ortaya koyabilmek için ise akademisyenlerin tarih, sosyoloji, güvenlik, coğrafya ve siyaset bilimi gibi çok farklı disiplinlerde okumalar yapması gerekmektedir. Nitekim tek bir disipline bağlı kalarak uluslararası siyaseti değerlendirmek, akademik çalışmaların kalitesini düşürmektedir.

Bu bilinçten hareketle, yayın hayatımıza başladığımız ilk günden bu yana BAD olarak multidisipliner çalışmalar ortaya koymaya büyük önem verdik ve bunun uluslararası ilişkilerde temel bir prensip olduğu düşüncesiyle hareket ettik. Zira dünyanın farklı jeopolitik havzalarında yaşanan gelişmeleri takip etmeden küresel siyasetle ilgili doğru tespitlerde bulunabilmek pek mümkün değildir. Bu düşünce, aslında dergimizin ilk ortaya çıkışına da kaynaklık etti.

Bölgesel çalışmalar, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde her zaman kıymetli bir yer tutmuştur. Aktör düzeyinde sadece devletleri esas alan klasik modern düşünce artık sona ermiştir. Post-modern düşünce, devlet altı ve üstü yapıları ele alan ve bu anlamda bireyleri, uluslararası örgütleri, coğrafyayı, sosyolojiyi, tarihi ve kültürü analiz etmeyi gerektiren kıymetli bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır.

Bundan 7 yıl önce yayın hayatına başlarken Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin (ANKASAM) ilke ve tecrübelerinden faydalanmak, dergimizi sosyal bilimler alanında ilk sıralara taşımamızı sağladı. Bölgesel çalışmalarda uzun yıllardır tecrübeye sahip olan ANKASAM, aynı düşünceyi BAD çerçevesinde de hayata geçirmekte fazla zorlanmadı. Başka bir ifadeyle biz, bu serüvene diğer sosyal bilimler dergilerine nazaran birkaç adım önde başladık ve yakaladığımız güncel okunma-görünürlük rakamları da gösteriyor ki; bu yerimizi halen korumaktayız. Bugüne kadar toplam 6 cilt 13 sayı çıkarttık ve son gelinen noktada 225 binlik okunma-görünürlük sayısına ulaşarak sosyal bilimler dergileri arasındaki başarılarımızı bir kez daha kanıtladık.

BAD; uluslararası hakemli, açık erişimli ve tamamen ücretsiz bir sosyal bilimler dergisidir. 13 ulusal ve uluslararası alan indeksi tarafından taranan dergimiz, bölgesel çalışmalarla ilgili araştırma yapmak isteyen akademisyenlerin kolayca erişebileceği bir platform haline gelmiştir. Bu veri tabanları şunlardır: AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, İdeal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK. Bunun yanı sıra TÜBİTAK ULAKBİM indeksi tarafından da kabul almayı beklemekteyiz. Dergimizin çok dilli yayın politikasına sahip olduğunu da özellikle vurgulamak istiyorum. Bu kapsamda Türkçenin yanı sıra İngilizce ve Rusça başta olmak üzere çeşitli dünya dillerinde çalışmalar kabul etmekteyiz.

7. Cilt 1. Sayımızda; 1'i İngilizce olmak üzere toplamda 9 makale ve 2 kitap incelemesi yer almaktadır. Bu sayımızdaki makalelerden ilki, Prof. Dr. Oktay BİNGÖL'ün kaleme aldığı “Rusya Federasyonu'nun 21. Yüzyıl Askeri Doktrini” başlıklı makaledir. Ukrayna'daki amansız savaşın devam ettiği bir dönemde Rusya'nın askeri stratejilerini kavramak ve gelecekle ilgili öngörülerde bulunabilmek adına bu makalenin son derece kıymetli olduğunu söyleyebiliriz. İkinci sırada ise Nurzhanat AMETBEK'in “Türk Devletlerinin Tarihteki İpek Yolu Deneyimi” adlı makalesi yer almaktadır. Çin'in Tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma girişimi, Türk devletlerinin jeopolitik önemini bir kez daha gün yüzüne çıkartmıştır.

Söz konusu çalışmada, Türk devletlerinin Tarihi İpek Yolu deneyimleri sizlerle paylaşılmaktadır. Üçüncü olarak Dr. Emrah KAYA'yla birlikte kaleme aldığımız "Enerji Güvenliği Bağlamında Çin'in Arap Dünyası'na Yönelik Enerji Politikası" adlı çalışma yer almaktadır. Dördüncü makale ise Zeki Talustan GÜLTEN'in yazdığı "Avusturalya'nın Çok Yönlü Dış Politikasında Çin'in Yeri" adlı makaledir. Böylece Asya-Pasifik çalışmalarına da yer vererek dünyanın farklı bölgelerindeki siyaseti ve güncel gelişmeleri okuyabilmenizi amaçladık. Beşinci olarak yine başarılı bir saha araştırmalarından olan Ahmad Khan DAWLATYAR'ın "Afganistan Merkezli Göçün Nedenleri ve Çözüm Yolları" adlı makalesini sizlerle buluşturduk.

Bu sayımızda uluslararası ilişkiler ve bölgeselleşmenin önemini vurgulayan makaleleri yayımlamaya özen gösterdik. Bunlardan biri de altıncı sırada yer alan Serdar ÇAKIR ve Doç. Dr. Güngör ŞAHİN'in birlikte kaleme aldıkları "NATO Üyeliği Öncesi ve Sonrasında Hırvatistan'ın Tercihleri" adlı makaledir. Yedinci sırada ise Dr. Gökhan KAVAK'ın yazmış olduğu "Türkiye'de 'Afrika Algısı' ve Afrika'ya Yönelik Bakış (21. Asrın İlk Çeyreği)" adlı çalışmayı sizlerle buluşturduk. Daha sonra Avrupa Birliği'nin çevre ve iklim politikalarını Türkiye perspektifiyle inceleyen Özge ELETEK'in İngilizce kaleme aldığı "Environmental and Climate Policies of the EU: Where Does on Türkiye Stand on?" adlı makale yer almaktadır. Son olarak da Dr. Suat TAŞKESEN'in "Bölge Çalışmalarının Tanımı, Kapsamı ve Temel Unsurları: Kavramsal Bir Çerçeve" adlı makaleyi sizlerle buluşturduk.

Kitap incelemeleri kısmında, ilk olarak Göktuğ ÇALIŞKAN'ın hazırladığı inceleme yer almıştır. İncelenen kitap ise Dr. Mehdi Parvizi AMİNEH'in İngilizce kaleme aldığı "Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Onun Yansımaları: Hegemonya Krizi ve Küresel Düzen" adlı eserdir. İkinci kitap incelemesini Gamze BAL kaleme almıştır. İncelenen kitap ise Gerard DELANTY'nin "Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik" adlı eseridir.

Bölgesel çalışmalara odaklanan sosyal bilimler dergilerinin BAD kadar geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmadığını tekraren vurgulamak isterim. Bir önceki sayımızdan itibaren sadece 6 aylık süre diliminde okunma sayımızı yaklaşık 35 bin kadar arttırmayı başardık. Bir önceki sayımızda 190 bin olan görünürlük oranımızı bu sayımızda 225 bine çıkararak önemli bir ilerleme kaydettik.

BAD'ın sosyal bilimler alanında çokça tercih edilmesi, bizlerin çalışma azmini artırmaktadır. Her sayımızda üzerine koyarak ilerliyoruz ve olabildiğince çok makaleye yer vererek dinamik, disiplinli ve özenli çalışma prensibimizden asla vazgeçmiyoruz. Bu anlamda multidisipliner çalışmaları ve bölge araştırmalarını teşvik etmeye devam ediyoruz. Kuşkusuz bu çalışmalarla daha anlaşılır ve öngörülebilir bir dünyanın inşasına katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

Bu noktada belirtmek isterim ki; gelecek sayımız için siz değerli akademisyen ve uzmanların makalelerini bekliyoruz. Akademik yükselme kriterlerine uygun olan uluslararası hakemli dergimizde sizlere yer vermekten mutluluk duyacağız. Yılda iki kez yayımlanan dergimize makalesini göndermek isteyen araştırmacı ve akademisyenlerden herhangi bir ücret talep etmediğimizi bir kez daha yinelemek istiyorum.

Dergimizi 7. Cilt 1. Sayısını sizlerle paylaşırken bugünlere gelmemizde büyük emeği bulunan yayın ekibine, editör yardımcılara ve yayın ve danışma kurullarına teşekkürü bir borç bilirim. Aralık sayısında yeniden görüşmek dileğiyle... Akademiye gönül vermiş değerli bilim insanlarına başarılar ve esenlikler diliyorum...

BAD Baş Editörü

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear “Journal of Regional Studies (BAD)” readers,

It is very difficult to produce scientific studies in the field of Social Sciences and to reach valuable results by analyzing objective information. In order to produce successful works in the field of international relations, academicians must read in many different disciplines such as history, sociology, security, geography and political science. As a matter of fact, evaluating international politics by adhering to a single discipline reduces the quality of academic studies.

Based on this awareness, we, as BAD, have attached great importance to presenting multidisciplinary studies since the first day we started our publishing life, and we acted with the thought that this is a fundamental principle in international relations. Because it is not possible to make accurate determinations about global politics without following the developments in different geopolitical basins of the world. This idea was also the source of the first appearance of our journal.

Regional studies have always held a valuable place in the discipline of international relations. Classical modern thinking, which was based only on states at the actor level, has now come to an end. Post-modern thought has come to the fore as a valuable approach that deals with sub-state and supra-state structures and in this sense requires analyzing individuals, international organizations, geography, sociology, history and culture.

Benefiting from the principles and experiences of the Ankara Center for Crisis and Political Studies (ANKASAM) when we started publishing 7 years ago, enabled us to move our journal to the top in the field of social sciences. ANKASAM, which has many years of experience in regional studies, did not have much difficulty in putting the same idea into practice within the framework of BAD. In other words, we started this adventure a few steps ahead of other social science journals, and the current reading-visibility figures we have achieved show that we still maintain this place. We have published a total of 6 volumes and 13 issues so far, and at the last point, we have reached 225 thousand reads and visibility, once again proving our success among social sciences journals.

BAD is an international peer-reviewed, open access and completely free social sciences journal. Scanned by 13 national and international indexes, our journal has become a platform that can be easily accessed by academics who want to do research on regional studies. These databases are: AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, Ideal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TÜBİTAK DERGİPARK. In addition, we expect to be accepted by the TÜBİTAK ULAKBİM index. I would like to emphasize that our journal has a multilingual editorial policy. In this context, we accept studies in various world languages, primarily English and Russian, as well as Turkish.

7. Volume 1. There are a total of 9 articles and 2 book reviews in our issue, 1 of which is in English. The first of the articles in this issue, Written by Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, “21st Century Military Doctrine of the Russian Federation”. We can say that this article is extremely valuable in order to understand Russia’s military strategies and make predictions about the future at a time when the relentless war in Ukraine is continuing. In the second place, Nurzhanat Ametbek’s article “The Silk Road Experience of Turkish States in History” is included. China’s attempt to revive the historical Silk Road has once again revealed the geopolitical importance of the Turkish states. In this study, the

Historical Silk Road experiences of the Turkish states are shared with you. Thirdly, The study entitled "In the Context of Energy Security China's Energy Policy for the Arab World", which we have written together with Dr. Emrah KAYA, is included. The fourth article is the article "China's Place in Australia's Multifaceted Foreign Policy" written by Zeki Talustan GÜLTEN. Thus, we aimed to enable you to read politics and current developments in different regions of the world by including Asia-Pacific studies. Fifth, we have brought together with you the article "Reasons and Solutions for Afghanistan-Centered Migration" by Ahmad Khan DAWLATYAR, who is also one of the successful field studies.

In this issue, we took care to publish articles emphasizing the importance of international relations and regionalization. One of them is the sixth article of Serdar ÇAKIR and Assoc. Dr. Güngör ŞAHİN's article titled "Croatia's Preferences Before and After NATO Membership". In seventh place, we brought you the study titled "'African Perception" in Türkiye and the African Vision (First Quarter of the 21st Century)" by Dr. Gökhan KAVAK. Later, Özge ELETEK, who examined the environmental and climate policies of the European Union from the perspective of Turkey, wrote in English, "Environmental and Climate Policies of the EU: Where Does on Turkey Stand on?" article is included. Lastly, we brought you Dr. Suat TAŞKESEN's article titled "Definition, Scope and Basic Elements of Area Studies: A Conceptual Framework".

In the book reviews section, firstly, the review prepared by Göktuğ ÇALIŞKAN took place. The book under review is "The China-led Belt and Road Initiative and Its Reflections: The Crisis of Hegemony and Changing Global Orders" by Dr. Mehdi Parvizi AMINEH in English. Gamze BAL wrote the second book review. The book examined is Gerard DELANTY's "Invention of Europe: Idea, Identity, Reality".

I would like to emphasize again that social science journals focusing on regional studies do not have as wide a readership as BAD. From our previous issue, we managed to increase the number of reads by approximately 35 thousand in just 6 months. We made significant progress by increasing our visibility rate, which was 190 thousand in our previous issue, to 225 thousand in this issue.

The fact that BAD is highly preferred in the field of social sciences increases our determination to work. We progress by building on each issue and we never give up on our dynamic, disciplined and attentive working principle by including as many articles as possible. In this sense, we continue to encourage multidisciplinary studies and regional studies. Undoubtedly, with these studies, we aim to contribute to the construction of a more understandable and predictable world.

At this point, I would like to point out that for our next issue, we are waiting for the articles of you, valuable academicians and experts. We will be happy to include you in our international peer-reviewed journal, which meets the academic promotion criteria. I would like to reiterate once again that we do not charge any fee from researchers and academics who want to submit their articles to our journal, which is published twice a year.

While sharing the 7th Volume 1st issue of our journal with you, I would like to thank the editorial team, editorial assistants and editorial and advisory boards who have made a great contribution to getting us to where we are today. Hope to see you again in the December issue... I wish success and well-being to the esteemed scientists who set their heart on the academy...

JRS Editor in Chief
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Rusya Federasyonu'nun 21. Yüzyıl Askeri Doktrini | 13
Oktay BİNGÖL

Türk Devletlerinin Tarihteki İpek Yolu Deneyimi | 53
Nurzhanat AMETBEK

Enerji Güvenliği Bağlamında Çin'in Arap Dünyası'na Yönelik Enerji Politikası | 86
Mehmet Seyfettin EROL–Emrah KAYA

Avusturalya'nın Çok Yönlü Dış Politikasında Çin'in Yeri | 123
Zeki Talustan GÜLTEN

Afganistan Merkezli Göçün Nedenleri ve Çözüm Yolları | 159
Ahmad Khan DAWLATYAR

NATO Üyeliği Öncesi ve Sonrasında Hırvatistan'ın Tercihleri | 188
Serdar ÇAKIR–Güngör ŞAHİN

Türkiye'de "Afrika Algısı" ve Afrika'ya Yönelik Bakış (21. Asrın İlk Çeyreği) | 222
Gökhan KAVAK

AB'nin Çevre ve İklim Politikaları: Türkiye'nin Politikalara Uyumu Ne? | 257
Özge ELETEK

Bölge Çalışmalarının Tanımı, Kapsamı ve Temel Unsurları: Kavramsal Bir Çerçeve | 290
Suat TAŞKESEN

KİTAP İNCELEMELERİ

Dr. Mehdi Parvizi Amineh Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Onun Yansımaları : Hegemonya Krizi ve Küresel Düzen | 338
Göktuğ ÇALIŞKAN

Gerard Delanty- Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik | 343
Gamze BAL

TABLE OF CONTENTS

21st Century Military Doctrine of the Russian Federation | 13
Oktay BİNGÖL

The Silk Road Experience of Turkish States in History | 53
Nurzhanat AMETBEK

In the Context of Energy Security China's Energy Policy for the Arab World | 86
Mehmet Seyfettin EROL–Emrah KAYA

China's Place in Australia's Multifaceted Foreign Policy | 123
Zeki Talustan GÜLTEN

Reasons and Solutions for Afghanistan-Centered Migration | 159
Ahmad Khan DAWLATYAR

Croatia'a Preferences Before and After NATO Membership | 188
Serdar ÇAKIR–Güngör ŞAHİN

"African Perception" in Türkiye and the African Vision (First Quarter of the 21st Century) | 222
Gökhan KAVAK

Environmental and Climate Policies of the EU: Where Does on Türkiye Stand on? | 257
Özge ELETEK

Definition, Scope and Basic Elements of Area Studies: A Conceptual Framework | 290
Suat TAŞKESEN

BOOK REVIEWS

The China-led Belt and Road Initiative and Its Reflections: The Crisis of Hegemony and Changing Global Orders | 338
Göktuğ ÇALIŞKAN

Gerard Delanty, Inventing Europe: Idea, Identity, Reality | 343
Gamze BAL

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ*

21st Century Military Doctrine of the Russian Federation

Oktay BİNGÖL**

Öz

Rusya'nın 21. yüzyıldaki askeri doktrini, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bölgesel ve uluslararası güvenlik ortamlarında başlayan değişim, Rusya'nın yeni kimlik arayışları, iç ve dış tehdit algılaması, çıkar tanımlaması ve ulusal güç unsurlarıyla askeri kapasitesinin sınırlamaları ve gelişim fırsatlarının etkileşiminde şekillenmektedir. Bu makalede Rus Askeri Doktrini'nin 1990'lı yıllardan günümüze değişimi ve geline nokta temel unsurları; Rusya'nın resmi güvenlik, ulusal strateji ve dış politika belgeleri ve siyasi-askeri seçkinlerinin söylemlerinin analiziyle ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ayrıca makalede Rusya'nın savaş ve askeri stratejiyi kavramsallaştırması, stratejik caydırma, aktif savunma ve hibrid savaşa yaklaşımı, Rusya'nın kuvvet kullanma politikası ve Rus Silahlı Kuvvetleri'nin ana unsurları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Askeri Doktrin, Stratejik Caydırma, Aktif Savunma, Hibrid Savaş.

Abstract

Russia's Military Doctrine in the 21st Century is shaped with the interaction of the change that started in the regional and international security environments after the collapse of the Soviet Union, Russia's search for a new identity, perception of internal and external threats, definition of interests, limitations of national power and military capacity, and opportunities for development. The article aims to reveal the change of the Russian Military Doctrine from the 1990s to the present and the main elements of the current doctrine by analyzing Russia's official security, national strategy and foreign policy documents and the discourse of the political-military elite. The article also examines Russia's conceptualization of war and military strategy, its approach to strategic deterrence, active defense and hybrid warfare, its policy for use of force and the main elements of the Russian Armed Forces.

Keywords: Russia, Military Doctrine, Strategic Deterrence, Active Defense, Hybrid Warfare.

* Makale Geliş Tarihi: 20.03.2023

Yayına Kabul Tarihi: 06.05.2023

** Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: oktaybingol@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4794-5656.

GİRİŞ

Rusya Federasyonu'nun (RF) askeri doktrini bağlamında 2014 senesinin Mart ayında Kırım'ın ilhakıyla yoğunluk kazanan tartışmalar (Erol, 2014: 1-14), 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'nın işgaliyle güvenlik çalışmalarında odak noktası olmuştur. Vladimir Putin yönetimindeki Rusya'nın yeniden büyük güç olmayı amaçladığı, 1990'lı yıllarda yaşadığı istikrarsız ortamından dolayı etkisinin azaldığı yakın çevresinde (Bohuslav, 1994: 45) tekrar kontrol tesis etmek istediği yaygın kabul görmektedir (Teifukova ve Erol, 2017: 40).

Rusya'nın 2015 yılının Eylül ayından itibaren Suriye İç Savaşı'na askeri vasıtalarla doğrudan müdahil olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğindeki koalisyon, Türkiye ve Körfez ülkelerinin politikalarından farklı bir yaklaşım benimsemiş, Batı odaklı yakın çevre perspektifinin eksik olduğunu göstermiş ve bu da Rusya'nın yakın çevresi dışındaki politikasını da gündeme taşımıştır. Bu kapsamda en çok tartışılan konu, Rusya'nın büyük (grand) stratejisinin ne olduğu veya ne tür bir büyük stratejinin şekillenmekte olduğudur. Büyük strateji tartışmasıyla yakından bağlantılı olan Rusya'nın stratejik kültürü, ulusal güvenlik politikası ve askeri doktrindir. Bu çalışmada sonucuna askeri doktrine yer verilmektedir.

Rusya'nın 21. yüzyıldaki askeri doktrini, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bölgesel ve uluslararası güvenlik ortamlarında başlayan değişim, Moskova'nın yeni kimlik arayışları, iç ve dış tehdit algılaması, çıkar tanımlaması ve ulusal güç unsurları ile askeri kapasitesinin sınırlamaları ve gelişim fırsatlarının etkileşiminde şekillenmektedir. Bu etkileşimde Rus güvenlik düşüncesi önemli role sahiptir. Rus güvenlik düşüncesi tarihsel olarak Rusya'nın düşmanlarla çevrili olduğunu ve bu nedenle toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumak için yeterli derinlik sağlayan tampon bölgelerin kontrol edilmesini öncelikli görmektedir (Anderson vd, 2016: 13).

Rusya, 1990'lı yıllarda başlayan dönemde Avrupa'da stratejik derinliği önemli ölçüde kaybetmiş, Karadeniz, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da kaybetme riskleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede Rus güvenlik düşüncesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve eski Sovyet cumhuriyetleriyle tampon devletlerin kaybıyla kaybedilen güç ve etkiye karşı konulması, Rusya dışında etnik Rusların ve Rus ekonomik çıkarlarının korunması, Sovyet dönemindeki askeri üslerin kontrolünün sağlanması/devam ettirilmesi yer bulmaktadır. Bu bağlamda Rusya, kendi aleyhine oluşan bölgesel ve küresel güç dengesini yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır (Kagan-Kagan, 2015).

Rusya'nın siyasi hedefleri üç stratejik vazifenin başarılmasını gerektirmektedir: ABD ve NATO'nun Rusya'nın tarihi etki alanına yayılmasını caydırmak, Avrasya'da bölgesel etkisini korumak ve Rus askeri kapasitesini geliştirmek (Erol, 2004: 85-112). Söz konusu görevler, Rusya'nın stratejik savunma yaklaşımıyla ilişkilidir. Rus güvenlik düşüncesi ışığında siyasi ve stratejik amaçları gerçekleştirmek için savaşa; siyasi, diplomatik, kültürel, ekonomik, askeri, bilgi ve psikolojik bileşenleriyle kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmiş ve 21. yüzyıl askeri doktrini ortaya çıkmıştır.

Bu makalede mevcut Rus askeri doktrininin 1990'lı yıllardan günümüze değişimi ve geline nokta temel bileşenlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede makalede öncelikle Rusya'nın resmi güvenlik belgeleri incelenerek doktrinin dayanakları incelenmektedir. Bu incelemeyle Rusya'nın uluslararası stratejik ortamı kavrayışıyla ortam dinamiklerinin çıkardığı fırsat, tehlike ve tehditleri algılama şekli tespit edilmektedir. Müteakiben Rusya'nın savaş kavramsallaştırması, genel askeri stratejisi ve "Gerasimov Doktrini" ele alınmakta, makale kuvvet kullanma politikası ve Rus Silahlı Kuvvetleri ana unsurlarının incelenmesiyle tamamlanmaktadır.

RUS ASKERİ DOKTRİNİNİN TEMEL DAYANAKLARI: RESMÎ DOKÜMANLAR

21. yüzyıl Rus askeri doktrini, kökleri Rusya tarihinin derinliklerinde bulunan Rus güvenlik kültürüyle birlikte 1990 sonrası yazılan ve güncellenen Rusya'nın Federal Güvenlik Yasası, Rusya dış politika konseptleri, Rusya ulusal güvenlik strateji belgeleri ile Rusya askeri doktrin belgelerindeki önceliklerle, teknolojik ilerlemelerle ve yaşanan askeri çatışmalardan alınan derslerle şekillenmiştir.

1992 yılında çıkarılan ve 2010 yılında gözden geçirilen Federal Güvenlik Yasası'nda güvenlik; bireylerin, toplumun ve devletin yaşamsal çıkarlarının iç ve dış tehditlerden korunması olarak tanımlanmaktadır (Chiirkova, 2012: 6). Bu yaklaşım, ilerleyen bölümlerdeki resmî belgelerde yer alan temel düşüncedir.

RUSYA DIŞ POLİTİKA KONSEPTLERİ (FPK)

Rusya, Soğuk Savaş sonrasında ilk FPK'yi 1993 senseinde yayınlanmıştır (Tsygankov, 2016: 64). Dokümanda Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Baltık devletleri; yani eski Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkiler öncelikli olarak ele alınmıştır. Belgede, özellikle de etkin bir ortak güvenlik sistemi oluşturmak amacıyla BDT'yle askeri-politik işbirliğine, BDT'nin sınırlarının güçlendirilmesine ve mevcut askeri üslerin korunmasına ve ayrıca BDT coğrafyasında Rusya'nın tek nükleer devlet olarak statüsünün tesis edilmesine dikkat çekilmiştir.

Rusya'da Putin dönemi olarak adlandırılabilir dönemde 2000 (FAS, 2000), 2008 (RF Foreign Policy Concept, 2008), 2013 (RF Foreign Policy Concept 2013) ve (2016 RF Foreign Policy Concept 2016) yıllarında dört FPK belgesi yayımlanmıştır. İlk üç konseptte farklılıklardan çok benzerlikler dikkat çekmektedir. Rus politikasının ana amacı açıklanırken 2000 yılında devletin çıkarlarına vurgu yapılmazken, yurttaşların ve toplumun çıkarların

korunmasının ifade edildiği görülmektedir. Putin'le birlikte Rus federal devletinin güçlendirilmesi önemli bir görev olarak alındığından 2008 ve sonrası konseptlere devletin çıkarlarının koruması amacına yer verilmiştir.

2016 Konsepti, dış politika görevleri itibarıyla önceki konseptlerden farklıdır. Bunda temel faktör, 2013 Konsepti sonrası geçen sürede ortaya çıkan gelişmelerdir. 2014 senesinde Ukrayna'yla çatışma ve sonrasında Kırım'ın ilhaki, ABD ve NATO'nun Baltık ve Doğu Avrupa'da kuvvet takviyesi ve Rusya'nın 2015 yılının Ekim ayında Suriye'de fiilen askeri operasyonlara başlaması önemli gelişmelerdir. Ayrıca ABD'nin 2016 yılında yayımlanan Ulusal Savunma Stratejisi'nde Rusya'nın Ukrayna'daki politikasının egemen bir devlete yönelik bir saldırı olarak değerlendirilmesi ve NATO güçlerinin ve Rusya'ya komşu Doğu Avrupa ülkelerinin savaş etkinliğini artırmayı vurgulaması da etkili olmuştur.

Konsepte dış politikayla ilgili modern dünyanın en etkili merkezlerinden biri olarak Rusya'nın konumunun sağlamaştırılması, Rus medyasının ve kitle iletişimlerinin küresel bilgi alanındaki konumunun güçlendirilmesi şeklinde iki yeni yeni görev yer almıştır (RF Foreign Policy Concept, 2016). 2016 yılındaki konseptin ABD'ye bakışı oldukça olumsuzdur. ABD ve müttefiklerinin Rusya'yı çevrelemesiyle Rusya'nın üzerindeki siyasi, ekonomik ve bilgi boyutunda baskılar bölgesel ve küresel istikrara tehdit olarak değerlendirilmiş ve Rusya'nın ABD'den gelen herhangi bir baskıya müsamaha göstermeyeceği ve düşmanca eylemlere karşılık verileceği açıkça belirtilmiştir. Bir görüşe göre 2016 Konsepti, 1) Uluslararası arenada büyük devlet statüsünü tesis etmeyi, 2) Dünyanın çok kutuplu oluşumunun teşvik edilmesini, 3) Kuzey Atlantik ittifakının kısıtlanmasını, 4) Sovyet sonrası alan üzerinde münhasır etki hakkını amaçlamaktadır (Khevturiani, 2018: 47).

Konseptlerde Rusya'nın NATO ve AB genişlemesine karşı, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Rusya liderliğinde geliştirilecek yeni güvenlik örgütlerine vurgu yapılmaktadır.

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

Enerji konularının da dış politika çerçevesinde konseptlerde yer aldığı, nükleer caydırıcılığın önemli dış politika enstrümanı olarak kabul edildiği görülmektedir (Haas, 2009).

Putin, 2016 Konseptinin yayımlanmasından 6 yıl sonra 5 Eylül 2022 tarihinde "Rusya Federasyonu'nun Yurtdışındaki İnsani Politikasına" ilişkin bir kararname imzalamıştır. Kararnamede, dış politika uygulamasına ilişkin bazı hususlar yer alsa da belge, yeni bir dış politika konsepti değildir. Bu nednele 2016 yılında kabul edilen resmi konseptin yürürlükte kaldığı varsayılmaktadır (Kraagh, 2023). Bu kararname Rus kültürünün yurt dışında tanıtılmasına yönelik esasları açıklamakta, Rusya'yı kendine özgü ve seçkin bir kültüre sahip ayrı bir medeniyet olarak nitelemektedir.

Bahse konu olan belgede, Batılı devletlerin Rus kültürünü hedef aldığı vurgulanmakta, Rusya sınırları dışında BDT bölgesi, işgal altındaki Abhazya, Güney Osetya ve Donetsk ve Luhansk, Baltık ülkeleri ve Moldova Rusça konuşan grupların haklarının ve Rus kültürünün koruyabileceği yerler olarak ifade edilmekte, daha da ötesinde Avrupa'nın Slav bölgesi; Rusya açısından stratejik öneme sahip bir bölge olarak görülmektedir. Bu bölgelerde Rus değerlerinin desteklenmesi ve savunulması öne çıkmakta, bunun için diğer devletlere müdahale kapısı aralanmaktadır (Bergmann, 2022).

RUSYA'NIN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİ BELGELERİ (UGSB)

Rusya'nın kuruluşundan günümüze periyodik gözden geçirme süreci gereği dış ve iç ortamda yaşanan önemli gelişmelere yanıt olarak beş UGSB yayımlanmıştır. İlk strateji belgesi (Federation of American Sciecntists, 2022) 1997 senesinde Boris Yeltsin tarafından onaylanmış ve sonraki belgelere başlangıç teşkil edebilecek bir "taslak" olmuştur. Putin'in başkanlığıyla birlikte 2000 senesinde ikinci strateji belgesi yayımlanmıştır (RF Ministry of Defense, 2022).

Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından Dmitri Medvedev'in başkanlığında 2009 yılında üçüncü strateji yürürlüğe girmiştir (ETH Zürich, 2022). Putin ise ikinci döneminde Kırım'ın ilhakından sonra 2015 senesinde dördüncü stratejiyi onaylamıştır (Russia Matters, 2022). Son olarak 2 Temmuz 2021 tarihinde Rusya'nın beşinci UGSB belgesi yayınlanmıştır (Russian Military Security, 2022).

1997 Belgesi, Rusya'nın yaşamakta olduğu sosyo-ekonomik ve iç siyasi sorunlara ağırlık vererek ulusal güvenliğini korumak için en önemli görevler olarak; ekonominin canlandırılmasını, hukuk düzeninin yerleştirilmesini, etnik gruplar arası ilişkilerin düzeltilmesini, diğer devletlerle eşit ortaklıklar kurulmasını ve savunma kapasitesinin artırılmasını sıralamaktadır (Russian Federation National Security Blueprint, 1997).

1997 Stratejisi, Rusya'nın bağımsız bir egemen devlet olarak fiili varlığına yönelik tehdit durumunda, nükleer silahlar da dahil olmak askeri kuvvet kullanma hakkını saklı tutmaktadır. Askeri güç kullanımı ise yasal bir zeminde ve ancak kriz durumunu çözmek için tüm askeri olmayan önlemler tüketildiğinde veya etkisiz kaldığında gerçekleştirilmelidir. Belgede ulusal çıkarlara tehdit oluşturan yasadışı silahlı oluşumlara karşı askeri kuvvet kullanımına şartlı olarak izin verilmektedir Russian Federation National Security Blueprint, 1997).

Rusya'nın 1997 UGSB Soğuk Savaş sonrası geçiş döneminin özelliklerini taşıırken 2000 UGSB, Rusya'nın NATO'nun genişlemesinden tehdit algıladığı ve Putin döneminin başladığı dönemi simgelemektedir. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Barış İçin Ortaklık (BiO) programı ile eski Sovyet ve Varşova Paktı ülkelerini Batı kurumlarına dahil etmeye hazırlayan ABD ve Avrupa, 12 Mart 1999 tarihinde Çekya, Macaristan ve Polonya'nın üyeliğini onaylarken; 25 Nisan 1999 tarihinde Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın üyelik sürecini başlatmışlardır (NATO, 2023).

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

Diğer taraftan NATO'nun 1994-1995 senelerinde Bosna Hersek'te, 1999 yılında Kosova'da Sırp kuvvetlere yönelik hava bombardımanları Rusya'yı endişeye ve tehdit algılamasına sevk etmiştir. NATO 1999 yılının Nisan ayında kuruluşunun 50. yıldönümü kutlamaları sırasında yeni bir stratejik doktrin de kabul etmiştir. Doktrin, NATO'ya geleneksel sorumluluk alanının ötesinde askeri kuvvet kullanma yetkisi vermiştir (Bakshi, 2000).

Söz konusu gelişmeler, Moskova'da ciddi bir güvenlik endişesi uyandırmıştır. Bu bağlamda hazırlanan 2000 UGSB, ABD'nin liderliğindeki Batı Dünyası'nın tek kutupluluğu zorlayan politikaları eleştirilmiş, NATO'nun sorumluluk alanının ötesindeki faaliyetlerinin uluslararası sistemi istikrarsızlaştırdığı ifade edilmiştir (Jane, 2022: 426). Tehdit algısı açısından 1997 UGSB'de Rusya'ya karşı topyekûn bir saldırı beklenmezken 2000 belgesinde böyle bir tehdit dışlanmadan Rus Ordusu'nun görevi, yerel bir savaşta (silahlı çatışma) bir saldırıyı püskürtmek ve topyekun bir savaşta görevlerin yerine getirilmesi için birliklerin stratejik olarak konuşlandırılmasını sağlamak şeklinde belirtilmiştir (Bakshi, 2000).

Rusya'nın 2009 yılında kabul edilen UGSB, 2003 senesinde Gürcistan, 2004 yılında Ukrayna, 2005 senesinde Kırgızistan'da meydana gelen değişim yanlısı siyasi-toplumsal ayaklanmalar vesilesiyle NATO ve AB'nin genişlemeye devam etmesinden daha fazla tehdit algılandığı, Rusya'nın iç istikrarı sağlayarak nispeten güçlendiği ve 2008 yılındaki Gürcistan müdahalesiyle özgüven kazandığı bir dönemin sonrasında kabul edilmiştir.

Mevzubahis belgede 21. yüzyıl uluslararası stratejik güvenlik ortamının çok kutuplu olduğu, Rusya'nın diğer büyük güçlerle eşit statüde bulunduğu vurgulanmaktadır. ABD'yle nükleer dengenin muhafazasıyla yakın çevrede ulusal çıkarların korunması öne çıkmaktadır. Doğal kaynaklar, Rusya'nın dünyadaki siyasi gücünü arttırmak için enstrüman olarak değerlendirilmekte, "renkli devrimler" benzeri olaylarla karşılaşmamak için toplumsal istikrarın korunmasına öncelik verilmektedir. Belgede Rusya'nın ekonomik açıdan dünyanın ilk beş ülkesi arasında yer alması ulusal hedef olarak benimsenmiştir (Schroder, 2009: 9).

Rusya'nın 2015 UGSB 2014'de Ukrayna'ya müdahale, Kırım'ı işgal ve ilhaki sonrası hazırlanarak yayımlanmıştır. Belgede ABD, NATO ve Avrupa'ya karşı 2009 UGSB'nde daha olumsuz bir dil hakimdir (McDermott, 2016). 2015 UGSB'nde Batılı güçler uluslararası hukuku çiğnemekle ve rejimlerini değiştirmek için bir dizi ülkeye müdahale etmeye kalkışmakla, "EuroMaidan" olaylarını kışkırtarak Ukrayna Krizi'ne yol açmakla suçlanmaktadır. Hatta ABD'nin BDT ülkelerinde askeri-biyolojik laboratuvarlar inşa ettiği iddia edilmektedir (Russian Federation National Security Strategy, 2015). Bu sebeple Batı'nın eylemleri Rusya'nın güvenliğine yönelik potansiyel bir tehdit olarak ele alınmaktadır. Belge, olumsuz değerlendirmelere rağmen silahların kontrolü, nükleer caydırıcılık ve uluslararası güvenlik normlarına bağlılık ifade ederek ve ABD-Rusya ilişkilerinin önemine vurgu yaparak ABD ve NATO ile Rusya'nın şartlarına göre işbirliği kapısını açık bırakmaktadır (McDermott, 2016).

Putin, 2 Temmuz 2021 tarihinde Rusya'nın yeni UGSB'ni onaylamıştır. Belgede uluslararası sistemin yeni güç merkezlerinin ortaya çıkışıyla belirginleşen çok aktörlü yapısına vurgu yapılırken; Batı'nın hegemonyasını devam ettirmek için eylemlere başvurmasının küresel istikrarsızlığa yol açtığı öne sürülmektedir (Cooper, 2021). Belgenin Rusya'nın bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik 'askeri olmayan' meydan okumalarla ilgili bölümünde, Batı'nın, Rusya'yı soyutlamak ve yalnızlaştırmak amacıyla yürüttüğü ekonomik yaptırımlar ve haksız rekabet uygulamalarına dikkate çekilmekte, Rus toplumunun birlik ve bütünlüğünü baltalamak için tasarlanmış bilgi teknolojisi araçlarının kullanımına işaret edilmektedir (Kogan, 2021). Bu sebeple Rus karar vericilerin aşırı ve çok boyutlu tehdit algısı taşıdıkları ve kapsamlı güvenlikleştirmeyi benimsedikleri görülmektedir.

2021 UGSB Rusya'nın ulusal çıkar önceliklerinde birinci sırada 2015 UGSB'nde olduğu gibi ulusal savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi/egemenliğin korunması yer almaktadır. Rus halkının korunması ve insan potansiyelinin geliştirilmesi, devlet ve kamu güvenliği, bilgi güvenliği

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

ve ekonomik güvenlik ile geleneksel Rus manevi-ahlaki değerlerinin, kültürünün ve tarihi hafızasının savunulması takip eden kısımlarda öne çıkmaktadır (Güler-Shakirova, 2021: 2-3).

2021 UGSB, Rusya'nın "yıkıcı dış unsurların" eylemleri nedeniyle karşılaştığı zorluk ve tehditleri nasıl ele alabileceğinin ana hatlarını da çizmektedir. Bunlar, merkezi hükümetin Rus yaşamının tüm alanlarındaki kontrolünü sıkılaştırarak Rus ekonomisini ve toplumunu güçlendirmeye, doların Rusya'nın dış ticaret faaliyetlerinde para birimi olarak kullanımını sınırlamaya ve Rusya'nın Hindistan ve Çin'le işbirliğini artırmaya dayanmaktadır (Kogan, 2021).

Rusya'nın 1997 senesinden 2021 yılına uzanan süreçteki ulusal güvenlik stratejileri birlikte değerlendirildiğinde, uluslararası sisteme ve ABD'yle ilişkilere ihtiyatlı ve kısmi iyimserlik taşıyan bakış açısının tehdit algılamalarına dönüştüğü, Rusya karar vericilerinin kapsamlı güvenleştirmeye yöneldiği ve kuvvet kullanmaya artan vurgu yapıtlığı görülmektedir.

RUSYA ASKERİ DOKTRİNLERİ (AD): 1993'DEN 2014'E SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Rus devletinin kurulması ve demokratik reformların uygulanmasının öncelik aldığı bir geçiş döneminde Rusya'nın ilk askeri doktrin belgesi 1992 senesinde yazılmaya başlanmış ve 1993 yılında onaylanmıştır (RF Military Doctrine, 1993). Bu, ülke tarihinde resmi olarak yayınlanan ilk askeri doktrindir ve yapısı üç ana bölümden oluşmuştur: (1) Askeri Doktrin'in Siyasi Temeli; (2) Askeri Doktrin'in Askeri Temelleri ve (3) Rusya Federasyonu ile Yabancı Ülkeler Arasında Askeri-Teknik İş birliği.

Söz konusu belgede genel olarak Rusya'nın yöneldiği liberalizmin ilkelerinden esinlendiği ve uluslararası sisteme ve uluslararası politikaya olumlu/iyimser bir bakışın hâkim olduğu görülmektedir. Bu iyimserlikte, ortaklık ve çok yönlü işbirliği imkanlarının genişlediği, uluslararası toplumunun anlaşmazlıkların çözümünde askeri olmayan kolektif yaklaşımı benimsemesinin barışçıl çözümünü sağlayabileceği inancı hakimdir. Belgede kutupluluğa vurgu görülmemektedir. Rusya'nın herhangi bir düşmanından bahsedilmemektedir. 1993 AD ayrıntılı olarak kaleme alınmış bir doktrin belgesinden ziyade; genel ilkeleri ortaya koyan bir çerçeve doktrin olarak yorumlanabilir.

Belgede ifade edilen temel hükümler; milliyetçi, ayrılıkçı ve diğer örgütlerin Rusya'nın iç durumunu istikrarsızlaştırmaya ve silahlı şiddet kullanarak toprak bütünlüğünü ihlal etmeye yönelik yasadışı faaliyetlerini, anayasal düzeni zorla devirmeye veya devlet güç ve kontrol organlarının işleyişini bozmaya yönelik her türlü girişimi öncelikli tehdit alanları olarak ele almıştır.

Putin'in 21 Nisan 2000 tarihinde onayladığı ikinci AD, birkaç yıllık çalışmanın ve sayısız revizyonun sonucudur (Sokov, 2022). Belgede, uluslararası sistem konusunda tamamen olumsuz bakış açısı hâkim olmamakla birlikte sistemin ve büyük güç ilişkilerinin istikrarı hakkında eleştirel bir yaklaşım görülmektedir. Dolayısıyla 2000 AD özünde savunmacıdır; ancak ulusal güvenliğin tüm alanlarında tehdit algılamasına sahiptir.

Mevzubahis doktrinde büyük çaplı savaş tehlikesinin azalmasına rağmen küçük çaplı yerel çatışmalardaki artış, kutuplaşma eğilimleri, milliyetçilik, etnik ayrılıkçılık ve radikalizm, kitle imha silahları yaygınlaşması, uluslararası örgütlerin etkisizleşmesine vurgu dikkat

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

çekmektedir (RF Military Doctrine, 2000). İkinci Çeçen Savaşı devam ederken tamamlanan 2000 Doktrini, Çeçenistan'daki terörle mücadele operasyonuna yönelik büyük güçlerin dış müdahale söylemlerini tehdit olarak ele almış ve böylesi bir durumda Rusya'nın nükleer silah dahil kuvvet kullanarak karşılık vereceğini beyan ederek stratejik caydırmayı amaçlamıştır.

Rusya'nın üçüncü AD 2010'da onaylanmıştır (The Military Doctrine of the Russian Federation, 2010). 2010 AD Rusya'nın güç kazanmaya başladığı dönemde ve 2008 senesinde Gürcistan'a askeri müdahalenin sonrasında kaleme alınmıştır. Doktrin, değişen uluslararası bağlamda Rus ulusal güvenlik çıkarlarını çeşitlenen ve artan tehditlerle karşı korumayı amaçlarken; Rusya, NATO ve ABD'yi potansiyel rakipler olarak algılanmaya devam edilmiş ve bu güçlerle işbirliği, ABD ve NATO'nun Rusya'nın çıkarlarına saygı göstermesine odaklanmıştır (Pietkiewicz, 2018: 511). Doktrin, eski ve yeni tehditler karşısında ülkenin ulusal çıkarlarını garanti altına almak için dengeli politika izleme isteğini içermiştir.

2014 AD, 2014 senesinde Ukrayna'da yaşanan çatışmalar, Kırım'ın Rusya tarafından işgal ve ilhaki sonrasında yazılmıştır. ABD ve NATO'nun Baltık ve Doğu Avrupa'da askeri varlıklarını artırmalarıyla Batı'nın bütün olarak Rusya'ya karşı yaptırımlara ve Ukrayna'ya ekonomik ve askeri yardımlara başlaması, 2014 AD'nin içeriğinde etkili olmuştur. Bu bağlamda 2014 AD (Galeotti, 2016), öncekilerden önemli farklılıklar içerir.

Doktrinde, NATO kuvvetlerinin Doğu Avrupa'ya konuşlandırılması, Rusya'ya yakın bölgelerdeki ABD varlığı, Rusya için stratejik değere sahip bölgelerin istikrarsızlaştırılması, Rusya ve müttefiklerine yakın ülke veya bölgelere asker birlik konuşlandırma hamleleri, stratejik füzesavar savunma sistemi konuşlandırılması, nükleer dengenin Rusya aleyhine bozulması, kitle imha silahlarının yayılması, BM sözleşmesini ihlal ederek askeri güç kullanılması, terörizm ve diğer radikal şiddet eylemlerinin

yayılması öncelikli tehditler arasında yer almıştır (Sinovets, 2015). Bir araştırmacının ifadesiyle Rusya'nın 2014 AD, dış ve iç tehdit algılamaları arasındaki yakın bağlantıyla karakterize edilir. Bunlardan ilki, NATO ve ABD'yle ilgiliyken, Kremlin'in ikinci endişesi de bir "Rus Maidanı" kaygısına dayanmaktadır. Bunu önlemek ve Sovyet sonrası alanda bir etki alanı iddiasını ileri sürmek için Moskova, özellikle "doğrusal olmayan" savaş yeteneklerini genişletmektedir (Klein, 2015: 1).

Rusya dış politika konseptleri, ulusal güvenlik strateji belgeleri ve askeri doktrinler bir arada ele alındığında, belgelerin hazırlandığı dönemlerde Rusya'nın iç siyasi ve sosyo-ekonomik yapısının etkilerini taşıdığı da görülmektedir. Zira 1999-2000 yılına kadar çıkan belgeler tamamıyla Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın yaşadığı geçiş dönemini yansıtırken; öncelik Rus devletin kurulması ve demokratik reformların uygulanmasıdır.

2000 senesinden 2009-2010 dönemi geçiş döneminin tamamlanmak üzere olduğu bir aşamaya denk gelmekte ve Rusya, önceki dönemdeki önceliklerine ek olarak liberal modelden karma bir sosyo-ekonomik modele ve güçlü devlete geçişin izleri görülmektedir. 2010 yılından sonraki belgeler, iç durumun istikrar kazandığı, merkezileştirilmiş güce sahip yarı demokratik sistemin dış ortam algılarını yansıtmaktadır. 2014 yılında Kırım'ın ilhak edilmesinden sonraki belgelerde Rusya'nın stratejisi, savunmacı bakış açısında ön alma ve caydırma amaçlı ofansif refleks olarak göze çarpmaktadır.

RUSYA'NIN GÜVENLİK YAKLAŞIMI VE TEHDİT ALGISI

Rusya, güvenlik ve askeri güvenliği yakın anlamda görmekte; birey, toplum ve devletin hayati çıkarlarının, askeri güç kullanımı veya kullanma tehdidiyle bağlantılı iç ve dış askeri tehditlere karşı korunması şeklinde tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda "iç" ve "dışın" askeri kapsamda görülmesi, Batılı bakış açısına göre önemli bir farklılıktır (Grätz, 2014: 2).

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

2014 AD'de Rusya'ya yönelik tehditler, "askeri tehlikeler" ve "askeri tehditler" olarak iki kategoride sıralanmaktadır (The Military of the Russian Federation, 2014). Askeri tehlikeler, belirli koşullar altında devletler arası ve devlet içinde askeri bir tehdide yol açabilecek durumlar olarak tanımlanırken; askeri tehdit, devletler arası veya devlet içi ilişkilerde, karşıt taraflar arasında bir askeri çatışmanın vuku bulma olasılığının yüksekliği ve belirli bir devletin veya devletler grubunun veya ciddi hazırlık düzeyinde ayrılıkçı bir yapının varlığı ile karakterize edilen bir durum olarak ifade edilmektedir (Felker, 2022: 45-46). Terör örgütlerinin askeri güce başvurması da askeri tehditler arasında yer almaktadır.

Rus AD'de askeri çatışma, devletler arası veya devlet içi anlaşmazlıkların askeri güç kullanımını içeren bir çözüm biçimi şeklinde tanımlanır ve bu tanım, büyük ölçekli, bölgesel ve yerel savaşlar ve silahlı çatışmalar dâhil olmak üzere her türlü silahlı çatışmayı kapsar. Silahlı çatışma ise devletler arasında veya tek bir devletin topraklarının sınırları içinde karşıt taraflar arasında sınırlı ölçekte bir silahlı çatışma (bir iç silahlı çatışma) olarak nitelenmektedir (The Military Doctrine of the Russian Federation ,2014).

Çatışma patlak verdiğinde, çatışmanın kapsamı ve türüyle ilgili olarak şiddeti giderek artan bir çatışma tipolojisi tanımlanmaktadır: silahlı çatışma, yerel savaş, bölgesel savaş, büyük ölçekli savaş ve küresel (nükleer) savaş (Kofman, 2021: 8). Bu çatışma düzeyleri, Rus ordusunun savaşın ölçeğini, doğasını, aktörlerini ve tırmanma düzeylerini nasıl tasavvur ettiğini anlamak için önemlidir.

Yerel savaş, sınırlı askeri-siyasi amaçlarla iki veya daha fazla devlet arasındaki savaştır. Böyle bir savaşta muharebeler çatışan tarafların sınırları içinde yürütülür ve temel olarak çatışan devletlerin ekonomik, siyasi ve mekânsal çıkarlarını ilgilendirir. Bölgesel savaş, aynı bölgede iki ve daha fazla devlet arasında ulusal ve koalisyon orduları olarak yürütülen savaştır (The Military Doctrine of The Russian Federation, 2014).

Bölge içinde ve bitişik alanlarda konvansiyonel ve nükleer silahların kullanımını içerebilir. Bu savaşta taraflar önemli siyasi-askeri hedeflere ulaşmayı amaçlarlar. Büyük ölçekli savaş ise koalisyonlar veya büyük dünya devletleri arasındaki savaştır. Taraflar radikal siyasi-askeri hedefleri amaçlarlar. Büyük savaşlar, yerel ve bölgesel savaşların tırmanmasıyla ortaya çıkabilir ve dünyanın farklı bölgelerinden çok sayıda devleti kapsayabilir. Bu savaşlarda devletler maddi ve manevi ulusal güç unsurlarının tamamını seferber ederler.

RUSYA'NIN TEHDİT DEĞERLENDİRMESİ

Rusya'nın tehdit tanımlamasında Batı'da 1990'lı yıllarda gündeme gelen yeni güvenlik çalışmalarındaki bakış açılarını kullandığı, Kopenhag Okuluna benzer şekilde güvenlik gündemini genişlettiği görülmektedir. Ancak doktrinde sektörel bir gruplama yerine askeri başlığın içindeki konular artmıştır. Batı'da iç sorunlar olarak görülen birçok konu askeri tehdit ve tehlike kavramı altına alınmıştır. Bu kapsamda askeri tehlikeler ve tehditlerden dikkat çekenler şunlardır.

DIŞ TEHLİKELER

Rusya'nın 1993-2014 arasında yayımlanan dört askeri doktrin belgesinde dış tehlikeler artarak nihai haline gelmiştir. Önceki belgelerde ABD ve NATO açıkça ifade edilmezken 2014 belgesi dış tehlike olarak ABD ve NATO'nun faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Bu kapsamda 2014 AD'de NATO'yla bağlantılı olarak NATO'nun ve başta ABD olmak üzere NATO üye devletlerinin Rusya sınırlarına yakın bölgelerde (yakın çevre-Sovyet Sonrası Alan) kuvvet konuşlandırma ve askeri faaliyetleri, NATO'nun uluslararası hukuku ihlal eden küresel faaliyetleri (Barış için ortaklık, yoğunlaştırılmış diyalog, üyelik, temas ülkeleri konsepti, başta Afganistan olmak üzere alan dışı operasyonlar) öne çıkan dış tehlikelerdir (Klein, 2015: 1).

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

2014 senesinde ABD'yle bağlantılı olarak sıralanan tehlikeler ise bölgeleri ve devletleri istikrarsızlaştırma faaliyetleri, başta ABD olmak üzere yabancı güçlerin Rusya'nın müttefiklerine yakın bölgelere kuvvet konuşlandırması, ABD ve Batı'nın Rusya ve diğer devletlere boyun eğdirmeyi amaçlayarak füze savunması, uzay silah sistemleri, stratejik konvansiyonel akıllı silahları kapsayan küresel vuruş kapasitesi yoluyla hâkimiyet sağlamaya çalışması, ABD ve kanatlardaki NATO devletlerinin uluslararası anlaşmaları ihlal etmesi, silahların azaltılması ve sınırlandırılması anlaşmalarına uyulmamasıdır (The Military Doctrine of the Russian Federation, 2014).

Ayrıca belgede, Rusya'ya ve müttefiklerine karşı toprak iddiaları ve içişlerine müdahale, kitle imha silahlarının, füzelerin ve füze teknolojilerinin yaygınlaşması, nükleer silah sahibi devletlerin artması, mevcut ve ortaya çıkabilecek silahlı çatışmaların Rusya ve müttefiklerine sıçrama olasılığı, uluslararası terörizmin yayılması, etnik ve dini gruplar arası çatışmaların ortaya çıkması, uluslararası silahlı grupların Rusya sınırlarına yakın bölgelerdeki ve müttefiklerinin topraklarındaki faaliyetleri, ayrılıkçı ve radikal dinci hareketlerin büyümesi de dış tehlike olarak yer almaktadır.

İÇ TEHLİKELER

Rusya karar vericileri askeri olarak dış tehlikeler kadar iç tehlikelere de önem vermektedir. İç tehlikeler, Rusya'nın güvenlikle ilgili tüm belgelerinde yer almakla birlikte 2014 AD'de daha kapsamlıdır. İç tehlikelere yapılan vurgu Rusya'nın stratejik hassasiyetlerini sergilemektedir.

2014 AD iç tehlikeleri; (1) Rusya'nın anayasal sistemini zorla değiştirmeyi, ülkedeki iç siyasi ve sosyal durumu istikrarsızlaştırmayı, devlet idare organlarının, önemli devlet ve askeri tesislerin ve Rusya Federasyonu'nun bilgi altyapısının işleyişini bozmayı amaçlayan faaliyetler,

(2) Rusya'nın egemenliğini baltalamayı, birliğini ve toprak bütünlüğünü bozmayı amaçlayan terör örgütlerinin ve kişilerin faaliyetleri, (3) Anavatan savunmasıyla ilgili tarihi, manevi ve vatansever gelenekleri baltalamayı amaçlayan özellikle genç vatandaşlar olmak üzere halka karşı yıkıcı bilgilendirme faaliyetleri, (4) Etnik gruplar arası ve toplumsal gerilimleri, aşırılığı kışkırtma, etnik ve dini kin veya düşmanlığı körükleme girişimleri şeklinde sıralamaktadır (The Military Doctrine of the Russian Federation 2014).

Rusya'nın 2014 sonrası ABD, Avrupa ve NATO'yla yaşanan gerginlikler sonrası kendi içindeki her tür siyasi ve sosyal gelişmeden tehlike algılaması artmıştır. 2021 Yılı UGS Belgesi geleneksel Rus manevi ve ahlaki değerleri, kültürü ve tarihi hafızasına yönelik çok sayıda tehlike belirlemiştir (The Military Doctrine of The Russian Federation, 2021), kültürün batılılaşmasının Rusya kültürel egemenliğini kaybetme tehlikesini güçlendirdiği, bu kapsamda Rus değerlerinin, ABD ve müttefiklerinin yanı sıra çok uluslu şirketler, yabancı hükümet dışı kuruluşlar, dini, aşırılık yanlısı ve terör örgütleri tarafından yoğun saldırı altında olduğunu vurgulanmıştır.

2014 senesinde Ukrayna'da 'Maidan' olaylarının ve Orta Doğu'daki radikal İslami hareketlerin Rusya tarafından endişe ve korku ile izlendiği, bu korkunun doktrine yansıdığı görülmektedir. İç tehlike söyleminin gerisinde iki temel dinamik ve senaryo bulunmaktadır. Birincisi, özellikle Kuzey Kafkasya'daki etnik ve dini fay hatlarının tekrar hareketlenmesi, artan Rus milliyetçiliği ile etkileşime girerek çok halklı ve çok dinli Rus Devletini parçalama olasılığıdır. İkincisi ise ülke içinde ABD ve Batı yaptırımlarıyla giderek ağırlaşan ekonomik koşulların, özgürlüklerin kısıtlanmasının, yoğun insan hakları ihlallerinin, yolsuzluk ve yozlaşmanın siyasi-sosyal patlamalara dönüşme riskidir. Bu bağlamda Rusya'nın Ukrayna "Maidan" benzeri bir kalkışmayı kâbus olarak görmesi şaşırtıcı değildir.

ESAS ASKERİ TEHDİTLER

Rus karar vericilerin dış ve iç tehlikelerden çıkarttığı öncelikli tehditler ise (1) Devletler arası ilişkilerde askeri politik durumun kötüleşmesi ve savaş koşullarının varlığı, (2) Askeri komuta kontrol ve devlet organlarının sistemlerinin çalışmasının engellenmesi, (3) Rusya'nın stratejik nükleer kuvvetlerinin, erken ikaz ve ihbar sistemlerinin bozulması ve hasara uğratılması, (4) Yasadışı silahlı örgütlerin kurulması ve bu örgütlerin Rusya'nın ve müttefiklerinin topraklarında faaliyet göstermesi, (5) Rusya'nın ve müttefiklerinin bitişik bölgelerinde tatbikat görüntüsünde kışkırtma amaçlı askeri kuvvet gösterileri (NATO tatbikatları) yapılması, (6) Bazı devletlerin askeri ve devlet faaliyetlerini savaş hali koşullarına getirmesi öncelikleriyle tespit edilmiştir (The Military Doctrine of the Russian Federation, 2014).

Rusya'nın büyük güçlerle, özellikle ABD ve NATO ile bir çatışmada öngördüğü başlıca tehdit, ülke içindeki askeri, ekonomik ve siyasi kritik öneme sahip tesislere ve sistemlere yönelik entegre toplu hava saldırısıdır.

Yukarıda sıralananlardan, Rusya'nın kendi sınırları içini ve yakın çevresini varoluşsal önemde değerlendirdiği, bu alanlarda kendisi dışında yürütülen faaliyetleri tehlike ve tehdit olarak algıladığı görülmektedir. Rus askeri doktrini yıllar içinde değişim gösterirken Kuzey Kutbu (Arktik) bölgesindeki stratejik ortamın dinamikleri yer bulmuştur. Rusya için Arktik gelecekte ekonomik değeriyle birlikte askerî açıdan, kıtalararası balistik füzelerin yörüngelerinin uçtuğu, bazı ülkelerin stratejik havacılık uçuşlarının ve ayrıca denizaltıların faaliyet gösterdiği alandır (Pietkiewicz, 2018: 516).

RUSYA'NIN SAVAŞ KAVRAMSALLAŞTIRMASI: ASKERİ STRATEJİ VE GERASİMOV DOKTRİNİ

Rusya için askeri tehditler kadar askeri çatışmaların dinamikleri ve özellikleri de önemli görülmektedir. Rusya'ya göre modern askeri çatışmalar, öngörülemezliği, askeri-politik, ekonomik, stratejik hedefleri ve vasıtaları kapsamına alması, etki derecesi artan ileri teknoloji silah sistemlerinin ve silahlı mücadelenin her türünün koşullara uyarlanarak kullanılması, bilgi harekâtıyla ve algı yönetimiyle savaş ortamının şekillendirmesi özellikleri ile öncekilerden farklılaşmakta ve artan bir oranda hibritleşmektedir.

Rusya'ya göre yeni savaşlar, askeri ve askeri olmayan kuvvetlerin ve kaynakların bütünleşik kullanımı, etki bakımından nükleer silahlarla yarışabilecek teknolojik silah sistemlerinin kitlesel kullanımı ile havada ve uzayda faaliyet gösteren kuvvet ve vasıtaların kullanımının genişletilmesi ile dikkat çekmektedir. Ayrıca bilgi harekâtının rolünün artması, askeri harekât için hazırlık zamanlarının kısalması, kuvvetler, silah sistemleri ve komuta kontrol yapılarının hazırlık düzeyinin artması ve barış durumundan savaş durumuna hızlı geçiş, çatışan tarafların topraklarının daimî savaş alanı olması ayırt edici özellikler olarak görülmektedir. Bu tanımlama tüm boyutları ile hibrit savaşı işaret etmektedir (Bingöl, 2017: 110).

Rusya'da askeri strateji, savaş teorisi ve pratiği, ulusal savunma için hazırlık, çatışmayı önleme yolları, savaş zamanında kuvvetleri yönetme ve stratejik operasyonların tasviri hakkında genel ilkeler sunan askeri sanatın en yüksek biçimini temsil eder. Rusya'nın mevcut askeri stratejisi "aktif savunma" olarak tanımlanmaktadır (Massicot, 2019).

Aktif savunmanın iki temel bileşeni hareketli (oynak) savunma ve sıkı muharebeden kaçınmadır (temassız savaş). Oynak savunma, savaşın cephelere dayanmayan ve doğrusal olmayan özelliklerini varsaymaktadır. Bu durumda oynak savunma, yüksek kuvvet yoğunluğuna sahip bir mevzi

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

savunmasının alternatifidir. Oyak savunmada, arazi pahasına zaman kazanılırken ve kuvvetler düşmana kaptırılmadan korunurken rakibi yıpratmak zor duruma düşürmek ve mağlup etmek amaçlanır. Temassız savaş ise muharebelerin uzun menzilli hassas vuruş sistemleri, robotik sistemler ve kinetik olmayan araçlar içereceğini ifade etmektedir. Bu sebeple aktif savunma, yüksek havacılık kapasitesini, entegre hava savunmasını, siber saldırı araçlarını, uzun menzilli füzeleri, hava indirme unsurlarını ve zırhlı birlikleri gerektirmektedir. Rus Silahlı Kuvvetlerinin teşkilatı, envanterdeki teçhizat ve yeni sistemlerin geliştirilmesi programları gerekli yetenekleri kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.

Rus Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov aktif savunmayı, devletin güvenliğine yönelik tehditlerin önleyici olarak etkisiz hale getirilmesini içeren bir strateji olarak tanımlamakta, ilkelerin ise sürpriz, kararlılık ve stratejik eylemin sürekliliğini sağlamak olarak nitelemektedir. Ona göre hızlı davranarak, önleyici eylemlerle düşman önceden etkisiz hale getirmeli, zayıf noktaları tespit edilmeli ve hassasiyetler istismar edilerek stratejik inisiyatif ele geçirilmelidir (Kofman, 2021: 11).

Bu noktada Gerasimov'un ismiyle anılan "Gerasimov Doktrini" esasları Rusya'nın hibrit savaş yaklaşımının entelektüel temelini oluşturmaktadır. Gerasimov Doktrini; gelişen teknoloji, uluslararası politika, strateji ve uluslararası ilişkiler ile ilgili olarak savaşın gelişen karakterini tanımlamakta, Transdinyester, Çeçenya ve Gürcistan ile Sovyet sonrası çatışmaların ardından Rus deneyimini, eğitimini ve adaptasyonunu yansıtmaktadır (Fox, 2017: 4).

Gerasimov, 2013 yılında yaptığı bir konuşmada ve ardından Rusça yayınlanan Military-Industrial Courier gazetesinde yayınlanan bir makalede, Rusya'nın modern çağda savaşın doğasına ilişkin anlayışını askeri olmayan araçlar kullanarak politik olarak yönetilen çatışma olarak tanımlamıştır (Aleksandrov, 2023). Bu bağlamda Gerasimov'un, "Savaşın

kuralları değişti. Siyasi ve stratejik amaçlara ulaşmada askeri olmayan araçların rolü arttı ve çoğu durumda, etkinlikleri bakımından silahların gücünü aşıtlar” ifadesi dikkate değerdir (Mckew, 2017).

Gerasimov’un Doktrini, her bir duruma uygun olarak bir dizi siyasi, askeri, bilgi ve ekonomik aracı kapsayan modern savaşa bütüncül bir yaklaşımı tanımlar. Çatışmadan önce genellikle, bir hasmın moralini ve çatışmayı sürdürme kabiliyetini zayıflatmak için psikolojik ve enformasyonel eylemler/saldırılar geleceğini varsayar. Doktrin, askeri gücün önemini azaltmaz; bunun yerine kinetik olmayan ve asimetric araçların ek öneminin farkındadır (Bowen, 2020: 1). Rusya’nın hibrit savaş uygulamasına Ukrayna’da, Kırım ve Donbas’ta üniformasız “küçük yeşil adamlar” kullanılarak yürütölen konvansiyonel askeri operasyonlar, ekonomik önlemler, siber saldırılar, bilgi savaşı ve psikolojik baskı dahil olmak üzere çok çeşitli aracın kullanımı tipik bir oluşturmaktadır.

RUSYA’NIN KUVVET KULLANMA POLİTİKASI VE RUS SİLAHLI KUVVETLERİ

Rusya’nın askeri olarak ana amacı askeri çatışmanın (nükleer veya konvansiyonel) önlenmesidir. Rusya’nın ve müttefiklerinin korunması için caydırıcılık ve önleme kapasitesiyle bu bağlamda silahlı kuvvetlerin sürekli hazır halde bulundurulması gereklidir. Rusya, etkin bir askeri savunma için askeri tehlike ve tehditlerin öngörölmesini, siyasi, diplomatik ve diğer askeri olmayan vasıtalarla etkisizleştirilmesini, stratejik istikrarın devamını, nükleer caydırma potansiyeli korunurken konvansiyonel caydırıcılık kapasitesinden faydalanılmasını amaçlamıştır.

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

Etkin bir savunma için silahlı kuvvetlerin yüksek hazırlık düzeyinde bulundurulması, BDT, Ortak Güvenlik Örgütü, AGİT ve ŞİÖ'nün kuvvetlendirilmesi, ortak ve müttefik ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, silahların azaltılması ve sınırlandırılması anlaşmalarına uyulması, uzayın silahlandırılmasının önlenmesi, uluslararası terörizmle mücadeleye destek verilmesi öncelikle görevler olarak kabul edilmektedir. 2021 UGS Belgesinde BRICS üyesi devletlerle ilişkilere vurgu yapmaktadır. Ayrıca Abhazya ve Osetya ile ortak savunma ve güvenliği sağlamak amacıyla ilişkilerin genişletilmesi yer bulmaktadır (Russian Federation National Security Strategy, 2021).

Rus askeri doktrinlerinde AB ve NATO'yla gerginliklere rağmen "eşitler arası diyalog" yaklaşımı çerçevesinde işbirliği kapısı açık bırakılmıştır (Russian Federation Military Doctrine, 2014). Bununla birlikte 2022 yılındaki Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında işbirliği imkanlarının azaldığı değerlendirilmektedir.

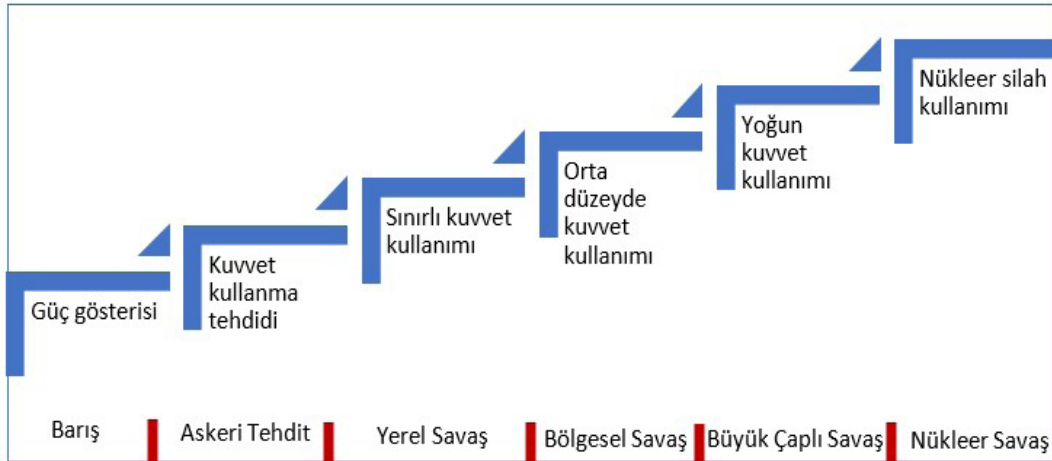
Rusya, ortaya çıkabilecek bir saldırıya karşı BM Şartının 51. Maddesi (meşru müdafaa) gereği misilleme yapılması benimsenmiştir. Rusya ülkesi dışında asker kullanmayı sadece BM şartıyla sınırlı görmemektedir. Ortak Güvenlik Örgütü kapsamında da kuvvet kullanmayı yasal ve meşru saymaktadır. Rusya ayrıca, kendine ve müttefiklerine karşı yapılacak saldırıya ve bekayı ilgilendiren tehditlere karşı nükleer silah kullanacağını ifade etmektedir (Bowen, 2020: 2). Rusya 2022 senesinde Ukrayna'ya saldırısında yukarıdaki genel çerçeve bağlamında üç gerekçeyi kullanmaktadır (Milanovic, 2022).

Gerekçelerin birincisi, Rusya'nın, BM Şartının 51. Maddesi uyarınca, kendisini Ukrayna'dan kaynaklanan (bir tür) tehdide karşı korumak için meşru müdafaa hakkını ileri sürmesi, böyle bir hakkın önleyici/ön alıcı meşru müdafaa kapsamına da gireceğine inanmasıdır. İkincisi, kendisi tarafından bağımsızlığı kabul edilen Donetsk ve Luhansk cumhuriyetlerinin

kolektif savunmasının sağlanması, üçüncüsü ise Doğu Ukrayna'da etnik Ruslara yönelik bir 'soykırımı' durdurmak/engellemek için insani müdahale amaçlı özel hareket icra edilmesidir (Fisher, 2022).

Rusya savaşta kuvvet kullanma derecesini altı aşamalı bir tırmanma modelinde düzenlemektedir. (Şekil 1). Barış zamanında ve askeri tehdit aşamasında nükleer silah dahil güç bileşenleri sergilenirken, alarm seviyeleri yükseltilir ve birlik ve sistemler muharebe bölgelerinde tertiplenir, siber ve psikolojik operasyon gibi kinetik olmayan unsurlar kullanılır. Yerel savaşta kuvvet kullanımı kapsam ve şiddet düzeyi açısından sınırlıdır. Bölgesel savaş temel olarak konvansiyonel kapasiteye ve hassas vuruş yetenekli top, roket, füze ve uçakların kütle halinde kullanımına dayanmakla birlikte taktik nükleer silah kullanımı dışlamaz. Büyük ölçekli savaşta düşmanın ekonomik hedeflerine hem stratejik hem de stratejik olmayan nükleer saldırılar yapılacağını, nükleer savaşın ise askeri ve askeri olmayan hedeflere karşı her tür nükleer silahın kitlesel kullanımını kapsayacağı düşünülmektedir (Tirpak, 2021).

Şekil 1: Rusya'nın Askeri Doktrininde Tırmanma Yönetimi

Kaynak: (Kofman, 2021: 67).

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

Operatif seviyedeki askerî harekâta Rusya tarihsel olarak yoğun ateşle taarruz stratejilerini tercih etmiştir. Zırhlı birliklerin desteğinde topçunun ve roket birliklerinin yoğun kullanımı Rus askeri doktrininin merkezinde yer almıştır. Tank, mekanize ve motorlu piyade birlikler dahil olmak üzere Rus askeri kuvvetleri, yüksek düzeyde ateş gücü sağlayan çok sayıda top ve roket birliğine sahiptir. Rus ordusunda, topçularının isabetliliğini artırmak, düşmanın kritik unsurları ile komuta ve kontrol sistemini etkisizleştirebilmek için keşif ve hassas vuruş yeteneklerinin geliştirilmesi öncelik almaktadır.

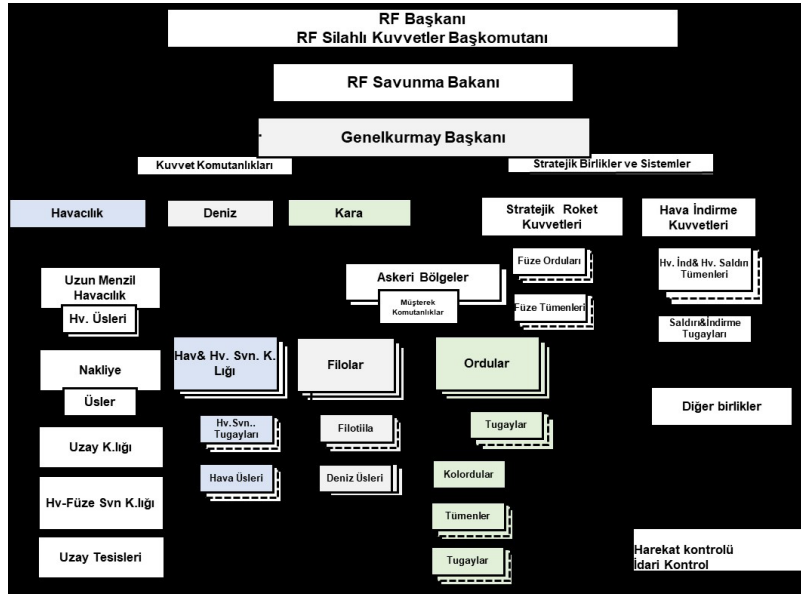
Rusya, görev grupları ve birleşik muharebe timleri oluşturabilmek ve farklı kuvvetler arasında müştereklik sağlamak için koordinasyon ve entegrasyona güvenmektedir. Ülkenin çok geniş, cephelerin çok uzun birbirinden uzak olması, Rusya'nın kuvvetlerinin farklı bölgelerde savunma için yetersiz kalmasına neden olacağı, zafiyetin cephelerde kendi kendine yeterli birleşik ve müşterek görev kuvvetleri tesisi ederek önlenilebileceği değerlendirilmektedir (Bowen, 2021: 2). Rusya'nın askeri doktrini de savaşın ilk dönemine odaklanmaktadır. Büyük ölçekli bir savaş durumunda Rusya, İkinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimiyle pekiştirilen bir sürpriz saldırıdan korkmaktadır.

Moskova yönetimi, herhangi bir uzun vadeli çatışmada kendi demografik, ekonomik ve teknolojik sınırlamalarının farkındadır. Rakiplerinin hava ve deniz tabanlı platformlardan uzun menzilli hassas vuruş yetenekleri Rusya'nın komuta ve kontrol yetenekleri ve kritik altyapısı için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Rus askeri doktrini Rusya'nın lehine olan şartlarla çatışmalara girmeyi ve çözmeyi amaçlamaktadır. Rus doktrini, düşmanı bir sistem olarak kabul etmekte ve çatışmanın ilk aşamalarında sistemi bozmaya, saptırmaya ve sonunda etkisiz kılmaya odaklanmaktadır.

RUSYA SİLAHLI KUVVETLERİ

Rusya Silahlı Kuvvetleri (SK) Rus askeri doktrininin ana uygulayıcısıdır. SK; kara, hava, deniz, stratejik roket, hava indirme ve özel harekât birliklerinden oluşmaktadır (RF Ministry of Defence Web, 2023). Rus SK barış zamanında Güney, Batı, Merkez, Doğu ve Kuzey Donanma olmak üzere beş bölge şeklinde tertiplenmiştir. Askeri bölgeler müşterek stratejik komutanlık karargâhları tarafından desteklenmektedir.

Şekil 2: Rusya Silahlı Kuvvetleri Organizasyonu

Kaynak: (OE, 2022).

Bu karargahların Rusya sınırları dışında yakın çevrede sorumluluk bölgeleri bulunmaktadır. Bu yönüyle ABD'nin coğrafi muharip müşterek stratejik komutanlıklarına benzemektedirler. Kuvvet komutanlıkları, bölgesel komutanlıklara birlik ve yetenek tahsis etmektedir. Müşterek stratejik komutanlıklar da esas olarak muharebeleri yürütecektir (Kofman, 2021: 38). Rus askeri doktrini stratejik roket kuvvetleri, hava indirme birlikleri, uzun menzilli uçaklar, nakliye uçaklar ve diğer özel amaçlı birimlerin müşterek komutanlıklara tahsis edilmekten ziyade Genelkurmay Başkanlığı komutasında kritik yerlerde kullanılmasını öngörmektedir.

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

Rus askeri doktrininde Rusya Genelkurmayı, barış ve savaş zamanında merkezi ve müşterek bir komuta kontrol işlevi görmektedir. 2014 yılında itibaren müştereklik kavramı genişletilmiş ve bu bağlamda devletin diğer güç unsurlarını içerecek şekilde merkezi bir düğüm veya bir "sinir merkezi" olması amaçlanan Ulusal Savunma Yönetim (Komuta ve Kontrol) Merkezi kurulmuştur. Merkez, bakanlıkların ve diğer hükümet organlarının temsilcilerini bir araya getirerek gıda ithalatından medyaya kadar geniş bir alanda koordineli çalışma yürütmektedir. Bu merkez, bir tür barış zamanı yüksek komutanlığıdır. Savaş zamanında, askeri bölgeler, kendi bölgelerindeki kilit devlet işlevleri üzerinde yetki sahibi olmaktadır (Russell, 2015: 20).

Rusya SK'nın aktif personel sayısı 1.190.000 (Kara, 550.000; Donanma, 145.000; Hava 165.000; Stratejik Roket Kuvvetleri, 50.000; Hava İndirme, 40.000; Özel Harekât Kuvvetleri 1.00; Demiryolu Kuvvetler, 29.000; Komuta ve Destek, 180.000) Jandarma ve Paramiliter 559.000 olmak üzere yaklaşık 1.800.000'dir (The International Institute for Strategic Studies, 2023).

Son on yılda, Rus Kara Kuvvetlerinde önemli reformlar yapılmış, ağır topçu, füze topçusu ve elektronik harp birlikleri takviye edilmiş, profesyonel asker oranı artmıştır. Rus kara kuvvetleri, 11 karma ordu, bir zırhlı ordu ve dört kolordu halinde organize edilmiştir. Rus orduları, tümenler ve tugaylar şeklinde olmakla birlikte göreve özgü tabur taktik grupları da teşkil edilmektedir (CRS Report, 2020). Kara birliklerinde yaklaşık rakamlarla 12.000 ana muharebe tankı, 24.000 zırhlı piyade taşıyıcı ve savaş aracı, 420.000'den fazla top/obüs olduğu tahmin edilmektedir (Russian Armed Forces-Land, 2023).

Rus Havacılık ve Uzay Kuvvetleri bünyesinde Hava Kuvvetleri, Hava Savunması, Uzay Kuvvetleri ve Kara Havacılığı birlikleri bulunmaktadır. Rusya'nın hava kuvvetleri çok sayıda yetenekli avcı uçağı, avcı önleme

uçacağı ve taktik bombardıman uçağına sahiptir. Hava Kuvvetlerinde 1.153 muharip uçak olduğu tahmin edilmektedir (The Military Balance, 2023). Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi, Havacılık ve Uzay Kuvvetlerine önemli bir operasyonel deneyim kazandırmıştır. Bununla birlikte Rusya, beşinci nesil savaş uçaklarının geliştirilmesinde önemli üretim ve tasarım zorluklarıyla karşılaşmış, hassas vuruş yeteneklerinde ABD'nin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır (Russian Armed Forces: Capabilities, 2023).

Rus Donanması dört filo (Kuzey, Pasifik, Karadeniz ve Baltık) ve bir filotilla (Hazar) olarak teşkil edilmiştir. Rus Donanmasında bir uçak gemisi, 66 denizaltı (11 balistik füze denizaltısı dahil), dört kruvazör, 11 muhrip, 16 firkateyn dahil toplam 650 civarında savaş gemisi bulunmaktadır (Russian Armed Forces-Navy, 2023). Kuzey ve Pasifik filoları, Rusya'nın nükleer denizaltı kuvvetlerine ev sahipliği yapmaktadır. Kuzey Filosu, Kuzey Kutbundan da sorumlu olan en gelişmiş filodur. Ek olarak, Rusya'nın Ukrayna'nın Kırım bölgesini işgalinden bu yana, Karadeniz Filosu sistem, eğitim ve deneyim bakımından gelişmiştir (Russian Armed Forces: Capabilities, 2023).

Son yıllarda yurtdışındaki harekâtlarda askerlerin ölümlerden kaynaklanan siyasi tepkileri önlemek için özel kuvvetler üslerinde ve genellikle özel kuvvetlerin komutası altında eğitilmiş ücretli özel birlikler giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Libya, Suriye ve Ukrayna'da çok sayıda paralı asker (Wagner grup) bulunmaktadır (Stronski, 2020).

Rusya SK'nin barış, kriz ve savaş zamanı görevleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Barış zamanı görevleri arasında; Rusya'nın topraklarını ve egemenliği korumak, stratejik caydırma, savaşa hazır olmak, hava savunmasını sağlamak, uzayda dengeyi muhafaza etmek, Rusya sınırları içinde kritik askeri ve stratejik altyapıyı korumak, Rusya sınırları dışındaki vatandaşları silahlı saldırıya karşı korumak, uluslararası barışı koruma görevlerine iştirak ve icra etmek, deniz haydutluğu ile mücadele etmek, açık denizlerde Rusya'nın ekonomik faaliyetlerine koruma sağlamak, terörizmle

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

mücadele etmek, kamu güvenliğinin sağlanmasına, sivil savunmaya, afet yönetimine yardıma hazır olmak, bulunmaktadır (Ministry of Defence of the Russian Federation, 2023).

Krize işaret eden doğrudan tehlike ve saldırı durumunda, askeri eylem planını uygulamak, nükleer caydırıcılık potansiyelini hazırlık durumunu artırarak devam ettirmek, sıkıyönetime iştirake hazır olmak, ortak savunma görevlerini icraya hazır olmak ve sınırlı ölçüde katılmak öne çıkmaktadır. Rus SK'ye savaş zamanında ise saldırganı Rusya'nın çıkarlarına uygun koşulları kabule zorlamak, teslim olmasını sağlamak ve mağlup etmek görevi verilmiştir.

Rusya'nın hangi koşullar altında nükleer silah kullanabileceği uzun ve hararetli tartışmaların konusu olmuştur. 2020'de yayınlanan Rusya Nükleer Caydırıcılık Doktrininde nükleer bir karşılık için dört senaryo sıralanmıştır (Akimenko, 2022). Bunlar; kendisine ve/veya müttefiklerine karşı nükleer ve diğer kitle imha silahlarının kullanılması, Rusya'ya karşı devletin bekasını tehlikeye sokacak konvansiyonel saldırı yapılması, Rusya topraklarına ve/veya müttefiklerine balistik füzelerin fırlatılması ve kritik sivil/askeri sistemlere yönelik bir düşman saldırısına ilişkin güvenilir verilerin ulaşmasını kapsamaktadır (Bugos, 2020). Açıklanan doktrinde Rusya'nın nükleer silah kullanma eşiği sınırlanmış olmakla birlikte 2014'den itibaren başta Putin olmak üzere Rus yetkililerin nükleer silah kullanımı konusunda muğlak ifadeler kullanmaları çelişkili bulunmaktadır.

Rusya caydırıcılık için nükleer silahlara güvenmeye devam etmekle birlikte, ABD'nin ve muhtemelen Çin'in yeni konvansiyonel yetenekleri göz önüne alındığında, 2014 doktrininde, yalnızca nükleer silahlarla değil, aynı zamanda konvansiyonel yollarla, özellikle hassas silahların kullanımıyla stratejik caydırma amaçladığı görülmektedir. Bu, Rusya'nın kendi ağ merkezli ve 'küresel saldırı' yeteneklerini genişletmesi anlamına da gelmektedir (Klein, 2015: 3).

SONUÇ

Rusya'nın Askeri Doktrini 1990'lardan günümüze Rus siyasi-askeri seçkinlerinin küresel, bölgesel ve ulusal gelişmeleri algılamalarıyla şekillenmektedir. Bu algılayış Rusya'nın 21. Yüzyıl askeri doktrinine girdi sağlayan dış politika konseptleri, ulusal güvenlik stratejileri ve askeri doktrin belgelerine yansımış ve mevcut Rus Askeri Doktrini, 1993 senesinden itibaren 30 yıllık süreçte aşamalar halinde şekillenmiştir. Bu itibarla belgeler kendi içlerinde ve bütün olarak tutarlılık göstermektedir.

2014 Askeri Doktrini'nin birçok hükmü 2010 Doktrini'ne kıyasla fazla değişmemiş ve nükleer silahların kullanımına ilişkin hüküm aynı kalmıştır. Buna ek olarak, 2014 Doktrini'nde Moskova'nın yalnızca nükleer silahlarla değil, aynı zamanda konvansiyonel yollarla, özellikle hassas silahların kullanımıyla "stratejik caydırıcılık" politikası izlediğine dair bir madde eklenmiştir.

Rusya'nın askeri doktrini; yakın çevre ve bitişindeki kritik bölgelere odaklanarak kültürler, halklar, diller ve dinler mozaiği bir federasyonu ileriden savunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Doktrininin özünde "stratejik savunma" yaklaşımını koruduğu görülmektedir (Pietkiewicz, 2018: 516).

Rusya'nın askeri doktrini, büyük bir coğrafi alanda ve geniş bir yelpazede yer alan siyasi konuları da güvenlikleştiren bir söylemler bütünüdür. Rusya'nın her tür iç ve dış sorunu askeri tehlike ve tehdit olarak tanımlaması, Rus ordusuna ağır bir sorumluluk yüklemektedir.

2014 yılındaki Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakıyla ile 2014 senesi sonrasında Batı'nın yaptırım ve çevreleme politikasıyla birlikte Rusya kendisi ve birkaç müttefiki dışında kalanları "öteki" olarak gördüğü, tanımladığı ulusal çıkarlar kapsamında özellikle kendinden zayıf olanlara

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

karşı hibrid stratejilere yöneldiği değerlendirilmektedir. Nükleer caydırıcılık ve taktik nükleer silah kullanımı konsepti arasındaki eşiğin aşağıya çekilmesi de Rusya'nın düşman gördüğü komşuları açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır.

Rusya'nın askeri stratejilerinin önümüzdeki yıllarda çok boyutlu faktörlerin etkisiyle değişmeye devam edeceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda; Rusya'nın Soğuk Savaş döneminden günümüze benimsediği stratejik caydırıcılığı nükleer ve nükleer olmayan vasıtaları kullanarak yürütebilmesi, Rus silahlı kuvvetlerinin ise askeri olarak benimsediği stratejik savunmanın operatif boyutunu oluşturan 'aktif savunmayı' başarıyla uygulayabilmesi için yüksek teknoloji ürünü sistem ve teçhizata sahip olması gerekmektedir. Bu kapsamda yapay zekâ uygulamalarıyla alt sistemlerin entegre edildiği bütünleşik komuta kontrol ve bilgi işlem alt yapısına geçilmesi, hassas vuruş silahlarının geliştirilmesi, insansız araçlar dahil robotların artan kullanımı ve otonom sistemlere geçiş, hava ve füze savunmasına karşı uzay savunma kapasitesinin eklenmesinin önem kazanacağı beklenmektedir.

2015 senesinden itibaren icraya başlanan Suriye'deki harekâtın ve 2022 Şubat ayında başlayan Ukrayna savaşının derslerinin dahil edilmesiyle Rus Askeri Doktrininin 2023-2024 döneminde güncellenebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

AKIMENKO, V. (2022). Russia's Nuclear Threats Are Real and Should be Taken Literally. Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2022/07/myths-and-misconceptions-around-russian-military-intent/myth-6-russias-nuclear-threats-are>.

ALEKSANDROV, G. (2023). The Story of General Gerasimov. Novaya Gazeta, <https://novayagazeta.eu/articles/2023/01/27/the-story-of-general-gerasimov-en>.

BAKSHI, J. (2000). Russia's National Security Concepts and Military Doctrines: Continuity and Change. Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA, 22(7), https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_oct00baj01.html.

BERGMANN, M. vd. (2022). Russia's Adaptation Game: Deciphering the Kremlin's Humanitarian Policy. Center for Strategic International Studies, <https://www.csis.org/analysis/russias-adaptation-game-deciphering-kremlins-humanitarian-policy-1>.

BİNGÖL, O. (2017). Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey. Akademik Bakış, 11(21), 107-132.

BOWEN, A. S. (2020). Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy, CRS Report, <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11625.pdf>.

BUGOS, S. (2020). Russia Releases Nuclear Deterrence Policy. Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news/russia-releases-nuclear-deterrence-policy>.

CHIRKOVA, E. (2012). Key aspects of Russia's Current Foreign and Security Policy. European Parliament Policy Briefing, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491446/EXPO-AFET_SP%282012%29491446_EN.pdf.

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

COOPER, J. (2021). Russia's Updated National Security Strategy. NATO Russian Studies Series, <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=704>.

DE HAAS, M. (2009). Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment. Russian Analytical Digest, 62(9), https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20090618_cscp_medvedev_homan.pdf.

DUONG, D. M. (2020). Russian Military Strategy Development from 1991 to 2019. Kansas: US Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth.

Enlargement and Article 10. NATO, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm.

EROL, M. S. (2004). Orta Asya'da Güvenlik Sorunları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1, 85-112.

EROL, M. S. (2014). Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 41, 1-14.

FELKER, E. J., Russian Military Doctrinal Reform in Light of Their Analysis of Desert Storm. Air University Press, <https://www.jstor.org/stable/resrep13934.5>.

FISHER, M. (2022). Putin's Case for War, Annotated. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine-speech.html>.

FOX, A. C. (2017). Hybrid Warfare: The 21st Century Russian Way of Warfare. Kansas: US Army Command and General Staff College Press.

GALEOTTI, M. (2016). Russia's New National Security Strategy: Familiar Themes, Gaudy Rhetoric. War on the Rocks, <http://warontherocks.com/2016/01/russias-new-134national-securitystrategy-familiar-themes-gaudy-rhetoric/>.

GRATZ, J. (2023). Russia's Military Reform: Progress and Hurdles. CSS ETH Zurich, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse152-EN.pdf>.

GÜLER, M. Ç. ve SHAKİROVA, A. (2021). Deciphering Russia's 2021 National Security Strategy Document. SETA Perspective, <https://setav.org/en/assets/uploads/2021/09/P67En.pdf>.

JANE, M. (2022). Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Strateji Belgeleri Bağlamında Kırım İlhakı'nın Tarihsel-Sembolik ve Askeri-Jeopolitik Analizi. International Journal of Social Inquiry, 15(2), 415-436.

KAGAN, F.-KAGAN, K. (2015). Putin Ushers in a New Era of Global Geopolitics. Institute for the Study of War, <https://www.understandingwar.org/putin-ushers-new-era-global-geopolitics>.

KHEVTSURIANI, A. (2018). Foreign Policy Concepts of Russia. European Political and Law Discourse, 5(1), 41-48.

KLEIN, M. (2015). Russia's New Military Doctrine: NATO, the United States and the Colour Revolutions. SWP Comments, https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2015C09_kle.pdf.

KOFMAN, M.I. vd. (2021). Russian Military Strategy: Core Tenets and Operational Concepts. CNA Research Memorandum, https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/russian-military-strategy-core-tenets-and-operational-concepts.pdf.

KOGAN, Y. (2021). Russia's National Security Strategy (2021): Strengthening Confrontational Sentiment and Siege Mentality. Reichman University Institute for Policy and Strategy, <https://www.runi.ac.il/en/research-institutes/government/ips/activities/newsletter/kogan-1-8-21>.

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

KRAGH, M. (2023). Russia's Concept for a 'Humanitarian' Policy Abroad 2022. Stockholm for Eastern European Studies, <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/russias-concept-for-a-humanitarian-policy-abroad.pdf>.

LITERA, B. (1994). The Kozyrev Doctrine-A Russian Variation on the Monroe Doctrine. Perspectives, 4, 45-52.

MASSICOT, D. (2019). Anticipating A New Russian Military Doctrine in 2020: What It Might Contain and Why It Matters. War on the Rocks, <https://warontherocks.com/2019/09/anticipating-a-new-russian-military-doctrine-in-2020-what-it-might-contain-and-why-it-matters>.

MCDERMOTT, R. (2016). Russia's 2015 National Security Strategy. Jamestown, <https://jamestown.org/program/russias-2015-national-security-strategy>.

MCKEW, M. K. (2017). The Gerasimov Doctrine. Politico Magazine, <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538>.

MILANOVIC, M. (2022). What is Russia's Legal Justification for Using Force against Ukraine. The European Journal of International Law, <https://www.ejiltalk.org/what-is-russias-legal-justification-for-using-force-against-ukraine>.

Mission and Objectives of the Russian Armed Forces. Ministry of Defence of the Russian Federation, <https://eng.mil.ru/en/mission/tasks.htmhttps://armedforces.eu/Russia>.

NORBERG, J. (2014). The Use of Russia's Military in the Crimean Crisis. Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org/2014/03/13/use-of-russia-s-militaryin-crimean-crisis>.

PIETKIEWICZ, M. (2018). The Military Doctrine of the Russian Federation. Polish Political Science Yearbook, 47(3), 505-520.

Putin Approves New Foreign Policy Doctrine Based on Russian World. Reuters, <https://www.reuters.com/world/putin-approves-new-foreign-policy-doctrine-based-russian-world-2022-09-05/>.

REED, Anderson vd. (2016). Strategic Landpower and a Resurgent Russia: An Operational Approach to Deterrence. PA: US Army War College Press.

RF Foreign Policy Concept 2000. (2022). Federation of American Scientists, <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/econcept.htm>.

RF Foreign Policy Concept 2008. (2022). Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union, https://russiaeu.ru/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf.

RF Foreign Policy Concept 2016. (2022). RF Ministry of Foreign Affairs, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1538901.

RF Military Doctrine 1993. (2022). The Federation of American Scientists, <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>.

RF Military Doctrine 2000. (2022). Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/act/2000-05/russias-military-doctrine>.

RUSSELL, M. (2015). Russia's Armed Forces: Reforms and Challenges. European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_IDA\(2015554213](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_IDA(2015554213).

Russia: How They Fight. (2022). OE, https://oe.tradoc.army.mil/wp-content/uploads/2022/05/THTFSeriesRussia_1.pptx.

Russian Armed Forces: Capabilities. (2023). CRS Report, <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11589.pdf>.

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

Russian Armed Forces-Land. (2023). <https://armedforces.eu/Russia>.

Russian Armed Forces-Navy. (2023). <https://armedforces.eu/Russia>.

Russian Federation National Security Blueprint 1997. (2022). Federation of American Scientists, <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/blueprint.html>.

Russian Federation National Security Strategy 2000, (2022). RF Ministry of Defense, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1737121.

Russian Federation National Security Strategy 2009. (2022). ETH Zürich, <https://www.files.ethz.ch/isn/154915/Russia's%20National%20Security%20Strategy%20to%202020%20-%20Rustrans.pdf>.

Russian Federation National Security Strategy 2015. (2022). Russia Matters, <https://www.russiamatters.org/node/21421>.

Russian Federation National Security Strategy 2021. (2022). Russian Military Security, https://rusmilsec.files.wordpress.com/2021/08/nss_rf_2021_eng_.pdf.

SCHRODER, H. (2009). Russia's National Security Strategy to 2020. Russian Analytical Digest, 62(9), 6-10.

Services of Russian MOD. (2023). RF Ministry of Defence, <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/type.htm>.

SINOVETS, P. ve Bettina R. (2015). Russia's Syria Operation Reveals Significant Improvement in Military Capability, Rome: DeBooks.

SOKOV, N. (2022). Russia's 2000 Military Doctrine. The Nuclear Threat Initiative, <https://www.nti.org/analysis/articles/russias-2000-military-doctrine>.

STRONSKI, P. (2020). Implausible Deniability: Russia's Private Military Companies. Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/2020/06/02/implausible-deniability-russia-s-private-military-companies-pub-81954>.

TEİFUKOVA, R. ve EROL, M. S. (2017). Russian Hybrid War: From Theory to Practice. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(2), 33-67.

The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013. (2022). Voltaire, <https://www.voltairenet.org/article202037.html>.

The Military Balance 2023. (2023). The International Institute for Strategic Studies, Newyork: Routledge.

The Military Doctrine of the Russian Federation 2010. (2023). Carnegie Endowment, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr.

The Military Doctrine of the Russian Federation 2014. (2023). RF London Embassy, https://london.mid.ru/en/press-centre/gb_en_fnapr_1947.

TIRPAK, J. A. (2021). Strategy & Policy: The Russian Way of War. Air&Space Forces Magazine, <https://www.airandspaceforces.com/article/strategy-policy-the-russian-way-of-war>.

TSYGANKOV, A. P. (2016). Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity. London: Rowman&Littlefields.

STRUCTURED ABSTRACT

The article aims to reveal the change of the Russian Military Doctrine from the 1990s to the present and the main elements of the current doctrine by analyzing Russia's official security, national strategy and foreign policy documents and the discourse of the political-military elite. The article also examines Russia's conceptualization of war and military strategy, its approach to strategic deterrence, active defense and hybrid warfare, its policy for use of force and the main elements of the Russian Armed Forces.

Russia's Military Doctrine has been shaped by the Russian political-military elite's perceptions of global, regional, and national developments since the 1990s. This perception is reflected in the foreign policy concepts, national security strategies and military doctrine documents that provide input to Russia's 21st century military doctrine. The present Russian Military Doctrine has been shaped in stages over a 30-year period since 1993. In this respect, the documents are consistent. Many provisions of the 2014 Military Doctrine have not changed much compared to the 2010 Doctrine, and the provision regarding the use of nuclear weapons has remained the same. In addition, a clause was added in the 2014 Doctrine stating that Moscow pursues a policy of 'strategic deterrence' not only with nuclear weapons, but also with conventional means, especially the use of precision weapons.

Russia's current military strategy is defined as 'strategic defense' and operational strategy as 'active defense'. The two essential components of active defense are mobile defense and avoidance of close combat (contactless warfare). Mobile defense assumes non-frontal and non-linear characteristics of war. In this case, the mobile defense is an alternative to a positional defense with a high force density. In mobal defense, it is aimed to wear out and defeat the opponent while gaining time at the

expense of the territory and protecting the forces from being overtaken by the enemy. Non-contact warfare, on the other hand, assumes that the battles will include long-range precision strike systems, robotic systems and non-kinetic vehicles. In this respect, active defense requires high aviation capacity, integrated air defense, cyberattack tools, long-range missiles, airborne elements and armored units. The organization of the Russian Armed Forces, the equipment in the inventory and the programs for the development of new systems are designed to cover such necessary capabilities.

Russian Chief of General Staff Valery Gerasimov defines active defense as a strategy that includes the preemptive neutralization of threats to the security of the state, and describes the principles as ensuring the continuity of surprise, determination and strategic action. According to him, the enemy should be neutralized beforehand with preventive actions, their weak points should be identified and the strategic initiative should be seized by exploiting the sensitivities. In this regard, the principles of the 'Gerasimov Doctrine', named after Gerasimov, constitute the intellectual basis of Russia's hybrid war approach.

Russia's military doctrine; aims to advance a federation of cultures, peoples, languages, and religions, focusing on the immediate environment and critical regions adjacent to it. Russia's military doctrine is a set of discourses that securitize political issues in a large geographical area and a wide spectrum. Russia's definition of all kinds of internal and external problems as military dangers and threats imposes a heavy responsibility on the Russian military. The Russian military doctrine preserves the 'strategic defense' approach at its core.

It is assessed that with the 2014 Ukraine crisis and the annexation of Crimea and the sanctions and containment policy of the West after 2014, Russia sees those other than itself and a few allies as the

RUSYA FEDERASYONU'NUN 21. YÜZYIL ASKERİ DOKTRİNİ

“other”. Within the scope of the national interests, Russia turns to hybrid strategies especially against those who are weaker than itself. Lowering the threshold between the concept of nuclear deterrence and the use of tactical nuclear weapons also poses a serious risk to Russia’s hostile neighbors.

It is considered that the military strategies of the Russia will continue to change in the coming years with the effect of multidimensional factors. Russia must have high-tech systems and equipment in order to carry out the strategic deterrence adopted from the Cold War period on by using nuclear and non-nuclear means, and also successfully implement the ‘active defense’ which constitutes the operative dimension of the strategic defense Russia has adopted militarily. In this context, it is expected that the transition to an integrated command control and information processing infrastructure in which artificial intelligence applications and subsystems are integrated, the development of precision strike weapons, the increasing use of robots including unmanned vehicles and the transition to autonomous systems, and the addition of space defense capacity against air and missile defense will gain importance.

It is considered that the Russian Military Doctrine can be updated in the 2023-24 period, with the inclusion of the lessons learned from the operation in Syria, which began in 2015, and the Ukraine war, which started in February 2022.

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ*

The Silk Road Experience of Turkish States in History

Nurzhanat AMETBEK**

Öz

Türk Dünyası, tarih boyunca bir yandan doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde ilerleyen ticaret yollarını etkilemiş ve diğer yandan da onlardan etkilenmiştir. Türk devletlerinin güçlenmesi veya zayıflaması, Tarihi İpek Yolu'nun yükselmesi ve çökmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Türk Medeniyeti'nin şahlanması, Türk devletlerinin Tarihi İpek Yolu'nu kontrol ettiği dönemlere denk gelmektedir. 16. yüzyılda Avrupalıların Asya'ya giden deniz yollarını keşfetmesiyle uluslararası ticaretin ağırlığı kıtadan denize kaymış ve böylece İpek Yolu önemini kaybetmiştir. Bu bakımdan kıta üzerinden geçen kara koridorlarının öneminin arttığı günümüzde geçmişten ders çıkarmak büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla makalede tarihteki Türk devletlerinin İpek Yolu deneyimi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Türk Devletleri, Türk Dünyası, Uluslararası Ticaret, Jeoekonomik Rekabet.

Abstract

The Turkic World, has affected the trade routes throughout the history on the one hand and has been affected by them on the other hand. The strengthening or weakening of the Turkic states is directly related to the rise and fall of the historical Silk Road. With the discovery of the sea routes to Asia by the Europeans in the 16th century, the weight of international trade shifted from the continent to the sea and thus the Silk Road lost its significance. In this respect, it is important to learn from the past, as the role of land corridors passing over the continent has increased recently. In this purpose, the Silk Road experience of the Turkic states in history will be discussed in the article.

Keywords: Silk Road, Turkish States, Turkish World, International Trade, Geoeconomic Competition

* Makale Geliş Tarihi: 26.04.2023

Yayına Kabul Tarihi: 25.05.2023

** Doktor Adayı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: nurjanata86@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9015-8643.

GİRİŞ

Doğu-batı ve güney-kuzey istikametinde ilerleyen Tarihi İpek Yolu, asırlar boyunca insanlık tarihinin gidişatını belirlemiş önemli bir olgudur. Bu ticaret yolları, her ne kadar ipek ürünüyle bağlantılı olduğu için Çin Medeniyeti'yle özdeşleşmiş görünse de aslında onun medeniyetler tarihinde önemli olmasında Türklerin büyük payı vardır. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır.

Birincisi, geleneksel olarak Türklerin yaşadıkları coğrafya Çin'in kuzeybatısı, Hindistan'ın kuzeyi ve İran'ın kuzeydoğusudur. Diğer bir ifadeyle adı geçen medeniyetlerin birbiriyle ilişki kurması için onların arasında bulunan Türklerin bu işbirliğine açık olması gerekmektedir. Tarih boyunca Türk Dünyası, medeniyetleri birbirine bağlayan bir merkez olarak hareket etmiştir (Erol, 2011: 37). İpek Yolu'nun gelişim süreci incelendiğinde, bu gerçeğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Çelik ve Erol, 2019: 17).

İkincisi, farklı medeniyetlerin arasında geliş-gidişlerin başlaması insanların yolculuk yapmasıyla ilgilidir. Bu bir araç olarak atların önemini ortaya koymaktadır. Xinru Liu'nun ifade ettiği gibi, M. Ö. 600 civarında, ata binme büyük bozkırlarda yayılmaya başlamış ve M. Ö. 400'lerde, tarım bölgesinin kuzey sınırındaki konargöçerler, at binmede ustalaşmış ve biniciliği okçulukla birleştirmiştir. Bu süvarilerin ortaya çıkmasıyla bozkır yollarında organize ticaret ve iletişim tarihi başlamıştır. Çünkü Batı ile Doğu'yu bir araya getirenler, büyük bozkırlardaki göçebelere (Liu, 2010: 1). Diğer bir ifadeyle, ticaret yollarının gelişimi konargöçerlerin göç etme ve dolayısıyla hareket etme anlayışını yansıtmaktadır.

Üçüncüsü, ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasında, yine dönemin en güçlü silahlı kuvvetleri sayılan atların kullanımı konusunda usta olan genel olarak konargöçerlerin ve özel olarak da Türklerin rolleri önemlidir. Tüfek ve topun icat edilmesi ve Avrupa'daki sanayi devrimine kadar atların

dünya tarihindeki önemi, hiçbir şekilde göz ardı edilemez. Ata binme veya süvari denildiğinde, konargöçerlerle kimse yarışamazdı. Bundan ötürü yüzlerce kilometre uzanan ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasında Türklerin rolünün dikkate alınması gerekmektedir.

Esasında Türk devletlerinin güçlenmesi veya zayıflaması, Tarihi İpek Yolu'nun yükselmesi ve çökmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Türk Medeniyetinin şahlanması, Türk devletlerinin Tarihi İpek Yolu'nu kontrol ettiği dönemlere denk gelmektedir. 16. yüzyılda Avrupalıların Asya'ya giden deniz yollarını keşfetmesiyle uluslararası ticaretin ağırlığı kıtadan denize kaymış ve böylece İpek Yolu da önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte kıtanın iç tarafında bulunan Türklerin uluslararası ticaret ve politikadaki öncü rolü zayıflamıştır. Bu da Türk diyarlarının Avrupalı devletler tarafından işgal edilmesine neden olmuştur.

Türklerin dünya tarihindeki öncü rolünü kaybettiği bu süreç, 20. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkmasının doğu-batı istikametindeki Çağdaş İpek Yolu'nun canlanmasına denk gelmesi sebebiyle Türk Dünyası için önemli fırsatlar sunmaktadır. Çin'in kıta üzerinden Avrupa ve Batı Asya'ya ulaşmak istemesi ve Avrupa ülkelerinin Çin'le ilişkilerin gelişmesine ilgi göstermesi doğal olarak iki taraf arasında bulunan Türk devletlerinin stratejik önemini bir kez daha yükseltmektedir. Bu fırsatın değerlendirilmesi için geçmişten ders çıkartılması önem arz etmektedir.

Makalede tarihsel süreçte Türk devletlerinin İpek Yolu üzerindeki etkileşimi incelenmektedir. Diğer bir ifadeyle, çalışmada Türk tarihi, İpek Yolu veya daha geniş anlamda uluslararası ticaret açısından yorumlanmaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreçte Türk devletlerinin İpek Yolu'nda oynadıkları stratejik role dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada tarihteki Türk devletlerinin İpek Yolu bağlamında deneyimleri ele alınacaktır.

İPEK YOLU'NUN BAŞLAMASI VE BÜYÜK HUN İMPARATORLUĞU

Avrupa ile Asya'nın arasındaki Büyük Bozkırlar, Antik Çağlardan beri binicilik ve at yetiştirme topluluklarıyla bilinmektedir. Türkistan'ın kuzey bozkırları boyunca uzanan "Bozkır Yolu", İpek Yolu'ndan çok önce kullanılmaya başlanmıştır (Silk Road in Rare Books, 2023). Kazakistan'daki Berel Mezarlığı gibi arkeolojik alanlar, konargöçerlerin yalnızca ticaret için at yetiştirmediklerini, aynı zamanda İpek Yolu boyunca enfes sanat eserlerini yayabilen büyük zanaatkarlar yetiştirdiklerini doğrulamıştır (The Astana Times, 2023). Dolayısıyla İpek Yolu'nun başlatılması, onun sıfırdan icat edilmesini değil; eskiden var olan bu antik ticaret yollarının yeniden canlanması anlamına gelmektedir.

Bu çerçevede İpek Yolu'nun oluşmasında Hunların önemine değinmekte yarar vardır. İpek Yolu'nun ortaya çıkmasından önce, birkaç yüzyıl boyunca faaliyet gösteren Bozkır Yolu, gelinen aşamada bilim insanları tarafından Tarihi İpek Yolu'nun temeli olarak kabul edilmektedir. Genel kabul gören literatürde İpek Yolu, Çin'in Han Hanedanı (M.Ö. 202-M.S. 220) döneminde başlatılmıştır. Ancak bu dönem, aynı şekilde Büyük Hun İmparatorluğu (M.Ö. 220-M.Ö. 58) dönemine denk gelmektedir. Bazı akademisyenler, Hunların topraklarını genişletme savaşlarının özellikle de bazı tahminlere göre, doğu-batı ticaretinde kilit oyuncular olan Yüceçilere karşı yürütülen kampanyaların ticaret yollarının kontrolü için yapıldığını ileri sürmektedir (Honeychurch, 2015: 56). Bu açıdan bakıldığında İpek Yolu, Çin'in Han Hanedanı tarafından değil; Hunlar tarafından başlatıldığı anlamı çıkmaktadır.

Yönetiminin ilk yıllarında Hunlardan yenilen Han Hanedanı, M. Ö. 198 yılında Hunlarla barış anlaşmasını yapmak zorunda kalmıştır (Yü, 1986: 386). Bu barış dönemi, yaklaşık 70 yıl sürmüştür. Bu süre zarfında ipek ve diğer lüks mal arzı, büyük ölçüde Hunların doğrudan kontrolü altında olmuştur (Honeychurch, 2015: 57).

O zamanlar tarım havzasının çevresindeki vahalarda yerleşik bir yaşam süren tarım, bahçecilik ve hayvancılıkla uğraşan birkaç topluluk vardı. Lopnor'un batısındaki Turfan havzasında ve Kunlun ve Altay sıradağlarının kuzey eteğinde, yarı tarımsal ve yarı göçebe bir yaşam tarzı sürdüren dağınık topluluklar yaşamıştır. Bu gruplar, şehir merkezleri etrafında örgütlenmiş ve bir dizi küçük krallık oluşturmuşlardır. Han tarihçileri, bunlardan "Batı Bölgelerinin Surlarla çevrili Şehir Devletleri" olarak söz etmektedirler. Bunlardan otuz altı kadar vardır. En önemlileri Chü-shih (Turfan), Lou-lan, Yen-ch'i (Karaşehir), Ch'iu-tzu (Kuça), Ku-mo (Aksu), Shu-lê (Kaşgar), So-chü (Yarkand), Yü-t'ien (Hotan) ve Chü-mi'dir (Hema) (Yong ve Yutang, 1994: 227). Bu şehirlerin daha sonra Uygurların Altı Şehri veya Kaşgarya olarak da bilinmişlerdir (Grousset, 1970: 344).

Hunların hâkimiyetinde olan bu bölge, Prens Li-jhu tarafından yönetiliyordu. Onun yönetimindeki Hunlar, Pu-li Gölü'nün (modern Bar-köl Gölü) çevresindeki ovalarda yaşayan konargöçerlerdir (Yong ve Yutang, 1994: 228). Hunların şehir devletleriyle etkin ticaretinin olması doğaldır. Çünkü ağırlıklı olarak hayvancılıkla uğraşan Hunlar, hayvanları karşılığında şehirlilerden tarım ve bahçe ürünlerini almışlardır. Aynı şekilde Ishjamts'ın ifade ettiği gibi, Çin ile Batı arasındaki kervan ticareti bağlantısı olan İpek Yolu'nun önemli bir bölümünü kontrol eden Hunlar, uluslararası ticaretten büyük kazançlar elde etmiştir. Bu yolların kontrolünü sürdürmek için mücadele etmiş ve Türkistan'ın hegemonyası için Çin'le başarılı bir şekilde rekabet etmiştir (Ishjamts, 1994: 155).

70 yıllık barış döneminde güçlenen Çinliler, 133 yılında ateşkesi bozarak Hunlara saldırmıştır. Bu savaşlarda Çin İmparatoru Wu'nun amacı, Hunları tarım bölgesinden ayırmaktı (Yü, 1986: 454). Dolayısıyla, Hunların Çinli Han hanedanı ile savaşlarını İpek Yolu'nun kontrolü için olan mücadele olarak da yorumlayabiliriz. Netivede Çinlilerin kademeli olarak İpek Yolu'nu kendi kontrolüne alması, Hunların ekonomik temelini zayıflatmış ve bunların sonucunda Büyük Hun İmparatorluğu parçalanmıştır.

MEDENİYETLERİN KESIŞTİĞİ YER: KUŞAN İMPARATORLUĞU

Büyük Hun İmparatorluğu, Türkistan'ın doğusunda İpek Yolu'nun oluşmasına ön ayak olmuşken; bu ticaret yollarının tam anlamıyla antik dünyanın merkezi haline getiren Kuşan İmparatorluğu olmuştur. Kuşan İmparatorluğu'nun M. Ö. 176 yılında Hunlara mağlup olarak batıya göç eden Yüecilerin kurduğu bilinmektedir (Puri, 1994: 248). Her ne kadar Yüecilerin Hint-Avrupa dilleri ailesinden Tohar dilinde konuştuğu iddia edilse de onların hükümdarlarının "Yabgu" unvanını taşımaları onların karışık etnik yapılarını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kuşanların din konusundaki hoşgörüsü de Türklerin ve daha geniş anlamıyla bozkırlıların temel özelliğini yansıtmaktadır.

Türkistan coğrafyasının güneyine geçerek eskiden Baktriya olarak bilinen bölgede kendi imparatorluklarını kuran Kuşanlar, İpek Yolu'nun stratejik bir bölümünü kontrol altına almışlardır. Aslen Avrasya bozkırlarında göçebe olan bu insanlar, topraklarından geçen uzun mesafeli ticaretten yararlanan yerleşik bir toplumun yöneticileri haline gelmişlerdir (Liu, 2010: 142). Kuşan İmparatorluğu doğuda Çin, güneyde Hindistan, batıda İran ve ötesinde Roma'yla ticaret geliştirmekteydi.

Kuşanların topraklarından geçen uluslararası ticaret, doğası gereği, Çin sınırlarındaki ilk at-ipek takasından oldukça farklıydı. Kuşanlar hem otoritelerini gösteren hem de ticareti kolaylaştıran sikkeler basmaya başlamışlardır. Bu sikkelerin farklı dillerde olması da dikkat çekicidir (Liu, 2010: 147):

"Çok kültürlü madeni paralar ve Kuşanların kozmopolit tavırları, hem Part İmparatorluğu'ndan geçen kara yollarına hem de Batı Hindistan limanlarını daha batıdaki limanlara bağlayan ve Akdeniz'e kara taşımacılığı sağlayan yollardaki

ticareti kolaylaştırdı. Kuşanlar ayrıca Orta Asya İpek Yolu'nun hem bozkır hem de vaha yollarını kontrol ediyorlardı. Kuşan İmparatorluğu'nun hem hükümdarları hem de tüccarları ticaretten kar elde etmekte ve Avrasya'nın her yerinden mal getirmekteydiler."

Sonuç olarak Kuşan İmparatorluğu döneminde Türkistan'ın ekonomisi büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunlar bir dizi faktörle açıklanabilir. Birincisi, Türkistan'ın eski tarım bölgelerinin büyük bölümünün tek bir imparatorluğun otoritesi altında birleşmiştir. İkincisi, siyasi istikrarın uzun dönemler boyunca sürdürülmesi yeni fırsatlara kapı açmıştır. Üçüncüsü, Hindistan, Çin ve Batı Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerin genişletilmesi ve güçlendirilmesi, ülkeyi zenginleştirmiştir. Türkistan'da bölge içi ve dış ticaretin genişlemesi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle birlikte, ülkenin ekonomik kalkınmasında zaten büyük rol oynayan tarım daha da önem kazanmıştır (Mukhamedjanov, 1994: 265).

Kuşan İmparatorluğu'nun zayıflaması, parçalanması ve sonunda tarih sahnesinde gitmesi onların Sasani Hanedanı kontrolündeki İran'la rekabetinden kaynaklanmaktadır. Kuşanların üstünlüğü, İran'ın doğu sınırı için sürekli bir tehdit oluşturuyordu. Sonunda Sasanilerin Kralı Ardaşir, Kuşan İmparatorluğu'nun batı kısmını işgal etmiştir (Puri, 1994: 225). Kuşan-İran rekabetinin temelinde İpek Yolu'nun kontrolün için yaşanan mücadele olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu ticaret yollarının kontrolü devletlerin ekonomik gücünü oluşturmaktaydı. Kuşan İmparatorluğu'nun Sasanilere bağımlı hale gelmesiyle Kuşanlar İpek Yolu'nun kontrolünü Sasanilere kaptırmış ve bu sürecin sonunda zayıflamıştır.

TÜRKİSTAN'I DÜNYANIN MERKEZİNE DÖNÜŞTÜREN GÖKTÜRKLER

Kuşan İmparatorluğu yıkıldıktan sonraki dönemlerde Büyük Bozkırlardan koparak Türkistan'ın güneyine inen Kidaritler ve Ak Hunlar, Kuşanların mirasına sahip çıkmışlar ve batıda İran ve güneyde Hindistan'la rekabet içinde bu bölgede İpek Yolu'nu canlı tutmaya çalışmışlardır. Harmatta'nın ifadesine göre, 6. ve 7. yüzyıllarda Türkistan devletlerinin ekonomik yaşamında ticaret ve hepsinden önemlisi ipek ticareti önemli bir rol oynamıştır.

Dönemin hem yerleşik hem de göçebe halkları için siyasi ve askeri olaylar, büyük ölçüde İpek Yolu'nun kontrolü için verilen mücadele tarafından belirlenmekteydi. 6. yüzyılın ortalarına doğru Ak Hun Devleti, kollarıyla birlikte tarım havzasından gelerek ve Türkistan'ı geçerek batıda Aral Gölü'ne ve güneyde Barygaza-Broach'a uzanan ticaret yolunun en önemli kısımlarını kontrol ediyordu ve bu yollardan önemli ölçüde ekonomik fayda sağlıyordu (Harmatta ve Litvinsky, 1996: 367). Ancak İpek Yolu'nu tüm kıtadaki potansiyelinden yararlanan, onun gelişmesine olanak sağlayan ve onunla beraber gelişen Göktürkler olmuştur.

552 yılında Avarları deviren Göktürkler, bozkırlardaki Avar mirasına sahip olmuş ve kendi imparatorlularını kurmuşlardır. Bu süreçte Göktürkler Avrasya'nın tüm çevre uygarlıklarını, Türkistan üzerinden birbirine bağlamışlardır. Böylece Türkistan, tüm Avrasya dünyasının ticari-kültürel kalbi haline gelmiştir. Türklerin ticarete olan hevesleri, ticaret yollarının güvenliğini sağlayan askeri güçleri ve geniş topraklar üzerindeki hâkimiyetleri sayesinde, İpek Yolu daha önce hiç olmadığı kadar gelişmiştir (Beckwith, 2009: 112).

Bozkırdaki konargöçer toplulukları birleştiren Göktürkler Türkistan'ın güneyine inmiş ve oradaki Ak Hunları mağlup etmişlerdir. Türkler, bu fetihleri sayesinde artık Batı'ya giden ticaret yollarının büyük bir bölümünü kontrol ediyorlardı ve eskiden Ak Hunların hâkim olduğu kazançlı ipek ticaretinden yararlanmak istiyorlardı (Sinor ve Klyashtorny, 1996: 332). Bundan dolayı Göktürklerin Ak Hunlarla savaşının sebeplerinden birini, İpek Yolu için yaşanan mücadele olarak yorumlamak mümkündür. Nitekim Göktürklerin bundan sonraki adımı İran'la ticaret anlaşmasına varmaya teşebbüsü olmuştur.

568 yılı civarında Göktürkler, ipeklerini İran'da satma izni istemek için bir ticaret heyetini Pers İmparatorluğu'na göndermiştir. Persler, ipeği satın almış ama tüccarların önünde alenen yakmışlardır. Bu aşağılayıcı cevap, ikinci bir misyon göndermeye sevk etmiştir. Ancak bu sefer Persler, eski uluslararası diplomatik dokunulmazlık yasasını ihlal ederek onları katletmiştir (Beckwith, 2009: 116). Göktürklerin önerisine İranlıların bu kadar sert tepki vermesinden uluslararası ticaretin söz konusu dönemde bile ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki taraf için de İpek Yolu, stratejik bir önem taşımaktadır.

Göktürklerin kendilerinden önceki Hunlar, Kuşanlar, Avarlar veya Ak Hunlardan farkı şudur ki; onlar, Türk Dünyası'nın bir kısmını değil; Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan tüm Türk haklarını kendi bayrakları altında birleştirmişlerdir. Göktürklerin özellikle Hazar'ın kuzeyi, Kuzey Kafkasya, Kırım Yarımadası ve Karadeniz'in kuzeyinde hâkimiyetlerin sağlamaları Hazar'ın güneyinde İran topraklarından geçen ticaret yollarına bir alternatif oluşturma olanağını sağlamıştır. Sasani-Göktürkler savaşları, Göktürkler ile Bizans'ın ittifakını ortaya çıkarmış ve İpek Yolu'nun kuzey güzergâhının daha işlek hale gelmesini sağlamıştır.

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

Göktürkler batıda İran'la rekabet ederken; doğuda Çin ile İpek Yolu'nun kontrolü için mücadele etmekteydi. Çinliler, öncelikle bu yolları kontrol altına almak için çalışmıştır. Ahmet Taşağıl'ın konuya dair yorumu şu şekildedir (Taşağıl, 1999: 72):

“630 yılının başında Doğu Gök-Türk Devleti'nin yıkılıp Çin tahakkümüne girmesi, aynı sıralarda Batı Gök-Türk kağanı Tung Yabgu'nun öldürülmesiyle ortaya çıkan taht mücadeleleri neticesi bu ülkenin de karışıklıklara sürüklenmesi Hami'den Harezme'ye, İran'a kadar bütün şehir silsilesinin üzerindeki Gök-Türk hâkimiyet perdesinin kalkmasına yol açtı. Serbest kalan söz konusu şehirlerin çoğu Çin'deki Tang hanedanı imparatoruna elçilerle hediyeler göndererek ilişki kurmaya çalıştı. Çin imparatoru ise bu durumu fırsat bilerek hepsini kendi metbuu görmeye başladı. İçlerinden bazıları özellikle Kuca, Karasar ve Kao-chang çok zayıf da olsa Çin hâkimiyetine karşı direnme gösterdilerse de 649 yılına kadar hepsi onların idaresine girmeye mecbur kaldılar. Çinliler Tokmak, Karaşar, Kaşgar ve Kuca'da dört askeri garnizon adı verilen askeri hatlar kurarak bölgeyi kontrol altında tutmaya çalıştılar. Üstelik Doğu ve Batı Türkistan'ı Çince isimler altında genel valiliklere ve bunların içinde küçük eyaletlere böldüler.”

Söz konusu durum, İpek Yolu ve bu yolun üzerindeki şehirlerin Göktürkler ile Çin arasındaki savaşların önemli bir sebebi olduğunu göstermektedir. Nitekim İkinci Göktürkler döneminde de İltiş ve daha sonra Bilge Kağan'ın seferlerinden biri bu şehirlere yönelik düzenlenmiştir. Bilge Kağan Yazıtı'ndaki şu cümleler bu tespiti doğrulamaktadır (Türük Bitig, 2023):

“Otuz yaşımda Beşbalık'a doğru ordu yürüttüm. Altı kez savaştım. Ordusunu hep öldürdüm. Sonra Beşbalık içinden bir kişi geldi. Böylece Beşbalık'ı fethettim.”

Bilge Kağan'ın daha sonraki süreçte Tonyukuk'la keneşinde duvarlı şehir inşa etme fikrini söylemesi (Taşağıl, 2004: 45), onun uluslararası ticarete şehirlerin önemini kavradığını göstermektedir. Ne var ki; o dönemin jeostratejik gereksinimleri şehir inşasını izin vermemiştir.

Sonuç olarak Göktürklerin İpek Yolu'nu desteklemelerinin daha sonraki dönemde iki önemli çıktısı olmuştur. Birincisi, Göktürklerin girişimleri sayesinde Türkistan bölgesi dünyanın merkezine dönüşmüştür. Bu merkez olma durumu, sadece ticari veya siyasi anlamda değil; aynı zamanda kültürel ve bilimsel boyutları da içermektedir. Türkistan'ın İslam Medeniyetine dâhil edilmesi ile bölgedeki bilimsel araştırmaların hız kazanmasının sebebi, Göktürklerin hazırladığı altyapı sayesinde gerçekleşmiş olabilir. Türkistan'ın 750-1150 yılları arasında "Dünyanın Merkezi" olduğunu iddia eden Frederick Starr'ın şu tespiti dikkat çekicidir (Starr, 2013: 4):

"Bu birikim nereden gelmiştir? İslam öncesi Orta Asya'nın entelektüel yaşamına dair maalesef çok az ayrıntı biliyoruz. Ancak parça parça kanıtların hepsi tek bir yönü işaret etmektedir: Orta Asya, altın çağına hem seküler hem de dini alanlarda zengin bir kültürel ve entelektüel deneyim birikimiyle girmiştir."

Bu altın çağın yaşanmasında hiç kuşkusuz Göktürklerin çeşitli medeniyetlerle etkileşime açık olması ve uluslararası ticareti teşvik etmesi önemli rol oynamıştır.

Göktürklerin İpek Yolu'nun gelişmesine sağladığı diğer bir önemli katkı, Hazar'ın kuzeyinden geçen rotanın canlanması olmuştur. Bunun sonucunda hem bozkırda hem İdil-Ural havzasında yeni şehirler yükselmiştir. Kuzey güzergâhının sayesinde Göktürkler döneminden sonra bu bölgede önce Hazar Devleti ve daha sonra Altın Orda Devleti kurulmuştur.

ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNE İNŞA EDİLEN HAZAR DEVLETİ

Hazar Devleti genelde Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki sahayı kaplıyordu. Güneyde Kafkas dağları sınır olmakla beraber Azerbaycan sık sık Hazar hâkimiyetine girmiştir. Bu topraklar kuzeyde İdil Bulgar Türklerinin ülkesine, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara, hatta Kiev'e kadar uzanıyordu. Hazar Devleti, esas ağırlık merkezi önceleri Terek Nehri boyundayken daha sonra İdil, Yayık, Don ve Kuban nehirlerinin havzalarına yayılmış ve önemli ticaret yollarını kontrol altına almıştır (Taşağıl, 2023). 650-969 yıllarında yaşamış bu devletin oluşmasında İpek Yolu'nun kuzey rotasının önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

Hazarlar, diğer Türk devletleri gibi hayvancılık ve tarımla uğraşmaktaydılar. Ancak Arthur Koestler'in tespitine göre, hanlık hazinelerinin ana gelir kaynağı dış ticaretti. Türkistan ile İdil-Ural Bölgesi arasında gidip gelen ticaret kervanlarının yoğunluğu, İbn Fadlan tarafından şöyle tarif edilmiştir. Gurganj'da onun görevine katıldığı kervan "5000 insan ve 3000 yük hayvanından" oluşmaktaydı. Bu sayının abartıldığını düşünsek bile, yine de çok kalabalık bir kervan olmalıdır. Ayrıca böyle kervanlardan iki bölge arasında kaç tanesinin hareket halinde olduğu bilinmemektedir. Kervanların taşıdıkları mallar tekstil, kuru meyve, bal, balmumu ve baharatlar olabilir.

İkinci büyük ticaret yolu ise Kafkasya üzerinden Ermenistan, Gürcistan, İran ve Bizans'a uzanıyordu. Üçüncüsü, Rus ticaret gemilerinin İdil'den Hazar Denizi'nin doğu kıyılarına giderek artan trafiğinden oluşuyordu. Bu gemiler, esas olarak Müslüman aristokrasi arasında çok rağbet gören değerli kürkler ve İdil'deki köle pazarında satılan kuzeyden gelen köleleri taşıyordu. Hazar hükümdarı, köleler de dâhil olmak üzere tüm bu geçiş mallarından yüzde on vergi almaktaydı. Buna Bulgarlar, Macarlar, Burtalar

vb. tarafından ödenen haraç eklendiğinde, Hazarya'nın müreffeh bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. Ama aynı zamanda refahının büyük ölçüde askeri gücüne ve vergi tahsildarları ile gümrük memurlarına sağladığı prestije bağlı olduğu da unutulmamalıdır (Koestler, 1976: 12).

Burada zikredilen ticaret yolları, adeta Hazar Devleti'ni besleyen damarlardır. Onun için bu güzergâhların açık olması, Hazarlar için stratejik öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, hangi rota kapanır veya hangi ticaret yolunda rekabet çıkarsa, o yönde çatışma yaşanmaktaydı. Her ne kadar Arap-Hazar savaşlarını Müslümanların İslam'ı yayma isteklerinde kaynaklandığını düşünsek de politik ekonomi açısından bu savaşların belirli ekonomik gerekçesi olması lazımdır. Dolayısıyla bu savaşları Güney Kafkasya bölgesindeki ticaret yollarıyla bağdaştırmak mümkündür. Bu savaşlarda özellikle Kuzey Kafkasya'yı Güney Kafkasya'ya bağlayan Derbent Geçidi'nin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun tersine Hazar Devleti'nin Bizans'la ilişkisi daha dostane olmuştur. Bu ilişkinin arkasında her ne kadar onların Sasanilere ve daha sonra Araplara karşı ortak hareket etme gibi jeopolitik neden olduğunu varsaymak mümkün olsa da Hazarlar ile Bizanslılar arasındaki ticaretin önemli olduğu söylenebilir. Şahin Mustafayev bu durumu şöyle ifade etmektedir (Mustafayev, 2021: 192):

“Açıkça görülüyor ki; Sasani gücü, batıda Bizans İmparatorluğu ve kuzeyde Türk Kağanlığı ile ticaret yolları ve uluslararası ipek ticareti üzerinde kontrol için rekabet etmiştir. Bu rekabet, ticari ve siyasi çıkarları, aynı Bizans ve Volga Bölgesi ve Kuzey Kafkasya'daki Türk Kağanlığının yerini alan Hazar Kağanlığı ile çatışan Arap halifeliğine miras kalmıştır.”

Hazar Devleti'nin yıkılması, onu besleyen ticaret yollarının kesilmesi veya başka devletlerin kontrolüne geçmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Ticaret yollarının kesilmesiyle de devletin ekonomisi altüst olmuştur. Çünkü Ruslar, Karadeniz kıyısındaki Tama-Tarhan şehrine ulaşmışlar,

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

Kuman-Kıpçaklar da doğudan Batı Türkistan, İran gibi ülkelere giden ticaret yollarını kesmişlerdi. Bu yüzden ücretli askerlerin maaşları ödenemiyordu. Dolayısıyla devlet askerî ve siyasî yönden sarsılmış ve sonunda dağılmıştır (Taşağıl, 2023).

Hazar Devleti'nden arkada kalan en önemli miras Karadeniz'in kuzeyinde, Kuzey Kafkasya'da ve İtil, Dnepr ve Yayık gibi nehirlerin kenarlarında inşa edilen şehirler olmuştur. Hazarlara Balancar, Samandar ve İtil şehirleri başkentlik yapmıştır. Ayrıca Hazar Devleti döneminde gelişen şehirler Kiev, Çerson, Kerç, Feodosya, Fanagorya ve Sari Kale şehirleri olmuştur (Brook, 2023). Daha sonra bu şehirler temelinde önce Kıpçak Federasyonu ve onun yerine de Altın Orda Devleti yükselecektir.

ÇİN İLE ARAP-İSLAM DÜNYASI ARASINDA TÜRKLER: KARAHANLILAR DEVLETİ

Türkistan'daki Göktürklerin hâkimiyetinin sona ermesinden sonra bölgede Türkeşler, Karluklar, Yağmalar, Çigiller, Basmıllar, Uygurlar, Kırgızlar, Kimekler ve Kıpçaklar gibi Türk boyları kendi devletlerini oluşturmaya çalışmışlardır. Ayrıca doğuda İleriş Kutluğ tarafından kurulan İkinci Göktürk Kağanlığı yöneticileri bu boyların başını yeniden birleştirmek istemiş ancak bu birliktelik kısa süreli olmuştur. Taraflar arasındaki savaşlar bölgede istikrarsızlığın oluşmasına neden olmuş ve bazı Türk boyları batıya doğru göç etmeye başlamıştır.

Aynı dönemde (7. yüzyılın sonu ve 8. yüzyılın başı) Arapların Türkistan bölgesini ele geçirmek için başlattıkları saldırılardan kaynaklanan güvensizlik ortamı da İpek Yolu'nu sekteye uğratmıştır. Ayrıca Çin'in Tang Hanedanı (618-907) da Türkistan üzerinde hak iddia etmekteydi. Türklerin güçlü bir devlet kuramamasından dolayı Türkistan, bölge dışı imparatorlukların mücadele alanına dönüşmüştür. Burada hem Arap komutanlarının hem de Çinlilerin amacının İpek Yolu'nu kendi kontrolüne alması olduğunu tahmin edebiliriz.

751 yılında Çin'in Tang hanedanı ile Abbasi Hilafeti askerleri arasında yaşanan Talas Savaşı, bu jeopolitik rekabeti ortaya koyan en güzel örnektir. Söz konusu durum, bölge halklarının birlik olamadığı takdirde Türkistan'ın her zaman bölge dışı aktörlerin ilgisini çektiğini ortaya koymaktadır. Bu savaşın sonucunda Çinliler mağlup olmuş ve bu da Türkistan'ın geleceğini belirlemiştir. Bu süreçte Türkler, İslamiyet'i kabul etmiş ve Türkistan, İslam Dünyası'nın parçası haline gelmiştir. Türk tarihinin bu yeni döneminde İpek Yolu'nun potansiyelini kullanabilmiş ve uluslararası ticaret sayesinde kendi gücünü de arttırabilmiş devlet, Karahanlılardır.

Karahanlılardan önce Türkistan ve Horasan'da kendi devletlerini kuran Tahiriler, Samaniler bölge halklarının ilk Müslüman devletleridir. Aynı şekilde Karahanlı Devleti de Türk tarihinde ilk Müslüman Devleti olarak kabul edilmektedir. Devletlerin aynı dini paylaşımları belirli derecede onların arasındaki daha yakın ilişkilerin kurulmasına sebep olmuş olabilir. Örneğin Abdülkerim Özaydın, şu tespiti yapmaktadır (Özaydın, 2023):

"Karahanlı Devleti hükümdarı Satuk Buğra Han'ın 934 yılında İslâmiyet'i kabulünün ardından Sâ mânî-Karahanlı mücadelesi yerini dostluk ve iş birliğine bıraktı."

Daha geniş ifadeyle, Türklerin İslam Medeniyeti çemberine girmesiyle İpek Yolu yeniden canlılık kazanmıştır. Numan Negmatov'un ifadesi şu şekildedir (Negmatov, 1998: 85):

"9. ve 10. yüzyıllarda Çin, Hindistan, İran, Kafkaslar ve Batı Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri ile kervan ticareti önem kazandı. Asya'nın başlıca kervan yolları Horasan ve Maverâünnehir'den geçiyordu. Yerel tüccarlar girişimci ticari seferlere giriştiler ve muhtemelen Çin, Hindistan ve İç Asya'ya ulaştılar. El-Makdisi, Sogdiana ve Horasan'dan Tibet ve Çin'e kervanlarla seyahat eden insanlar gördüğünü bildirmektedir. En işlek rota, Levant

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

(Akdenizin doğu kıyıları) ülkelerinden Çin'e giden "Büyük İpek Yolu" idi. Bağdat, Hemedan, Nişabur, Merv, Amul (Çarju), Buhara, Semerkant, Usruşana, Çaç, Taraz (Jambul), Balasagun, Issık-küö Gölü'nün güney kıyısı ve oradan Moğolistan ve kuzey Çin'e ulaşmaktadır."

Karahanlılar, batısında Gazneliler, Selçuklular ve Harezmşahlarla bazen çatışma içinde olsa da İslam Dünyası'nın birer parçaları olarak bu devletlerin arasında ticaretin devam ettiğini tahmin edebiliriz. Aynı şekilde Karahanlı yöneticileri, doğuda Çin'le de ticaret geliştirmek istemişlerdir. Sattık Buğra Han'ın İslam'ı kabulü, Karahanlıların henüz İslamiyet'le tanışmamış şehirlere yönelmesi için neden olmuştur (Hansen, 2012: 226). Bu savaşlar bir yandan bölgenin İslamlaşmasına yol açsa da diğer yandan İpek Yolu bakımından önemli şehirlerin Karahanlıların yönetimine geçmesine olanak sağlamıştır.

Bu bağlamda Karahanlı hükümdarlarının "Doğunun ve Çin'in Hakanı" unvanını almaları dikkate değerdir. Dilnoza Duturayeva, bu durumu Maverünnehir ve batı tarım havzası da dâhil olmak üzere Karahanlı Hanlığı'nın büyük bir kısmının 751 yılındaki Talas Savaşı'ndan önce Çinli Tang Hanedanı'nın yönetimi altında olmasıyla açıklamaktadır (Duturaeva, 2022: 109). Bu şekilde Karahanlılar, kendilerine adeta "İpek Yolu'nun Efendileri" unvanını almıştır.

BATI VE DOĞU İPEK YOLLARININ EFENDİSİ: BÜYÜK SELÇUKLULAR

Türklerin İslam'ı kabulünden itibaren Samaniler, Karahanlılar, Gazneliler, Harezmşahlar bölge tarihinde önemli rol oynamışlardır. Ancak bunlardan hiçbiri, Selçuklular kadar hem batıda hem doğuda etkili olmamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezinin İran olması onların doğuda hem Türkistan ve ötesinde Çin ve batıda hem Anadolu ve ötesinde Bizans ve Avrupa'yla ticari ilişkileri geliştirmesine olanak sağlamıştır. İsayev ve Özdemir'in

tespitine göre, Selçuklu İmparatorları Büyük İpek Yolu'nun büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır. 11. yüzyılın ortalarında artık Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Türkistan'dan Akdeniz sahillerine ve Derbend geçidinden Basra Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir araziye ihata etmekle Türk ve İslam Dünyası'nın içtimai-iktisadi ve harbi-siyasi hayatına ciddi tesir etmiştir (İsayev ve Özdemir, 2023).

Selçuklular siyasal birliği ve güvenliği tesis etmiş ve mahallî gümrük ve ticaret vergilerini sık-sık ilgâ etmekle iktisadî faaliyetlere büyük bir hız ve genişlik vermişlerdir. Ticaret kervanları Türkistan, Hârizm, İran, Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu istikametinde emniyetle sefer yapıyorlardı. Gazneliler Devleti, müesseselerinden bir çok iktibaslarda bulunan Selçuklular kervanları teşkilâtlandırmak, askerî muhafızlar idaresinde emniyet altına almak ve hatta tüccarların zararlarını tazmin etmek suretiyle onların an'anelerine bağlanmış ve bunları geliştirmişlerdi (Turan, 2008: 338). Diğer bir ifadeyle Selçuklular, Gazneliler ve Karahanlılardan devam eden ticareti destekleme geleneğini daha da geliştirerek devam ettirmişlerdir. Onlar uluslararası ticaretin öneminin farkında olarak onu her fırsatta desteklemişlerdir.

İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Devleti'nin kurulduğu Horasan bölgesinin iktisadi ve ticari bakımdan seçkin mevkiine dikkate çekerek, şunları ifade etmektedir (Kafesoğlu, 1972: 153):

"Selçukluların İran ve Irak sahasında vücuda getirdikleri siyasi birlik ve kudretli ordunun nezaretinde muntazam teşkilat ve asayiş, ticaret yollarının daima kontrol altında tutulması vb. dolayısıyla Yakın-doğu ile Orta Asya ve Avrupa arasında ve Uzak-doğu, Hindistan limanları aracılık rolünü oynadığı Avrupa'yla oynadığı mevcut ticari faaliyet büsbütün artmış ve Selçuklulara mali yönden sağlam bir temel vazifesini görmüştür ki; Selçuklu idaresi ve teşkilatının devamlılığını temin eden âmillerden biri de bu iktisadi kudret olmuştur."

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

Selçuklu döneminde tüm İslam Dünyası'nda istikrarın sağlanması, uluslararası ticaretin gelişmesine yol açmıştır. Bu da bilim ve kültürün gelişmesine ve imar çalışmalarının artmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde hem Semerkant, Amul, Merv gibi Türkistan şehirleri, Rey, İsfahan ve Tebriz gibi İran diyarının şehirleri ve Sivas, Diyarbakır ve Konya gibi Anadolu şehirleri hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır.

Söz konusu gelişme, sadece Selçukluların sağladığı istikrardan değil; aynı zamanda neredeyse dünyanın ucuna uzanan ticaret kervanlarından kaynaklanmaktadır. Osman Turan'ın konuya ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir (Kafesoğlu, 1972: 364):

“Milletlerarası ticaret ve mübadelenin genişlemesi Anadolu’da birtakım milletlerarası pazarların teşekkülüne sebep oldu. Bu pazarlar umumiyetle şehirlerin uzağında, yabanda kurulduğu için yabancı adını alıyorlardı. Kayseri-Elbistan arasında Anadolu ile Suriye ve Irak kervanlarının işlediği milletlerarası büyük bir kervan yolu üzerinde bu havâlide, Karahisar ovasında kurulan Yabancı bazarı çok meşhurdu. Buraya Şark-Garp, Şimal-Cenup uzak diyarlardan ecnebi tüccarlar büyük bir cehitle gelir; Şarktan gelenler Garbın, Avrupa’dan gelenler de Şarkın, keza Şimal ve Cenuptan gelenler de mallarını birbirlerine satarlardı.”

Görüldüğü gibi, Selçuklu sultanları uluslararası ticaretin öneminin farkında olarak her fırsatta ticareti desteklemiş ve onun gelişimini teşvik etmiştir. Söz konusu dönemde imar faaliyetlerinin bol olması, o dönemde böyle bir ihtiyacın olduğunu ortaya koymaktadır ya da tam tersine kervansaraylar ve hanları bolca inşa ederek, Selçuklular İpek Yolu'nun canlanmasını desteklemişlerdir.

TİCARET KERVANI DOLAYISIYLA BAŞLAYAN İŞGAL: HAREZMŞAH-CENGİZ HAN SAVAŞI

İpek Yolu bağlamında değerlendirdiğimizde Harezmsahlar Devleti, ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim bu devlet, doğu ile batı arasında uzanan uluslararası ticaretle güçlenmiş ve aynı zamanda İpek Yolu üzerinden Cengiz Han tarafından gönderilen kervanla ilgili ortaya çıkan anlaşmazlık sonucunda yaşanan savaşla dünya sahnesinde silinmiştir. Her ne kadar Cengiz Han'ın Türkistan bölgesine saldırıları farklı nedenlerle de açıklanabiliyorsa da Harezmsah-Cengiz Han çatışması, iktisadi ve ticari çıkarlar açısından da izah edilebilir.

13. yüzyılın başlarında Cengiz Han'ın toprakları artık doğrudan o sırada kuzey İran ve Maverâünnehir'in çoğunu kontrol eden Harezmsahı Alaaddin Muhammed'in büyük imparatorluğuyla sınır komşusu olmuştur. Bu dönemde Türkistan bölgesi, Cengiz Han'ın hâkimiyetinde olan doğu kısmına, Türk Harezmsahları'nın idaresi altında olan batı kısmına bölünmüştü. Bu iki siyasi gücün rakip olması kaçınılmaz olmasa da belki de doğaldı. Cengiz Han'ın kendisi, doğunun hükümdarı olduğu için Harezmsahı batının hükümdarı olarak tanıdığı ve iki imparatorluk arasında barışın sürdürülmesi ve ticaretin teşvik edilmesi umudunu dile getirdiği söylenmektedir (Bira, 1998: 252).

Cengiz Han, Muhammed'e önce elçi göndermiş ve "Ülkelerimiz arasında alışveriş geliştirmek ikimizin de yararına" diye mektup yollamış ve arkasından da Moğolistan'dan Türkistan bölgesindeki Otrar şehrine değerli eşyalar yüklü beş yüz develik büyük bir kervan göndermiştir. Bu kervanla Cengiz Han'ın Müslüman alemiyle ticareti yoğunlaştırma amacı açıkça görünmekteydi. Ne var ki; Otrar Valisi İnalçık Kadir Han, kervana el koymuş ve tüccarları öldürmüştür. Bu da savaş anlamına geliyordu (Grousset, 2001: 199-201).

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

Cengiz Han'ın ilk baştan Harezmşah Devleti'ni işgal etme planı olup olmadığını bilemeyiz. Ancak onun Türkistan Bölgesi'ne kervan göndermesi, onun ülkelerin serveti ve zenginliği için uluslararası ticaretin önemini kavradığı anlama gelmektedir. Alaaddin Muhammed'in veya valisi İnalçık Kadir Han'ın tüccar ve elçileri öldürmeleri hem uluslararası hukuk açısından hem ekonomik ve ticari çıkarları açısından yanlış karar olduğu aşikârdır.

Sonuç olarak, 13. yüzyılın başlarında Çin'den Batı Avrupa'ya kadar yeni bir devlet ortaya çıkmıştır. Moğollar, Büyük İpek Yolu'na nezareti tam ele almakla önceki devirlerde olduğu gibi kendi devletlerinin ekonomisinin güçlenmesini sağlamışlardır. Doğu-batı ticaretinin canlanmasından büyük menfaat elde eden Moğol orduları, işgal ettikleri birçok şehri yağmalasalar da daha sonra, önceden tehlikeli duruma düşen ticaret yollarına yönelmişlerdir. Böylece bir müddet esas ticaret yollarına nezaret güçlü Moğol devletlerinin eline geçmiştir (İsayev ve Özdemir, 2023).

Cengiz Han ve onun torunları, menşei Uygurlara uzanan, devlet sermayesine dayalı tüccarlarla ortaklık müessesesi canlandırmıştır. Buna göre, devlet hazinesinden kredi alan ortaklara büyük imkanlar sağlanmaktadır; hatta "Tarhanlık" verilerek her türlü vergiden muaf tutulup hiç kimsenin onları rahatsız etmemesi, rüşvet ve hediye istememesi, hayvanlarına dokunmaması buyuruluyordu (Aka, 2000: 130). Bu da uluslararası ticaretin gelişmesini teşvik etmekteydi.

TİMUR-TOKTAMIŞ-BEYAZIT SAVAŞLARI: JEOPOLİTİK VE JEOKONOMİK REKABET

Türk tarihinin en trajik sayfalarından biri, Emir Timur'la Osmanlı Sultan Bayazıt arasında ve Emir Timur ile Altın Orda Devleti Hanı Toktamış arasında yaşanan yıkıcı savaşlardır. Bu savaşların nedenlerini tartışırken; daha çok jeopolitik ve kişisel nedenler ele alınmaktadır. Ancak bu rekabet,

temelinde jeopolitiğin önemli olduğu kadar jeoekonomi de önemlidir. Diğer bir ifadeyle, bu savaşları devletlerin ekonomik temelini oluşturan kaynaklar ve ticaret yollarının kontrolü için yaşanan savaşlar olarak değerlendirmek mümkündür.

Timur ile Toktamış'ın rekabeti, öncelikle Güney Kafkasya üzerinde başlamıştır. Timur'un Azerbaycan için taşıdığı emelleri öğrenen Toktamış, Tebriz üzerine yürümeye karar vererek Derbend ve Şirvan bölgesinden geçerek 1385-86 yılı kışında Tebriz'e gelmiştir. O, ancak büyük bir vergi karşılığında anlaşmayı kabul etmiştir. 250 tümen altın toplanıp teslim edilmesine rağmen Toktamış, bu büyük ganimetle yetinmeyip anlaşmayı bozarak Tebriz'e girip, şehri yağmalatmıştır. 1386 yılında Toktamış büyük bir ganimetle Azerbaycan'dan ayrılmış, çok geçmeden de Timur buraya gelmiştir (Aka, 2000: 14).

İki hükümdarın ilk savaşı, Karabağ bölgesinde 1387 yılında yaşanmış ve bu savaşın sonucunda Toktamış geri çekilmek zorunda kalmıştır (Grousset, 2003: 410). Bu rekabet, daha önce anlattığımız Göktürkler-Sasani, Hazar-Arab Hilefti, Berke Han-Hülagu Han rekabetini andırmaktadır. Bu savaşların temelinde Güney Kafkasya'daki ticaret yolları için yaşanan rekabet yatmaktadır.

Bundan sonra Timur, 1391 ve 1395-1396 olmak üzere Altın Orda üzerine iki sefer düzenlemiş ve bu seferler sonucunda Altın Orda Devleti darmadağın olmuş ve İsmail Aka'nın ifadesiyle, Altın Orda devleti artık ikinci derecede bir devlet durumuna düşmüştü (Aka, 2020: 21). Konumuz açısından bu savaşların sonucu şudur ki; artı İpek Yolu'nun kuzey güzergâhı tamamen yok olmuştur. Bu durum da Altın Orda'nın ekonomik temelini daha da zayıflatmış ve sonuçta devlet küçük hanlıklara bölünmüş ve nihayetinde Rusya tarafından yutulmuştur.

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

Timur ile Beyazıt'ın savaşı'nın nedenleri arasında, genel olarak, Timur'un Anadolu üzerinde hakkı olduğunu düşünmesi, iki devletin hâkimiyet alanlarının birbiriyle kesişmesi, Anadolu'daki diğer beylik liderlerinin Timur'a sığınması, Osmanlı tarafından savaş öncesi Erzincan ve Kemah'ın ele geçirilmesi, Bayezid ile Timur arasındaki olumsuz netice gösteren mektuplaşmalar, Timur'un Osmanlı'yı da diğer beylikler gibi kendi hükümdarlığı altına almak istemesi gösterilmektedir. Tüm bu nedenlere jeoekonomik sebepler de eklenebilir. Nitekim Anadolu'nun Timur hakimiyetine girmesi, Türkistan'da gelen kervanların Bizans ve ötesinde Avrupa'ya ulaşmasına yol açılacaktır. Ne var ki; bu savaş, Anadolu'da istikrarın tesisine değil; güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur.

Yusuf Halaçoğlu'nun tespitine göre, bu yenilgiden sonra Anadolu'da uzun mücadeleler sonunda kurulmuş olan Türk birliği bozulmuş; ayrıca devletin fütihat hareketi ve bu arada İstanbul'un fethi yarım yüzyıla yakın bir süre aksamıştır. Savaşı takiben Anadolu beylikleri yeniden canlanmış, Timur orduları tarafından şehirler yağmalanmış ve Osmanlılar'ın kurduğu düzen bozulmuştur. Ayrıca Osmanlı şehzadeleri arasında başlayan taht mücadeleleri pek çok yerin elden çıkmasına ve kardeş kanı dökülmesine yol açmıştır (Halaçoğlu, 2023).

Aka'nın araştırmasına göre, bütün tahripkarlığına rağmen Timur ticaretin devlet için en büyük gelir kaynağı olduğunun farkındaydı. Başkent Semerkant'ta pek çok dokuma imalathanesi bulunuyor ve şehir baharat ticaretine merkezlik ediyordu. Clavijo'ya göre, İskenderiye çarşılarında bile bunların eşini bulmak mümkün değildi. Deşt-i Kıpçak ve Moğol yurdundan deri, Çin'den ipek, Hotan'dan elmas, yakut gibi kıymetli taşlar geliyordu. İspanyalı elçinin ifadesine göre Timur, başşehirini dünyanın en mükemmel şehri yapmak için, ticareti daima teşvik etmişti. Bu düşünceyledir ki; 1402 yılında Fransa Kralı'na gönderdiği mektupta karşılıklı olarak tüccarların gelip-gitmesini, tüccarlara güçlük çıkarılmamasını; zira dünyanın tüccarlar sayesinde bayındır ve müreffeh bir hal aldığını ifade etmiştir (Aka, 2020: 128).

Tüccarları koruma siyaseti Şahrüh zamanında da devam etmiştir. Şahrüh zamanındaki belgeler, artık Mısır ile Çin arasındaki yolun işlek aslında çok uzak olan bu mesafenin ise yakınlaştığını kaydetmektedir (Aka, 2020: 128). Bu dönemde Basra Körfezi'ndeki Hürmüz ve civarındaki adaların milletlerarası ticaretin merkezi olduğu anlaşılıyor. Aka'nın verdiği bilgi şu şekildedir (Aka, 2020: 129-130):

“845 (1441/1442) yılında elçi olarak Hindistan'a gönderilen tarihçi Abdürrezzak-ı Semerkandi, Hürmüz'e de uğramıştı. O, dünyanın her tarafından, Mısır, Suriye, Anadolu, Azerbaycan, Arap ve Acem Irak'ı, Horasan, Maveraünnehr, Türkistan, Deşt-i Kıpçak, Kalmuk ülkesi, Çin ve deniz ülkeleri yani Güneydoğu Asya memleketleri, Habeşistan, Zengibar, Hind ve Arap yarımadası kıyısındaki şehirlerden ve çeşitli dinlerden tüccarların buraya geldiklerini, mal getirip-götürdüklerini, ister para, ister değişik tokuş yolu ile alış-veriş yapılabildiğini, memurların gelenlere adil bir şekilde davranıp, altın ve gümüş dışında her şeyden öşür aldıklarını kaydetmektedir.”

Söz konusu kayıtlar Timurlular döneminde de uluslararası ticaretin yoğun olarak devam ettiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Türk devletlerinin tarih boyunca İpek Yolu üzerindeki faaliyetleri ve bu süreçte elde ettikleri deneyimler, bizleri önemli sonuçlara götürmektedir. Birincisi, gelinen aşamada “İpek Yolu” kavramı daha çok Çin medeniyeti ile özdeşleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, İpek Yolları, Çin medeniyetinin ortaya koyduğu kavram ve Çin Medeniyeti'nin insanlık tarihine kattığı değer olarak anlaşılmaktadır. Oysa ki bu makalede gördüğümüz gibi, tarih boyunca ve özellikle de son iki bin yıllık tarihte Çin'den batıya doğru uzanan ticaret

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

yolları Türklerin yurtlarından geçmektedir. Önce Hunlar, sonra Göktürkler ve aynı şekilde Kuşanlar, Hazarlar, Karahanlılar, Selçuklular, Harezmşahlar, Moğollar, Timurlular, Altın Orda ve Osmanlı Devleti'nin İpek Yolu'nu kontrol eden ve onun güvenliğini sağlayan devletlerdir. Doğu ile Batı arasında kilometrelerce uzanan ticaret yolları üzerine kervansaraylar, hanlar, mescitler inşa eden herkesten önce Türklerdir. Dolayısıyla İpek Yolu'ndan bahsettiğimizde Türklerin bu olgunun en önemli unsuru olarak kabul etmemiz adilce olur.

İkincisi, Türk devletlerinin ekonomik temelini araştırdığımızda İpek Yollarının veya daha geniş isimle ticaret yollarının önemini dikkate almak gerekmektedir. Esasında Türk tarihinin siyasal, kültürel boyutlarıyla beraber ekonomik ve ticari boyutu da ayrıca ele alınmalıdır. Nitekim Türk kağanlarının kendi hükümdarlıklarını ilan etmek için sikke bastırmaları tesadüf değildir. Bu durum Türkler için hükümdarlığın ticareti kontrol etmeyle eşdeğer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu makalede görüldüğü üzere, Türk devletlerinin güçlenmesi veya zayıflaması, onların ticaret yollarının kontrolüyle doğrudan bağlantılıdır.

Üçüncüsü, uluslararası ticaretin gelişmesi için öncelikle istikrar ve güvenliğin sağlanması önemlidir. Onun için bölgede ya çok büyük, devasa bir imparatorluk kurulmalı ya da bölgedeki komşu ülkeler ticaretin geliştirilmesi konusunda anlaşma yapmalıdırlar. Aksi takdirde kaybeden sadece bir ülke olmayacak, tüm bölge ülkeleri olacaktır. Bu bağlamda Göktürkler, Cengiz Han ve torunları, Selçuklular ve son olarak Timurlular bölgede ticaretin gelişmesine olumlu ortam yaratmada başarılı olan devletlerdir. Komşu ülkeler olara, Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular ortak ekonomik çıkar doğrultusunda anlaşabilmiş devletlerdir. Bunun aksine Timur'un Toktamış ve Beyazıt'a karşı yürüttüğü seferler sadece bu devletleri zayıflatmakla kalmamış; aynı zamanda tüm Türk-İslam Dünyası'nın ekonomik durumunu olumsuz etkilemiştir.

Bu sonuçların üzerine şöyle bir değerlendirme yapılabilir: 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkmasının doğu-batı istikametindeki Çağdaş İpek Yolu'nun canlanmasına denk gelmesi Türk Dünyası için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Çin'in kıta üzerinden Avrupa ve Batı Asya'ya ulaşmak istemesi ve Avrupa ülkelerinin Çin'le ilişkilerin gelişmesine ilgi göstermesi, doğal olarak bu iki taraf arasında bulunan Türk devletlerinin stratejik önemini tarihte bir kez daha yükseltmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, Türk devletleri arasındaki entegrasyon süreci son derece önemlidir. Nitekim bu süreç, Türk devletlerine ortak çıkar temelinde hareket etmeye olanak sağlamaktadır. Özellikle de Türk devletleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin uyumlu olmasının stratejik önemi vardır. Dolayısıyla her Türk devleti, bu süreci desteklemeli ve ona sahip çıkmalıdır. Bir medeniyet olarak Türk Dünyası'nın geleceği bugün atılan adımlar ve bugün alınan kararlara bağlıdır. Son tahlilde doğu-batı ve kuzey-güney istikametlerinde gelişen Yeni İpek Yolları Türk devletlerini işbirliğini zorunlu hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

Additional Berel Burial Sites Excavated. (2023). The Astana Times, <https://astanatimes.com/2013/08/additional-berel-burial-sites-excavated>.

AKA, İ. (2000). Timur ve Devleti, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BECKWITH, C. I. (2009). Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present, Princeton: Princeton University Press.

BIRA, S. (1998). The Mongols and Their State in the Twelfth to the Thirteenth Century. M. S. Asimov ve C. E. Bosworth, (ed.), History of Civilizations of Central Asia Volume IV, The age of achievement: A.D. 750 to the end of the fifteenth century, Part One: The Historical, Social and Economic Setting, Paris: UNESCO Publishing, 243-260.

BROOK, K. A. (2023). Hazar Türkleri Tarihine Giriş. Türk-Musevi İmparatorluğu Hazarya, <http://www.khazaria.com/turkce/hazartarih.html>.

ÇELİK, K. E. ve EROL, M. S. (2019). Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3(2). 11-41.

DUTURAEVA, D. (2022). Qarakhanid Roads to China: A History of Sino-Turkic Relations. Leiden: Brill.

EROL, M. S. (2011). Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol, (ed.), Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun, Ankara: Barış Kitap, 7-52.

GROUSSET, R. (1970). The Empire of the Steppes: A History of Central Asia. Rutgers: Rutgers University Press.

GROUSSET, R. (2001). Chihan Fatihi Cengiz-Han. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GROUSSET, R. (2003). Bozkır İmparatorluğu: Attila/Cengiz Han/Timur. İstanbul: Ötüken.

HALAÇOĞLU, Y. (2023). Ankara Savaşı. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ankara-savasi>.

HANSEN, V. (2012). The Silk Road: A New History. USA: Oxford University Press.

HARMATTA J. ve LİTVİNSKY, B. A. (1996). Tokharistan and Gandhara under Western Türk Rule (650-750). B. A. Litvinsky, (ed.), History of Civilizations of Central Asia Volume III: The Crossroads of Civilizations: A.D. 250 to 750, UNESCO Publishings, 367-402.

HONEYCHURCH, W. (2015). From Steppe Roads to Silk Roads Inner Asian Nomads and Early Interregional Exchange. Reuven Amitai ve Michal Biran, (ed.), Nomads as Agents of Cultural Change: The Mongols and Their Eurasian Predecessors, Honolulu: University of Hawai'i Press, 50-87.

İSAYEV, E. ve ÖZDEMİR M. Büyük İpek Yolu ve Türk Dünyası. Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, <https://www.altayli.net/buyuk-ipek-yolu-ve-turk-dunyasi.html>.

ISHJAMTS, N. (1994). Nomads in Eastern Central Asia. Janos Harmatta, (ed.), History of Civilizations of Central Asia-II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250, UNESCO Publishing, 151-170.

KAFESOĞLU, İ. (1972). Selçuklu Tarihi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

KOESTLER, A. (1976). The Thirteenth Tribe: The Khazar Empire and Its Heritage, UK: Hutchinson.

LIU, X. (2010). The Silk Road in World History, Oxford: Oxford University Press.

MUKHAMEDJANOV, A. R. (1994). Economy and Social System in Central Asia in the Kushan Age. Janos Harmatta, (ed.), History of Civilizations of Central Asia-II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250, UNESCO Publishing, 265-290.

MUSTAFAYEV, S. (2021). Silk Road and the Formation of the Historical Space of Azerbaijan. Michel Espagne ve Matthias Middell, (ed.), Intercultural Transfers and Processes of Spatialization, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 179-196.

NEGMATOV, N. N. (1996). The Samanid State. M. S. Asimov ve C. E. Bosworth, (ed.), History of Civilizations of Central Asia Volume IV, The Age of Achievement: A.D. 750 to the End of the Fifteenth Century, Part One: The Historical, Social and Economic Setting, Paris: UNESCO Publishing, 77-94.

ÖZAYDIN, A (2023). Karahanlılar: Mâverâünnehir ve Doğu Türkistan'da hüküm süren Türk-İslâm hânedanı (840-1212). İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karahanlilar>.

PURI, B. N., The Kushans. (1996). Janos Harmatta, (ed.), History of Civilizations of Central Asia-II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250, Paris: UNESCO Publishing, 247-264.

SINOR, D. ve KLYASHTORNY, S. G. (1996). The Türk Empire. B. A. Litvinsky, (ed.), History of Civilizations of Central Asia Volume III: The Crossroads of Civilizations: A.D. 250 to 750, Paris: UNESCO Publishings, 327-349.

STARR, S. F. (2013). Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane, Princeton: Princeton University Press.

TAŞAĞIL, A. (2004). Göktürkler III, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TAŞAĞIL, A. (2023). Hazarlar. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazarlar>.

TAŞAĞIL, A. Gök-Türkler II (Fetret Devri 630-681), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

The Bilge Kagan Inscription. (2023). Türk Bitig, <https://bitig.kz/?lang=e&mod=1&tid=1&oid=16&m=1>.

The Horses of the Steppe: The Mongolian Horse and the Blood-Sweating Stallions. Silk Road in Rare Books, <http://dsr.nii.ac.jp/rarebook/02/index.html.en>.

TURAN, O. (2008). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ankara: Ötüken Neşriyat.

YONG, M. ve Yutang, S. (1994). The Western Regions under the Hsiung-nu and the Han. Janos Harmatta, (ed.), History of Civilizations of Central Asia-II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250, Paris: UNESCO Publishing, 227-246.

YÜ, Y. S. (1986). Han Foreign Relations. Denis Twitchett ve John K. Fairbank, (ed.), The Cambridge History of China, Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A.D. 220, Cambridge: Cambridge University Press, 377-462.

STRUCTURED ABSTRACT

The historical Silk Road, advancing in the east-west and south-north directions, is an important phenomenon that has determined the course of human history for centuries. Although these trade routes seem to be identified with the Chinese civilization because they were connected with the silk product, the Turks have a great share in its importance in the history of civilizations. There are several reasons for this.

Firstly, the geography traditionally inhabited by Turks is northwestern China, northern India, and northeastern Iran. In other words, in order for the mentioned civilizations to establish relations with each other, the Turks among them should be open to this cooperation. Throughout history, the Turkic World has acted as a center connecting civilizations. When the development process of the Silk Road is examined, this fact should be taken into consideration.

Secondly, the initiation of the interaction of different civilizations is related to the journey of people. This demonstrates the importance of horses as a vehicle. As it is indicated by scholars, around 600 BC, horseback riding began to spread across the great steppes, and by 400 BC, nomads on the northern border of the agricultural region had mastered horseback riding and combined equestrian with archery. With the appearance of these cavalry begins the history of organized trade and communication on the steppe roads, because it was the nomads of the great steppes who brought the West and the East together. In other words, the development of trade routes reflects the nomads' understanding of migration and movement.

Thirdly, the role of nomads in general and Turks in particular, who were skilled in the use of horses, which were also considered the strongest armed forces of the period, was important in ensuring the security of trade routes. The importance of horses in world history cannot

be underestimated until the invention of the rifle and cannon and the industrial revolution in Europe. When it comes to horse riding or cavalry, no one could compete with the nomads. Therefore, the role of the Turks in securing hundreds of kilometers of trade routes must be taken into account.

In fact, the strengthening or weakening of the Turkic states in history is directly related to the rise and collapse of the historical Silk Road. The rise of Turkic Civilization coincides with the periods when Turkic states controlled the historical Silk Road. With the discovery of the sea routes to Asia by Europeans in the 16th century, the weight of international trade shifted from the continent to the sea and thus the Silk Road lost its importance. Therefore, the leading role of the Turks in the interior of the continent in international trade and politics has weakened.

This process, in which the Turks lost their leading role in world history, continued until the end of the 20th century. The collapse of the Soviet Union in 1991 and the emergence of independent Turkic states coinciding with the revival of the contemporary Silk Road in the east-west direction offers important opportunities for the Turkic World. China's desire to reach Europe and West Asia via the continent and the European countries' interest in the development of relations with China naturally increase the strategic importance of the Turkic states, which are between these two sides, once again in history. It is important to learn from the past in order to seize this opportunity.

The article examines the role of Turkic states on the Silk Road in the historical process. In other words, Turkic history is interpreted in terms of Silk Road or international trade in a broader sense. In this context, attention has been drawn to the strategic role played by the Turkic states in the Silk Road in the historical process. In this direction, the experience of the Turkic states in history in the context of the Silk Road is discussed.

TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHTEKİ İPEK YOLU DENEYİMİ

The activities of the Turkish states on the Silk Road throughout history and the experiences they have gained in this process lead us to important results. Firstly, the concept of “Silk Road” is mostly identified with Chinese civilization at the current stage. In other words, Silk Roads are understood as the concept introduced by the Chinese civilization and the value Chinese civilization added to the history of humanity. However, as we have seen in this article, throughout history and especially in the last two thousand years, the trade routes extending from China to the west passed through the homelands of the Turks. Firstly the Huns, then the Gokturks and likewise the Kushans, Khazars, Karakhanids, Seljuks, KHarezmshahs, Mongols, Timurids, the Golden Horde, Ottoman Empire and the other Turkic states controlled the Silk Road and ensured its security. It was the Turks who built caravanserais, inns and mosques on the trade routes stretching for kilometers between East and West. Therefore, when we talk about the Silk Road, it would be fair to accept the Turks as the most important element of this phenomenon.

When we explore the economic basis of the Turkic states, we must consider the importance of the Silk Roads, or more broadly trade routes. In fact, besides the political and cultural dimensions of Turkic history, the economic and commercial dimensions, should also be studied. It is no coincidence that Turkic khagans minted coins to declare their sovereignty. This situation reveals that for the Turks, the reign is equivalent to controlling the trade. As we have seen in this article, the strengthening or weakening of Turkic states is directly related to the control of their trade routes.

It is important to ensure stability and security for the development of international trade. For this reason, either a huge, gigantic empire should be established in the region or neighboring countries in the region should make an agreement on the development of trade. Otherwise, the loser will

not be just one country, but all the countries in the region. In this context, the Gokturks, Genghis Khan and their descendants, the Seljuks and finally the Timurids were the states that have been successful in creating a positive environment for the development of trade in the region. As neighboring countries, the Karakhanids, Ghaznavids and Seljuks were states that could agree on a common economic interest. On the contrary, Timur's campaigns against Toktamish and Beyazıt not only weakened these states, but also negatively affected the economic situation of the entire Turkic-Islamic World.

We can make the following evaluation on these results. In the 21st century, the integration process among the Turkic states is extremely important for the development of international trade between East and West. As a matter of fact, this process allows Turkic states to act on the basis of common interests. In particular, the compatibility of commercial and economic relations among Turkic states has strategic importance. Therefore, every Turkic state should support this process. The future of the Turkic World as a civilization depends on the steps and the decisions taken today. In the final analysis, the New Silk Roads developing in the east-west and north-south directions make the cooperation of the Turkic states obligatory.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI*

In the Context of Energy Security China's Energy Policy for the Arab World

Mehmet Seyfettin EROL**
Emrah KAYA***

Öz

Enerji güvenliği, dünya siyasetinde en çok konuşulan konular arasında yer almaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı'yla birlikte küresel dinamikleri etkileyen en önemli etkenlerden biri enerji faktörü olmuştur. Ayrıca devletler, ekonomik kalkınmalarını sürdürmek için enerji tedarikini garanti altına almaya çalışmaktadır. Bu amaçla çeşitli ilişkiler geliştirmekte ve yatırımlar yapmaktadır. Bu çerçevede ön plana çıkan devletlerden biri Çin'dir (Çin Halk Cumhuriyeti). Çalışmada enerji güvenliği kapsamında Çin'in Arap Dünyası'na yönelik enerji politikası ve yatırımları, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Irak, Mısır ve Suudi Arabistan üzerinden incelenmektedir. Buna ek olarak Çin'in önündeki fırsatlar ve engeller tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Enerji Güvenliği, Çin, Arap Dünyası, Yatırım.

Abstract

Energy security is among the most talked issues in world politics. With the Russia-Ukraine War, one of the most important factors affecting global dynamics has been the energy factor. In addition, states are trying to guarantee energy supply in order to maintain their economic development. For this purpose, they develop various relationships and make investments. One of the prominent states in this context is China (People's Republic of China). In the study, within the scope of energy security, China's energy policy and investments towards the Arab World are examined through the United Arab Emirates (UAE), Iraq, Egypt and Saudi Arabia. In addition, opportunities and obstacles for China are identified.

Keywords: Energy, Energy Security, China, Arab World, Investment.

* **Makale Geliş Tarihi:** 11.05.2023

Yayına Kabul Tarihi: 24.05.2023

** Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmalar Merkezi (ANKASAM) Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8358-7326.

*** Dr., e-posta: emrahkaya0407@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6873-8309.

GİRİŞ

Küresel bir vizyonla hareket ederek ekonomik büyümesini sürdürülebilir kılmak isteyen Çin, enerjiye ihtiyaç duyan bir ülkedir. 2021 verilerine göre Çin, 134 katrilyon BTU enerji üretirken, 165 katrilyon BTU enerji tüketmektedir (EIA, 2021a). Çin, bu kapsamda dünyadaki enerji üretimi ve tüketimi konusunda birinci sıradadır. Çin, ürettiği enerjinin %55'ini kömür, %19'unu petrol, %9'unu doğalgaz gibi kaynaklardan sağlamaktadır (EIA, 2021b). Bu nedenle Çin'in hedefindeki bölgelerden biri zengin enerji kaynaklarıyla ön plana çıkan Arap Dünyası'dır.

Bölge devletleriyle olan bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan Pekin, son yıllarda önemli ortaklıklar ve işbirlikleri kurmuştur. Hatta 2022 senesinde Çin'in tüm ham petrol ithalatının %41'inden fazlası Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nden (KİK) gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Arap ülkeleri, Çin'in enerji güvenliği için giderek daha önemli hale gelmiştir. (Webster ve Pelayo, 2023).

Rusya-Ukrayna Savaşı, devletlere enerji güvenliğinin önemini bir kez daha göstermiştir. Bu nedenle Çin'in önceliklerinden biri, enerji zengini ülkelerle istikrarlı ve güçlü ilişkiler kurmaktır. Ancak bu ilişkilerin sadece enerji ithalatı üzerinden şekillenmediğini söylemek mümkündür. Örneğin 2022 yılının Aralık ayında Riyad'ı ziyaret eden Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, bölge devletleriyle 50 milyar dolarlık yatırım anlaşmaları imzalamıştır. Bu süreçte sadece Suudi şirketlerle enerjinin de dahil olduğu 34 yatırım anlaşması imzalanırken; anlaşmalar yeşil enerji, yeşil hidrojen, yenilenebilir enerji, bilgi teknolojisi, ulaşım, lojistik, medikal endüstriler, konut ve inşaat alanlarını kapsamaktaydı (Gibbon, 2022).

Söz konusu adımlar, Çin'in Arap Dünyası'ndaki etkisini arttırmaktadır. Çin'in Ortadoğu ve Afrika'daki devam eden petrol ve gaz projelerine yapılan yatırımları 75 milyar dolardır (Murray, 2019). Çin'in bu süreçte en önemli aracı Kuşak ve Yol Girişimi olmuştur. Yatırımlarını bu çerçevede şekillendiren Çin, Arap ülkeleriyle ilişkilerini ikili ve çok taraflı bir şekilde

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu (CASCF), bu noktada etkili bir platformdur. 2018 yılında Çin, CASCF toplantısında 23 milyar dolarlık kredi ve kalkınma yardımı sözü vermiştir (Murray, 2019).

Bununla birlikte Çin'in enerji güvenliği kapsamında Ortadoğu'daki devletler arasındaki yakınlaşmayı desteklediği de görülmektedir. Çin, enerji sektöründeki varlığını güçlendirmek ve istikrarlı bir tedarik zinciri oluşturmak için bölge devletleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde etkili bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin 10 Mart 2023 tarihinde İran-Suudi Arabistan arasındaki uzlaşısında Çin'in oynadığı rolün enerji boyutu da bulunmaktadır. Bu kapsamda Çin, çeşitli açılardan önemli bir oyun kurucu aktöre dönüşmektedir (Rakhmat ve Purnama, 2023).

Bu makalede enerji güvenliği bağlamında Çin'in enerji politikası ve Arap ülkelerine olan yatırımları incelenmektedir. Zira Çin'in küresel bir aktöre dönüşme sürecinde Arap Dünyası'na olan yaklaşımı hem bölgesel hem de küresel siyasetteki politikalarının bir özeti olarak görülebilir. Çalışma üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta enerji güvenliği ve Çin'in enerji politikası incelenmektedir. İkinci kısımda Çin'in Arap ülkelerine yönelik enerji konusundaki faaliyetleri ve yatırımları ele alınmıştır. Yatırımlar BAE, Irak, Mısır ve Suudi Arabistan örnekleri üzerinden incelenmiştir. Son başlıkta ise Çin'in önündeki fırsatlar ve riskler ele alınmaktadır.

ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ÇİN'İN ENERJİ POLİTİKASI

Soğuk Savaş sonrası dönemde derinleşen ve genişleyen güvenlik kavramının (Kaya, 2022; 12) ana faktörlerinden biri de enerji olmuştur. 1970'li yıllardaki enerji kriziyle birlikte ivme kazanan enerji güvenliğine olan ilgi 1990 sonrası dönemde üretim ve tüketim konusunda yaşanan

artışla birlikte giderek artmıştır. Büyüyen ve üretim kapasitesini arttıran devletler için enerji kritik öneme sahip olmuştur. Uluslararası Enerji Kurumu, enerji güvenliğini “enerji kaynaklarının uygun bir fiyata kesintisiz olarak kullanılabilirliği” şeklinde tanımlamaktadır (IEA, 2023).

Dar açıdan bakıldığında enerji güvenliği, yeterli enerjinin temin edilmesi şeklinde tanımlanabilirdi. Ancak sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, ulusal güvenlik ve iklim sorunları açısından bakıldığında bunun yetersiz kaldığı görülmektedir (Greyson, 2008: 140). Değişen ve çeşitli tehditlerin ortaya çıktığı bir süreçte sadece yeterli enerji temini değil; çeşitli faktörler de enerji güvenliğini etkilemektedir. Buna karşı fosil kaynakların tükenme ihtimali veya iklim krizine karşı yenilenebilir enerjinin, güvenlik noktasında önemli bir alternatif olduğu söylenebilir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken gerçek, gelişmiş ve gelişmekte olan devletler için dünya siyasetindeki politik istikrarsızlık ve petrole olan bağımlılık, enerji güvenliğinin iklim sorunlarının önüne geçmesine neden olmaktadır (Maier, 2009: 37).

Enerji güvenliği doğrudan risklerle alakalı bir konudur. Bu açıdan bakıldığında kaynakların tükenmesi, tedarik sözleşmeleri, yatırım rejimi, ithalat bağımlılığı kapsamında enerji kaynaklarının güvensizliği, enerji geçiş yollarının güvensizliği ve enerji tesislerinin güvensizliği gibi çeşitli riskler ön plana çıkmaktadır (Haghighi, 2007: 18-19). Riskler çerçevesinden bakıldığında özellikle jeopolitik faktörlerin ve ikili ilişkilerin enerji güvenliğiyle doğrudan ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda enerji kaynaklarına sahip ülkelerle iyi ilişkiler kurmak ve enerji kaynaklarının güvenilir bir şekilde ithal etmek de enerji güvenliğiyle bağlantılıdır. Hatta bir ülkenin başka bir ülkedeki enerji sektörüne yaptığı yatırımın enerji güvenliğini etkilediği görülmektedir.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Soğuk Savaş sonrası dönemde tekrardan güçlü bir aktör olmak isteyen Rusya, enerjiyi bir araç olarak kullanma istemiştir. Doğu Avrupa'da Rusya'nın da dahil olduğu bölgede yaşanan bazı gelişmeler Avrupa'da tedirginlik yaratmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliği (AB), enerjiye dair üç riskten bahsetmiştir. Bu kapsamda istikrarsız bölgelerden ve tedarikçilerden yapılan ithalata artan bağımlılığa, büyük üreticilerin ve tüketicilerin enerjiyi siyasi bir araç olarak kullanmasına ve dış aktörlerin AB iç pazarı üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir (Marquina, 2008: xv-xvi). Bu genel çerçevenin diğer devletler içinde temel ana sorunlar arasında olduğu söylenebilir.

Enerji güvenliğinde araştırmacıların temel olarak enerjiye veya güvenliğe ağırlık vererek bir çerçeve çizdiği görülmektedir. Ancak bunun sağlıklı ve dengeli bir çerçeveye oturtulması önemlidir. Bu bağlamda yeterli enerji temini, istikrarlı fiyat, arzın güvenliği, verimliliğin artırılması, enerji tedarik güzergahının güvenliği, jeopolitik istikrarsızlıklar, santrallerin ve nakil hatlarının güvenliği, enerji tasarrufu, yeni kaynaklar geliştirilmesi ve çevre güvenliği gibi faktörler üzerinden sağlıklı bir strateji geliştirilmesi gerekmektedir (Xu, 2007: 43).

Çin'in izlediği enerji politikası 1978-1993, 1995-2005 ve 2005-günümüz şeklinde üç döneme ayrılabilir. İlk dönemde Çin, ekonomik sistemde ve dış politikasında reforma girmiştir. Bu kapsamda ülkedeki üretim artarken, enerji kıtlığı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte (1) enerji yapılarına yatırımın öncelikli olması ve enerji üretiminin yaygınlaştırılması, (2) üretimin artırılması için teşvik sağlanması ve (3) enerji tasarrufunun sağlanması temel politika olarak benimsenmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Çin ekonomisi büyürken, enerji kıtlığı da büyük ölçüde giderilmiştir. Ancak kontrolsüz ve illegal enerji üretimi, enerji kaynaklarının plansız kullanılması ve çevre kirliliği ana sorunlar olarak ortaya çıkmıştır.

Örneğin ülkede 20 binden fazla özel kömür madeni izinsiz üretim yapmıştır. 1997-1998 yıllarında Asya'da yaşanan ekonomik krizde etkisiyle Çin, bir petrol ithalatçısına dönmüştür.

Bu faktörlerin etkisiyle Çin, enerji politikası tekrardan düzenlemiştir. Bu kapsamda (1) kaliteli enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve enerji üretim yapısının iyileştirilmesi, (2) uluslararası petrol kaynaklarının kullanımını, enerji gelişimi ve çevresel iyileştirmeyi uyumlaştırmak için yeni bir politika benimsenmesi ve (3) enerji endüstrisi yönetiminde reformu teşvik edilmesi yol haritası olarak kabul edilmiştir. Ayrıca enerji politikasında üç sorunun çözülmesine odaklanılmıştır. Bunlar temel olarak enerji üretimi ve tüketiminin çevresel etkisiyle mücadele, güvenli ve istikrarlı enerji arzının sağlanması ve enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılmasıdır (Shi, 2008: 135-140).

Günümüzde Çin'in 2030 yılına kadar dünyanın en büyük ekonomisi olacağı düşünülmektedir. Enerji konusunda bağımlı olan Çin'in temel önceliği, ithalat sürecini hem kaynakların merkezi olan ülkeler hem de transferinin gerçekleştirildiği güzergah kapsamında güvenli hale getirmek istemektedir. Böylelikle enerji arzını da güvenli hale getirecektir (Erol ve Koyuncu, 2022: 43). Bununla birlikte Çin, iç piyasasında da izlediği enerji politikalarıyla bu konuda önemli kazanımlar gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu noktada Çin'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi kapsamında da benimsediği enerji politikası şu şekilde maddelendirilebilir (Center for International Knowledge on Development, 2021: 73-75):

- Temiz, düşük karbonlu, ekonomik, verimli, güvenli ve çeşitlendirilmiş bir enerji tedarik sistemi kurulması,
- Enerji tüketimi karışımını iyileştirmeye devam edilmesi,

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

- Enerji dağıtımının ve akışının optimize edilmesi,
- Yeşil bir İpek Yolu inşa etmede uluslararası enerji işbirliğini hızlandırılmasıdır.

Çin, günümüzde dünyanın en büyük enerji tüketicisi devletlerinden biridir. Bu nedenle önemli bir karbon yayıcısıdır ve küresel CO2 emisyonlarının üçte biri Çin kaynaklıdır. Ancak 2020 yılının Eylül ayında Şi, 2030 yılına kadar karbon salınımında zirve yapmayı ve 2060 yılına kadar ise karbon salınımında nötr hale gelmeyi; yani salınımı sınırlamayı hedeflediğini açıklamıştır. Bu noktada Çin'in aldığı karar küresel ısınma noktasında önemli bir avantaj sağlayacaktır (International Energy Agency, 2021: 13).

ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKALARI VE YATIRIMLARI

2021 yılında Pekin yönetimi, 330 milyar dolarlık ilişki ağı sayesinde bölgenin en büyük yatırımcısı ve Körfez ülkelerinin en önemli ticaret ortağı olmuştur. Enerji bu süreçteki en önemli ticaret kalemlerinden biri olmuştur (Akçay, 2023). Aynı yıl Çin'in Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki ülkelerden 128 milyar dolarlık ham petrol ithal ettiği bilinmektedir. Bu miktar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve AB'nin toplamından üç kat fazladır (Funairole vd., 2023). Diğer yandan 2005 ile 2022 yılları arasında Çin'in Arap ülkelerinin de dahil olduğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya 126 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Yatırımların %46'sını ise enerji sektörüne yöneliktir (Foreign Affairs, 2022).

Çin'in 1993 yılında net bir petrol ithalatçısı haline gelmesinden bu yana Arap ülkelerinin de dahil olduğu Ortadoğu, önemli bir enerji tedarik merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Çin, 2017 senesinde en büyük ham petrol ithalatçısı olarak ABD'yi geçtiğinde, arzının neredeyse yarısı bu bölgeden gelmekteydi.

Pekin yönetimi, her ne kadar alternatifler yaratmaya çalışsa da bölgeye olan bağımlılığı devam etmektedir. Örneğin 2020 yılında Çin, yaklaşık olarak 176 milyar dolarlık ham petrol ithal etmiştir. Bunun %47'si Ortadoğu'dan gelmiştir. Özellikle Suudi Arabistan, bu süreçte ön plana çıkan devletlerden biridir. 2020 yılında Çin'in Suudi Arabistan'dan 28,1 milyar dolarlık petrol ithal etmişti ve bu ham petrol ithalatının %15,9'unu oluşturmaktaydı. Rusya ikinci ülke olurken Irak, Çin ithalatının %10,9'una karşılık gelen 19,2 milyar dolar değerinde petrol satarak üçüncü sırada yer almıştır. BAE de %5,5 oranla 9,7 milyar dolarlık satış gerçekleştirmiştir (Aluf, 2021).

2021 yılında Suudi Arabistan, gönderdiği petrolü arttırmış ve payını %17'ye çıkarmıştır. Bu ise 2020 yılında gönderilen ham petrolün miktarının 84,92 milyon tondan 87,58 milyon tona çıkarılması demektir. Irak, gönderdiği petrol miktarı %10 azalmasına rağmen 54,13 milyon tonla üçüncü devlet olmuştur. Aynı yıl Çin, BAE'den 33,82 milyon ton petrol ithal etmiştir (Reuters, 2022a).

Çin'in bu noktada açık bir şekilde Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına bağımlı olduğu görülmektedir. Özellikle de Suudi Arabistan gibi körfez ülkeleri bu konuda ön plana çıkmaktadır. Lakin Çin, bölgenin tek müşterisi değildir. Çin'in Japonya ve Hindistan gibi bölgesel ve küresel rakipleri de Arap ülkelerinin en önemli müşterileri arasındadır (Rapp ve O'keefe, 2020). Bu nedenle Çin açısından dünyadaki enerji piyasasında ve ekonomileri enerji kaynaklarına bağımlı olan Ortadoğu ülkeleri üzerinde etki kurmak kritik önem kazanmaktadır. Zira bu sayede enerji kaynaklarının güçlü bir şekilde kendisine akmasını sağlayacak olan Çin, rakiplerine karşı da güçlü bir koz elde edebilecek ve tekel olma imkanı elde edecektir (Erol ve Başaran, 2021: 416).

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Çin, enerji ihtiyacı fazla olan bir ülke olarak çeşitli bölgelerde petrol, doğalgaz ve kömür ithal etmektedir. Bu nedenle çeşitli ülkelerde yenilenebilir ve nükleer enerjilere önem vererek bu ülkelerin petrol ve doğalgaz tüketimlerini sınırlandırmayı hedeflemektedir. Bu sayede de söz konusu kaynakları sürdürülebilir bir şekilde ithal edebilecektir. Bu amaçla da yenilenebilir enerji noktasında Çin, Arap Dünyası'nda etkili bir aktöre dönüşmeye çalışmaktadır.

2010'lu yılların ikinci yarısından itibaren çoğu devlete ait olan Çinli şirketler, aşağıda incelenen örneklerden görüleceği üzere Arap ülkelerindeki yenilenebilir enerji projelere dahil olmakta, projelerden hisse satın almakta ve "yeşil" finansın yayılmasındaki rolü artmaktadır. Bu amaçla da 2017 yılında Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde yeşil finansman amacıyla bir sistem oluşturmaya başlamıştır (The People's Bank of China, 2019; Xinhua, 2019a).

Çin, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde termik santral gibi çeşitli projeleri finanse etmektedir. Lakin bu konuda artan tepkiler nedeniyle Çin, artık finansman sağlamayacağını duyurmuş ve yeni alanlara yönelmeyi tercih etmiştir. Bu noktada ön plana çıkan alan ise yenilenebilir enerji sektörü olmuştur. Bu sektör sayesinde hem Çin için güneş panellerini ihraç edebilecek hem de enerji merkezli ilişkilerini sürdürebilecektir. Çin'in termik santrallerindeki rolü finansmanda ve tedarikte, mühendislikten ve inşaaata kadar geniş bir sektörü kapsamaktadır. Santrallerin finansmanının durdurulması karşısında ülkelerin enerji ihtiyacının karşılanması içinde yeni sektörlerle ve yeni desteklere olan ilgi artmıştır. Bu noktada Çin, yenilenebilir enerji konusunda ön plana çıkan bir aktöre dönüşmüş ve yatırımları artmıştır (Ng ve Yujie, 2022).

Çin, devletlerin sorunsuz gelişim sürecinde enerjiyi karşılama sürecindeki attığı adımlara özellikle yenilenebilir enerji için finans ve teknik uzmanlığa gerekli desteği vermeye hazır görülmektedir. Ancak bugüne

kadar atılan atımların yeterli ölçüde olmadığı eleştirileri de yapılmaktadır. Buna rağmen Çin, gelişmekte olan ülkelerin düşük maliyetli altyapı oluşturmaya yardım etmede başarılıdır ve yenilenebilir enerji ekipmanı üretimi ve dağıtımında liderdir. Özellikle 2010 yılından bu yana dünyanın en büyük rüzgâr enerjisi pazarı ve 2013 senesinden bu yana güneş enerjisi çiftlikleri kurulumu konusunda lider konumundadır. Bunu Çin hem özel hem de kamu şirketleriyle gerçekleştirmektedir. Örneğin özel şirketlerin Çin'in deniz aşırı güneş enerjisi yatırımlarının yarısına katkıda bulunmaktadır. Devlete bağlı kuruluşlar ise yurtdışındaki rüzgâr çiftliği projelerinin %88'ini oluşturduğu iddia edilmektedir (Ng ve Yujie, 2022).

BAE

Sweihan PV Bağımsız Enerji Projesi (IPP) olarak bilinen Noor Abu Dhabi Güneş Enerjisi Projesi, Abu Dabi'de bulunan 1.177 megavatlık (MW) bir güneş enerjisi santralidir. 695 milyon pound maliyetle geliştirilen tesis, 780 hektarlık bir arazisi sayesinde dünyanın en büyük tek sahali güneş enerjisi santralidir. Özel bir şirket olan Sweihan PV Power Company, projeyi yap-sahip ol-işlet (BOO) temelinde geliştirmiştir. Abu Dhabi Power Corporation (AD Power), Sweihan PV Power'da %60 hisseye sahipken, Japon şirketi Marubeni ile Çin şirketi JinkoSolar'ın her biri %20 hisseye sahiptir. Noor Abu Dhabi güneş enerjisi projesinde JinkoSolar tarafından sağlanan yüksek verimli monokristal fotovoltaik (PV) modüller kullanılmıştır. 2017 yılının Mayıs ayında inşası başlayan santral, ticari faaliyetlerine 2019 yılının Nisan ayında geçmiştir (NS Energy, 2020).

Yılda 2.268 milyar kWh güç kaynağı sağlaması planlanan Mohammed bin Rashid Solar Park'ın beşinci aşamasının sahibi, geliştiricisi ve işletmecisi Acwa Power, Shanghai Electric'i 2020 yılında proje için mühendislik, satın alma, inşaat (engineering, procurement, construction-EPC) yüklenicisi

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

olarak atamıştır. 2020 senesinin Temmuz ayında başlayan proje, toplam kurulu gücü 1050 MW olan A, B ve C Gruplarından oluşmaktadır. Shanghai Electric şirketi, 700 MW'lık bir konsantre güneş enerjisi (CSP) tesisi ve 250 MW'lık bir PV tesisi içeren Mohammed bin Rashid Al Maktoum Solar Park'ın 950 MW'lık dördüncü aşamasının inşaatına da dahil olmuştur. Shanghai Electric, solar parkın 900 MW'lık beşinci aşamanın B kısmının inşasını 2022 yılının Eylül ayında bitirdiğini duyurmuştur. C aşamasının ise 2023 yılında tamamlanması planlanmaktadır (Cision, 2022).

Diğer taraftan Çin, Dubai'deki 2.400 MW'lık Hassyan temiz kömür elektrik santralının finansmanını sağlamaktadır. 3.4 milyar dolarlık projeye borç sağlayan kuruluşlar Commercial Bank of China, Bank of China, Agricultural Bank of China, China Construction Bank and Silk Road Fund'dur (Power Technology, 2017).

2020 yılının Temmuz ayında Çinli Jinko Power Technology Co., Ltd ile Fransız EDF Group iştiraki olan EDF Renewables, Abu Dabi kentindeki Al Dhafra güneş enerjisi projesini kazanmıştır. 2 gigawatt (GW) kapasiteli ve dünyanın en büyük tek projeli güneş enerjisi santrali olması planlan projede EDF Renewables ve Jinko Power'ın her biri %20'şer hisseye sahip olacaktır. Kalan %60 hisselerin ise elektrik sektöründe bulunan ve Abu Dabi merkezli kamuya ait olan TAQA ve Masdar'a ait olması kararlaştırılmıştır (Reve, 2020).

Çin merkezli olan China Three Gorges South Asia Investment Ltd (CSAIL), China Three Gorges Corporation (CTG) ve China Three Gorges International Corporation (CTGI) tarafından 2011 yılında başta Asya olmak üzere yenilenebilir enerji üretim projeleri satın almak, geliştirmek, inşa etmek, sahiplenmek ve işletmek üzere kurulmuş bir yatırım holding şirkettir. CSAIL liderliğindeki bir konsorsiyum, Dubai merkezli rüzgâr ve

güneş enerjisi geliştiricisi Alcazar Energy Partners'ı (AEP) satın almak için girişimde bulunmuş ve neticesinde taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Böylelikle borç dahil yaklaşık 1 milyar dolar değerinde olabilecek bir anlaşmayla rüzgâr ve güneş enerjisi geliştiricisinin devri kararlaştırılmıştır.

Yatırımcıları arasında Abu Dabi'deki Mubadala Investment Co., Dubai merkezli BluStone Management Ltd. ve Dünya Bankası'nın International Finance Corp. ile bağlantılı bir fonun da yer aldığı AEP, altı yıldan kısa bir süre içinde Mısır ve Ürdün'de toplam 411 MW işletme kapasitesine sahip beş güneş ve iki rüzgâr projesinden oluşan bir portföy oluşturmuştu. China Three Gorges, yenilenebilir enerji yan kuruluşunu bu yılın başlarında Şangay'da listelemiş ve 3,6 milyar dolar toplamıştır ve 10 yılı aşkın bir süredir yabancı varlık satın almaktadır (Arabian Business, 2021).

Nükleer konusuna bakıldığında BAE, 2008 yılının Nisan ayında nükleer enerji konusunda kapsamlı bir politika yayınlamıştır. 2020 yılında ise Güney Kore'nin işbirliğinde kurulan Barakah Nükleer Enerji Santrali'nin başarılı bir şekilde faaliyete geçtiğini duyurmuştur. Barakah Nükleer Santrali, Arap Dünyası'nın ilk çok üniteli çalışan nükleer enerji santralidir. Santralin 1. ünitesi 2020 senesinin Ağustos ayında, 2. ünitesi 2021 yılının Eylül ayında ve 3. ünitesi 2022 yılının Ekim ayında şebekeye bağlanmıştır. Çin'in bu süreçte herhangi bir etkisi bulunamamıştır; ancak 2018 yılının Mayıs ayında BAE'nin nükleer sektörünü düzenlemesi için kurulan Federal Authority for Nuclear Regulation (FANR) ile Çin'in Ulusal Nükleer Güvenlik İdaresi (NNSA) arasında eğitimi de içeren bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır (World Nuclear Association, 2022).

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

IRAK

China Engineering Company (CIMC), Kuwait Energy ve Irak'taki yan kuruluşu ile doğalgaz işleme tesisi kurulması amacıyla 412 milyon dolarlık sözleşme imzalamıştır. Santral, Irak'ın en büyük gaz rezervlerinin bulunduğu bölgelerinden biri olan Diyala vilayetinde kurulacaktır. Bölge, Anbar ilindeki Akkas'tan sonra Irak'ın ikinci doğal gaz sahasıdır. Günde 300 milyon metreküp gaz üretmesi beklenmektedir (Ortiz, 2022).

China National Petroleum Corporation (CNPC), Irak'ta faaliyet gösteren ve üretim açısından en büyük yabancı şirketlerden biridir. CNPC, BP'yle Irak'ın Rumaila petrol sahasında beraber faaliyet yürütmektedir. 2012 yılında Rumaila, Irak'ın petrol üretiminin üçte birinden fazlasını gerçekleştirmekteydi ve CNPC'nin denizaşırı net petrol ve doğalgaz üretiminin neredeyse yarısını oluşturmaktaydı (Downs, 2013).

8 Mayıs 2018 tarihinde Irak ile CNPC'in bir iştiraki olan China Petroleum Engineering&Construction Corporation (CPECC) arasında Halfaya petrol sahasından çıkan gazı işlemek için 1,07 milyar dolarlık anlaşma imzalamıştır. Sahadan çıkarılan yaklaşık 300 milyon standart fit küp/gün doğalgaz işlenecektir (Rasheed, 2019).

Öte yandan 2023 yılının Şubat ayında Irak Petrol Bakanlığı'nın yaptığı bir açıklamaya göre, BAE'nin Crescent Petroleum'u, Çin'in Geo Jade Petroleum ve Hong Kong'un United Energy Group (UEG) ile Diyala ve Basra illerinde petrol ve gaz sahaları geliştirmek için çok sayıda sözleşme imzalanmıştır. Bakanlık Diyala'daki Naft Khana sahasını keşfetmek için Çinli Geo Jade Petroleum ile sözleşmeler imzalandığını açıklamıştır (Menmy, 2023).

Çin, Irak'ta yenilenebilir enerji alanına yeni yatırımları yapmaktadır. 2021 yılının Haziran ayında Irak, 2.000 megavatlık güneş enerjisi santrali inşa etmesi için PowerChina ile anlaşma imzalamıştır. Projenin ilk aşaması, 750 megavat kapasiteye sahip olacaktır (Reuters, 2021).

MISIR

Mısır'daki istikrarsızlık üretimin düşmesine ve yatırım açısından yüksek riske neden olmuştur. Bunun karşısında ABD merkezli petrol ve gaz üreticisi Apache Corp APA.N, Mısır'daki petrol ve gaz işkolunun %33 hissesini satmıştır. Çin devletine ait petrol ve gaz devi China Petroleum&Chemical Corporation veya Sinopec Group'a satılan hisselerin değeri 3,1 milyar dolardır. Bu durumda geri çekilen ABD sermayesinin yerine Çin geçmiştir. Bu Çin'in ilk defa Mısır enerji piyasasına girişi olarak bilinmektedir (Reuters, 2013).

Sinopec'in Apache Corp ile ortak girişimi de bulunmaktadır. 2021 yılının Aralık ayında Mısır'da daha fazla sondaj yapılmasını ve şirketlere daha fazla nakit dönmesini sağlayacak yeni bir üretim paylaşım sözleşmesi (PSC) imzalamışlardır. Bu sayede girişimin üretiminin %90'ı tek bir imtiyazda birleşmekte ve geliştirme kiralama sürelerini 20 yıl uzatmaktadır. Bu bağlamda 2022 yılında Mısır'daki brüt harcamalarını yaklaşık 235 milyon dolar ve üretim miktarı yıldan yıla %13-15 artması beklenmektedir. Anlaşma, Mısır ve APA-Sinopec ortak girişimi için bir kazan-kazan durumu olarak görülmektedir. Girişimin ülkedeki üretim kapasitesini de arttırması amaçlanmaktadır. 2021 yılının başından bu yana ülkedeki sondaj kulelerini 5'ten 11'e çıkarılmış ve kule sayısını 2022 senesinde 15'e çıkarılması kararlaştırılmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Abdul Fattah al-Sisi, modernize edilmiş PSC'yi 27 Aralık 2022 tarihinde imzalamış ve yürürlüğe koymuştur (Reed, 2021).

Mısır ile Çin arasında ortak girişimler de bulunmaktadır. Örneğin SinoTharwa bunlardan biridir. 2005 yılında Mısır Petrol ve Mineral Kaynakları Bakanlığı'nın bir yan kuruluşu olan Tharwa Petrol Şirketi ile Çin'in Sinopec petrol şirketi arasındaki ortak girişim olarak kurulmuştur. Şirket, hissedarları arasında eşit olarak paylaştırılan 18 milyon dolar sermaye ile başlamıştır. 2007 yılında sermaye, 40 milyon dolara çıkarılmış ve Mısır Doğalgaz Holding Şirketi (EGAS) şirketi de girişime dahil olmuştur.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Sermaye, daha sonra 2008 sonunda 80 milyon dolara ve 2020 senesinde ise 732 milyon dolara ulaşmıştır (ST, 2020). 2017 yılında SinoTharwa'nın 18 sondaj kulesine sahip olduğu ve işlettiği bilinmektedir. Bunların 13'ü kara sondaj kulesi, 4'ü çalışma kulesi ve biri açık deniz kulesidir (Egypt Today, 2017).

Çin'in yenilenebilir enerji şirketi olan TBEA Sunoasis, 21 Mart 2019 tarihinde Mısır'ın güneyindeki Aswan Eyaleti'ndeki Benban Güneş Enerjisi Parkı'ndaki bir projeyi bitirmiştir. Proje kapsamında üç güneş enerjisi santralinin inşaatı son bulmuştur. Her biri 62 megavat kapasiteli olan santraller, toplam 186 megavatlık bir çıkışa sahiptir. 2018 yılında başlanan proje, yaklaşık 180 milyon doları yatırımla İspanyol yenilenebilir enerji proje geliştiricisi Acciona ve Suudi yatırım firması Swicorp'a aittir.

Proje, Dünya Bankası Grubu'nun bir üyesi olan Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) tarafından mali olarak desteklenmiştir. Santraller, 25 yıllık tarife garantisi sözleşmesi kapsamında yerel kamu hizmetine elektrik satmaya başlamıştır. 37 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Benban Güneş Santrali, toplam 40 istasyona sahiptir. Bu sayede yaklaşık 2 GW güneş enerjisi kapasitesi üretmektedir. Böylelikle Mısır'ın yenilenebilir enerji kullanımını 2020 yılında tüm yerel enerji kullanımının %22'sine çıkarılmıştır (Xinhua, 2019b).

Ayrıca Çin, devletler arasındaki çeşitli anlaşmalara da dahil olmaktadır. Örneğin 5 Ekim 2021 tarihinde Suudi Arabistan ile Mısır arasında elektrik ara bağlantı projesi için sözleşmesi imzalanmıştır. Devletler, iki devletin karşılıklı olarak ilişkilerinin gelişmesini sağlayacağını vurguladığı anlaşmada 3000 megavat gücün değiş tokuşu üzerinde anlaşılmıştır. 1,8 milyar dolara mal olması beklenen projenin ilk aşaması 2024 yılında, ikinci aşaması ise 2025 yılında son bulacaktır (Tablawy, 2021; Ministry of Energy, 2021). China Energy Engineering Corporation Limited ve Xian Electric Engineering Company Limited, söz konusu projeye dahil olan Çin merkezli şirketlerdir (Xinhua, 2021).

SUUDİ ARABİSTAN

Çin, Suudi Arabistan'ın enerji konusundaki en önemli müşterisidir. Sinopec, 2000 yılından bu yana Suudi Arabistan'da faaliyet göstermektedir. Sinopec, 2008 senesinde Sinopec Suudi Arabistan Eğitim Merkezi'ni kurmuştur. Sinopec ile Suudi Aramco'nun ortak girişimi olan Yanbu Aramco Sinopec Refining Company (YASREF), toplam 8,6 milyar dolarlık yatırımı ve yıllık işleme kapasitesi ile dünyanın en büyük rafinerilerinden ve Çin'in Körfez bölgesindeki en büyük yatırımlarından biridir.

Sinopec, Kızıldeniz'de Yanbu'da bulunan YASREF rafinerisinde Suudi Aramco ile ortak girişim oluşturmak için 4,5 milyar dolar yatırım yaparak Suudi Arabistan'da rafineri endüstrisine girmiştir. Sinopec, bu kapsamda %37,5 paya sahip olacaktır. Sinopec ve Suudi Aramco ortak girişimi 2012 senesinin başında imzalanmıştır (Jiang ve Ding, 2014: 23). 20 milyon ton ham petrol kapasiteye sahip olmakla birlikte 2016 yılının Ocak ayında hayata geçirilmiştir. Bu dönemde Sinopec, Suudi Arabistan'daki Dhahran Techno Valley'de Sinopec Tech Middle East adında bir araştırma ve geliştirme merkezi daha kurmuştur. Merkez, ileriye dönük ve uygulamalı teknoloji araştırmalarına odaklanmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan'da petrol ve petrokimya endüstrisinin gelişimini hızlandırmayı ve Çin-Suudi işbirliğini daha da ileri seviyeye taşımayı hedeflemektedir (Journal of Petroleum Technology, 2019).

Devlet şirketleri olan Saudi Aramco ve Shandong Energy grubu 9 Aralık 2022 tarihinde entegre arıtma ve petrokimya projelerinde işbirliği yapma seçeneklerini araştırma konusunda anlaşmışlardır. Şirketler, ham petrol tedarik düzenlemesi ve kimyasal ürün alım konusunda da mutabakat zaptı imzalamışlardır (Arab News, 2022b). Suudi Aramco'nun Sinopec, CNPC, China National Offshore Oil Corporation (CNOOC), Sinochem, Norinco ve özel rafineri Zhejiang Petrochemical Corp. dahil olmak üzere yarım düzine Çinli rafineri ile yıllık tedarik anlaşmaları bulunmaktadır (Reuters, 2022b).

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Çin için Suudi Arabistan yenilenebilir enerji konusunda da önemli bir partnerdir. 2019 yılının Ocak ayında iki Çinli güneş enerjisi devi, Suudi üretim planlarını açıklamıştır. Dünyanın dördüncü büyük PV üreticisi olan Çinli şirket LONGi, Güney Koreli firma OCI ile birlikte Suudi Arabistan merkezli 2 milyar dolarlık bir güneş paneli arka levha üretim tesisi planladığını duyurmuştur.

Söz konusu plan çerçevesinde 2019 yılının ortalarına kadar fizibilite çalışmasının bitirilmesi kararlaştırılmıştır (Reuters, 2019). Ayrıca dünyanın en büyük ince film PV üreticisi olan Hong Kong merkezli Hanergy şirketi de Suudi güneş enerjisi talebini karşılamak için bir fabrikasyon merkezine 1 milyar dolardan fazla yatırım yapacağını açıklamıştır. Çin çıkarları kapsamında Hanergy'ye göre, 2032 yılına kadar Suudi Arabistan'da 41 GW güneş enerjisi geliştirmesi için elverişli bir ortam olduğuna dikkat çekilmektedir. Çünkü Suudi Arabistan, 2019 yılının Ocak ayında Çinli şirketlerin etkin olduğu 1,5 GW'lık bir güneş enerjisi tedarikini açıklamıştır (CSP Focus, 2019).

Suudi Arabistan, 2024 yılına kadar 27,3 GW ve 2030 yılına kadar 58,7 GW yenilenebilir enerji kapasitesine ulaşmayı hedeflemektedir (Power Technology, 2021). Bu kapasitenin çoğu, Çin'in etkili olduğu solar PV modülleri üzerinden olacaktır. Çünkü Çin, PV üretimi konusunda dünyada önde gelen devletlerden biridir. Ayrıca ucuza üretme noktasında da avantajlı devlettir. 2018 verilerine göre, dünya çapında ilk 10 PV modülü üreticisinden yedisi, ilk beşten dördü ve ilk üçün tamamı Çinli şirketlerdir. Bu noktada Çin, sadece yenilenebilir enerji projelerinin inşasında değil; gerekli araçların üretiminde de önemli bir ülkedir.

Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın yenilenebilir enerjiye yoğunlaşan ilgisi, Çin'in hakim olduğu yenilenebilir enerji üretimine bağımlılığı da beraberinde getirecektir. Bu ise enerji jeopolitiğinde daha geniş ve derin bir değişime

yol açacaktır. Zira Çin, Suudi Arabistan'a fosil kaynakları üzerinden bağımlı olsa da Suudi Arabistan da Çin'e yenilenebilir enerji açısından bağımlı olacaktır (CSP Focus, 2019).

Suudi Arabistan ile Çin arasındaki yenilenebilir enerjiye dair ilişkiler daha geçmiş dönemlere dayanmaktadır. Fosil kaynaklara olan bağımlılıktan rahatsızlık duyan Suudi Arabistan, yenilenebilir enerji konusunda Çinlilerle anlaşmaktadır. Örneğin 2018 yılının Mayıs ayında entegre yüksek verimli monokristal modül üreticisi ve "Silicon Module Super League" (SMSL) üyesi LONGi Green Energy Technology şirketi, Suudi Arabistan'ın en büyük ticari ve endüstriyel şirketi olan El Seif Group'la Suudi Arabistan'da büyük ölçekli bir güneş enerjisi üretim altyapısı kurmak için mutabakat zaptı imzaladığı düşünülmektedir (Osborne, 2018).

2019 yılının Haziran ayında Suudi Arabistan merkezli ACWA Power, Çin'in İpek Yolu Fonu'nun yenilenebilir enerji platformu olan ACWA Power RenewCo'nun %49 hissesini satın aldığını duyurmuştur. ACWA Power ile İpek Yolu Fonu arasında daha fazla işbirliği, Suudi Arabistan ile Çin arasındaki her yıl güçlenen sağlam ve stratejik bağların kanıtıdır. İpek Yolu Fonu'nun ACWA Power RenewCo'ya ortak olmasıyla birlikte ileri süreçte yeni projelerin planlanacağı söylenebilir (Nagraj, 2019).

2022 yılının Aralık ayında ACWA Power, küresel temiz ve yenilenebilir enerji projelerinin finansmanı, yatırımı ve inşasına gerekli ortamı ve zemini hazırlanması için dokuz Çinli kuruluşla temiz ve yenilenebilir enerji konusunda anlaşma imzalamıştır. ACWA Power, yaptığı açıklamada Çinli stratejik ortakların Industrial and Commercial Bank of China (ICBC), Bank of China, SPIC Huanghe Hydropower Development Company, China Southern Power Grid International, Power China International Group, China Energy International Group, Jinko Solar Company, Sungrow Power Supply Company ve Jolywood Solar Technology Company olduğunu duyurmuştur. Mutabakat zaptı, 1. Çin-Arap Zirvesi sırasında imzalanmıştır (Darasha, 2022).

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Çinli şirketler, ülkenin enerji dağıtımında da rol oynamaktadır. 2022 yılının Aralık ayında Saudi Electricity Co., ülkenin elektrik dağıtım ağına 60.000 akıllı cihaz tedarik etmek ve kurmak için bir Çinli ve bir Suudi şirketle toplam değeri 720 milyon dolar olan iki sözleşme imzalamıştır. Sözleşmeye göre, 400 milyon dolar karşılığında 33.000 cihazı Çinli China Electric Power Equipment and Technology Co., ülkenin merkez ve doğu kısmı için tedarik edecek ve takacaktır (Arab News, 2022a).

Nükleer konusuna bakıldığında ise son dönemde Riyad yönetimi, 2011 yılında 25 yıl içinde 16 nükleer tesis inşa edeceğini açıklamıştır. Projelerin maliyetinin 80 milyar dolar olabileceği tahmin edilmektedir. Bu ise Çinli şirketler için yeni bir fırsat demektir. Riyad ise nükleer enerji sayesinde daha çok petrol ihraç etmeyi planlamaktadır. 2016 yılında Şi'nin Suudi Arabistan'ı ziyareti sırasında taraflar arasında yüksek sıcaklıkta gaz soğutmalı bir reaktör (HTR) inşa etmek için bir mutabakat zaptı imzalamıştır (Chaziza, 2020). Ayrıca 2017 yılının Ağustos iki devlet, nükleer enerji programını destekleme ve işbirliği yapma konusunda anlaşmışlardır. Bu süreçte China Nuclear Engineering Corporation (CNEC), uranyum ve toryum kaynaklarını keşfetmek ve değerlendirmek için Suudi Jeolojik Araştırma Kurumu (SGS) ile bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Suudi Teknoloji Geliştirme ve Yatırım Şirketi (Taqnia) de gaz soğutmalı nükleer reaktörler kullanarak su arıtma projeleri kapsamında CNEC'yle anlaşmıştır (Chaziza, 2020).

İki ülkenin uranyum cevherinden "Yellowcake" olarak da bilinen ürünün üretilmesi noktasında tesis inşası için anlaşmaları iddia edilmektedir. Bu durum, Batı'yı rahatsız etmektedir. Çünkü uranyum madenciliği sürecinde yarı işlenmiş bir uranyum formu olan Yellowcake, nükleer güç reaktörleri için yakıt üretimi ve nükleer silahlar için uranyum zenginleştirmede önemli bir birleşendir. Tesisin, iki Çinli şirketin yardımıyla, Suudi Arabistan'ın kuzeybatısındaki Ula şehri yakınlarında, yani İran'a en uzak bölgede inşa edileceği konuşulmaktadır. Suudiler bunu yalanlasa da nükleer enerjiye önem vermeye devam edeceklerini açıklamışlardır.

Nitekim Batı'nın Suudi Arabistan'ın nükleer silah üretme konusunda endişesi artmakta ve istihbarat düzeyinde incelemeler yapmaktadır. Örneğin Riyad yakınlarındaki bir bölgenin "ilan edilmemiş" nükleer tesisten biri olabileceği belirtilmektedir. Riyad, temel olarak nükleer silah ve başlık üretme kapasitesine sahip değildir. Lakin Çin'in bu konuda destek olabileceği düşünülmektedir (Chaziza, 2020).

2022 yılının Aralık ayında Riyad'ı ziyaret eden Şi'nin gündemindeki konulardan biri de nükleer enerji olmuştur. Şi, Çin ve Körfez ülkelerinin nükleer enerjinin barışçıl kullanımı için ortak bir "forum" ve nükleer güvenlik için bir Çin-Körfez Merkezi kuracaklarını söylemiştir. Çin ile Arap devletleri arasında silah satışları, teknoloji transferleri ve altyapı projelerine uzanan daha geniş bağlar kurulmaktadır. Ayrıca Suudiler, petrole bağımlılıklarını azaltmak için sivil bir nükleer program için emek harcamaktadır.

Diğer taraftan Suudi Arabistan, ihracat yapılacak kadar geniş olan söyledikleri uranyum kaynaklarını zenginleştirmek istemektedir. Bu amaçla bir ihale süreci açmışlardır ve Koreli ve Rus firmalarının yanı sıra bir de Çinli şirketi davet etmişlerdir. Ancak ülkenin ilk nükleer santral için henüz bir sözleşme imzalanmadığı belirtilmektedir (Nereim, 2022).

ARAP DÜNYASI'NDA ÇİN ÖNÜNDEKİ FIRSATLAR VE ENGELLER

FIRSATLAR

Büyük ölçekli üretim ve iş gücünün sağlanması noktasında Çin, diğer devletler için bir tercih olarak görülmektedir. Özellikle de Batı'da üretilen enerji panelleri, Çin'deki panellere oranla daha pahalıdır (Nussey, 2017). Bu durum Çin açısından büyük bir avantaj olarak görülmektedir. Bu sayede Çin, yenilenebilir enerji üzerinden sadece dünyada değil; Arap devletleri nazarında da önemli bir aktöre dönüşmektedir. Yenilenebilir enerji kapsamında yeni yatırım sahalarının açılması, Çin açısından yeni pazarlar

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

ve yeni yatırımlar demektir. Ayrıca Arap ülkelerini yenilenebilir enerjiye yönelmesi, fosil kaynakların Çin'e pazarlanmasının devamlılığı demektir. Çin, bu noktada enerji güvenliğini sağlamaktadır.

Çin'in yükseliş sürecinde en önemli etkenlerden biri de enerjiye duyduğu ihtiyaçtır. Bu noktada Arap Dünyası tarafından süreklilik arz eden bir müşteri olarak görülmektedir. Çin'in Arap ülkelerinden ithal ettiği enerji, ABD'nin ithal ettiğinden fazladır. Bu da Çin'e bölge yönetimlerini yumuşak güç araçlarıyla etkileme imkânı tanımaktadır. İran ile Suudi Arabistan arasındaki son dönemdeki normalleşme de bunun net bir örneğidir. Çin, bu sayede Basra Körfezi'nde istediği istikrarı elde ederek sürdürülebilir enerji akışı sayesinde enerji güvenliğini tesis edebilecektir (Gallagher vd., 2023). Bu kapsamda enerji ticareti ve yatırımlar üzerinden Çin, ekonomik ilişkileri bir araç olarak kullanarak etki oluşturabilir.

Meseleye ilişkin mühim bir ayrıntı ise Çin'in söz konusu ülkeler üzerindeki ABD etkisini zayıflatabiliyor olmasıdır. Bu devletlerin stratejik özerklik kazanması ve ABD'den uzaklaşmaları önemli bir gelişmedir. Bu nedenle Çin, Arap Dünyası'nın stratejik özerklik kazanmasında teşvik edici rol oynamaktadır (Yang, 2022).

Bu bağlamda Çin için büyük bir avantaj oluşmaktadır. Zira Çin, devletlerin içişlerine karışmamaktadır. Ancak ABD, müdahaleci bir dış politikaya sahiptir. Bu noktada taraflar arasında üzerinde anlaşamayacakları konular bulunmakta ve politika farklılıkları, ABD-Arap Dünyası ilişkilerinde sorunlara neden olmaktadır. Bu ise Arap ülkeleri için Çin, en önemli alternatif olarak ön plana çıkacaktır (Robertson, 2023).

Çin, Arap Dünyası'yla kurduğu ticari ilişkilerde yuan/renminbi'nin ya da ulusal para birimlerinin kullanılmasını istemektedir (Said ve Kalin, 2022; El Dahan ve Yaakoubi, 2022). Çin'in bölgede artan etkisine ve nüfuzuna paralel olarak ABD'nin etkisinin azalması neticesinde söz konusu adımın atılması olasıdır. Dedolarizasyon çerçevesinde ABD dolarının dünya ticaretindeki hegemonyası zayıflayacaktır.

RİSKLER

Ortadoğu, çeşitli siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli istikrarsızlıklara ve güvenlik risklerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum hem yatırımlar hem de projeler için büyük tehdit demektir. Dolayısıyla Çin'in gerçekleştirdiği yatırımlar da b hedef haline gelebilir. Örneğin Çin'in Arap Dünyası'na ulaşmak için gerçekleştirmeye çalıştığı Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru bünyesindeki yatırımların çeşitli terör saldırılarına maruz kaldığı bilinmektedir.

Bilindiği üzere, ABD ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler, son dönemde gerginleşmektedir. Söz konusu durum, tansiyonun dozuna paralel olarak ABD'nin çeşitli yaptırımları gündeme getirmesine yol açabilir. Bu ülkelere Batı Dünyası'nın uyguladığı yaptırımların da büyük engellerden birini teşkil edeceği öne sürülebilir. Yaptırımların hem proje finansmanını hem de inşa sürecini olumsuz etkileyeceği aşıkardır.

Batı'nın bu süreçte en önemli araçlarından biri yaptırımlar ve ticaret savaşlarıdır. Çin'in ABD'den daha düşük maliyetle üretim yapması ABD'li firmalarda rahatsızlık yaratmıştır. Çünkü ucuz işgücü nedeniyle ucuza mal olan güneş enerjisi ekipmanı, Çin'e büyük avantaj sağlamaktadır. Eski ABD Başkanı Barack Obama dönemine kadar uzanan tartışmalar, Donald Trump zamanında şiddetlenmiştir. ABD Ticaret Departmanı, 2014 yılında Çin yapımı güneş panellerine yüksek gümrük tarifeleri uygulamış ve genişletmiştir. 2018 senesinde Trump, herhangi bir ülkeden gelen güneş modülleri ve hücreleri için gümrük tarifelerini daha da yükseltmiştir. Biden döneminde de söz konusu tarifeler devam etmektedir (Washington Post, 2022). ABD'nin uyguladığı politikanın Çin'i ABD pazarından uzak tuttuğu söylenebilir. Bu noktada Çin için olası bir yaptırım ve ticaret savaşı önemli bir engeldir.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

SONUÇ

Siyasi, ekonomik ve jeopolitik bir rekabet aracına dönüşen enerji ve enerji güvenliği günümüzde devletler için kritik öneme sahiptir. Güvenliğin önemli bir dönüşümden geçtiği süreçte artık enerji merkezli güvenlik, örneğin ekonomi ve çevre güvenliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu noktada bir devletin uygun fiyata ve sorunsuz bir şekilde enerji ithal etmesi, ithalat yapılan ülkenin istikrarlı olması, boru hatlarının güvenliği ve diğer ülkelere yapılan yatırımların güvenliği gibi faktörler de enerji güvenliğine dahildir.

Enerji faktörü söz konusu olduğunda akıllara gelen devletlerden biri Çin'dir. Zira Çin, enerji tüketimi noktasında ana müşterilerden biri olmakla birlikte diğer ülkelerden sürdürülebilir bir şekilde enerji ithal etmek istemektedir. Ayrıca çevresel faktörler üzerinde de kilit aktörlerden biridir. Yenilenebilir enerji konusunda da başrolü oynayan Çin, küresel bazda önemli bir ülke pozisyonundadır.

Diğer ülkelerden milyarlarca dolarlık ithalat yapan Çin, zengin fosil kaynaklarına sahip olan Arap ülkelerine özel önem göstermektedir. Bu süreçte kurduğu güçlü ilişkilerle Arap enerji kaynaklarını ithal etmektedir. Bunun sürdürülebilir olması için söz konusu ülkelerle güçlü ilişkiler geliştirmesi zaruri bir hal almaktadır. Ayrıca Çin, bölgede enerji yatırımları üzerinden önemli bir müttefik olarak görülmek istemektedir.

Bahse konu olan durum tam manasıyla bir kazan-kazan ilişkisi yaratmaktadır. Arap ülkelerinden alınan enerji ve yapılan yatırım söz konusu aktörler açısından ekonomik kazanım olarak görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerin yenilenebilir enerjiye yönelmesi, kaynaklarının ihracını daha uzun süreli hale getirecektir. Çin ise bu ülkelerden fosil kaynaklar alırken ekonomik kalkınması sürecinde enerji güvenliğini sağlamış olacaktır. Ayrıca Arap ülkelerinin yenilenebilir enerjiye yönelmesi, dünyada bir süre sonra biteceği düşünülen fosil kaynakların daha uzun süre ithalatı anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan Çin hem ticari ilişkileri hem de yatırımları sayesinde önemli bir müşteri olarak görülmektedir. Taraflar arasında kurulan kazan-kazan ilişkisi karşılıklı bağımlılığı doğururken, ABD'nin nüfuzunu da zayıflatmaktadır. ABD'nin müdahaleci politikası da düşünüldüğünde Çin, ekonomik kalkınmasını sürdürürken; Arap Dünyası'yla kurduğu ilişkiler üzerinden bölgesel ve küresel rakiplerine karşı elini güçlendirecektir.

Çin, Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde geliştirdiği ekonomik ilişkileri bölgedeki istikrarın sağlanmasında bir araç olarak kullanmaktadır. Ortadoğu'da yaşanacak olan herhangi bir istikrarsızlık, Çin'in enerji güvenliğini de tehdit etmektedir. Bu istikrarsızlığın İran ve Suudi Arabistan gibi devletler arasında yaşanması hem kaynakların hem de enerjinin taşındığı güzergahın güvensizleşmesi demektir. Bu sayede bölge dışı aktörlerin müdahale ihtimali artarken; enerji fiyatları da yükselecektir. Buna karşı Pekin, Tahran ile Riyad arasındaki yakınlaşmayı destekleyerek bölgesel istikrarsızlığın önüne geçmekte ve İran üzerinden Körfez kaynaklarının transferini kolaylaştırmaktadır.

Çin, Arap Dünyası'nda enerji konusunda çeşitli açılardan önemli ilişkiler geliştirmektedir. Yatırımlar, ortak projeler, santral inşaları, şirketlerin satın alınması, ortak konsorsiyumlar oluşturulması, şirketler arası işbirliği, enerji yataklarının keşfi, çıkarılması ve işlenmesi, ülkelerin enerji altyapılarının iyileştirilmesi ve yenilenebilir enerjide işbirliği çerçevesinde önemli bağlar kurmaktadır. Bir ülkenin küresel aktöre dönüşebilmesi sürecinde enerjinin göz ardı edilemez olan etkisi açısından bakıldığında Çin'in politikaları, güçlendirdiği ilişkileri ve gerçekleştirdiği yatırımlar daha büyük önem kazanmaktadır. Yuan/renminbi'nin Çin ile Arap Dünyası arasındaki ticarete kullanılması ve hızlanan dedolarizasyon süreci, çok kutupluluk bağlamında Çin'in küresel bir güce dönüşme sürecine ivme kazandıracığı söylenebilir. Lakin bu süreçteki fırsatların yanı sıra risklerin de göz ardı edilmemesi elzemdir.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

KAYNAKÇA

AKCAY, N. (2023). Beyond Oil: A New Phase in China-Middle East Engagement. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2023/01/beyond-oil-a-new-phase-in-china-middle-east-engagement/>.

ALUF, D. (2021). China's Reliance on Middle East Oil, Gas to Rise Sharply. Insights Global, <https://www.insights-global.com/chinas-reliance-on-middle-east-oil-gas-to-rise-sharply/>.

An Energy Sector Roadmap to Carbon Neutrality in China. (2021). International Energy Agency, <https://iea.blob.core.windows.net/assets/9448bd6e-670e-4cfd-953c-32e822a80f77/AnenergysectorroadmaptocarbonneutralityinChina.pdf>

Apache Sells Egyptian Oil Stake to Sinopec for \$3.1 Billion, Forms Global JV. (2013). Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-apache-egypt-idUSBRE97T02720130830>.

Aramco and Shandong Energy to Collaborate on Downstream Projects in China. (2022a). Arab News, <https://www.arabnews.com/node/2213431/business-economy>.

Biden Must End This Ruinous Solar Power Trade War with China. (2022). The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/02/01/biden-must-end-this-ruinous-solar-power-trade-war-with-china/>.

CHAZIZA, M. (2020). Saudi Arabia's Nuclear Program and China. MEI, <https://www.mei.edu/publications/saudi-arabias-nuclear-program-and-china>.

China Regional Snapshot: Middle East and North Africa. (2022). Foreign Affairs, <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-middle-east-and-north-africa/>.

China Three Gorges Completes Deal to Acquire Dubai-based Alcazar Energy Partners. (2021). Arabian Business, <https://www.arabianbusiness.com/industries/energy/467405-china-three-gorges-completes-deal-to-acquire-dubai-based-alcazar-energy-partners>.

China's Progress Report on Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development (2021). (2021). Center for International Knowledge on Development, https://www.fmprc.gov.cn/eng/topics_665678/2030kcxzfzyc/202109/P020211019152754484797.pdf.

China's Renewable Energy Company Completes Construction of 3 Plants in Egypt. (2019b). Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2019-03/21/c_137913525.htm.

China's Sinopec Looks to Expand Petroleum Works in Egypt. (2017). Egypt Today, <https://www.egypttoday.com/Article/3/19830/China%E2%80%99s-Sinopec-looks-to-expand-petroleum-works-in-Egypt>.

DARASHA, B. (2022). Saudi ACWA Power Signs Deals With 9 Chinese Entities on Clean Energy, Renewables. Zawya, <https://www.zawya.com/en/world/middle-east/saudi-acwa-power-signs-deals-with-9-chinese-entities-on-clean-energy-renewables-rmfefqjg8>.

DOWNS, E. S. (2013). China-Middle East Energy Relations. Brookings, <https://www.brookings.edu/testimonies/china-middle-east-energy-relations/>.

Egypt, Saudi Arabia Award Contracts to Link Power Grids. (2021). Xinhua, http://www.news.cn/english/africa/2021-10/06/c_1310228156_2.htm.

EIA. (2021a). China, <https://www.eia.gov/international/overview/country/CHN>.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

EL DAHAN, M. ve EL YAAKOUBI, A. (2022). China's Xi Calls for Oil Trade in Yuan at Gulf Summit in Riyadh. Reuters, <https://www.reuters.com/world/saudi-arabia-gathers-chinas-xi-with-arab-leaders-new-era-ties-2022-12-09/>.

EL-TABLAWY. T. (2021). Egypt, Saudi Award Contracts to Link Electricity Grids. BNN Bloomberg, <https://www.bnnbloomberg.ca/egypt-saudi-award-contracts-to-link-electricity-grids-1.1661901>.

Energy Security. (2023). IEA, <https://www.iea.org/about/energy-security>.

EROL, M. S. ve BAŞARAN, D. (2021). Afgan Sorunu Bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ortadoğu Açılımı. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 5(2), 402-432.

EROL, M. S. ve KOYUNCU, M. C. (2022). Çin'in İnci Dizisi Stratejisi. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6(1), 41-66.

Factbox: Saudi-China Energy, Trade and Investment Ties. (2022b). Reuters, <https://www.reuters.com/world/saudi-china-energy-trade-investment-ties-2022-12-09/>.

Forge a Green Belt and Road with Green Finance. (2019). The People's Bank of China, <http://www.pbc.gov.cn/en/3688110/3688172/4048311/3822583/index.html>.

FUNAIOLE, M. P. vd. (2023). China's Push to Secure Its Energy Interests in the Middle East. CSIS, <https://features.csis.org/hiddenreach/china-middle-east-military-facility/>.

GALLAGHER, A. vd. (2023). What You Need to Know About China's Saudi-Iran Deal. USIP, <https://www.usip.org/publications/2023/03/what-you-need-know-about-chinas-saudi-iran-deal>

GIBBON, G. (2022). China Signed '\$50bn of Deals' with Gulf Nations in Three Days. Agbi, <https://www.agbi.com/articles/arab-china-summit-50-billion/?gclid=>.

GREYSON, J. (2008). Systemic Economic Instruments for Energy, Climate, and Global Security. F. Barbir ve S. Ulgiati, (ed.), Sustainable Energy Production and Consumption: Benefits, Strategies and Environmental Costing, (s. 139-157), Dordrecht: Springer.

HAGHIGHI, S. S. (2007). Energy Security: The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries, Portland: Hart Publishing.

Hassyan Clean Coal Project, Dubai. (2017). Power Technology, <https://www.power-technology.com/projects/hassyan-clean-coal-project-dubai/>.

HONGFENG, X. vd. (2020). Renewable Energy Cooperation and Financing Between China and Iran. Green Belt and Road Initiative Center, <https://green-bri.org/renewable-energy-cooperation-and-investment-and-financing-between-china-and-iran/>.

In the Presence of HRH Minister of Energy & H.E. Egyptian Minister of Electricity and Renewable Energy, the Kingdom and Egypt Sign Electricity Interconnection Contracts. (2021). Ministry of Energy, <https://www.moenergy.gov.sa/en/MediaCenter/News/Pages/saudi-egyptian-electricity-interconnection-project.aspx>.

Iraq Signs Agreement with POWERCHINA to Build 2,000 Megawatt Solar Plants. (2021). Reuters, <https://www.reuters.com/world/middle-east/iraq-signs-agreement-with-powerchina-build-2000-megawatt-solar-plants-2021-08-25/>.

JIANG, J. ve DING, C. (2014). Update on Overseas Investments by China's National Oil Companies: Achievements and Challenges Since 2011. International Energy Agency, <https://t.ly/PrB->.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Jinko Power Consortium is Awarded the World's Largest Solar Power Project in Abu Dhabi. (2020). Reve, <https://www.evwind.es/2020/07/27/jinko-power-consortium-is-awarded-the-worlds-largest-solar-power-project-in-abu-dhabi/76044>.

KAYA, E. (2022). Terörizmle Mücadelede Müzakere Yöntemi: ETA-LTTE-PKK-FARC. Ankara: Nobel Yayın,

MAIER, J. (2009). Bioenergy: Neither Golden Solution nor Prescription for Disaster. F. Dodds vd. (ed.), Climate Change and Energy Insecurity: The Challenge for Peace, Security, and Development, Londra: Earthscan, 34,45.

MARQUINA, A. (2008). Introduction. A. Marquina, (ed.), Energy Security: Visions from Asia and Europe, New York: Palgrave Macmillan, xv-xxi.

MENMY, D. T. (2023). Iraq Signs Contracts with UAE and Chinese Companies to Invest in Gas Fields. The New Arab, <https://www.newarab.com/news/iraq-signs-gas-investment-deals-uae-chinese-companies>.

MURRAY, J. (2019). China Leads Investment for Middle East Oil and Gas Projects Worth \$75bn. NS Energy, <https://www.nsenergybusiness.com/features/china-oil-and-gas-investment/>.

NAGRAJ, A. (2019). China's Silk Road Fund Acquires 49% Stake in Saudi's ACWA Power Unit. Gulf Business, <https://gulfbusiness.com/chinas-silk-road-fund-acquires-49-stake-saudis-acwa-power-unit/>.

NEREIM, V. (2022). China to Cooperate With Gulf Nations on Nuclear Energy and Space, Xi Says. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2022/12/09/world/middleeast/china-saudi-arabia-gulf-summit.html>.

NG, E. ve Xue, Y. (2022). China's Ban on Overseas Coal Power Plants is Good for the Climate... But Where's the Support for Renewable Energy? Experts Ask. SCMP, <https://www.scmp.com/business/article/3196783/chinas-ban-overseas-coal-power-plants-good-climate-wheres-support-renewable-energy-experts-ask>.

NG, E. ve YUJIE, X. (2022). China's Ban on Overseas Coal Power Plants is Good for the Climate... But Where's the Support for Renewable Energy? Experts Ask. SCMP, <https://www.scmp.com/business/article/3196783/chinas-ban-overseas-coal-power-plants-good-climate-wheres-support-renewable-energy-experts-ask>.

NS Energy. (2020). Noor Abu Dhabi Solar Power Project, <https://www.nsenergybusiness.com/projects/noor-abu-dhabi-solar-power-project/>.

Nuclear Power in the United Arab Emirates. (2022). World Nuclear Association, <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/united-arab-emirates.aspx>.

NUSSEY, B. (2017). What Is The Secret Behind China's Low Cost Solar Panels?. Freeing Energy, <https://www.freeingenergy.com/what-is-the-secret-behind-chinas-low-cost-solar-panels/>.

ORTIZ, J. (2022). China Boosts Iraq's Oil and Gas Sector. Atalayar, <https://atalayar.com/en/content/china-boosts-iraqs-oil-and-gas-sector>.

OSBORNE, M. (2018). LONGi Set for Agreement to Develop Major Solar Manufacturing Hub in Saudi Arabia. PV Tech, <https://www.pv-tech.org/longi-signs-agreement-to-develop-major-solar-manufacturing-hub-in-saudi-ara/>.

RAKHMAT, M. Z. ve PURNAMA, Y. (2023). The China-Brokered Iran-Saudi Peace Deal: Implications For Indonesia. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2023/04/the-china-brokered-iran-saudi-peace-deal-implications-for-indonesia/>.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

RAPP, N. ve O'KEEFE, B. (2020). China is Guzzling Crude Oil. Where is It All Coming From?. Fortune, <https://fortune.com/longform/china-crude-oil-consumption-map/>.

RASHEED, A. (2019). Iraq, China's CPECC in \$1.07bln Deal to Process Gas From Halfaya Oilfield. Zawya, <https://www.zawya.com/en/business/iraq-chinas-cpecc-in-107bln-deal-to-process-gas-from-halfaya-oilfield-e2nj9pya>.

REED, E. (2021). Signing New PSC Unlocks Egypt Investments for APA-Sinopec. Energy Voice, <https://www.energyvoice.com/oilandgas/africa/ep-africa/376026/apa-sinopec-egypt-psc/>.

Robertson, N. (2023). China Has Shattered the Assumption of US Dominance in the Middle East. CNN, <https://edition.cnn.com/2023/03/15/world/us-saudi-china-relations-intl/index.html>.

SAID, S. ve KALIN, S. (2022). Saudi Arabia Considers Accepting Yuan Instead of Dollars for Chinese Oil Sales. The Wall Street Journal, <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-considers-accepting-yuan-instead-of-dollars-for-chinese-oil-sales-11647351541>.

Saudi Arabia Expands Share in China Oil Market, Russia Lags. (2022a). Reuters, <https://www.reuters.com/markets/europe/saudi-arabia-expands-share-china-oil-market-russia-lags-2022-01-20/>.

Saudi Arabia Looks to China for Solar as Power Politics Shift. (2019). CSP Focus, http://www.cspfocus.cn/en/market/detail_1347.htm.

Saudi Arabia Makes Next Solar Move. (2021). Power Technology, <https://www.power-technology.com/comment/saudi-arabia-solar/>.

Saudi Arabia plans \$2 Billion Solar and Carbon Black Complex: Official. (2019). Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-solar-idUSKCN1P80QB>.

Saudi Electricity Co. Signs Contracts Worth \$720m to Implement Smart Grid Projects. (2022b). Arab News, <https://www.arabnews.com/node/2216081/business-economy>.

Shanghai Electric Completes Phase B of 900-MW fifth phase of the Mohammed bin Rashid Al Maktoum Solar Park. (2022). Cision, <https://en.prnasia.com/releases/apac/shanghai-electric-completes-phase-b-of-900-mw-fifth-phase-of-the-mohammed-bin-rashid-al-maktoum-solar-park-374076.shtml>.

SHI, D. (2008). China's Energy Policy and its Development. A. Marquina, (ed.), Energy Security: Visions from Asia and Europe, New York: Palgrave Macmillan, 135-146.

Sinopec Releases Sustainability Report in Saudi Arabia. (2019). Journal of Petroleum Technology, https://jpt.spe.org/sinopec-releases-sustainability-report-saudi-arabia?gclid=Cj0KCQjwIumhBhCIARIsABO6p-wU-JTeGIPcvkwxpL_GsNKQy7zhCtmGs7cdFM0z1p_IltLKGcJ0rU4EaApzuEALw_wcB.

WEBSTER, J. ve PELAYO, J. (2023). China is Getting Comfortable with the Gulf Cooperation Council. The West Must Pragmatically Adapt to Its Growing Regional Influence. Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/china-is-getting-comfortable-with-the-gulf-cooperation-council-the-west-must-pragmatically-adapt-to-its-growing-regional-influence/>.

Who We Are. (2020). ST, <https://www.sinotharwa.com.eg/>.

Xi Proposes Eight Major Initiatives on China-Arab Practical Cooperation. (2019a). Xinhua, <https://english.news.cn/20221210/ac78b65f03d44a458391cfde53b6ec9c/c.html>.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

XU, Y. (2007). China's Energy Security. M. Wesley, (ed.), Energy Security in Asia, Oxon: Routledge, 42-67.

YANG, S. (2022). China's Role in Helping Middle East Realize Strategic Autonomy, Devt Hailed at Beijing Event. Global Times, <https://www.globaltimes.cn/page/202208/1274164.shtml>.

STRUCTURED ABSTRACT

Energy security, whose importance has increased in the post-Cold War period, is a concept that has been examined from various perspectives. Energy security can be briefly defined as the uninterrupted use of energy resources at an affordable price. However, when examined within the scope of a country's policies, the concepts of either energy or security generally predominate.

However, today, in parallel with the concept of security, energy security has also expanded and deepened. For example, while supplying energy was important for states in the past, the routes where energy is transported, power plants, infrastructures and the security of investments have also gained importance. More importantly, fossil resources are among the factors that pollute the air the most and increase global warming the most. In this context, today energy security is directly related to environmental security.

Due to the increasing tension in world politics and the countries' use of energy as a trump card, the energy factor has turned into a political, economic and geopolitical competitive tool. At this point, it is necessary to supply energy safely in terms of states' energy supply, the framework of their relations, their investments and their economic development. Therefore, various roadmaps are being developed.

China stands out as the world's largest energy importing country. The energy policy and energy security of the country, which is expected to be the world's largest economy by 2030, are gaining importance. One of the regions that China attaches great importance to, which is trying to ensure its energy security with various investments and policies, is the Arab states. Arab countries have important energy resources.

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

China makes significant energy-based investments in various Arab countries. For example, it comes to the fore in the exploration, extraction and processing of energy fields in countries, the construction of new power plants, joint projects, and cooperation between companies. However, China is acquiring or partnering with various companies. This shows that China has a strong presence in the region in terms of energy. This is because China is trying to strengthen its energy-based relations and ensure energy security.

China is also among the most important customers of the Arab World. In this respect, China is dependent on Arab countries for energy. However, it operates in the field of renewable energy. In this way, a win-win relationship is established between China, which is building power plants in Arab countries, and the countries of the region. Because the countries of the region will be able to consume renewable energy, receive new investments and export their fossil resources for a longer period of time. China, on the other hand, will increase its economic gains in Arab countries, weaken unilateral dependency with new investments and will be able to import fossil resources for a longer period of time. This will strengthen China's energy and economic security. There will also be a mutual dependency in relationships.

One of the reasons why China is an important state in renewable energy is that it is a pioneer in PV production. Because it is very advantageous in terms of competition thanks to the modules it produces at a lower cost than Western companies. This situation draws the reaction of Western countries and Western companies, especially the USA. However, China aims to continue to be one of the main actors in renewable energy, thanks to the relations it has established and the projects it has realized.

On the other hand, China is seen as an important actor by the Arab World. In particular, the interventionist foreign policy of the USA disturbs the Arab countries. China, on the other hand, has an important advantage thanks to the principle of non-interference in internal affairs. For this reason, relations with China not only strengthen the Arab countries economically, but also increase their strategic autonomy. A region with increased strategic autonomy means diminishing US influence.

The Middle East, including Arab countries, is of great importance for China. The stability of the region, the reduction of geopolitical weaknesses, the strengthening of regional relations and the safety of the route through which energy is transported are among Beijing's priorities. In this context, thanks to the relations it has established with the countries of the region, China reconciles the rival/enemy countries within the framework of common interest. At this point, the rapprochement between Iran and Saudi Arabia can be given as an example. Thus, China plans to make significant progress in its policies towards the region and energy security.

The diminishing US influence expands China's range of action. In addition, China wants to become a global actor. In this context, it wants to weaken the hegemony of the dollar. For this purpose, it wants the yuan/renminbi to be used in trade, at least in bilateral relations, as an alternative in the dedollarization process. This situation will strengthen China's hand in building a multipolar world.

Along with these, there are various risks in front of China. For example, the Middle East faces various security threats. This situation brings with it the damage of investments, the instability and insecurity of the country where the energy is imported and the route where the energy is transported. However, the Western World is uncomfortable with China's relationship with the Arab World. This situation brings with it geopolitical

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN ARAP DÜNYASI'NA YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

competition. On the other hand, the West uses various trade wars and sanctions as a tool as it builds the world economic system and is the decisive actor in the economy. In this context, even if a Western-centered sanction is applied to Arab countries, it will negatively affect Chinese investments.

— Mehmet Seyfettin EROL
Emrah KAYA

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ*

China's Place in Australia's Multifaceted Foreign Policy

Zeki Talustan GÜLTEN**

Öz

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Soğuk Savaş olarak adlandırılan küresel rekabette Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) daha sonrasında da 11 Eylül saldırılarıyla birlikte "Küresel Terörü" "öteki" olarak konumlandırarak kendi kutbunu ve halkını konsolide edebilme fırsatı bulmuştur. Daha sonra güçlenen ve Batı'nın küresel hegemonyasına meydan okumak isteyen Çin, ABD açısından yeni bir "düşman" olmuş ve bu durum yeni bir küresel mücadele başlatmıştır. ABD'nin çevreleme politikası da söz konusu rekabete bölgesel bir çerçeve katmıştır. Zira rekabetin bölgesel tezahüründe Batı perspektifine sahip ve birçok Batılı ittifakta yer alan Avustralya oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Avustralya, ABD'nin Çin'i çevreleme politikasında kritik öneme sahiptir.

Anahtar kelimeler: Çin, Avustralya, Asya-Pasifik, Dış Politika, Rekabet.

Abstract

The United States of America (USA) has consolidated its own side and people by positioning the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) as the "other". Later, with the September 11 attacks, USA positioned "Global Terror" as the new "other". Then China became stronger and wanted to challenge the global Western hegemony, became a new "enemy" for the USA. After that new global competition started. Containment policy of the USA has also added a regional framework to the competition. Because, in the competition's regional perspective, Australia, which is involved in Western alliances, plays a very important role and has a critical importance in the US containment policy against China.

Keywords: China, Australia, Asia-Pacific, Foreign Policy, Rivalry.

* Makale Geliş Tarihi: 24.03.2023

Yayına Kabul Tarihi: 24.04.2023

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: talustann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5818-8331.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Soğuk Savaş olarak adlandırılan ve küresel sistemin şahit olduğu en büyük kutuplaşma süreci olan mücadeleden zaferle ayrılmıştır. Nitekim 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması (History, 2021) ve 1991 senesinde SSCB'nin dağılmasıyla (Webber, 1992: 693) birlikte dünya, iki kutuplu düzenden ABD'nin tek kutup olduğu yeni bir sisteme geçiş yapmıştır (Çiftçi, 2009: 3). Söz konusu süreç de ABD'yi net bir şekilde küresel hegemonik güç haline getirmiştir. Böylece Washington; jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik olarak uluslararası çapta dünyanın geri kalanının takip ettiği bir aktör haline gelmiştir (Yıldırım, 2015: 13).

ABD de mutlak hegemon olduğu Yeni Dünya Düzeni'nde Batı Dünyası'nın ve dolayısıyla Avrupa Birliği'nin (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) konsolidasyonunu sürdürebilme noktasında yeni bir "öteki" ve "düşman" arayışına girmiştir. Nitekim 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide terör örgütü tarafından Washington'daki ikiz kuleler ve ABD Savunma Bakanlığı'nın merkezi olan Pentagon'a düzenlenen saldırılar, (History, 2022) ABD'ye istediğini vermiştir. Teröre karşı büyük bir mücadele başlatan Washington, (Kaya, 2022: 109) bu saldırılardan sonra kendi kutbunu birleştirebilme ve eylemlerinin ikna edilebilirliğini artırma noktasında yeni bir "düşman" bulmuştur. Bu eylemlerden sonra ABD, yeni küresel "ötekisini" "İslami terör" olarak tanımlamıştır.

Nitekim ABD, bahse konu durumu hem eylemlerinin meşruiyeti hem de kendi müttefiklerinin konsolidasyonu için bir araç olarak kullanmıştır. Fakat Çin'in dönemin Devlet Başkanı Deng Şioping'le birlikte 1978 yılında izlemeye başladığı dışa açılma politikası (Albers ve Chen, 2017: 116) ve 1980'li senelerdeki bağımsız dış politika stratejisi (Çakmak, 2005: 110), 21. yüzyıldan itibaren iktisadi anlamda meyvelerini vermiştir.

Bu sürecin ardından Çin uzun seneler boyunca ekonomik olarak çift haneli rakamları yakalayabilmiş, Atlantik'in ekonomik temelli sistemine entegre olmuş, sahip olduğu ucuz iş gücü vesilesiyle de yabancı yatırımları çekebilmiştir. Uluslararası şirketlerin yaptıkları yatırımlar, açılan yeni fabrikalar ve Çin'in küresel tedarik zincirindeki tırmanışı da ülke ekonomisinin hızlı bir şekilde yukarı ivmelenmesini sağlamıştır (Erol ve Koyuncu, 2022: 42).

Nitekim Çin, 2001 senesinde Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılmış, 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizin (Gökay, 2009: 1) ardından 2009 yılındaki ekonomik büyümesi %9'u geçmiştir (Kaya, 2011). Ardından 2010 yılında da Çin ekonomisi, Japonya'yı geride bırakarak ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmuştur (BBC News, 2011). Söz konusu gelişmelerin ardından Pekin'in ABD temelli Batı hegemonyasına meydan okumaya başlaması sebebiyle İslam ile terörü özdeşleştirme çabası kısa sürmüştü ve Çin, ABD'nin ve dolayısıyla Batı'nın yeni "ötekisi" haline gelmiştir. Zira Çin'in Batı değerlerini ve Amerikan hegemonyasını tehdit eder hale gelmesi, bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte 2000'li yıllarda Rusya'nın tekrar güçlenmeye başlaması da Pekin ile Moskova arasında Batı karşıtlığı ve çok kutupluluk arayışı üzerinden dış politika üretim süreçlerinde bir yakınlaşma olmasına sebebiyet vermiştir. Bu da Doğu'nun ve Asya'nın Batı hegemonyasıyla daha güçlü ve konsolide bir biçimde rekabet edebilmesini sağlamıştır.

Tüm bunların yanı sıra Şi Cinping'in 2013 senesinde Çin Devlet Başkanı olarak seçilmesiyle (The Guardian, 2013) birlikte Çin, tam anlamıyla proaktif ve atılgan bir dış politika izlemeye başlamıştır. Özellikle de aynı dönemde Şi'nin "Modern İpek Yolu" olarak da adlandırılan "Kuşak ve Yol Girişimi"ni hayata duyurmasıyla, (Çelik ve Erol, 2019:13) stratejistlerin ve akademisyenlerin "İkinci Soğuk Savaş/Yeni Soğuk Savaş" olarak da

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

adlandırdığı ve ABD ile Çin arasında vuku bulan yeni küresel hegemonya mücadelesi somutlaşmıştır. Bununla birlikte Çin'in küresel hegemon olabilecek bir aktör olarak ortaya çıkması da ABD'nin küresel nüfuzunu devam ettirebilmesi için Pasifik'e ve Çin'e daha fazla odaklanmasını beraberinde getirmiştir (Çelik ve Başaran, 2019: 38).

Bu noktada küresel rekabetin ekonomik, politik, ideolojik, coğrafi, jeopolitik, diplomatik, stratejik ve askeri birçok boyutunun bulunduğu söylenebilir. Fakat tüm bunların yanı sıra ABD, Çin'le yürüttüğü çok boyutlu küresel rekabette, kendi politik tecrübelerinin de yarattığı konjonktürel avantajı kullanmaya çalışmakta ve SSCB'ye karşı etkisini gördüğü çevreleme politikasını Çin'e karşı da uygulamaktadır.

Mevzubahis çevreleme politikası da rekabetin tüm bu unsurlarına bölgesel rekabet perspektifini de eklemektedir. Bu sebeple küresel mücadelenin önemli bir unsurunun Asya-Pasifik Bölgesi üzerinden hayata geçen bir rekabet şeklinde pratiğe de tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Washington, Pekin'le Asya-Pasifik Bölgesi üzerinde bir nüfuz mücadelesi vermekte, ittifaklar ve tatbikatlar üzerinden inşa etmeye çalıştığı Batı yanlısı kutup vesilesiyle Çin'e karşı jeopolitik bir mücadele vermeye çalışmaktadır.

Bu noktada ABD'nin hem Çin'i çevreleme hem de Asya-Pasifik Bölgesi'nde nüfuz kazanma amacı doğrultusunda Avustralya'nın öne çıkan partnerlerden biri olduğu söylenebilir. Zira Avustralya, her ne kadar coğrafi olarak doğuda yer alıyor olsa da jeopolitik ve jeostratejik bakımdan Batı yanlısı bir ülkedir. Nitekim Kanberra'nın Batı temelli sistemi içselleştirmesi, bu durumun en önemli nedenlerindedir. Bahse konu olan durum da Avustralya'nın hem içerisinde yer aldığı ittifaklar hem dış politika üretim süreci hem de Çin'le kurduğu ilişkilerden anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda Avustralya-Çin ilişkilerini daha iyi anlamlandırabilmek için ilk olarak Avustralya'nın bölgesel konumundan ve bu konumun getirdiği jeopolitik zaruriyetlerden bahsedilecektir. Ardından ikinci bölümde Avustralya'nın yer aldığı bölgesel ittifaklar, bu ittifakların kuruluş süreçleri, amaçları ve bölgesel önemleri incelenecektir. Üçüncü kısımda Kanberra-Pekin ilişkilerindeki güncel gidişat, Avustralya dış politikasındaki Batı nüfuzu ve çok yönlülük amacı doğrultusunda analiz edilecektir. Son olarak sonuç kısmında da Avustralya-Çin ilişkilerine dair öngörülere yer verilecek ve çıkarımlar özetlenecektir.

AVUSTRALYA'NIN COĞRAFİ KONUMU

Batısında Hint Okyanusu'nun, doğusunda Pasifik Okyanusu'nun ve kuzeyinde Güneydoğu Asya Bölgesi'nin olması, Avustralya'yı Asya-Pasifik Bölgesi'nin merkezine yerleştirmektedir. Bununla birlikte Avustralya, bulunduğu coğrafi konum hasebiyle çevresindeki ekonomik, askeri, kültürel, stratejik ve politik gelişmelerin etkilerini yakından hissetmektedir (Koyuncu, 2022).

Ülkenin bir ada devleti olması, iki okyanusa kıyısının bulunması ve yine birçok ada devletine yakın konumda yer alması, (National Geography), Avustralya'yı tehlikelere açık bir ülke haline getirmektedir. Bilhassa Batı değerlerine sahip bir aktör olduğu belirtilen Kanberra'nın tam da bu nedenle Pekin ve Pyongyang kaynaklı tehditleri yakından hissettiği söylenebilir. Zira bu durumun kendi içerisinde bir döngü yarattığı da ileri sürülebilir.

Avustralya'nın Batı'yla geliştirdiği güçlü diyalogların ve iyi ilişkilerin, ülkenin bölgesel ve küresel güvenlik algısını şekillendirdiği ve endişelerini artırdığı; fakat artan güvenlik kaygılarının da Kanberra'yı Washington'un çizgisine daha fazla yaklaştırdığı söylenebilir.

AVUSTRALYA-BATI İLİŞKİLERİ VE KURULAN İTTİFAKLAR

Avustralya Asya-Pasifik Bölgesi'nde Batı'nın, ABD'nin ve NATO'nun önemli bir müttefikidir. Bunun önemli bir sebebinin Avustralya'nın güçlü bir Anglosakson yapısına sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte bir diğer neden de Kanberra'nın Batı temelli ittifaklar içerisinde bulunmasıdır. Zira Avustralya hem ANZUS hem AUKUS Paketi hem de Dörtlü Güvenlik Diyalogu (QUAD) içerisinde ABD'yle birlikte değişmeyen tek aktördür.

Bununla birlikte Avustralya temsili olarak da Birleşik Krallık'a bağlı bir ülkedir. Yani Birleşik Krallık monarkı, Kanberra'da bir temsilci olarak Vali bulundurmaktadır. Bu Vali'nin birçok yetkisi olmasına rağmen hem Vali'nin varlığı hem de bu yetkiler yalnızca temsili düzeydedir (The New York Times, 2020). Tüm bu sebeplerden ötürü Avustralya'nın hem demografik hem de politik konjonktür olarak Batı perspektifine sahip olduğu ve bu bağlamda doğru bir toplum olarak tanımlanamayacağı öne sürülebilir.

Bahsi geçen durumların gerek askeri gerek jeopolitik gerekse de stratejik ve ekonomik olarak Avustralya'ya önemli bir Batı perspektifi verdiği söylenebilir. Bu bağlamda bahsi geçen ittifakları, nasıl kurulduklarını ve bu ittifakların sahip oldukları önemi incelemekte yarar vardır.

ANZUS

Avustralya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gerek tehdit algısı gerek güvenlik politikaları gerekse de bölgesel perspektifi ve stratejisi nedeniyle Washington ve NATO'yu merkeze alan bir çizgiyi benimsemiştir. Zira Avustralya, 1951 senesinde ABD ve Yeni Zelanda'yla ANZUS Anlaşması'nı (Australia, New Zealand, United States Security Treaty) imzalamıştır (Robb ve Gill, 2015: 12).

Bu durum, Avustralya'nın söz konusu bölge içerisindeki perspektifini ve tarafını somut bir şekilde ifade etmesi bakımından önemlidir. Nitekim bu, Kanberra'yı bölgesel jeopolitik üzerinde net bir şekilde taraf yapmaktadır. Özellikle de bahsi geçen anlaşma içerisindeki anlaşmanın tarafı olan herhangi bir aktöre karşı yapılacak bir askeri saldırının diğer aktörler tarafından da kendi huzur ve güvenlikleri için tehlikeli olarak algılanacağı ve bu saldırının ortak bir tehdit olarak değerlendirileceği şeklindeki madde (Frühling, 2018: 8) gerek mevzubahis yasal zemini gerekse de Avustralya'nın konjonktürel tutumunu göstermesi açısından kritiktir.

AUKUS

Kanberra; Avustralya, Birleşik Krallık ve ABD arasında imzalanan AUKUS'un da önemli bir sac ayağını oluşturmaktadır. Nitekim bu pakt hem kuruluş süreci hem de akabinde yarattığı etki nedeniyle gerek Avustralya gerekse de Asya-Pasifik Bölgesi için büyük öneme haizdir.

AUKUS, 15 Eylül 2021 tarihinde ABD Başkanı Joe Biden tarafından Beyaz Saray'da yapılan bir basın toplantısıyla açıklanmıştır (The White House, 2021). Bahse konu olan toplantıya dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Boris Johnson ve önceki Avustralya Başbakanı Scott Morrison da çevrimiçi şekilde katılmıştır (The Phonom Penh Post, 2021). Pakt, ismini ittifaka katılan ülkelerin kısaltmalarından almaktadır. Paktın ismi, Avustralya (A), Birleşik Krallık (UK) ve Birleşik Devletler (US) şeklinde oluşmaktadır. Bu pakt, temel olarak ABD ve Birleşik Krallık'ın Avustralya'yı nükleer enerjiye sahip denizaltılar geliştirme ve konuşlandırma noktasında desteklemesi üzerine kuruludur (BBC News, 2021).

Söz konusu durumun da Kuzey Kore sebebiyle bir nükleer tehlike içinde olan Asya-Pasifik Bölgesi'nde nükleer tehlikenin daha ciddi bir şekilde hissedilmesine sebebiyet verdiği söylenebilir. Bununla birlikte bu ülkeler arasında imzalanan pakt, denizaltıların yanı sıra yapay zeka,

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

siber güvenlik ve kuantum teknolojisi gibi konularda da bir işbirliğini içermektedir (UNSW Canberra, 2022). Bu da bahsi geçen ittifakın yalnızca güvenlik temelli olmadığını gösterir niteliktedir. Nitekim Batı, bu hamleyle bölgede askeri nüfuz sahibi olduğu ve sert güç kullanımını hedeflediği yönündeki endişelerin önüne geçmeye çalışmış olabilir. Zira anlaşma hakkında yorumda bulunan uzmanlar ve analistler, bu paktın temel olarak Asya-Pasifik Bölgesi'nde Çin'i çevreleme amacı güttüğünü ve Pekin'in artışa geçen askeri faaliyetleri sebebiyle yapıldığını söylemektedir (UNSW Canberra, 2022).

Aynı zamanda Avustralya, bu pakta üye olabilmek için Fransa'yla olan denizaltı anlaşmasını da iptal etmiştir. Fransa ise söz konusu durumu "sırtından bıçaklanma" olarak adlandırmıştır (BBC News, 2021). Bu kapsamda Fransa'nın Asya-Pasifik Bölgesi'nde önemli bir askeri nüfuz elde edebilme fırsatı varken; bu fırsatı Birleşik Krallık'a kaptırdığı söylenebilir. Bilhassa tarihsel olarak jeopolitik ve jeostratejik birer rakip olan, aynı zamanda benzer sömürgeci geçmişleri bulunan bu iki devlet arasındaki nüfuz mücadelesinde böylesi bir manevra yaşanması hem küresel Batı-Çin rekabeti hem de bölgesel jeopolitik açısından mühimdir.

Bu noktada ABD'nin Çin'e karşı uygulamayı düşündüğü bölgesel çevreleme planında, Avustralya'yla işbirliği kurularak oluşturulacak olan kutupta Fransa'nın yerine müttefik olarak Birleşik Krallık'ı tercih ettiği çıkarımı yapılabilir. Fakat bu bölgede sahip olduğu birçok adayla birlikte Paris'in Londra'ya kıyasla jeopolitik bakımdan çok daha üstün bir aktör olduğu söylenebilir. Özellikle de bu adaların birçoğunun Avustralya'ya olan yakınlığı, Fransa'nın sahip olduğu jeopolitik üstünlüğü, Kanberra'yla kolay ve birlikte askeri tatbikat yapabilme avantajıyla birleştirmektedir. Dolayısıyla Birleşik Krallık yerine Fransa'nın yer aldığı böylesi bir birlikteliğin tercih edilmiş olması durumunda Batı'nın ve Washington'un hem Çin'e karşı jeopolitik üstünlüğü artmış olacak hem de bölgesel manevra kabiliyeti daha yüksek olmuş olacaktır.

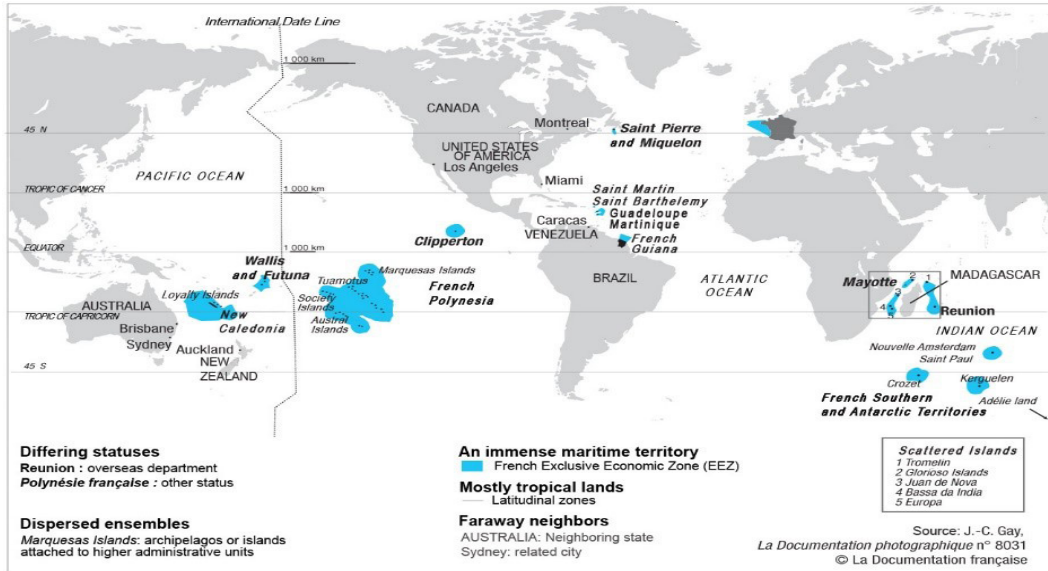
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Görsel 1: Fransız Sömürgesi Adalar

Kaynak: Story: Pacific Islands and New Zealand. (2012). Te Ara, <https://teara.govt.nz/en/interactive/36846/colonial-control-in-the-pacific>.

Görsel 2: Fransız Münhasır Ekonomik Bölgeleri

Kaynak: Tourism in the French Pacific Collectivities: A Troubled Industry. Gis Asie, <https://www.gis-reseau-asie.org/en/tourism-french-pacific-collectivities-troubled-industry>.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Tüm bunlara rağmen mevzubahis paktta Birleşik Krallık'ın yer alması, üstelik bunun Paris'le halihazırda yürürlükte olan bir anlaşmanın iptal edilerek hayata geçirilmesi kararında, Çin'e karşı elde edilecek stratejik üstünlük yerine ideolojik temellerin yer aldığı öne sürülebilir. Zira Kıta Avrupası ile Anglo-Sakson Dünyası arasındaki görüş ayrılıklarının yükselişe geçtiği bilinmektedir. Özellikle de Brexit süreci, bu anlamda önemli bir örnektir (Morgan, 2020: 15). Nitekim paktın imzalanmasından sonra her ne kadar bu ittifak, Çin karşıtlığı üzerinden kurulan bir birliktelik gibi gözükse de en ciddi tepkilerin AB ve Fransa'dan gelmesi (The Diplomat, 2021), bunu kanıtlar niteliktedir.

Üstelik söz konusu paktın, ABD-Birleşik Krallık kanadıyla Kıta Avrupası arasındaki mesafeyi daha da açtığı söylenebilir. Halihazırda Brexit aracılığıyla AB'den ayrılan Birleşik Krallık'ın (BBC News, 2020) da yeni stratejiler ve arayışlar peşinde olduğu bilinmektedir. Nitekim "Küresel Britanya" hedefi de dikkate alındığında, Londra'nın geçmişte Avrupa Kıtası'nı temele alan politikalarını Asya-Pasifik Bölgesi'ne kaydıracağı söylenebilir.

Son olarak AUKUS Paketi ile birlikte Avustralya'nın ABD, Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Hindistan ve Rusya'dan sonra nükleer denizaltına sahip yedinci ülke olması önemlidir (Hindustan Times, 2023). Bu minvalde hem Batı'nın ve ABD'nin bölgedeki askeri nüfuzunun arttığı hem de Avustralya'nın bölgesel olarak yüksek bir manevra kabiliyeti ve hareket alanı kazandığı söylenebilir.

QUAD

QUAD, Japonya Eski Başbakanı Şinzo Abe'nin çabalarıyla 2007 yılında dönemin Avustralya Başbakanı John Howard, dönemin ABD Başkan Yardımcısı olan Dick Cheney ve Hindistan Eski Başbakanı olan Manmohan Singh arasındaki görüşmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim bu

görüşmeler daha sonraki yıllarda ortak tatbikatlar yapılması şeklinde sahaya da tezahür etmiştir. Ardından 2017 senesinde Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesiyle (The New York Times, 2016) birlikte müzakereler hem hız hem de daha kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Daha sonra da söz konusu müzakereler, QUAD adıyla resmi bir yapı kurulması şeklinde son halini almıştır (Örmeci, 2021: 13).

QUAD'ın temel amacının demokratik değerleri benimsemiş ülkeleri bir araya getirerek konsolide etmek ve stratejik anlamda bir işbirliği sağlamak olduğu söylenebilir. (Koyuncu, 2021). Fakat temel olarak bu işbirliğinin de Çin'i çevrelemek ve Pekin'in Güney Çin Denizi'ndeki faaliyetlerine karşı koymak amacı güttüğü dile getirilmektedir (Al Jazeera, 2020). Bilhassa QUAD'ın oluşumunda Abe'nin de yüksek bir efor sarfetmesi, söz konusu durumu kanıtlar niteliktedir. Nitekim QUAD hem Güney Çin Denizi konusu hem de Abe'nin çabaları üzerinden değerlendirilebilir.

Bu kapsamda ilk olarak Abe'nin 2006 yılında Japonya Başbakanı olarak seçildiğinde (AP News, 2022) Çin'le ilişkileri kötü olan bir Japonya devraldığını söylemekte fayda vardır (Zengin, 2020: 211). Aynı zamanda Abe, Başbakan olarak seçilmesinden önce Çin'i "otoriter" ve "güvenilmez" bir ülke olarak tanımlamıştır (Zengin, 2020: 212).

Bununla birlikte Abe, seçildikten sonra Pekin'in yükselen gücünü ve proaktif dış politikasını dengelemek amacıyla küresel çapta ABD, bölgesel çapta da Hindistan ve Avustralya gibi aktörlerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu minvalde Abe; Japonya, ABD, Hindistan ve Avustralya arasında bir "Demokratik Güvenlik Elması" (Democratic Security Diamond) kurulması için girişimlerde bulunmuştur (Hemmings ve Kuroki, 2013: 10). Bu noktada güçlü bir demokrasi vurgusunun yapılması, Japonya'nın sahip olduğu Batı perspektifinin ve inşa etmeyi denediği işbirliğindeki Batı temelli düşünce yapısının önemini ortaya koymuştur.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Abe, 2012 yılında ikinci defa seçilmeden önce Güney Çin Denizi'yle alakalı kritik çıkışlarda bulunmuştur. Bu bağlamda Abe, Güney Çin Denizi'ndeki adalar kapsamında Çin'e karşı daha sert ve kararlı bir tutum sergilenmesi gerektiğini savunmuştur (Zengin, 2020: 212). Nitekim Güney Çin Denizi'nin bir "Çin Gölü'ne" dönüştüğünü vurgulayan Abe, (Zengin, 2020: 213) Pekin karşıtı retoriği güçlendirmiştir.

Bu kapsamda Güney Çin Denizi'nin de önemine bakıldığında, küresel ticaret hacminin yaklaşık olarak üçte birinin bu bölgeden geçtiği görülmektedir (China Power, 2017). Güney Çin Denizi, Krimata'dan başlayarak Malakka ile Tayvan Boğazı'na kadar olan bölgeyi içerisinde almaktadır (Rand Corporation, 2021). Hem ticaret hacminin hem de coğrafi alanının büyüklüğü, bahse konu denizi bölge devletleri açısından oldukça kritik bir hale getirmektedir.

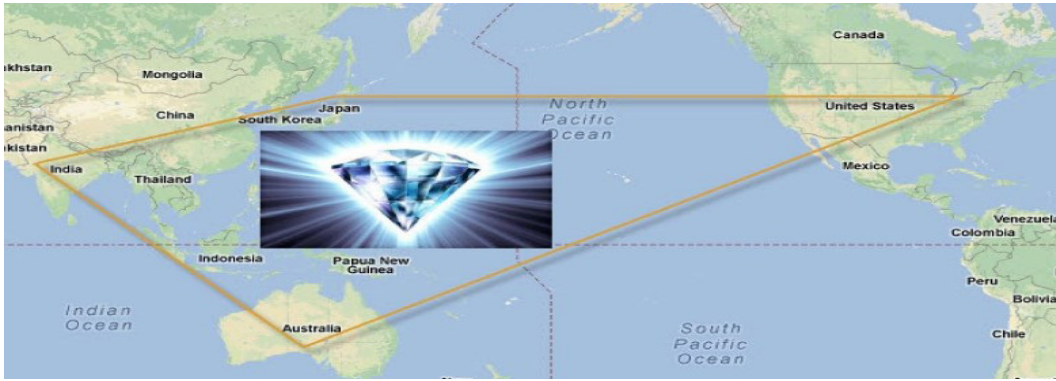
Söz konusu bölgenin büyük bir doğalgaz ve petrol rezervine sahip olduğu da tahmin edilmektedir. Tüm bunların yanı sıra bölge, balıkçılık açısından da önemlidir. Bu bölgeye sınırı bulunan devletler; Filipinler, Çin, Brunei, Tayvan, Vietnam, Endonezya, Singapur ve Malezya'dır. Tüm bu sebeplerle bölgenin sıcak çatışma ihtimalinin yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Güney Çin Denizi'ne kıyısı olan ülkelerin bu deniz üzerinde hak iddia etmeleridir (Zengin, 2020: 213).

Bu kapsamda Çin'in neredeyse denizin tamamı üzerinde hak iddiasında olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Pekin'in hak iddiasında bulunduğu ve U şeklinde olan alana "Dokuz Çizgi Hattı" denilmektedir (The Print, 2020). Çin'in iddiaları temel olarak tarihsel gerekçelere dayanmaktadır. Bu durum ise hem denize kıyısı olan ülkeleri hem de ABD'yi ve NATO'yu rahatsız etmektedir. Zira Pekin'in faaliyetlerinin Washington'un çıkarlarıyla örtüşmediği bilinmektedir. Bu sebeple de bölgede yer alan devletler, Çin'in gücünü ve faaliyetlerini dengeleyebilmek için Hindistan ve ABD gibi

aktörleri buradaki sorunlara dahil etmeye çalışmaktadır. Çin ise buradaki sorunların müzakere yöntemiyle çözülmesini istemektedir. Çünkü Pekin, Batı'nın bölgedeki varlığından rahatsızlık duymaktadır (Zengin, 2020: 213).

Nitekim Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde inşa etmeyi planladığı yollardan biri de Hindiçin-Peninsula hattı vesilesiyle Güney Pasifik Okyanusu'nun Güney Çin Denizi'ne bağlanmasıdır. Mevzubahis hat; LAOS, Singapur, Burundi, Malezya, Tayland, Kamboçya, Filipinler, Endonezya, Vietnam, Myanmar güzergahını içermektedir (Başaran, 2022: 241).

Görsel 3: QUAD Ülkeleri Elması

Kaynak: What is Quad? And Will Australia Join the Malabar Exercise? (2020). Economyra, <http://economyria.com/what-is-quad-and-will-australia-join-the-malabar-exercise/>.

Bu kapsamda Avustralya, Asya-Pasifik Bölgesi için askeri ve güvenlik noktasında oldukça kritik olan QUAD'ın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu ittifakın Güney Çin Denizi ve Çin'in emelleri bağlamındaki stratejik önemiye Görsel 3'te görülmektedir. Dolayısıyla mevzubahis ittifakın Çin'e karşı güçlü bir direnç oluşturduğu söylenebilir. Zira bu da direkt olarak Çin ile Avustralya'nın zıt kutuplarda konumlanmasına ve bir rekabete girmesine neden olmaktadır.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

AVUSTRALYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Avustralya'nın Batı temelli Atlantik sistemi içerisinde yer alması, Çin'in de kurallara dayalı uluslararası sisteme ve Batı hegemonyasına karşı başlattığı mücadele, bölge üzerinde bu iki devleti kutuplaştırmakta ve Avustralya'yı Çin için hedef bir ülke haline getirmektedir. Zira bu kapsamda Avustralya da gerek Batı çerçevesini kabul etmesi gerekse de ulusal çıkarları doğrultusunda Çin tehdidi sebebiyle aktif bir politika üretmektedir.

Aynı zamanda Avustralya'nın tarihsel olarak da İngiliz Milletler Topluluğu'na dahil olması nedeniyle Çin'le sorunlu ilişkileri olduğu söylenebilir. Ancak ekonomik ilişkilerin önemi de söz konusu münasebetleri dengede tutan unsurlardan olmuştur. Bu bağlamda Kanberra, Batı'nın da bölgede aktif olmasında ve nüfuz kazanmasında kritik bir aktördür. Bir önceki bölümde anlatılanlar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu noktada Avustralya'nın Çin tehdidi ve Çin karşıtlığı üzerinden hayata geçirdiği en önemli stratejilerden birinin "Asya-Pasifik" söylemini bırakarak "Hint-Pasifik" söylemini benimsemesi olduğu söylenebilir (The Sydney Morning Herald, 2021).

İki aktör arasındaki güncel gelişmelere bakıldığında, 2022 senesinin Kasım ayı içerisinde düzenlenen G20 Devlet Başkanları Zirvesi'nde (Reuters,2022) bazı Batılı devletler ile Çin arasındaki ilişkilerde iyileşmeye yönelik adımlar atılmış; fakat söz konusu adımlar devam etmemiştir, denilebilir. Bilhassa Çin'in kırmızı çizgisi olan ve oldukça hassas bir konu olarak değerlendirdiği Tayvan'a Batılı devletlerin heyetleri tarafından sıklıkla ziyaretler gerçekleştirilmektedir (Financial Times, 2021).

Bahse konu olan ziyaretlerin birçoğunun da Japonya, Avustralya ve Birleşik Krallık gibi devletler tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda her ne kadar Avustralya heyetinin ziyareti (South China Morning Post, 2022) gündemdeyken; Kanberra Yönetimi, hükümetin söz konusu ziyaretler kapsamında bilgi sahibi olmadığını söylese de (The Sydney Morning Herald, 2022) bu açıklamalar, Çin'i tatmin etmeye yetmemiştir.

Öte yandan yine G20 Zirvesi'yle birlikte ortaya çıkan sürecin ardından Avustralya Savunma Bakanı Richard Marles, Pekin'le kurulan ilişkilerin güçlendirileceği taahhüdünün Avustralya'nın savunma politikalarında değişikliğe yol açmayacağını söylemiştir (Reuters, 2022). Bu durum, her ne kadar iki aktör arasındaki ilişkilerde iyileşme sinyalleri verse de Avustralya'nın Batı temelli yaklaşımından vazgeçmeyeceği şeklinde yorumlanabilir. Bu da ilişkilerin iyileştirmesi fikrinin lafta kaldığı şeklinde okunabilir. Nitekim Çin ile Batı arasındaki ilişkiler, hem Tayvan'a düzenlenen ziyaretler hem de Japonya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) daimi olmayan geçici üye olarak katılması (Kyodo News, 2023), 2023 yılındaki G7 Zirvesi'nde ev sahipliği rolünü üstlenecek olması (Arab News, 2022) ve gittikçe yükselen proaktif dış politikası sebebiyle artışa geçmiştir. Buna rağmen Avustralya ve Çin'in belli başlı alanlarda işbirliği söylemlerine devam ettiği belirtilebilir.

Her iki devlet de ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik görüşmelerini ve diyaloglarını sürdürmektedir. Örneğin 21 Aralık 2022 tarihinde Avustralya Dışişleri Bakanı Penny Wong ve dönemin Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler esnasında Wang, "Farklılıklarımızı akıllıca yönlendirirsek, ikili ilişkilerimizi geliştirebileceğimiz ve ilgili ulusal çıkarlarımızı koruyabileceğimiz görüşünü ortaya koymaya devam ettik" demiştir (AP News, 2022). Bunun yanı sıra bahsi geçen görüşmeler, bir noktada Pekin'in Kanberra'ya uygulamakta olduğu ithalat kısıtlamalarının kaldırılması yönünde de çeşitli umutlara yol açmıştır. Zira Çin, büyük bir ekonomik güçtür. Bu sebeple de ülke, çıkarlarını ekonomik araçlarla korumaktadır.

Bu bağlamda yaptırımların en şiddetli olduğu 2021 yılında Avustralya'da dönemin mali işler sorumlusu Josh Frydenberg tarafından açıklanan hazine tahminlerine göre Çin'e yapılan toplam mal ihracatı, 2021 Haziran çeyreğinin sonuna kadar yıl boyunca yaklaşık 5,4 milyar dolar düşmüş ve bu malların dünyanın geri kalanına ihracatı 4,4 milyar dolar artmıştır (Financial Review, 2022).

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Dahası Avustralyalı ithalatçılar, Çin'le ilişkilerin düzeltilmesi ve ekonomik entegrasyonun arttırılması noktasında adımlar atmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Avustralya'nın önemli iş insanlarından Fortescue Metals'in kurucusu Andrew Forrest'in, BHP Başkanı Mike Henry'nin ve ülkenin en büyük şarap üreticilerinden olan Treasury Wine Estate'in CEO'su Tim Ford'un 2023 yılının Mart ayında Pekin'e bir ziyaret düzenlemeyi planladıkları haberleri gündemde kendine yer bulmuştur. Nitekim bu kişilerin Avustralya Hükümeti'ni de Çin'le ekonomik iş birlikleri geliştirilmesi noktasında etkilemeye çalıştıkları düşünülmektedir (South China Morning Post, 2023).

2022 senesinin Haziran ayında ise İspanya'nın başkenti Madrid'de gerçekleştirilen NATO Zirvesi'ne Güney Kore, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda liderleri gözlemci olarak katılmıştır (North Atlantic Treaty Organization, 2022). Aynı zamanda bu süreçte bilhassa daha sonra İngiltere Başbakanı olacak olan dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Liz Truss'ın yoğun baskılarıyla NATO'nun Asya-Pasifik Bölgesi'ndeki sorunlarla ilgilenmesi şeklinde bir görüş ortaya çıkmıştır (CGTN, 2022). Avustralya Başbakanı Anthony Albanese'nin katıldığı böylesi bir zirvede NATO'nun bölgeye olan ilgisinin artacağı yönündeki kararı, Pekin'i rahatsız edecek bir durumdur. Zira söz konusu gelişme, Batı-Çin ve haliyle Kanberra-Pekin gerilimini arttıracaktır.

Tüm bunlarla birlikte Avustralya, Çin'in artan jeopolitik etkisine karşı deniz yollarının güvenliğini sağlama amacıyla deniz mayını tedarik etme kararı almıştır. Bu kapsamda Kanberra'nın deniz yollarını "potansiyel saldırganlardan" koruma amacı güttüğü belirtilmiştir (South China Morning Post, 2023). Nitekim Avustralya'nın bölgede önlem alması gereken devletleri "potansiyel saldırganlar" şeklinde tanımlaması ve bu tanımın Çin'i işaret etmesi oldukça önemlidir.

Bunun yanı sıra 22 Şubat 2023 tarihinde Avustralya Savunma Bakanı Richard Marles ve Filipinler Ulusal Savunma Bakanı Carlito Galvez bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından yapılan ortak basın toplantısında Marles “Kurallara dayalı uluslararası düzene bağlı ülkeler olarak denizler üzerindeki güvenlik temelli ortak devriyelerimizi arttırma kararı aldık.” demiştir (Reuters, 2023).

Bu noktada kurallara dayalı uluslararası düzen vurgusunun Çin’i işaret ettiği öne sürülebilir. Zira bu noktada deniz devriyeleri konusunda yine Batı’nın önemli bir müttefiki olan Filipinler’le anlaşılması da Kanberra’nın Batı temelli bir konjonktürle birlikte özellikle de Güney Çin Denizi ve Asya-Pasifik Bölgesi’nin deniz yolları üzerinden Pekin’e karşı rekabet etme hedefinde olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda bu anlaşmanın ABD’nin ve Batı ittifakının Çin’i çevreleme politikasında önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Albanese, Çin’le olan ekonomik ilişkilerin restore edilmeye çalışılacağını da belirtmiş ve şunları söylemiştir: (Yahoo News, 2023)

“Çin bizim ana ticaret ortağımız ve ilişkilerimizi düzeltmek için çalışıyor. Daha olumlu ilişkiler geliştirmeye devam etmenin her iki ülkenin de çıkarına olduğuna inanıyoruz.”

Avustralya’nın eski Başbakanı Scott Morrison Hükümeti zamanında Çin’le ilişkilerin yönetiminin sorunlu olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu süreçte Pekin ile Kanberra arasındaki ikili ilişkilerde birçok ambargo hayata geçirilmiştir. Fakat 2022 yılının Mayıs ayındaki seçimlerden sonra Albanese liderliğindeki İşçi Partisi Hükümeti’nin kurulmasıyla (BBC News, 2022) birlikte dış politikada da değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Örneğin 2022 senesinin Kasım ayında Bali’de düzenlenen G20 Zirvesi’nde Albanese, Şi’yle bir görüşme gerçekleştirmiştir (ABC News, 2022). Aynı zamanda Avustralya Dışişleri Bakanı Penny Wong da bahsi geçen yılın Aralık ayında Pekin’e bir ziyarette bulunmuştur (SBS News, 2022). Nitekim tüm bunların da ikili ilişkilerde bir yumuşama sinyali olduğu söylenebilir.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Söz konusu yumuşamanın bir sonucu olarak da Çin, 2023 yılının Ocak ayında Avustralya'dan kömür ithalatını tekrar başlatacaklarını açıklamıştır (Reuters, 2023). Fakat diğer alanlardaki ambargolar devam etmektedir. Avustralya'nın bu durumdan memnun olduğu ve ilerleyen süreçte diğer ekonomik alanlarda da ambargoların kaldırılması için çaba harcayacağı ileri sürülebilir. Bu durum, her iki aktörün de işine gelecektir. Yani Kanberra'nın kazan-kazan mantığıyla Pekin'e yakınlaştığı söylenebilir. Nitekim Avustralya'nın en önemli ticari partnerlerinden birinin Çin olduğu bilinmektedir (This Week in Asia, 2023). Zira Avustralya, ürettiği ürünlerin hammaddelerinin %25'ini Çin'den ithal etmektedir. Halihazırda Kanberra, Pekin'in en büyük altıncı ticaret ortağı ve en büyük beşinci ithalatçısıdır. Tüm bunlarla birlikte Avustralya Çin'in ihracatında onuncu sıradadır (Parliament of Australia).

Öte yandan Çinli yatırımcıların Avustralya'ya olan ilgisinin artışa geçtiği de ortadadır. Yayımlanan bazı raporlara göre, ülkedeki Çin yatırım anlaşmaları bir önceki çeyreğe göre 2022 senesinin son çeyreğinde 1,7 milyar Avustralya dolarından 6,7 milyar Avustralya dolarına yükselmiştir (This Week in Asia, 2023).

Mevzubahis duruma rağmen Avustralya, ülkede ABD'ye bir üs vermeyi kabul etmiştir (The Wall Street Journal, 2022). Bu da Pekin-Kanberra ilişkileri açısından kazan-kazan anlayışına ters bir durum yaratmaktadır. Aynı zamanda söz konusu durum, Çin'in gözünde Avustralya'nın iyi niyetini de tartışmaya açmaktadır. Halihazırda Pekin'in diğer ambargoları kaldırmayıp yalnızca kömür ithalatına başlaması da Çin'in güvensizliğini kanıtlar niteliktedir.

Dahası Avustralya, ABD'den ortalama 2,8 milyar Avustralya doları karşılığında 40 Black Hawk askeri helikopteri satın alacağını doğrulamıştır (Reuters, 2023). Buna ek olarak 9 Mart 2023 tarihinde ismini açıklamak

istemeyen dört ABD'li yetkili AUKUS Paketi kapsamında 2030 yılında kadar Avustralya'nın ABD'den Virginia modeli beş yeni nükleer denizaltı almasının beklendiğini söylemiştir. (South China Morning Post, 2023).

Bu yetkililer Washington'un 2027 yılına kadar Batı Avustralya'da denizaltı konuşlandırmaları yapacağını dile getirmiştir. Nitekim yine bu konuyla ilgili Marles yapmış olduğu açıklamada bu denizaltıların Hint-Pasifik, Güneydoğu Asya ve Hint Okyanusu'nda barış ve istikrarı sağlayacağını, saldırı kapasiteleri olmasına rağmen asıl amacın bölgesel istikrarı sağlamak olduğunu belirtmiştir (South China Morning Post, 2023). Bu kapsamda Hint-Pasifik söyleminin kullanılması, yine bahse konu aktörlerin Çin karşıtlığı üzerinden okunabilir. Bu anlamda Hint-Pasifik, Güneydoğu Asya ve Hint Okyanusu'nda barış ve istikrar vurgusu da denizler üzerinden Çin'in çevrelenmesi noktasında mühim bir kavramdır.

Ardından Joe Biden 13 Mart 2023 tarihinde San Diego'da Albanese ve Birleşik Krallık Başbakanı Rishi Sunak'la bir araya gelmiştir. Söz konusu görüşmeye ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin, ABD Donanma Bakanı Carlos Del Toro ve ABD'nin Avustralya Büyükelçisi Caroline Kennedy de katılmıştır. Bu kapsamda liderler yaptıkları ortak açıklamada Çin'in askeri yığınağına karşı koyma hedefiyle Avustralya'nın Asya-Pasifik'teki nükleer denizaltı gücünü arttırma planlarını hızlandırdıklarını söylemişlerdir (The San Diego Union-Tribune, 2023).

Öte yandan yapılan açıklamada üç ülkenin ABD'nin İngiltere ve Avustralya'yla son derece hassas teknolojileri paylaşmasını gerektirecek, her ulustan bileşenlerle inşa edilen yeni bir denizaltının tasarımı üzerinde işbirliği yapacağı da vurgulanmıştır. Zira ABD'nin 1958 yılında Birleşik Krallık'a nükleer denizaltı geliştirilmesi konusunda destek vermesinin ardından böylesi bir işbirliği içerisinde bulunmadığı bilinmektedir (The San Diego Union-Tribune, 2023).

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Bununla birlikte bu sürecin üç aşamada gerçekleştirileceği belirtilmiştir. İlk aşama, ABD ve Birleşik Krallık denizaltılarının Avustralya üslerini ziyaret etmesidir. İkinci aşama ise Avustralyalı deniz kuvvetlerinin Washington ve Londra donanmalarına katılarak nükleer enerjiyle çalışan denizaltıları hakkında uzmanlaşma sürecidir. Ardından üçüncü ve son aşamada da Birleşik Krallık ve ABD'nin kendi denizaltılarını dönüşümlü olarak Avustralya limanlarına konuşlandırması planlanmaktadır (The San Diego Union-Tribune, 2023).

Yine bu bağlamda Albanese'nin nükleer denizaltıları ve Asya-Pasifik'teki güvenlik denklemlerini görüşmek üzere Fiji'de Fiji Başbakanı Sitiveni Rabuka'yla yaptığı toplantı da oldukça kritiktir (Reuters, 2023). Zira Avustralya'nın, Fiji'yle birlikte toplam 12 Güney Pasifik ülkesinin yer aldığı Nükleerden Arındırılmış Bölge anlaşmasının 6 Ağustos 1985 tarihinde imzalayarak anlaşmanın bir tarafı olması (Arms Control Association, 2012), bu görüşme özelinde değerlendirilince dikkat çekicidir.

Mevzubahis görüşmenin ardından Rabuka tarafından yapılan açıklamada iki ülkenin savunma, güvenlik, ekonomi ve çevre konularında görüş alışverişinde bulunduğu söylenmiştir (Reuters, 2023). Albanese'nin de Çin'in askeri gücünü arttırmasını vurgulayarak AUKUS Pakti'nin savunması ve pakta yönelik eleştirilere "Çin, 1990'lardan beri dünya meselelerindeki duruşunu ve konumunu değiştirdi, meselenin gerçeği bu." diyerek karşı çıkması (Reuters, 2013), Avustralya'nın çok yönlü bir dış politika izleme çabalarında aslında Çin temelli hissettiği tehdidin ne kadar ciddi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Dahası ABD Dışişleri Bakanlığı, toplam 895 milyon dolar değerinde bir anlaşmayla Avustralya'ya 220 seyir füzesi satacağını açıklamıştır. Söz konusu füzelerin Tomahawk füzeleri olduğu ve bu füzelerin Virginia sınıfı denizaltılar tarafından kullanılacağı belirtilmiştir (BBC News, 2023). Buna ek olarak ABD'den teknik destek sağlanacağını da altı çizilmiştir. Pentagon tarafından yapılan açıklamada bu işbirliğinin "Avustralya'nın ABD

deniz kuvvetleri ve diğer müttefik kuvvetlerle birlikte çalışma kabiliyetini ve karşılıklı çıkar görevlerine katkıda bulunma kabiliyetini artıracakları” vurgulanmıştır. Marles tarafından yapılan açıklamada da füzelerin Kanberra’ya “gerçekten önemli bir yetenek” sağlayacağı söylenmiştir (BBC News, 2023).

Tüm bu gelişmelerin Avustralya-Çin ilişkilerindeki gerilimi had safhaya çıkarabileceği söylenebilir. Çünkü bu hadiseler, Kanberra’nın net bir şekilde Pekin karşıtı eylemlerin merkezinde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu gelişmeler, Avustralya’nın çok yönlü dış politikasında Batı etkisinin ve Batı kanadının ağır bastığını göstermektedir.

Ayrıca Avustralya eski Başbakanı Malcolm Turnbull Çin’in Avustralya’da “bariz ve açık” bir şekilde operasyonlar yürüttüğünü söylemiştir. Üstelik Turnbull, Avustralya’da kamu işlerini etkilemeye çalışan en aktif örgütün Çin ve Çin Komünist Partisi (ÇKP) olduğunu da belirtmiştir (The Guardian, 2023).

Nitekim Çin’in özellikle de denizlerle ilgili tutumuna bakıldığında, Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mao Ning’in QUAD ülkelerinin “dışlayıcı bir blok” olmaması gerektiğini söylemesi (NHK World-Japan, 2023) kayda değer bir durumdur. Çünkü bu tutumunun söz konusu ülkeler için suçlayıcı bir tavır olduğu öne sürülebilir. Nitekim bahse konu açıklama, Pekin’in Asya-Pasifik sularındaki Batı nüfuzundan duyduğu rahatsızlığı ortaya koymaktadır.

Tüm bunların yanı sıra Albanese, Avustralya’nın Çin’le ilişkilerinde “daha fazla gelişme” görmek istediğini de söylemiştir. Albanese, “Yapabileceğimiz her yerde Çin’le işbirliği yapacağız, gerektiğinde anlaşmazlığa düşeceğiz ama daima ulusal çıkarlarımızı gözeteceğiz.” demiştir (News.com, 2023). Bu bağlamda Albanese’nin Çin’le olan ilişkiler için ulusal çıkar vurgusunu yapması mühimdir. Zira bu da Avustralya’nın jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları doğrultusunda çok vektörlü bir politika izlemek istediğine işaret etmektedir.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Öte yandan Avustralya Dışişleri Bakanı Wong, tüm ülkelere Asya-Pasifik Bölgesi'nde "yıkıcı" bir savaşı önlemek için üzerlerine düşeni yapmaları çağrısında bulunmuştur (News.com, 2023). Nitekim bölgede artışa geçen gerilim sebebiyle bölge devletlerinin askeri ve savunma harcamaları yükselmiştir. Bu çerçevede Avustralya'nın bölgede olası bir çatışmayı önlemeye çalıştığı öne sürülebilir. Çünkü Kanberra, bölgede yaşanması muhtemel herhangi bir çalışmanın yıkımdan fazlasını getirmeyeceğini düşünüyor olabilir.

Bu bağlamda Avustralya, ülkeleri ulusal güçlerini, kabiliyetlerini, etkilerini ve yeteneklerini kullanarak halihazırda varlığını sürdüren sorunları çözmeye davet etmektedir. Bu da Avustralya'nın çok vektörlü bir politika izlemeye başlayabileceği şeklinde okunabilir. Bilhassa Kanberra hem Çin hem de Batılı güçlerle eşzamanlı bir ilişki sürdürmeye çalışmakta ve sorunların çözülmesinde önemli bir uzlaştırıcı rolü üstlenmeye çabalamaktadır. Bu kapsamda Avustralya'nın Çin'le ilişkilerinde problemleri öncelemek yerine karşılıklı bağımlılığı, işbirliğini, ekonomiyi ve ticareti öne çıkardığı vurgulanabilir. Benzer bir şekilde Kanberra'nın yumuşak güç araçlarını kullanarak karşılıklı bağımlılık yaratmaya çalıştığı da düşünülebilir.

Hülasa Çin-Avustralya ilişkilerinin güncel gidişatında, her ne kadar iki devlet de zıt kutuplarda yer alıyor ve Batı ile Pekin'in küresel güç mücadelesi üzerinden bir rekabet içerisinde bulunuyor olsalar da 2022 yılının Mayıs ayında Albanese'nin Avustralya Başbakanı seçilmesiyle, ilişkilerin gelişmeye başladığı söylenebilir. Bunda da Avustralya'nın bölgesel olarak daha dengeli ve çok vektörlü bir politika izleme çabalarının etkili olduğu öne sürülebilir.

SONUÇ

ABD ve NATO'nun Soğuk Savaş'tan galip çıkmasıyla birlikte dünyada tek kutuplu bir düzene geçilmiştir. Nitekim Washington'un ve Batı ittifakının tek kutup olduğu yeni dünya düzeninde ABD küresel hegemon ve başat aktör olmuştur. Washington Soğuk Savaş sürecinde Moskova'yı öteki olarak konumlandırarak hem eylemleriyle söylemlerine meşru bir zemin yaratmış hem de kendi kutbunu konsolide edebilmiştir.

Daha sonra da SSCB'nin dağılmasıyla birlikte NATO ve Batı ittifakının konsolidasyonu için yeni "ötekisini" arayan ABD için 11 Eylül olaylarıyla birlikte "İslami Terör" yeni düşman olarak seçilmiştir. Ardından Çin'in büyüyen gücü, proaktifleşen dış politikası, ekonomik atılımları ve kurallara dayalı uluslararası sisteme rekabet etme hedefi Pekin'i yeni öteki haline getirmiştir. Bununla birlikte ABD ile Çin arasında yeni bir küresel rekabet başlamıştır.

ABD-Çin rekabeti de Washington'un politik tecrübeleri hasebiyle başlattığı çevreleme politikasıyla birleşerek Asya-Pasifik Bölgesi üzerinde yüksek gerilimli bir jeopolitik mücadele olarak kendini göstermiştir. Bu kapsamda Avustralya, her ne kadar doğuda yer alsada da Batı temelli ittifaklarla birlikte ABD ve Batı'nın bölgedeki önemli bir müttefiki olmuştur.

Söz konusu durum da Kanberra-Pekin hattında gerilim yaratan ilişkiler geliştirilmesine neden olmuştur. Avustralya'nın QUAD, AUKUS ve ANZUS gibi Batı ittifakının önemli paktlarında yer alması ve bunların birçoğunun Çin'i çevreleme hedefleri doğrultusunda hayata geçirildiği iddiaları, iki aktör arasındaki gerilimi arttırmaktadır. Her ne kadar 2022 yılında Albanese'nin Avustralya Başbakanı seçilmesiyle birlikte Kanberra, Pekin'le diyalogunu geliştirmeye başlamışsa da ilerleyen dönemlerde de Kanberra'nın bu kabiliyetini artırmaya çalışacağı ve Çin'le olan diyalogunu artırmak isteyeceği bir yıl olacağı ifade edilebilir. Her ne kadar Albanese, diplomasi

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

açısından selefinden daha yetenekli olsa da Avustralya-Çin ilişkilerinin her zaman aynı şekilde ilerlemeyeceği tahmin edilebilir. Zira halihazırda Kanberra, Çin'in büyüyen gücüne karşı dengeleme çabası içerisindedir. Nitekim Avustralya'nın Batıyla ittifak içerisinde aldığı kararların Pekin tarafından "çevrelenme" ve "kısıtlanma" şeklinde algılanacağı öne sürülebilir. Kanberra, söz konusu önlemlerine devam ettikçe, iki aktör arasındaki ilişkilerin gerilimli bir seyre bürünmesi de olasıdır.

Bu noktada Avustralya, yukarıda da belirtildiği üzere, Batıyla güçlü diyaloglar içerisindedir. Aynı zamanda Batı temelli kurulmuş ittifakların içinde de kilit rol oynamaktadır. Bu da vaziyetin kısa vadede değişmeyeceği, Avustralya'nın Batı perspektifinden çıkmayacağı ve her ne kadar diplomatik olarak ilişkiler geliştirilse de Çin'i tehdit olarak görmeye devam edeceği anlamını taşımaktadır.

Aynı zamanda Çin ile Batı arasındaki gerilimin artması ve Tayvan üzerinden yaşanması muhtemel bir sıcak çatışma ihtimali de Avustralya'yı taraf seçmeye ve Çin'le bağlarını koparmaya itebilir. Nitekim böylesi bir durumda QUAD ve AUKUS gibi paktların içerisinde yer alan Kanberra yönetiminin Batı tarafından bölgede Batı nüfuzunun etkin bir aktörü olması konusunda baskı görebileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

A Timeline of the Career of Former Japanese PM Shinzo Abe. (2022). Associated Press News, <https://apnews.com/article/japan-shinzo-abe-timeline-3bff720a48b60b4c8907b8e71bcf41e8>.

Albanese Says Australia to Focus on Restoring Trade with China. (2023). Yahoo News, <https://l24.im/PfM36m>.

Albanese Says Trip by Federal MPs to Taiwan is 'Not a Government Visit'. (2022). The Sidney Morning Herald, <https://www.smh.com.au/politics/federal/albanese-says-trip-by-federal-mps-to-taiwan-is-not-a-government-visit-20221203-p5c3d1.html>.

Albanese Wants to See 'Further Improvement' in Australia's Relationship With China. (2023). News.com, <https://www.news.com.au/national/albanese-wants-to-see-further-improvement-in-australias-relationship-with-china/video/83baa8e6f3d681c03393adb142a249ee>.

ALBERS, M. ve CHEN, Z.Z. (2017). Socialism Capitalism and Sino-European Relations in the Deng Xiaoping Era, 1978–1992. Cold War History, 17(2), 115-119.

Anthony Albanese and Xi Jinping Meet at G20, Breaking Six-Year Diplomatic Cold Shoulder. (2022). ABC News, <https://www.abc.net.au/news/2022-11-15/anthony-albanese-and-xi-jinping-meet-at-g20-summit/101657590>.

AUKUS Partnership Will Complement and Not Sideline Quad. (2021). The Phnom Penh Post, <https://www.phnompenhpost.com/opinion/aucus-partnership-will-complement-and-not-sideline-quad>.

AUKUS: UK, US and Australia Launch Pact to Counter China. (2021). BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-58564837>.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

AUKUS: Which Countries Have Nuclear-Powered Submarines?. (2023). Hindustan Times, <https://www.hindustantimes.com/world-news/aukus-which-countries-have-nuclear-powered-submarines-101631871464236.html>.

Australia and Oceania: Physical Geography. (2022). National Geography, <https://education.nationalgeographic.org/resource/oceania-physical-geography/>.

Australia Election: Anthony Albanese Leads Labor to Australian Election Victory. (2022). BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-australia-61267489>.

Australia Eyes More Sea Mines to Shore up Maritime Defence amid China's Influence in Pacific. (2023). South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/asia/australasia/article/3207748/australia-eyes-more-sea-mines-shore-maritime-defence-amid-chinas-influence-pacific>.

Australia Likely to Buy up to 5 Virginia Class Nuclear Submarines As Part of AUKUS Deal. (2023). South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/asia/australasia/article/3212875/australia-likely-buy-5-virginia-class-nuclear-submarines-part-aukus-deal>.

Australia Plans to Buy 220 Cruise Missiles From US. (2023). BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-australia-64984948>.

Australia PM Defends AUKUS Submarine Deal Against Critics. (2023). Reuters, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/australia-pm-defends-aukus-submarine-deal-against-critics-2023-03-16/>.

Australia PM Visits Fiji to Discuss Nuclear Submarines, Security. (2023). Reuters, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/australia-pm-visits-fiji-discuss-nuclear-submarines-regional-security-2023-03-15/>.

Australia to Spend \$2 Billion on 40 U.S. Black Hawk Choppers. (2023). Reuters, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/australia-spend-2-billion-40-us-black-hawk-choppers-2023-01-18/>.

Australia, Philippines Discuss Joint South China Sea Patrols. (2023). Reuters, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/australia-philippines-discuss-joint-patrols-south-china-sea-2023-02-22/>.

Australia's Economic Relationship with China. (2022). The Parliament of Australia, https://www.aph.gov.au/about_parliament/parliamentary_departments/parliamentary_library/pubs/briefingbook44p/china.

Australia-China Foreign Ministers Meet in Bid to Repair Ties. (2022). Associated Press News, apnews.com/article/g-20-summit-politics-business-covid-penny-wong-7af410518b7deea0b6c2504eb462150f.

Australian Exporters Rekindle China Ties Amid Diplomatic Thaw. (2023). South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/asia/australasia/article/3211622/australian-exporters-rekindle-china-ties-amid-diplomatic-thaw>.

BAŞARAN, D. (2022). İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı, Ankara: Astana Yayınları.

Beijing Said Stop But 'Very Friendly' Australia Mps Went to Taiwan Anyway. (2022). South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/asia/australasia/article/3202231/beijing-said-stop-very-friendly-australia-mps-went-taiwan-anyway>.

BETTS, R.K. (2013). The Lost Logic of Deterrence: What the Strategy That Won the Cold War Can-and Can't-Do Now. The Foreign Policy, https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2013-02-11/lost-logic-deterrence?gclid=Cj0KCQjwk7ugBhDIARIsAGuvGpbfINpIJ8V4TU2cU2mIEGyF8KuYwE8d4AarPTr47ACkOP1t4p-HMi0aAkhgEALw_wcB.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

Biden Unveils Submarine Pact with U.K., Australia During Historic San Diego Visit. (2023). The San Diego Union-Tribune, <https://www.sandiegouniontribune.com/news/politics/story/2023-03-13/biden-uk-australia-san-diego-visit>.

Brexit: What You Need to Know About the UK Leaving the EU. (2020). BBC News, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887>.

China Faults Quad Countries As 'Exclusionary Bloc' (2023). NHK World-Japan, https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/20230303_32/.

China Is Carrying out 'Blatant' Influence Operations in Australia, Malcolm Turnbull Says. (2023). The Guardian, <https://www.theguardian.com/australia-news/2023/feb/21/china-is-carrying-out-blatant-influence-operations-in-australia-malcolm-turnbull-says>.

China's Economy Is Now The World's Second Largest. (2011). BBC News, <https://www.bbc.com/news/av/business-12445925>.

China's Sanctions Against Australia Have Been A Spectacular Failure. (2022). Financial Review, <https://www.afr.com/world/asia/china-s-sanctions-against-australian-have-been-a-spectacular-failure-20221220>.

Chinese Investment in Australia Up, But US Still Leading Foreign Investor. (2023). This Week in Asia, <https://www.scmp.com/week-asia/economics/article/3213439/chinese-investment-australia-us-still-leading-foreign-investor>.

ÇAKMAK, Ç. (2005). Amerikan Dış politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite. A. Sandıklı ve İ. Güllü, (ed.), Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü, İstanbul: Tasam Yayınları, 103-135.

ÇELİK, K. E. ve BAŞARAN D. (2019). Empire Tendencies of USA Within the Context of APAC Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3(2), 34-54.

ÇELİK, K. E. ve EROL, M. S. (2019). Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3(2), 11-41.

ÇİFTÇİ, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"ya Dayalı "Hegemonya"dan "İmparatorluk" Düzenine. International Journal of Management Economics and Business, 5(10), 203-219.

Donald Trump Is Elected President in Stunning Repudiation of the Establishment. (2016). The New York Times, <https://www.nytimes.com/2016/11/09/us/politics/hillary-clinton-donald-trump-president.html>.

EROL. M. S. ve KOYUNCU. M. (2022). Çin'in İnci Dizisi Stratejisi. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6(1), 41-66.

European Bank. Belt and Road Initiative (BRI). (2022). <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>,

Exclusive: China Energy Places Order to Import Australian Coal. (2023). Reuters, <https://www.reuters.com/business/energy/china-energy-places-order-import-australian-coal-sources-say-2023-01-06/>.

FRUHLING, S. (2018). Is ANZUS Really an Alliance? Aligning the US and Australia. Global Politics and Strategy, 60(5), 199-218.

FULLER, F. vd. (2003). China's Accession to the World Trade Organization: What Is at Stake for Agricultural Markets?. Applied Economic Perspectives and Policy, 25(2), 399-414.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

GÖKAY, B. (2009). Tectonic Shifts and Systemic Faultlines: A Global Perspective to Understand the 2008-2009 World Economic Crisis. Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 8(1), 19-58.

HEMMINGS, J. ve KUROKI, M. (2013). Shinzo Abe: Foreign Policy 2.0.. Harvard Asia Quarterly, 15(1), 8-13.

How Much Trade Transits the South China Sea?. (2017). China Power, <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/>.

Impact of AUKUS on US-EU Relations. (2021). The Diplomat, <https://thediplomat.com/2021/11/impact-of-aukus-on-us-eu-relations/>.

Japan Joins U.N. Security Council As New Nonpermanent Member. (2023). Kyodo News, <https://english.kyodonews.net/news/2023/01/6c679e2ec5bf-japan-joins-un-security-council-as-new-nonpermanent-member.html>.

Japan to Host 2023 G-7 Summit in Hiroshima May 19-21. (2022). Arab News, <https://www.arabnews.com/node/2112576/world>.

KAYA, E. (2011). İran İslam Cumhuriyeti-Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010). N. İyikan, (ed.), Orta Asya Güney Kafkasya siyasi gelişmeler: 1991-2010, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 611-660.

KAYA. E. (2022). Terörizmle Mücadelede Müzakere Yöntemi ETA-LTTE-PKK-FARC. Ankara: Nobel Yayınevi.

Key Takeaways from the G20 Summit in Bali. (2022). Reuters, <https://www.reuters.com/world/key-takeaways-g20-summit-bali-2022-11-16/>.

KOYUNCU, M. C. (2021). Hint-Pasifik Bölgesinin “Yeni Yıldızı” QUAD: Zayıflıklar, Fırsatlar, Tehditler ve Avantajlar, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/hint-pasifik-bolgesinin-yeni-yildizi-quad-zayifliklar-firsatlar-tehditler-ve-avantajlar/>.

KOYUNCU, M. C. (2022). Avustralya'nın Hint-Pasifik Politikası. ANKASAM, <https://www.ankasam.org/avustralyanin-hint-pasifik-politikasi/>.

MORGAN, K. O. (2020). Was Brexit Really About Europe?. *Observatoire de la société britannique*, 25, 9-26.

NATO Should Take An Active Role in Asia-Pacific Region, UK's Truss Says. (2022). CGTN, <https://newseu.cgtn.com/news/2022-04-28/NATO-should-take-active-role-in-Asia-Pacific-region-UK-s-Truss-says-19Bo1ExzYcM/index.html>.

No Shift in Australia Defence Policy After Xi Meeting-Diplomat. (2022). Reuters, www.reuters.com/world/no-shift-australia-defence-policy-after-xi-meeting-diplomat-2022-11-16/.

North Atlantic Treaty Organization. (2022). Madrid Summit Declaration, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm.

Nuclear-Weapon-Free Zones (NWFZ) At a Glance. (2012). Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/nwzf#:~:text=Article%20VII%20of%20the%20nuclear,the%20criteria%20for%20such%20zones>.

ÖRMECİ, O. (2021). ABD Dış Politikasında Öncelikli Gündem Asya-Pasifik. *Bilge Strateji*, 12(22), 9-18.

Penny Wong Met Her Chinese Counterpart in Beijing For Historic Talks. Here's What Was Raised. (2022). SBS News, <https://www.sbs.com.au/news/article/penny-wong-met-her-chinese-counterpart-in-beijing-for-historic-talks-heres-what-was-raised/rmdtf4f62>.

ROBB, T. K. ve GILL, D. J. (2015). The ANZUS Treaty During the Cold War: A Reinterpretation of U.S. Diplomacy In the Southwest Pacific. *Journal of Cold War Studies*, 17 (4), 109-157.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

September 11 Attacks. (2022). History, <https://www.history.com/topics/21st-century/9-11-attacks>.

Taiwan Welcomes More Foreign Delegations Despite Chinese Pressure. (2021). Financial Times. <https://www.ft.com/content/82a27c50-1831-4953-9f69-e98e6e43b889>.

The Political Geography of the South China Sea Disputes. (2021). Rand Corporation, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2021-1.html>.

The White House. (2021). Joint Leaders Statement on AUKUS, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/09/15/joint-leaders-statement-on-aucus/>.

U.S. Plans Broad Increase of Military Presence in Australia. (2022). The Wall Street Journal, <https://www.wsj.com/articles/u-s-plans-broad-increase-of-military-presence-in-australia-11670396682>.

UNSW Canberra. (2022). <https://www.unsw.adfa.edu.au/newsroom/news/security-defence-plus-aucus-and-cyber-capabilities-alignment-concepts-definitions-capabilities-norms-and-doctrine>.

Webber, M. (1992). The Third World and The Dissolution of The USSR. *Third World Quarterly*, 13(4), 691-713.

What is Nine-Dash Line? The basis of China's Claim to Sovereignty over South China Sea. (2020). The Print, <https://theprint.in/theprint-essential/what-is-nine-dash-line-the-basis-of-chinas-claim-to-sovereignty-over-south-china-sea/469403/>.

What is the Quad and Can It Counter China's Rise?. (2020). Al Jazeera, <https://www.aljazeera.com/news/2020/11/25/what-is-the-quad-can-us-india-japan-and-australia-deter-china>.

What's the Indo-Pacific-And How Does The Quad Work?. (2021). The Sidney Morning Herald, <https://www.smh.com.au/national/forget-asia-pacific-it-s-the-indo-pacific-we-live-in-now-where-is-that-exactly-20210810-p58hku.html>.

Xi Jinping Becomes China's President. (2013). The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/14/xi-jinping-installed-china-president>.

YILDIRIM, Y. (2015). Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi. U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 179-207.

ZENGİN, Z. (2020). Japonya'nın Shinzo Abe Dönemi Çin Politikası: "Öteki" Olarak Çin. Çağdaş Üngör, (ed.), Asya-Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, İstanbul: Küre Yayınları, 197-229.

Zhuang, Y. (2020). Why is Australia Still Part of the British Monarchy?. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2020/12/03/world/australia/why-is-australia-still-part-of-the-british-monarchy.html>.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

STRUCTURED ABSTRACT

The United States of America has emerged victorious from the so-called Cold War, the biggest polarization process the global system has ever witnessed. As a matter of fact, with the fall of the Berlin Wall in 1989 and the dissolution of the USSR in 1991, the world has transitioned from a bipolar order to a new system in which the USA is unipolar. At this point, it first marginalized the USSR and legitimized its actions on a global scale. Then, with the September 11, 2001 attacks, the USA chose the new “other” as Islamic Terror. Then, as China got stronger and started to compete with the rules-based international order, China became the new “other” of the USA.

It is trying to apply the containment policy against China, which was successful by applying it against the USSR in the USA as well. It can be said that this strategy adds a regional perspective to the Washington-Beijing rivalry. Australia has a special position in this competition as it has a Western perspective and is in many Western alliances. Because Australia is an important ally of the West.

On the other hand, with the establishment of the Labor Party Government led by Albanese after the elections in May 2022, the winds of change began to blow in Australian foreign policy. Because Albanese is trying to restore relations with China.

In this context, in order to better understand the Australia-China relations, it will be necessary to first talk about the regional position of Australia and the geopolitical necessities brought by this position.

The Indian Ocean to the west, the Pacific Ocean to the east, and the Southeast Asian Region to the north places Australia at the center of the Asia-Pacific Region. However, due to its geographical location, Australia closely feels the effects of the economic, military, cultural, strategic and political developments around it.

The fact that the country is an island state, has a coast to two oceans and is close to many island states makes Australia a country open to dangers. It can be said that Canberra, which is stated to be an actor with Western values in particular, feels the threats from Beijing and Pyongyang closely for this reason. It can be argued that this situation creates a cycle in itself.

In the second part, it will be necessary to examine the regional alliances in which Australia is involved, the establishment processes of these alliances, their aims and regional importance. In this context, it can be said that Australia is an important ally of the West, the USA and NATO in the Asia-Pacific Region. It can be argued that an important reason for this is that Australia has a strong Anglo-Saxon structure. Because Australia is the only actor who has not changed with the USA in both the ANZUS, the AUKUS Pact and the Quadruple Security Dialogue (QUAD).

However, Australia is also a representative country of the United Kingdom. So the UK monarch has the Governor as a representative in Canberra. It can be said that these situations give Australia an important Western perspective militarily, geopolitically, strategically and economically.

In the third part, the current course of Canberra-Beijing relations has an important role in the direction of Western influence and versatility in Australian foreign policy.

Australia's inclusion in the Western-based Atlantic system, China's struggle against the rules-based international system and Western hegemony polarize these two states in the region and make Australia a target country for China. Because, in this context, Australia produces a policy against the Chinese threat both because it accepts the Western framework and in line with its national interests.

AVUSTRALYA'NIN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN'İN YERİ

At this point, it can be said that one of the most important strategies implemented by Australia over the Chinese threat and anti-Chinese rhetoric is to abandon the “Asia-Pacific” discourse and adopt the “Indo-Pacific” discourse.

Looking at the current developments between the two actors, it can be said that with the election of Albanese, Canberra tried to restore its relations with Beijing, but anti-Chinese policies continued due to Western influence, alliances and Australia’s own threat perceptions.

In the last part of the study, it is important to examine the predictions about Australia-China relations in the current order conjuncture.

It can be said that 2022 is a year in which Australia can demonstrate its diplomatic power. However, it can be stated that 2023 will be a year when Canberra will try to increase this capability and want to increase its dialogue with China. Although the Albanese is more capable of diplomacy than its predecessor, it can be predicted that Australian-Chinese relations will not always proceed in the same way.

It can be said that Australia’s Western framework will not change and it will continue to see China as a threat, even though diplomatic relations are developed.

At the same time, the escalation of tension between China and the West and the possibility of a possible hot conflict over Taiwan may push Australia to choose sides and sever ties with China. As a matter of fact, in such a case, it can be said that the Canberra administration, which is included in the pacts such as QUAD and AUKUS, may be pressured by the West to be an effective actor of Western influence in the region.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI*

Reasons and Solutions for Afghanistan-Centered Migration

Ahmad Khan DAWLATYAR**

Öz

Afganistan dünyada en çok göç veren devletlerden biridir. Nitekim neredeyse Afgan göçmen bulunmayan bir devlet yoktur. Dolayısıyla Afganistan merkezli göç küresel bir sorundur. Taliban'ın ikinci döneminde de Afganistan kaynaklı göçte artış yaşanmıştır. Göçün ana nedenlerinin savaş, istikrarsızlık, işsizlik ve fakirlik olduğu ifade edilebilir. Bu makalede de Afganistan merkezli göçe yol açan faktörler ve konuya dair çözüm arayışları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Göç Sorunu, Savaş, Taliban, Uluslararası Toplum.

Abstract

Afghanistan is one of the countries that send the most immigrants in the world. As a matter of fact, there is almost no state without Afghan immigrants. Therefore, migration based in Afghanistan is a global problem. In the second period of the Taliban, there was an increase in immigration originating from Afghanistan. It can be stated that the main reasons for migration are war, instability, unemployment and poverty. In this article, the factors leading to Afghanistan-based migration and the search for solutions to the issue are examined.

Keywords: Afghanistan, Migration Problem, War, Taliban, International Community.

* **Makale Geliş Tarihi:** 04.03.2023

Yayına Kabul Tarihi: 10.04.2023

** Doktor Adayı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: ahmaddawlatyar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1176-7130.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

GİRİŞ

Tarih boyunca Afganistan topraklarından başka coğrafyalara göç eden kişiler olduğu görülmektedir. Örneğin Mevlana Celaldin Muhammed Belhî'nin ailesi, 13. yüzyılda günümüzdeki Afganistan'ın Belh Vilayeti'nden Anadolu'ya göç etmiştir. Benzer bir şekilde 19. yüzyılda 70 Afgan ailenin Avustralya'ya göç ettiği de tarihi belgelerle kanıtlanmaktadır. Bilindiği gibi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB), 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi ise milat olmuştur. O tarihten beri ülkede, güvensizlik ve istikrarsızlık devam etmektedir. Konjonktürel olarak savaşın iç ve dış aktörleri değişse de savaşın sonuçları olan ölüm, sakat kalma, açlık, işsizlik ve geri kalmışlık, kitlelerin göç hareketlerini ivmelendirmektedir.

Bilindiği üzere Taliban, 15 Ağustos 2021 tarihinde yeniden Afganistan'ı kontrol altına almış ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefiklerinin 31 Ağustos 2021 tarihinde çekilmesinin ardından ülkenin mutlak egemen gücü haline gelmiştir (Erol ve Başaran, 2021a: 2). Taliban'ın Kabil'e girmesinin ardından pek çok Afgan, Kabil Havalimanına giderek yurtdışına çıkmaya çalışmıştır. Bu sırada trajik hadiselerin yaşandığı da görülmüştür. Nitkeim Taliban'ın Afganistan'd yeniden egemen olmasıyla birlikte Afganistan kaynaklı göçün arttığı görülmektedir. Bu göçlerin ağırlıklı olarak düzensiz ve yasadışı yollarla gerçekleştiği görülmektedir. Taliban döneminde göçün artmasının ana nedeni ise uluslararası toplumun Taliban yönetimini tanımaması sebebiyle insani yardımlar dışında Afganistan'a yönelik desteklerini durdurması ve yabancı firmalar ve devletlerin Afganistan'a yatırım yapmaya sıcak bakmamasıdır. Bu da yoksulluk ve işsizlik gibi problemleri beraberinde getirmektedir.

Öte yandan Afganistan, uyuşturucu üretimi ve silah kaçakçılığı yapılan devletlerin başında gelmektedir. Ayrıca terör örgütü Devlet'ül Irak ve's Şam (DEAŞ) da gerçekleştirdiği saldırılarla Afganistan'da varlık göstermektedir. Dolayısıyla Afganistan kaynaklı göçün uyuşturucu ticareti, insan ve silah kaçakçılığı ve güvenlik kaygılarından da etkilendiği ifade

edilebilir. Diğer taraftan teröristler de kaçak yollarını kullanarak başka ülkelere geçebilmektedir. Bu sebeple de Afganistan merkezli göçün ciddi problemleri beraberinde getirdiği öne sürülebilir. Kuşkusuz bu durumda bölge devletleri başta olmak üzere tüm dünya etkilenmektedir.

Göçün insani boyutunun yanı sıra güvenlik riskleri de bulunduğu için pek çok devlet, düzensiz göçü ulusal güvenliği tehdit eden bir unsur olarak nitelendirip sert politikalar uygulamaktadır. Bu süreçte devletlerin sert uygulamalara başvurması ve inan kaçakçılarının yanlış yönlendirmeleri, her yıl binlerce Afganın hayatını kaybetmesine sebebiyet vermektedir.

Afganistan merkezli göç, yabancı devletlere sorun olmakla kalmamakta; aynı zamanda Afganistan'ın insan gücünü de olumsuz etkilemektedir. Çünkü kalifiye insanlar yurtdışına çıkmakta ve beyin göçü yaşanmaktadır. Bu nedenle de Afgan göçmenler mevzusu oldukça mühim bir meseledir. Nitekim bu makalede de Afganistan merkezli göç incelenmektedir.

YURTDIŞINDAKİ AFGAN GÖÇMENLERİN SAYISI

Afganistan'ın nüfusu net olmadığı gibi yurtdışında yaşayan Afganlar hakkında kesin bir sayı da bulunmamaktadır. Yurtdışında yaşayan Afgan göçmenler hakkında rapor hazırlayan kurum ve araştırma merkezlerinin paylaştığı veriler birbirine benzememektedir. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra 1981 yılında yapılan bazı araştırmalar, 6 milyon Afgan'ın İran ve Pakistan başta olmak üzere diğer devletlere göç ettiğini belirtmiştir (BBC, 2022a). SSCB, Afganistan'dan çekildikten sonra ise bazı Afganların ülkesine döndüğü bilinmektedir. 1990'lı yıllarda yapılan bir araştırma, 5 milyon Afganın yurtdışında yaşadığını ve bu rakamın da dünyadaki göçmenlerin üçte birini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Afganistan'dan göç eden kişilerin her din, dil, mezhep, ırk ve coğrafyada olduğu bilinmektedir (The Daily Afghanistan, 2022).

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarından sonra, ABD'nin "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" sonucunda Taliban yönetimi devredilmiş ve ABD başta olmak üzere Batı'nın desteğiyle Bonn Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda yeni bir düzen kurulmuştur. Yeni kurulan yönetim, uluslararası toplumun bir parçası olduğu için Afganistan, çok devlet, uluslararası örgüt ve kuruluşlardan yardım almıştır. Bu yüzden de 2001-2010 yılları arasında pek çok Afganın ülkesine döndüğü görülmüştür.

2001 yılında Taliban devrilese de farklı taktik ve stratejilerle gerek koalisyon güçlerine gerekse Afganistan devrik rejimine karşı savaşını sürdürüp güçlenmeye başlamıştır. Çıkan kanlı çatışmalar ise Afganistan merkezli göçü tekrardan tetiklemiştir. Bazı kaynaklar, paylaştığı tahmini rakamlarla 2020 yılında yurtdışında bulunan Afgan göçmenlerin sayısının 6.531.526 milyon olduğunu paylaşmıştır (Afghan Paper, 2022). Ayrıca Taliban Afganistan'a egemen olmadan önce 3 milyon Afganın ülke içinde yer değiştirmek zorunda kaldığı da bilinmektedir (BBC, 2022b).

Taliban, Afganistan'a egemen olduktan sonra yaklaşık bir milyon Afganın yurtdışına çıktığı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda göçmenlerin bir kısmı Batılı devletlerde sığınma talebinde bulunmuşken; bir kısmıysa İran, Pakistan ve Türkiye'ye gitmiştir. Mevcut durumda yurtdışında bulunan Afgan göçmenlerin sayısının yaklaşık 7 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

Çin ve Orta Asya Cumhuriyetleri, sınırlarını Afgan göçmenlere kapattığı için Afganlar ya Pakistan'a ya da İran'a gitmektedir. Batılı devletlerin vizesini alan Afganlar, Pakistan'a giderek üçüncü devlete gitmeye çalışırken; yasadışı göçmenlerse İran ve oradan da Türkiye üzerinden AB devletlerine ulaşmaya çalışmaktadır. Nitkeim BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Afganların Türkiye ve Avrupa'ya ulaşmak için İran'a gittiğini bildirmiştir. Afganların İran'a göç etmesinde Farsçayı bilmeleri, İran'da akrabaları olması ve İran üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya ulaşma fikirleri belirleyici rol oynamaktadır. Yasadışı yollarla Pakistan'a giden Afganlar da iş bulamayınca İran'a geçmeye çalışmaktadır (IRNA, 2022).

Hatırlanacağı üzere Taliban'ın Afganistan'a egemen olmasından önce Tacikistan, 100 bin Afgan göçmeni kabul edeceğini açıklamıştır. Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiği gün eski Kuzey İttifakı'nın bazı liderleri Afganistan Ulusal Direniş Cephesi'ni kurarak Taliban'a gözdağı vermeye başlamıştır. Taliban, Penşir'e yürüyerek kontrolü ele geçirdikten sonra da cephenin liderleri ve pek çok askeri Tacikistan'a geçmiştir (ISNA, 2022). Bunda Duşanbe yönetiminin Taliban'a mesafeli yaklaşması da etkili olmuştur (Erol ve Başaran, 2021b: 406).

Harita: Afganların En Çok Kullandığı Göç Yolu

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

AFGANİSTAN'DAN GÖÇÜN NEDENLERİ

Afganistan'dan göçün pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu başlıkta da söz konusu nedenler ele alınmaktadır.

SAVAŞ VE İSTİKRARSIZLIK

Savaş bir ülkede tüm alanları olumsuz etkileyen bir sorun kaynağıdır. Savaş, devletlerin tüm yapılarının çökmesine sebep olmaktadır. Afganistan merkezli göçün ana nedeni de savaş ve istikrarsızlıktır. Geçmişte insanlar gönüllü şekilde ve daha iyi bir geleceğe kavuşmak için göç ederken; savaş ve istikrarsızlık, Afganları göç etmeye zorlamıştır.

Bu bağlamda Afganistan'da gerçekleşen Sevr Devrimi'yle SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, zoraki göçün başlangıç noktasıdır. 27 Nisan 1978 tarihinde gerçekleşen Sevr Devrimi'yle Komünistler Afganistan'da egemen olmuştur. Afgan halkı, hükümetin ideolojisini beğenmediği için yönetime karşı ayaklanmıştır. Hükümet ise halkı bastırmak için güç kullanmış ve bunun sonucunda Afgan halkı yurtdışına göç etmeye başlamıştır. Komünist rejim, tek başına ayaklanmaları bastıramadığı için SSCB'den yardım istemiş ve SSCB, komünist rejimi destekleme adı altında Afganistan'ı işgal etmiştir.

İşgal başlar başlamaz Afganistan, jeopolitik rekabet alanı haline gelmiş ve Afgan halkı gerek savaş gerek inancı gerekse baskılardan dolayı İran ve Pakistan'a göç etmiştir. İşgalin ilk yıllarında 6 milyon Afganın yurtdışına göç ettiği bilinmektedir. Göçmenler, yakınlık, dil ve din faktöründen ötürü genel olarak Pakistan ve İran'a göç etmeyi tercih etmiştir.

1989 yılında SSCB, Afganistan'dan çekilince; Afganlar, yavaş yavaş ülkelerine dönmeye başlamıştır. Fakat Mücahitler ile Komünist rejim anlaşamayınca savaş ve istikrarsızlık artmış ve bunun sonucunda Afgan halkı göçe zorlanmıştır. 1992 yılında Mücahitler, Afganistan'da egemen olmuştur. Mücahit gruplar, iktidarı kendi aralarında paylaşamayınca ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. İç savaş ve Mücahitlerin Komünist rejimde çalışanları ötekileştirmesi sebebiyle Afganistan merkezli göç artmıştır. Batılı devletler, Komünist rejimin kadrolarını siyasi göçmen olarak kabul etmiş ve böylece Afganların Batılı devletler tarafından siyasi sığınmacı olarak kabul edilmesi başlamıştır.

İç savaşa son vererek pür İslam devleti kurma iddiasıyla ortaya çıkan Taliban Hareketi ise 1996 senesinde Kabil'i ele geçirerek Afganistan İslam Emirliği'ni kurmuştur. Taliban, uluslararası toplum tarafından tanınmadığı ve baskıcı rejim kurduğu için göçü engelleyememiştir. Fakat Taliban, İran'ın Afganistan'daki çıkarlarına karşı politika izlediği için Tahran yönetimi, Taliban'a baskı kurmak amacıyla binlerce Afganı zorla Afganistan'a göndermiştir.

11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarından sonra uluslararası toplumun desteğiyle Afganistan'da yeni bir hükümet kurulmuştur. 2001-2009 yılları arasında Afganistan kaynaklı göçün azalmasıyla pek çok Afganın ülkesine döndüğü görülmüştür. Ülkesine dönen Afganlar, Afganistan'ı kolay para kazanabilecek bir yer olarak nitelendirmiştir.

2009 yılında dönemin ABD Başkanı Barack Obama, 2014 senesinde Afganistan'dan çekileceğini duyurmuştur. Afganistan Hükümeti ile Taliban arasında uzlaşma sağlanmadan Obama'nın böyle bir açıklama yapması, Afganistan'ın geleceğini tartışmalı hale getirmiştir. Bu tarihten itibaren parası olan Afganlar ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Suriye Krizi'nden dolayı AB devletleri göçmen kabul edeceğini açıklayınca da Afganlar, Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden AB ülkelerine gitmeye çalışmıştır. Bu bağlamda binlerce Afgan'ın AB üyesi ülkelere gittiği bilinmektedir.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

ABD ve Koalisyon güçleri, 2014 yılında savaşı tamamen Afgan Ordusu'nun omuzlarına yüklemiştir. Afgan güçleri, başlangıçta Taliban'a karşı iyi performans gösterse de ülkede yaşayan siyasi kriz ve ABD'nin Taliban'a yönelik uyguladığı yatıştırma politikasından dolayı Kabil yönetimi, gün geçtikçe Taliban'a karşı mevzi kaybetmeye başlamıştır. Çatışmalar hızlanınca da pek çok Afgan, ya yerini değiştirmiş ya da yurtdışına gitmiştir. 29 Şubat 2020 tarihinde imzalanan Doha Antlaşması'ndan sonra Taliban, bir taraftan Afganistan Hükümeti'yle müzakere ederken; diğer taraftan da saldırılarına hız vermiştir. Yaşanan çatışmalar yüzünden kırsalda yaşayan Afganlar ya şehirlere göç etmiş ya da yurtdışına çıkmaya çalışmıştır.

15 Ağustos 2021 tarihinde Taliban, gücü ele geçirip tüm Afganistan'da egemen olsa da tanınma sorununu aşamadığı için Afganistan'da istikrarsızlık devam etmektedir. Bir taraftan terör örgütü DEAŞ, Afganistan'da varlığını güçlendirirken; diğer taraftan da Taliban muhalifleri, konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu durum Afganları yasal ve yasal olmayan yollarla yurtdışına çıkmaya zorlayan ana faktördür.

İŞSİZLİK VE YOKSULLUK

Savaşla birlikte Afganistan merkezli göçü tetikleyen en önemli unsurlardan biri de artan işsizlik ve yoksulluktur. İşgal dönemindeki en büyük sorun da Afganistan hükümetlerinin yardım edilen kaynakları halka ulaştırmak yerine yolsuzluklara bulaşmasıdır. Bunun sonucunda halk işsizlik ve yoksullukla karşı karşıya kalmıştır.

Aslında Afgan halkının nüfusu genç ve dinamiktir. Yani Afganlar, ülkelerinde para kazanarak hayatını sürdüremediği için yurtdışına gitmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle Afgan gençler, maruz kaldığı işsizlik ve yoksulluktan kurtulmanın yolunun göçte görmekte ve önce komşu devletlere ardından da Batı'ya gitmeye çalışmaktadır.

Afganistan'da işsizliğe, yoksulluğa ve buna bağlı olarak göçe neden olan faktörlerden bir diğeri yaşanan kuraklıktır. Afganistan'da kuraklık yaşandığında, Afgan halkı bırakın kendisini hayvanlarını bile beslemekte sıkıntı çekmektedir. Çünkü onların elinde modern sulama sistemleri bulunmamaktadır. Bundan dolayı tarlalarını sulayamamakta ve sonuçta ektiği şeylerin hasılatını alamamaktadır. Böyle durumda geçimini tarladan sağlayamayan insanlar ya yurtdışına ya da başka şehre gitmek zorunda kalmaktadır.

Göçün ana kaynaklarından biri işsizlik olduğu için Afganlar, para kazanma gayesiyle yabancı devletlere gitmektedir. Bundan dolayı pek çok Afganın eşini ve çocuklarını yurtdışına götürmediği söylenebilir. Çünkü bunların temel hedefi, yurtdışında para kazanarak Afganistan'daki ailelerinin gereksinimlerini sağlamaktır. Afgan göçmenlerin ailelerinin getirmemesinin bir diğeri de yolculuğun uzun sürmesi ve kadınların yollarda ciddi zorluklara maruz kalacağı endişesidir. Çünkü göçmenler, kolektif şekilde yurtdışına gitmekte ve yabancı devlete ulaşmak için dağlardan geçmektedir.

Taliban'ın yeniden Afganistan'a egemen olmasından sonra yaklaşık 4 ay boyunca öğretmenlerin ve bürokraside çalışan memurların maaşları ödenmemiştir. Bunların dışında Taliban, emeklilerin maaşını da ödeyememektedir. Bunun nedeni ise Afganistan rezervlerinin bloke edilmesi ve dolayısıyla dış yardımların azalmasıdır. Afganistan devrik rejimin bütçesinin %75'i dış yardımlarla sağlanıyordu. İhtiyaçlarını maaşla geçiren ve işinden alıkonulan kişiler, yabancı devletlere gitmeyi tek çözüm olarak görmektedir. Afganistan'ın Yeniden Yapılanması için ABD'nin Afganistan Özel Müfettişliği (CiGAR), Taliban'ın ikinci dönemi sırasında yaklaşık 900.000 kişinin işini kaybettiğini açıklamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü de Taliban'ın Afganistan'a egemen olmasıyla yarım milyon insanın işinin kaybettiğini duyurmuştur (Independent, 2023).

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Daha önce Afganlar, İran'da çalışıp para kazanarak ülkelerine dönüyordu. Fakat Suriye Krizi'nden sonra AB ülkelerinin kapılarının yabancılara açması ve ambargolardan ötürü İran'ın ekonomisinin zayıflanması, Afganların Türkiye'ye gitmesine neden olmuştur. Türkiye'ye geçen bazı Afganlar, Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmek isterken; bir kısmı da Türkiye'de kalmaya çalışmaktadır. Türkiye'deki Afgan göçmenlerin genel olarak tarım ve hayvancılık alanında çalıştığı bilinmektedir.

TALİBAN'IN YAŞAM TARZI VE YÖNETİM SİSTEMİNİN BEĞENİLMEMESİ

Afganistan tarihine bakıldığında yeni rejim eski rejimde çalışanlara zulmettiği çok sayıda örnek vardır. Nitekim Afganistan devrik rejimi ile Taliban uzlaşmamış ve sonuçta Taliban, böylesi bir atmosferde Afganistan'a egemen olmuştur. Bu yüzden de Afganistan devrik rejimin güvenlik kurumlarında çalışanlar, hayatlarının tehlikede olduğunu düşünerek yurtdışına çıkmıştır. Bu bağlamda ABD başta olmak üzere pek çok devletin, son 20 yılda kendisiyle çalışan Afganlarla güvenlik kurumlarında çalışan kişileri tahliye ettiği görülmektedir. Yasal yollarla yurtdışına çıkamayan devrik rejimin güvenlik yetkilileri, yasal olmayan yollarla göç etmeye çalışmaktadır.

Taliban, Kabil'i ele geçirir geçirmez genel af ilan etmiştir. Fakat af, genel olarak devrik rejimin üst düzey yetkililerini kapsamaktadır. Sahada ve özellikle de kırsal bölgelerde devrik rejimin güvenlik kurumlarında çalışan pek çok kişinin hedef haline geldiği iddia edilmektedir. BM, Taliban'ın Afganistan'da egemen olmasıyla devrik rejime ait 100 kişinin öldürdüğünü iddia etmektedir (Toseirani, 2023). Devrik rejimin güvenlik kurumlarında ve bürokrasisinde çalışan pek çok kişi, Taliban askerleri tarafından hedef alınma korkusundan ötürü komşu devletlere gitmiştir. Burada komşu devletlere giden kişilerin başında devrik rejimde yerel güç olarak çalışanların geldiği bilinmektedir.

Korkunun yanı sıra son 20 yılda liberal değerler çerçevesinde Afganistan'da yeni bir nesil yetişmiştir. Taliban ise devleti şeriatla yöneteceğini ve demokrasi devrinin bittiği mesajını vermekte ve uygulamaya koymaktadır. Nitekim pek çok ailenin kız çocuklarını okutmak için Afganistan'ı terk ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Taliban'ın politikaları da Afgan gençlerini göç etmeye zorlamaktadır. Nitekim yüzlerce üniversite hocası, siyasi analist, sivil toplum kuruluşların temsilcileri ve gazeteci, yasal ve yasadışı yollarla yabancı ülkelere göç etmiştir.

TALİBAN'IN İKİNCİ DÖNEMİNDE AFGANİSTAN'A YAPILAN YARDIMLAR

Son 20 yılda ABD başta olmak üzere tüm dünya, Afganistan'a yardım elini uzatmıştır. Esasen Afganistan devrik rejiminin bütçesi genel olarak dış yardımlarla sağlanmaktaydı. Taliban Dışişleri Bakanı Emir Han Muttaki de yaptığı bir konuşmada, Afganistan devrik rejiminin bütçesinin %75'inin dış yardımlarla sağlandığını ifade etmiştir. Taliban'ın yeniden Afganistan'a egemen olmasıyla yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar, Afganistan'a yönelik yardımlarını ya kesmiş ya da azaltmıştır.

Bununla birlikte ABD, Afganistan'ın rezervlerini bloke etmiştir. Bu durumun Afganistan'da ciddi insani krize yol açtığı görülmektedir. Yani ABD, aslında Taliban'ı değil; Afgan halkını cezalandırmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM), konuya ilişkin yayımladığı raporda Afganistan'da iki kişiden birinin açlıkla karşı karşıya olduğunu, Afganistan'a yardım edilmezse yüzlerce kişinin hayatının kaybedeceğini duyurmuştur (DW, 2022).

Öte yandan uluslararası toplum, her ne kadar Taliban yönetimini tanımasa da Afganistan'a insani yardım göndermektedir. Bu bağlamda Taliban'ın ikinci döneminde de insani yardım olarak pek çok devlet

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

ile uluslararası örgüt ve kuruluşun Afganistan'a nakit ve gıda yardımı gönderdiği görülmektedir. Taliban'ın Afganistan'da egemen olmasından sonra Afganistan'a yapılan yardımlar şu şekildedir:

- **BM:** BM, Taliban'ın ikinci döneminde "Afganistan'a Mali Yardım Konferansı"nı düzenlemiştir. Konferansa katılanlar, 1 milyar dolar Afganistan'a yardım gönderme taahhüdünde bulunmuştur (Radio Farda, 2022). Konferansın ardından BM insani yardım olarak da 1,5 milyar dolar topladığını ve 7 milyon Afgana yardım ettiğini duyurmuştur. Yapılan yardımlar gıda ve nakit paradan oluştuğunu oluşturmaktadır (8am, 2022).

BM, 2022 yılı için insani yardım olarak Afganistan'a 5 milyar dolar yardım gönderilmesi gerektiğini ve bu orandan 600 milyon doların Pakistan ve İran'da bulunan Afgan göçmenlere verilmesini talep etmiştir (Euronews, 2022). BM, aldığı bir kararla 2022 yılının Nisan ayına kadar her hafta Afganistan'a 20 milyon dolar göndereceğini duyurmuştur. Aynı yılın Nisan ayından sonra da BM'nin dolar göndermeye çalıştığı görülmektedir. Gönderilen para, önce Afganistan Uluslararası Bankasına (AİB) aktarılacak ardından da BM uzmanlık kuruluşları ve sivil toplum aracılığıyla ya nakit şeklinde ya da gıda satın alınarak Afgan halkına dağıtılacaktır (Shafaqna, 2022).

BM, 2023 senesinin Ocak ayında yaptığı açıklamayla Taliban'ın ikinci döneminde örgütün insani yardım olarak Afganistan'a 1,8 milyar dolar gönderdiğini bildirmiştir. Örgüt, yardımların Taliban'a verilmediğini ve uzmanlık kuruluşları aracılığıyla yapıldığını açıklamıştır. Nitekim BM, Afganistan'da 25 milyon insanın yardıma ihtiyacı olduğunu duyurmuştur (Azadi Radio, 2022).

- **Avrupa:** 12 Ekim 2021 tarihinde düzenlenen G 20 Zirvesi'nde AB, Afganistan'a 1 milyar avro yardım edeceğini ve yapılan yardımların Afganistan içinde ve komşu devletlerde bulunan Afganlara verileceğini duyurmuştur. Yardımın temel hedefinin Afganistan'ın ekonomik

ve sosyal yapısını çöküşten kurtarmak olduğu açıklanmıştır (DW, 2022). AB üyelerinin de Afganistan'a önemli miktarda yardım ettiği bilinmektedir.

Bu bağlamda Almanya, Afganistan'a 250 milyon avro yardım etmiş ve yardımını 600 milyon avroya çıkaracağını duyurmuştur. AB ve Almanya, uluslararası örgütler ve kuruluşlar aracılığıyla yardımlarını Afgan halkına dağıtmaktadır (İtlaati Ruz, 2022). İran ve Pakistan'da bulunan Afganlara Almanya'nın 57 milyon avro yardım ettiği bilinmektedir (UNHCR, 2022). İngiltere ise insani yardım olarak Afganistan'a 75 milyon pound yardım edeceğini duyurmuştur. Ayrıca İran'da bulunan Afgan göçmenlere 2,7 milyon dolar yardım edeceğini duyurmuştur (Mehr News Agency, 2022). Fransa da 100 milyon avro yardım yapacağını duyurmuştur. Yapılan yardımların BM'nin uzmanlık kuruluşları aracılığıyla gerçekleştireceği belirtilmiştir.

- **ABD:** ABD, BM'nin çağrısı üzerine Afgan halkına insani yardım olarak 144 milyon dolar yardım edeceğini duyurmuştur. 2021 yılında insani yardım olarak ABD'nin Afganistan'a 474 milyon dolar gönderdiği bilinmektedir. Son olarak ABD, insani yardım olarak 308 milyon dolar yardım edeceğini duyurmuştur (DW, 2022). CİGAR, Taliban'ın ikinci döneminde ABD'nin insani yardım olarak 1,1 milyar dolar gönderdiğini bildirmiştir (ISNA, 2022).
- **Kanada:** 22 yılında insani yardım olarak 56 milyon dolar yardım edeceğini duyurmuştur. Söz konusu yardımlar, uluslararası örgütler ve kuruluşlar aracılığıyla ulaştırılmaktadır (Azadi Radio, 2022).
- **Çin:** Çin insani yardım olarak Afganistan'a yiyecek, giysi, battaniye ve Covid-19 aşısı göndermiştir. Çin yardımlarını Taliban Göçmen Bakanı Halilurrahman Hakkani'ye teslim etmiştir. Buna ek olarak Çin, 31 milyon dolar değerinde aşı ve yiyecek göndereceğini de duyurmuştur (Independent, 2022).

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

- **Rusya:** Rusya, üç uçakla 36 ton insani yardım malzemesi göndermiştir. Daha önce Rusya'nın uçaklarla insani yardım gönderdiği bilinmektedir. Gönderilen yardımlar; ilaç, yiyecek, Covid-19 aşısı ve battaniyeden oluşmaktaydı. Yardımlar, Taliban yönetimine teslim edilmiştir (IRIB, 2022).
- **Türkiye:** İnsani yardım olarak 750 tondan oluşan iyilik trenini Afganistan'a göndermiştir. Türkiye, ikinci iyilik treni kapsamında 920 tondan oluşan insani yardım malzemesini de Afganistan'a ulaştırmıştır (TRT, 2022).
- **Hindistan:** Hindistan, hava yollarından Afganistan'a ilaç ve yiyecek göndermektedir. Ayrıca Pakistan üzerinden 50 bin ton buğday yolladığı görülmüştür (Tolo News, 2022).
- **İran:** İran'ın Afganistan'a 18 turda insani yardım gönderdiği bilinmektedir. İran'ın yardımları, yağ, un, ilan ve giysilerden oluşmaktaydı (DW, 2022).
- **Pakistan:** Pakistan, zaman zaman Afganistan'a insani yardım göndermektedir. Ayrıca 5 milyar rupi değerinde yardım göndereceğini bildirmiştir (Tasnim News Agency, 2022).
- **Kazakistan:** 2021 senesinin Ekim ayında Kazakistan, insani yardım olarak Afganistan'a 5000 ton un yardım edeceğini duyurmuştur. 28 Aralık 2021 tarihinde 1.5 ton ilaç da gönderdiğini açıklamıştır. Buna ek olarak Astana yönetimi, 1.9 milyon dolar değerinde 155 ton gıda ve ilaçtan oluşan insani yardım gönderileceğini bildirmiştir (AFINTL, 2022).
- **Özbekistan:** 15 Eylül 2021 tarihinde Özbekistan, un, yağ, gıda, ilaç, kıyafet ve ayakkabıdan oluşan insani yardım malzemeleri göndermiştir. 23 Aralık 2021 tarihinde Özbekistan, 63 vagon insani yardım malzemesini Afganistan'a göndermiştir. Zaman zaman Özbekistan, insani yardım olarak yiyecek ve kıyafet göndermektedir (Azadi Radio, 2023).

- **Türkmenistan:** 15 Aralık 2021 tarihinde Türkmenistan, 1,2 milyon dolar değerinde petrol, doğalgaz, gıda, buğday ve elbiseden oluşan insani yardım malzemesi göndermiştir. 16 Aralık 2021 tarihinde Türkmenistan'ın gıda, giysi, doğalgazdan oluşan 1000 ton insani yardım malzemesi gönderdiği bilinmektedir (VOA, 2023).
- **Kırgızistan:** 13 Ekim 2021 tarihinde Kırgızistan, Afganistan'ın Pamir Dağlarında yaşayan Kırgızlara, 5 milyon sum değerinde 95 ton malzeme yardım etmiştir. 12 Şubat 2022 tarihinde Kırgızistan; un, yağ, pirinç, makarna ve etten oluşan 53 ton insani yardım göndermiştir (Fars News Agency, 2023).
- **Tacikistan:** 26 Kasım 2021 tarihinde Tacikistan, Dünya Gıda Programı aracılığıyla 2500 ton un ve buğday göndermiştir (AFINTL, 2023).

AFGANİSTAN KAYNAKLI GÖÇ SORUNUN ÇÖZÜM YOLLARI

Afganistan merkezli göçün pek çok nedeni olduğu gibi tek çözümden söz etmek zordur. Fakat göçün azaltılması ve mümkün mertebede yasadışı göçleri önlemek için kısa, orta ve uzun vadeli çözümlerden bahsedilmesi mümkündür.

KISA VADELİ ÇÖZÜM YOLLARI

BM verilerine göre, Afgan halkının çoğu insani krizle karşı karşıya kalmakta ve günlük geçimlerini sağlamakta zorluk çekmektedir. Taliban, tüm Afganistan'a egemen olsa da uluslararası toplum, Taliban'ı muhatap almaktan çekinmekte ve doğrudan yardım göndermek yerine insani yardım göstermektedir. Taliban'ın ikinci dönemine yapılan yardımlara bakıldığında, genellikle insani yardım malzemelerinin Afganistan'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Ukrayna Krizi'nin ardından Afganistan, dünyanın

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

gündeminden düşmüş ve Afgan halkının adeta kendi kaderine terk edildiği görülmüştür. Batılı devletler ve kuruluşlar, yardımlarını Taliban aracılığıyla değil; devlet dışı örgütler vasıtasıyla yaparken; Çin ve Rusya başta olmak üzere bölge devletleri ise insani yardımlarını doğrudan Taliban aracılığıyla dağıtmaktadır.

Taliban'ın ikinci döneminde en çok insani yardım yapan aktörlerin ABD başta olmak üzere Batı olduğu görülmektedir. İnsani yardımların yapılması konusunda Batı ile Taliban ve Taliban muhalifleri arasında tartışmalar yaşanmaktadır. BM başta olmak üzere pek çok devlet, Taliban'ı muhatap almayarak yardımlarının devlet dışı örgütler ve sivil toplum kuruluşlarıyla dağıtırken; Taliban, yardımların kendisiyle koordineli şekilde yapılmasını istemektedir. Afganistan Ulusal Direniş Cephesi başta olmak üzere Taliban muhalifleri ise Batı'nın Afganistan'a gönderdiği dolarların Taliban'ın güçlenmesine neden olduğunu öne sürmektedir.

Taliban yönetimi, Afgan halkı gibi artık Afganistan'ın realitesidir ve iç aktörler bakımından her türlü çözümün onu dışlayarak başarılı olacağını söylemek zordur. Bu bağlamda Taliban'ı dışlayarak yardımları denetimsiz şekilde dağıtmak ya da yardımları tamamen Taliban'a teslim ederek keyfi şekilde davranmasına seyirci kalmak yerine uluslararası toplum ile Taliban'ın ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılacağı "Yardımları Dağıtma Komisyonun" oluşturulması ve onun aracılığıyla yardımların dağıtması, göçlerin ani şekilde durdurulması için önemli bir adımdır. Çünkü komisyon, bir taraftan Taliban'ın göç sorununun çözüm yolunun bir parçası haline getirecek; diğer taraftan da yardımların ihtiyacı olan insanlara ve bölgelere ulaştırılması kolaylaşacaktır. Ayrıca yardımların dağıtımında yolsuzlukların önüne geçilecek ve Taliban, Afgan halkı ve uluslararası toplum arasında bir güven ortamı oluşacaktır.

Afganistan merkezli göçün temel nedeni işsizlik ve fakirlik olduğuna göre, yardımlar iyi biçimde günlük ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken insanlara verildiğinde, onların göç etmek yerine ülkelerine kalmayı seçeceği söylenebilir. Taliban, yardımların adil şekilde dağıtılması konusunda titiz çalışarak devlet olduğu ve devlet gibi çalışacağı mesajını vermeye özen göstermektedir. İnsani yardımların ihtiyacı olan kesimlere ulaştırması Taliban'ın yolsuzluklara ve kamunun mallarının boş yerlere harcamak yerine Afgan halkının temel ihtiyaçları doğrultusunda harcandığını gösterebilir. Bu durumda göçün büyük oranda durma ihtimali yüksektir.

Bazı devletler, yardımlarını kendine yakın olan etnik gruplara ulaştırmakta ve Batılı aktörler, yardımlarını nakit şekilde ve uygun görülen bölgelere vermektedir. Bu durum, Afgan halkında yardımların eşit şekilde dağıtılmadığı düşüncesini yaratmaktadır. Eski rejimde yardımlar, adaletli şekilde dağıtılmıyordu ve bu durum, Afgan halkının Taliban'a sıcak bakmasına neden olmuştu. Dolayısıyla Taliban, geçmişten ders çıkararak ve yardımların dağıtılması konusunda şeffaf davranarak halkın sempatisini kazanabilir. Pek çok devlet ve uluslararası kuruluş, yardımları ihtiyaç sahiplerine dağıtılmadığı gerekçesiyle yapacağı yardımları durdurmuştur. Dolayısıyla Taliban, yardımların dağıtılması konusunda medya ve sivil toplum kuruluşların temsilcilerinin yer almasına müsaade ederek şeffaf davranmaya yönelebilir. Son olarak Batılı devletler, yapacağı yardımları, keyfi şekilde yapmak yerine "Yardım Komisyonu"nda yer alarak komisyon üzerinden yürütebilir.

ORTA VADELİ ÇÖZÜM YOLLAR

İnsani yardımların koordineli şekilde dağıtılması pansuman tedbirlerdir ve iyi biçimde dağıtılması, Afgan halkını açlıktan kurtarabilir. Fakat orta vadede Taliban ile uluslararası toplumun tanınma sorununu aşması gerekmektedir. Zira Taliban ile uluslararası toplum uzlaştığında taraflar arasında güven ortamı oluşacaktır. Taliban, güven ortamından yararlanarak ulusal ve uluslararası meşruiyet sorununu çözmeye çalışabilir.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

İç aktörler bakımından Afganistan'daki tüm gelişmelerde Taliban'ın rolü büyüktür. Dolayısıyla Taliban'ın Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerine uyması beklenmektedir. Uluslararası toplumla ilişki kurmadan ve onun desteğini almadan Taliban'ın Afganistan Sorunu'nu çözemeyeceği açıktır. Bu anlamda meşruiyet meselesi, göç mevzusunun çözümü açısından da kritiktir.

Yaşanan yarım asırlık savaş nedeniyle Afganistan'ın tüm yapıları çökmüştür. Ülkenin yeniden inşası için ise Afganistan'ın kaynakları yetersizdir. Dolayısıyla Taliban, Afganistan madenleri başta olmak üzere farklı alanlarda yabancı yatırımları çekmeye çalışacaktır. Yatırımları çekmek için güvenliği sağlamak ve hukuki güvence vermek gerekmektedir. Dolayısıyla Taliban'ın bu yönde adımlar atması beklenmektedir.

Orta vadede göçü önlemek için bir diğer önemli adım da Taliban'ın ilan ettiği genel affı genişletmesi ve istihdam yaratması olacaktır. Çünkü işsiz ve geliri olmayan bir insanlar, başlı başına bir sorundur. Yoksa onlar ya Taliban'a karşı savaşan gruplara katılacak ya da göç etmek zorunda kalacaktır. Nitekim Taliban'ın yeniden Afganistan'da egemen olmasıyla yurtdışına kaçan insanların çoğunun devrik rejimin güvenlik kurumlarında çalışan insanlar olduğu bilinmektedir.

Orta vadede atılabilecek gereken bir başka adım da Marshall Planı benzeri bir "Kalkınma Fonu"nun kurulmasıdır. Daha önce Afganistan'ın gelişmesi ve kalkınması için Bonn, Tokyo, Londra Konferansları düzenlenmiştir. 2012 yılında 70 devlet ve uluslararası örgütün temsilcileri, Japonya'nın başkenti Tokyo'da bir araya gelmiş ve Afganistan'ın gelişmesi ve kalkınması için yardım paketleri açıklamıştır. Fakat açıklanan yardımlar ya verilmemiş ya da zamanında verilmemiştir. Dolayısıyla yapılan yardımlar, Afganistan'ın kalkınması ve refahı için önemli bir etki yaratamamıştır (BBC, 2022c).

Geçmişten ders çıkararak Afganistan Sorunu'nun çözülmesi için kurulacak Kalkınma Fonu'nun altyapı projelerine odaklanması olasıdır. Çünkü, kalkınma projeleri, Afgan halkına istihdam yaratacak ve bu da göçü azaltacaktır.

Öte yandan ABD başta olmak üzere Batı, Afganistan'ı işgal etmesi ve sorumsuz şekilde çekilmesi hasebiyle sorunun derinleşmesinin ana nedenidir. Dolayısıyla yardımlar ve fonlar noktasında da Batı'nın sorumluluk alması gerekmektedir. Bu fonların şeffaflığı ise oldukça önemlidir.

UZUN VADELİ ÇÖZÜM YOLLARI

Afgan Sorunu'nun ana nedenlerinden biri de küresel ve bölgesel aktörlerin Afganistan jeopolitiği üzerindeki rekabetidir. Afganistan kaynaklı göçün sonlanması için uzun vadede küresel ve bölgesel aktörlerin Afganistan'a güvenlikten ziyade; ekonomik bir perspektiften bakmaları önemlidir. Çünkü ekonomi temelil politikalar, karşılıklı bağımlılık yaratacaktır ve Afganistan'ın istikrarsızlaşmasının kendi çıkarına olmayacağını düşünen devletler sorunu tırmandırma politikası izlemek yerine; işbirliği yapma yoluna gidecektir.

Bilindiği üzere Afganistan, Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu jeopolitiği merkezinde yer alan bir devlettir. Dolayısıyla Afgan politikacılar, ülkenin bu özelliğini fırsatta çevirebilir. Bu bağlamda Afganistan, Asya'daki üç jeopolitik merkezi birbirine bağlayarak bölgenin refahı, gelişmesi ve kalkınmasında belirleyici rol oynayabilir

Nitekim Orta Asya devletleri, Afganistan'da güvenliğin sağlandığını düşünerek geçmişte ele aldığı projeleri hayatta geçirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan, doğalgazını Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a ulaşmasını sağlayan TAPI projesinin hayata geçirilmesi için girişimde bulunmaktadır (Erol ve Kaya, 2021: 434). Aşkabat yönetimi,

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Kırgızistan ve Tacikistan Afganistan üzerinden Pakistan'a elektrik ihraç etmek için TAP projesini ortaya koymuştur. Özbekistan ise Afganistan üzerinden Hint Okyanusuna ve Basra Körfezi'ne ulaşmak için demiryollarını inşa etmeye çalışmaktadır. Bahsi geçen projeler hayata geçirildiğinde, Afganistan rekabet alanı olmaktan çıkarılarak bir işbirliği coğrafyasına dönüşebilir.

SONUÇ

Afganistan tarihine bakıldığında, bu ülkenin tarih boyunca göç verdiği görülmektedir. Fakat yarım asırdır Afganistan'ın dünya çapında en çok göç veren ülkelerden olduğu görülmektedir. Afganistan'dan göç edenlerin her kesimden ve bölgeden olduğu bilinmektedir. Bir diğer ifadeyle, Afganistan'dan göç etmeyen etnik ve mezhepsel grup yoktur. Yarım asırdır Afganlar, göçmen olarak yabancı devletlere gittiği için dünyada Afgan göçmen olmayan bir devletten de bahsedilmesi mümkün değildir.

Afganistan kaynaklı göçün pek çok nedeni vardır. Fakat en önemli sebeplerin savaş ve istikrarsızlık olduğu ifade edilebilir. Çünkü savaş, halkın ontolojisini tehdit ederek ülkenin tüm yapılarını çökertmekte ve halkın temel haklarının sağlanmasını engellemektedir. Afganistan'daki siyasi gelişmelere göre, göçte artış ve düşüşler yaşandığı görülmektedir. Ne zaman ülkede istikrar ve güvenlik sağlansa, göçte düşüşün yaşandığı; fakat güvensizlik arttığında da göçte artış olduğu görülmektedir. İnsanlar genel olarak daha iyi bir geleceğe ulaşmak ve müreffeh bir yaşam için ülkeyi terak ederken; Afganların göç etmesinin sebeplerinin başında canlarını kurtarma arzuları gelmektedir.

SSCB, Afganistan'ı işgal ederek Afganları göçe zorladığı için Afgan halkının ilk aşamada yoğun biçimde Pakistan ve İran'a göç ettiği bilinmektedir. Fakat bahsi geçen devletlerde gelecek bulamayan pek çok Afganın Türkiye ve Batılı devletlere gittiği de bilinmektedir. Afgan

nüfusunun oranı belli olmadığı gibi yurtdışında bulunan Afganlar hakkında da net bilgi bulunmamaktadır. Fakat tahmini rakamlarla yurtdışında bulunan Afganların oranının yedi milyon olduğu düşünülmektedir. Afgan göçmenlerin ikinci ve üçüncü nesli, eğitim aldığı toplumla entegre olduğu için iş bulma ve uyum sağlama konusunda ciddi bir sorun yaşamamaktadır. Ancak yeni göç edenlerin bulunduğu toplumda iş bulma ve diğer konularda sorun yaşadığı görülmektedir.

Taliban, 15 Ağustos 2021 tarihinde Afganistan'da egemen olmuştur. Her ne kadar ülkede güvenliğin sağlandığını iddia etse de göçte artış yaşanmıştır. Bunun nedeni ise Afganistan'daki ekonomik ve insani krizle, devrik rejimin güvenlik ve bürokrasisindeki çalışanların korkusu ve Afgan gençlerinin Batılı yaşam tarzını içselleştirmesidir.

Diğer taraftan güvenlik bakımından DEAŞ, zaman zaman Afganistan'da intihar saldırıları gerçekleştirmektedir. Siyasi bakımdan Taliban'la uluslararası toplum ve muhalifleri anlaşmamakta ve Taliban yönetimi, uluslararası toplum tarafından tanınmamaktadır. Ekonomik olarak ise Afganistan'ın kaynakları, ülkenin sorunlarını çözecek nitelikte değildir.

Bilindiği üzere devletler, düzensiz göçü ulusal ve sınır güvenliğine tehdit olarak görmekte ve göçü engellemek için gerektiğinde güç kullanmayı bile düşünmektedir. Göç yollarının çetrefilli olması ve devletlerin katı tedbirleri nedeniyle her yıl binlerce Afgan, yabancı devletlerin sınırlarında hayatının kaybetmektedir. Afganların göç etmesi, ülkenin geri kalmasına neden olan faktörlerden biridir. Çünkü Afgan halkının vergileriyle yetişen kalifiye insanların göç etmesi, Afganistan'da cehaletin ve radikalleşmenin artmasına neden olmaktadır.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Afganistan merkezli göç, yabancı devletlerde de sorun yaratmaktadır. Bu yüzden de Afgan Sorunu'nun çözülmesi mevzuyla uluslararası toplum yakından ilgilenmektedir. Fakat göçün pek çok nedeni olduğu için tek bir çözümden söz etmek mümkün değildir. Fakat kısaca özetlemek gerekirse Afganistan kaynaklı göçün çözümü, göçe neden olan faktörlerle mücadele edilmesinden geçmektedir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanı Erdoğan Açıkladı: Türkiye’de Kaç Afgan Göçmen Var?. (2022). En Son Haber, <https://www.ensonhaber.com/gundem/cumhurbaskani-erdogan-acikladi-turkiyede-kac-afgan-gocmen-var-turkiyedeki-afgan-gocmen-sayisi-2021>.

EROL, M. S. ve BAŞARAN, D. (2021). Afgan Sorunu Bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Ortadoğu Açılımı. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 5(2), 402-432.

EROL, M. S. ve BAŞARAN, D. (2021). Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri. Demokrasi Platformu Dergisi, 10(35), 1-35.

EROL, M. S. ve KAYA, E. (2021). Afganistan Barış Süreci: Küresel ve Bölgesel Aktörler. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 5(2), 407-457.

ایران اور افریقا کے درمیان افغانستان کی ترقی اور ترقی (İtihadıye avrupa yek milyard euro kumak be Afganistan ilam kard). (2022). DW, <https://l24.im/Aal>.

95 ton kumak (İrsal 95 ton kumak başardustane be Kirgizha der Afganistan). (2023). Fars News Agency, <https://l24.im/ZGfwU>.

95 ton kumak (İrsal kumakhayi credit Rusya be Afganistan). (2022). IRIB News Agency, <https://l24.im/DCAV>.

Alman az panahcuyan (Alman az panahcuyan Afganistan’i der İran himayet mekunad). (2022). UNHCR, <https://www.unhcr.org/ir/fa/2021/11/30/germany-supports-afghan-refugees-in-iran>.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

(Almanya'da bulunan Afganistanlıların sayısı 600 milyon euro eklenmiştir). (2022). İtlaati Ruz, <https://www.etalatroz.com/132626/germany-added-600-million-euros-in-aid-to-people-of-afghanistan>.

(İngiliz 75 milyon Paund ile Afganistan'a yardım). (2022). Mehir Haber Ajansı, <https://l24.im/nHdi4>.

(Pas az tasalluti Taliban be Afganistan nazdik be 900 hazar nafar bekar şuda ast). (2023) Independent, <https://l24.im/r8b0>.

(Tacikistan amadeyi paziriş 100 hazar panahundayi Afganistan ast). (2022). ISNA, <https://l24.im/Ofixye>.

(Tacikistan kumak başardustane be Afganistan me firistad). (2023). AFINTL, <https://www.afintl.com/202202023735>.

(Türkiye be Afganistan kumak beşerdustane firistad). (2022). TRT, <https://www.trt.net.tr/dari/fgnstn/2022/02/11/trkhyh-bh-fgnstn-khmkh-bshrdwstnh-myfrstd-1776931>.

(Tasvibi kumak 5 milyar rupiye Pakistan be Afganistan). (2022). Tasnim News, <https://l24.im/Jtg0V>.

(Tedadi penacuhan Afgan çand nafar asat ve maksadi anha kica ast). (2022b). BBC, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-53181636>.

نه اتس ارد ناهج رد یناتسن اغفا نایوچهانپ و نارچام دادعت (Tedadi muhaciran ve panahcuyan Afganistani der cihan). (2022). Afghan Paper, <https://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=163892>.

نه اتس ارد ناتسن اغفا؛ وضع یاهروشک زاللم نامزاس مقباس یب یلام کمک تس اوخرد (Derhasti kumak hayi mali be sabikayi sazmani millal az kişverhayi uz). (2022). Euronews, <https://per.euronews.com/2022/01/11/un-asked-for-5-billions-unprecedented-aid-for-afghanistan>.

دیسر ناتسن اغفا هب ناتسنمکرت یرشب یاهکمک ؤلومحم نیمود (Duvimin mahmulayi kumak hayi beşeri Türkmenistan be Afganistan rasit). (2023). VOA, <https://www.darivoa.com/a/humanitarian-aid-to-Afghanistan/6355447.html>.

تسرا ناتسن اغفا نایوچهانپ تسخن دصقم نارای: للم نامزاس (Sazmani millal: Iran maksadi nuhusti penacuhan Afganistan ast). (2022). IRNA, <https://l24.im/V9PG6DA>.

ربخ ناتسن اغفا هب کمک یارب رلاد درایلیم ۱.۵ یروآعمج زاللم نامزاس (Sazmani millal az cemavari 1.5 milyar dolar berayi kumak be Afganistan habar dad). (2022). Haşti Subh, <https://8am.af/the-united-nations-has-announced-that-it-has-raised-1-5-billion-to-help-afghanistan>.

دهدیم همادا ار ناتسن اغفا هب دقن لوپ لاقتنا نایرج دحتم للم نامزاس (Sazmani millal muttahid ciryani intikal pul be Afganistan ra idame mediyad). (2023). Azadi Radio, <https://da.azadiradio.com/a/32215780.html>.

تسرا متشک ار نیشیپ تلود وضع ۱۰۰ زایشیب نابلاط: للم نامزاس (Sazamani millal: Taliban beş az 100 uzvi devleti peşinra kuşta ast). (2023). Toseirani, <https://l24.im/Q8FTN>.

ناتسن اغفا یارب وی کوت سنارفنک نشور هیاس (Sayeyi ruşan kanfaransi tukyo berayi Afganistan). (2022c). BBC, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/07/120705_tokyo_conference_q_and_a.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

یم صاصتخا ناتسن اغفا هب مناتس ودرش ب یاه کمک وروی نویلیم ۱۰۰ هسنارف (Faransa 100 milyon Euro kumakhayi beşker dustane be Afganistan ihtisas medihad). (2023). Shafaqna, <https://fa.shafaqna.com/news/1224107>.

یم صاصتخا ناتسن اغفا هب مناتس ودرش ب یاه کمک وروی نویلیم ۱۰۰ هسنارف (Fransa 100 milyon Er okumak hayi beşker dustane be Afganistan ihtisas dad). (2022). Shafaqna, <https://fa.shafaqna.com/news/1224107>.

دنگیم کمک ناتسن اغفا مدرم اب رلاد نویلیم ۵۶ اداناک (Kanada 56 milyon dalar be mardum Afganistan kumak mekunad). (2022). Azad, Radio, <https://da.azadiradio.com/a/31620913.html>.

کمک ناتسن اغفا مدرم هب «رالاد درایلیم کی» دندرک دهعت ناهج یاهروشک (Kişverhayi cihan taahhüt kerden yek milyar dolar be mardumi Afganistan kumak kunad). (2022). Özgürlük Radyosu, <https://www.radiofarda.com/a/un-seeks-606-million-for-afghanistan-after-taliban-takeover/31458219.html>.

نابللاط ینارمکح تحت ناتسن اغفا هب نیچ یرلاد نویلیم ۳۱ کمک (Kumak 31 milyon doları Çin be Afganistan taht hukumrani Taliban). (2022). Independent, <https://l24.im/Kmj>.

ناتسن اغفا هب اکیرما یرلاد نویلیم ۱۴۴ مناتس ودرش ب کمک (Kumak başar dustaneyi 144 milyon doları Amerika be Afganistan). (2022). DW, <https://l24.im/L9HdhfK>.

دیسر ناتسن اغفا هب ناتس قازق مناتس ودرش ب یاهکمک (Kumakhayi Beşar Dustaneyi Kazakistan be Afganistan rasit). (2023). AFINTL, <https://www.afintl.com/202209034282>.

ناغفا رازه دص زا شیب الاح ات ۲۰۲۱ لاس زاغآ زا: ناگدنهانپ یرلاعی ایراسیمک (Kamisari ali panahundagan: az agaz sal 2021 ta hal beş az sadhazar Afgan beca şuda ast). (2022a). BBC, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-57279754>.

زا ایلاتی بونچ رد هدش قرغ قیاق رب راوس نایوجهانپ رتشیب: تاجن یاههورگ دن دوب ناتسن اغفا (Guruhayi necat: Beşter penahcuyan sevar be kayiq gark şuda der junub italya az Afganistan ast). (2022). AFINTL, <https://www.afintl.com/202302284148>.

(Mahmula buzurg kumak hayi gizayi ve adviyeyi Uzbekistan be Afganistan rasit). (2023). Azadi Radio, <https://da.azadiradio.com/a/31831201.html>.

رد یرشپ هعجاف زا یریگولج یارب کمک رلاد درایلیم جنپ راتس اوخ دحتم للم دش ناتسن اغفا (Millali muttahid hastari penç milyar dalar kumak berayi cilavgiri az faciayi beşeri der Afganistan şud). (2022). DW, <https://l24.im/Y6Ey>.

(Muhacirat Afganga; avamil, firsatha ve asibha). (2022). The Daily Afghanistan, http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=146208.

(Nehustin Mehmulayi kumakhayi beşerdustaneyi Hindistan be kabul rasit). (2022). Tolo News, <https://tolonews.com/fa/afghanistan-175845>.

هدرک لاسرا ناتسن اغفا هب رلاد درایلیم ۱.۱ اکیرم، لباک تلود طوقس زا: راگی (CIGAR: Az sukut Kabul Amerika 1.1 milyar dolar be Afganistan irsal karda). (2022). ISNA, <https://l24.im/Jylz>.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GÖÇÜN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

STRUCTURED ABSTRACT

Looking at the history of Afghanistan, it is seen that this country has given immigration throughout history. However, for half a century, Afghanistan has been one of the countries that send the most immigrants worldwide. It is known that immigrants from Afghanistan are from all walks of life and region. In other words, there is no ethnic or sectarian group that has not migrated from Afghanistan. Since Afghans have gone to foreign states as immigrants for half a century, it is not possible to talk about an Afghan non-immigrant state in the world.

There are many reasons for migration from Afghanistan. However, it can be stated that the most important reasons are war and instability. Because the war threatens the ontology of the people, collapses all the structures of the country and prevents the basic rights of the people from being provided. According to the political developments in Afghanistan, it is seen that there are increases and decreases in migration. Whenever stability and security are ensured in the country, there is a decrease in immigration; but when insecurity increases, it is seen that there is an increase in migration. While people generally leave the country for a better future and a prosperous life; The main reason for the migration of Afghans is their desire to save their lives.

It is known that Afghan people immigrated to Pakistan and Iran intensively in the first stage, as the USSR invaded Afghanistan and forced Afghans to migrate. However, it is also known that many Afghans who could not find a future in the mentioned states went to Turkey and Western states. The proportion of the Afghan population is not clear, and there is no clear information about Afghans abroad. However, the estimated number of Afghans abroad is thought to be seven million. The second and third generation of Afghan immigrants do not have serious problems in finding a job and adapting because they are integrated into the society in which they were educated. However, it is seen that new immigrants have problems in finding a job and other issues in the society.

The Taliban took over Afghanistan on August 15, 2021. Although he claims that security is provided in the country, there has been an increase in immigration. The reason for this is the economic and humanitarian crisis in Afghanistan, the fear of the security and bureaucracy of the deposed regime, and the internalization of the Western lifestyle of Afghan youth.

On the other hand, in terms of security, DEASH occasionally carries out suicide attacks in Afghanistan. Politically, the international community and its opponents cannot agree with the Taliban, and the Taliban administration is not recognized by the international community. Economically, Afghanistan's resources are not qualified to solve the country's problems.

As it is known, states see irregular migration as a threat to national and border security and even consider using force when necessary to prevent migration. Due to the intricate migration routes and the strict measures of the states, thousands of Afghans lose their lives on the borders of foreign states every year. Immigration of Afghans is one of the factors that cause the country to fall behind. Because the migration of qualified people raised by the taxes of Afghan people causes ignorance and radicalization to increase in Afghanistan.

Immigration based in Afghanistan also creates problems in foreign states. For this reason, the international community is closely interested in resolving the Afghan Question. However, since there are many reasons for migration, it is not possible to talk about a single solution. However, to summarize briefly, the solution to migration originating from Afghanistan is to deal with the factors that cause migration.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ*

Croatia'a Preferences Before and After NATO Membership

Serdar ÇAKIR**
Güngör ŞAHİN***

Öz

Tarihte iniş çıkışlı süreçler yaşayan Balkan halklarından Hırvatların bağımsızlıktan uzak dönemlerin ardından kurduğu bağımsız Hırvatistan, 2009 yılında NATO ve 2013 senesinde AB'ye üyelikleriyle modern dönem tercihlerini Batı'dan yana kullanmıştır. Bu makalede Hırvatistan'ın NATO'ya üyeliği öncesi ve sonrasında hangi ittifak politikalarıyla hareket ettiği incelenecektir. Çalışmanın amacı, Hırvatistan'ın kapasitesi sınırlı devlet olarak yıllar içerisinde fırsatlarla politika ürettiğini açıklamaktır. Hırvatistan'ın NATO üyeliğini incelemek ve üyeliğin ittifak teorileri açısından değerlendirilmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hırvatistan, İttifak, NATO, Neorealizm, Teori.

Abstract

Croats who are one of the Balkan peoples founded independent Croatia after throughout long dependency periods they experienced ups and downs in past. Modern and young Croat state has preferred the its membership in NATO in 2009 and the EU in 2013. The article will sample which alliance policies Croatia operated on before and after NATO membership. The study aims to define Croatia, as a state with limited capacity, which has produced policies with different alliance possibilities over the years. So it is noteworthy to examine Croatia's Western NATO membership and to evaluate the membership in terms of alliance theories.

Keywords: Alliance, Balkans, Croatia, NATO, Neorealism, Theory.

* Makale Geliş Tarihi: 23.03.2023

Yayına Kabul Tarihi: 23.05.2023

** Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN), Güvenlik Araştırmaları Doktora Programı, e-posta: cakirserdar@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0003-2754-8730.

*** Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: gsahin@msu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6296-8568.

GİRİŞ

Hırvatistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Balkan coğrafyasında Batı sistemine kurumlarıyla ve kültürel ve sosyolojik yapısıyla entegre olmuştur. Gerçekleştirilen entegrasyonun en önemli araçlarından biri işbirlikleridir. İşbirliğinin sağlanması amacıyla uluslararası düzende devletler, benzer amaçlar doğrultusunda işleyen uluslararası kurumları modern dönemde dizayn etmiştir. Bu kurumların kuruluş amaçları arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi, kültürel ve tarihi benzerliklerin kullanılarak refahın arttırılması ve güvenlik kaygılarının giderilmesi bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler literatüründe de güvenlik boyutunda ilk gelen işbirliği alanı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'dür (NATO).

Bu makalenin konusu da NATO'ya 2009 yılı itibarıyla üye olan Hırvatistan'ın ittifak ilişkisini nasıl şekillendirdiğini açıklamaktır. Hırvatistan, eski Yugoslavya'nın parçası olarak Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Batı Bloku'nun parçası olmak üzerine dış politikasını şekillendirmiştir. Bu hedeflerinin ilk adımı, NATO üyesi olarak gerçekleştirilmiş, bir diğer hedef olan Avrupa Birliği (AB) üyeliği 2013 yılında başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştır.

İttifaklar, somut bir hedefe karşı ülkelerin anlaşmalarla ilişki tesis etmesidir. Uluslararası ilişkiler literatüründe devletlerin ittifaklar yoluyla hedeflere karşı orta paydada birleştiği ve tehdidin ortadan kalkmasının ardından ittifakın dağıldığı yer alır. (Snyder, 1991:121-142). NATO ise bu ittifak teorisinin dışında gelişim göstererek varlığının sebebi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasına rağmen hayatta kalmıştır. Özellikle de askeri örgüt temelli yapılanması, siyasi kararlar alan bir çerçeveye dönüşmüştür (Sula ve Lülecı, 2013: 30-41). Hırvatistan ise dış politik hedeflerinden bir tanesine NATO üyesi olarak ulaşmıştır (Şimunović, 2015: 175-203).

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Makalede Hırvatistan'ın NATO'da ittifak teorileri bakımından hangi amaçla bulunduğu açıklanacaktır. İttifak teorilerinde küçük ülkelerin güçlü bir ittifaka bağlandığında iki farklı davranış sergilediği yer almaktadır. Bunları ilki, peşine takılma (bandwagoning) hedefi ile ittifakın stratejisi doğrultusunda hareket etmesidir. Bu teoride küçük devlet kendi kararlarını uygulamakta zorlanır ve büyük ittifakın yönlendirmesiyle dış politik kararlarını belirler (Schweller, 1994: 72-107). Küçük devletlerin ikinci tercihi ise beleşçilik/bedavacılık (free-riding) politikasıdır. Bu politika kapsamında küçük devlet hem ittifakın imkânlarından faydalanır hem de kendi politikalarını uygular (Plümper ve Neumayer, 2015: 247-268).

Çalışma Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılı ile 2022 senesi arasındaki süreyle sınırlandırılmıştır. NATO, örgüt olarak üyelerinden her yıl belirli bir seviyede üyeliğe katkı yapmasını beklemektedir. Bununla birlikte NATO üyelerinden de savunma harcamalarını belirli bir seviyenin üstünde tutmasını istemektedir. Çünkü ülkelerin savunma harcamalarındaki seviye, örgütün genel güvenliği hakkında genel görüntüyü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ülkelerin yıllar içerisinde NATO içerisindeki ittifak stratejileri, bütün ülkelerin savunma politikalarını ve savunma harcamalarını anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu doğrultuda araştırma içerisinde NATO'nun ittifak yapısı ve Hırvatistan'ın ittifak tercihleri yer alacaktır.

Makalenin odak noktasında Hırvatistan'ın ittifak arayışlarında hangi hususların ön plana çıkardığı yatmaktadır. Ayrıca NATO ittifakı özelinde araştırmada, ilk olarak devletlerin uluslararası düzende nasıl ilişki tesis ettikleri sorusuna, ikinci olarak ise Hırvatistan'ın yıllar içerisinde NATO'yu dış politikasında nereye konumlandığı sorularına cevap aranacaktır.

Makalenin hipotezi, Hırvatistan'ın NATO üyeliği öncesinde ve üyelik tarihinden itibaren NATO'yu araç olarak kullandığı, ulusal çıkarları doğrultusunda NATO politikalarına uygun hareket ettiği, Hırvatistan özelinde tek bir NATO politikası olmadığı şeklindedir. Yıllar içerisinde Hırvatistan, NATO politikalarına teslim olan bir stratejiyle hareket etmeyip uluslararası düzenin izin verdiği ölçüde kendi politikalarını uygulamıştır.

Çalışmayı özgün kılan en önemli husus, ittifaklar içerisinde küçük devletlerin büyük güçler etrafında aktif politikalarla hayatta kalabileceği, bağımsız dış politika izleyebileceğini göstermektedir. Hırvatistan örneğinde Doğu Bloku'na yakın bir coğrafyada bulunmuş, iç çatışmalar yaşamış, nispeten yeni bir bağımsız devlet olarak uluslararası politikada yer almış bir aktörün büyük güçlerle ilişkisini hangi koşullar altında yürüttüğünün anlaşılması önem arz etmektedir.

Hırvatistan'ın NATO üyeliği öncesinde temel güvenlik stratejisi, Batı ve Atlantik İttifakı'na dâhil olmaktır (Šabić, 2014: 69-93). Üyelik sonrasında ise güvenlik şemsiyesinin verdiği rahatlık ve NATO'nun üyelerinden istediği kriterler, Hırvatistan'ın güvenlik yaklaşımlarını değiştirmiştir (Al Jazeera, 2023). Yıllar içerisinde özgün politikalar geliştirme zorunluluğu, ülkeyi siyasi ve askeri yeniliklere itmiştir. Çalışmada yeni koşullar ile Hırvatistan'ın fırsatları doğru değerlendirdiği varsayımı üzerinden hareket edilmektedir.

NEOERALİST İTTİFAK MODELLERİ

Literatürde devletlerarası ilişkinin iki boyutu olduğundan rahatlıkla bahsedilebilir. Bir tarafta mücadele ile başlayan ve savaşa varabilecek ilişki kümesi yer alırken diğer tarafta yakın ilişki tesis etme hedefi ile doğan iş birlikleri bulunur. Dolayısıyla devletler mücadele, çatışma ve savaş içerisinde bulunduğu kadar çıkarları doğrultusunda diğer devletlerle işbirliği tesis ederler. Nasıl ki uluslararası ilişkilerde mücadele modern dönemde diplomatik mücadeleden sıcak çatışma seviyesine kadar farklı seviyede çeşitli araçlar ile icra ediliyorsa aynı düzeyde işbirliği de birden fazla araçlar ve hedefler doğrultusunda kurulmaktadır.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

İttifaklar, devletler arasında resmi bir şekilde veya gayriresmi yollarla tesis edilmektedir. Ülkelerin karar verme mekanizmasını elinde tutan güç, diğer devlet veya devletlerle ortak hedef ve düşmana karşı yazılı, yazısız ortaklık ilişkisi tesis etmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, teşkil edilen ilişkinin çeşitleri birden fazladır. Bu doğrultuda ittifak teorisi çalışmalarının kökeninde klasik realizmin ortaya koyduğu güç dengesi bulunur. Güç dengesi, klasik realizm çalışmalarında devletlerin yükselen bir gücü dengeleme ihtiyacına işaret etmektedir (Yılmaz, 2008: 29).

Devletler, sistem içerisinde başka bir devletin gücünün kendi nispi gücünün üstüne çıkmasını arzu etmez. Bu yönde bir politika gördüğünde ise bu gücü dengeleme yönünde hamle yapar. Klasik realizm içerisinde düzenin iyi analiz edilmesi ve politika geliştirilmesi şeklinde yorumlanan güç dengesi teorisi, neorealizm tarafından farklı yorumlanır (Wohlforth, 2009: 1-20). Neorealist görüşe göre uluslararası sistem, devletlerin bir araya gelmesini sağlayan en önemli faktördür. Neorealistler tarafından uluslararası sistemin devletleri seçim yapmaya zorladığı ve güç dengesinin sistemin izin verdiği ölçüde meydana geldiği söylenir. (Keyik ve Erol, 2019: 12-49). Ayrıca klasik yorumların aksine yapısal olarak dizayn edilen yeni güç dengesinde devletler güç peşinde değil; güvenlik arayışındadır (Waltz, 1993: 44-79).

Öte yandan güç ve güvenlik arayışından farklı olarak ittifakların meydana gelmesini tehdidin sağladığı savunulmaktadır. Tehdit seviyesi devletin bulunduğu duruma göre farklılık gösterebilir. Bununla birlikte tehdit ülkenin bekasına yönelik olabileceği gibi, ekonomik ve stratejik amaçlara yönelik de olabilir. Tehdidin farklı seviyelerde tanımlanabilmesi devletlerin de uluslararası ilişkiler düzeninin değişen doğasında farklı tehdit tanımlamaları ortaya koyabileceğini göstermektedir (Walt, 1985: 3-43).

Söz konusu durum, ittifakların kalıcı olmadığını gösterir. Tehdidin değişmesi, işbirliğini farklı yönere kaydırabilir. İttifakların merkezinde yer alan bir diğer unsur ise ortak noktada birleşmedir. Devlet mekanizmaları, tehditler karşısında diğer devletlerle ilişki kurarak güvenliğini, hedeflerine ulaşmayı sağlarken; aynı durumda yer alan devlete karşı sorumluluk altına girer. Sorumluluk ise devletlerin bağımsızlığını etkilemektedir. Sorumluluklar çerçevesinde hareket etmesi gereken devlet, esnek hareket edemez ve azami faydayı elde edemez. Söz verme, sözün yerine getirilmesi ve aksi durumda bunun cezalandırılması konusunda ise uluslararası ilişkiler disiplini oldukça karamsardır. Çünkü uluslararası hukuk alanındaki güç faktörünün önemi göz ardı edilememektedir. Dolayısıyla güçlü devletler hukukun üstünlüğünü hiçe sayabilmekte, bu durumda da ittifaklar değişiklik gösterebilmektedir (Yalçın, 2015: 399-409). Gerçekleştirilen bir çalışmada ülkelerin savunma anlaşmalarına uyma oranının %41 seviyelerinde olduğu görülmektedir (Berkemeier ve Fuhrmann, 2018).

Ayrıca devletlerin sadece güç veya tehdide karşı birleşmediğini savunan teorisyenler de bulunmaktadır. Üçüncü bir yol olarak devletlerin çıkarlarının peşinde koşabileceği savunulur (Schweller, 1994: 72-107). Buna göre bir devlet sadece dengeleme (balancing) yapmak istemez. Güçlünün peşine takılma stratejisi (bandwagoning) ile ittifakın sağladığı faydayı elde etmek ister. Böylece devlet az bir maliyetle çok fazla yarar sağlar. Hem de kendi başına böyle bir getiriye sağlayabilecek gücü elinde bulundurmamaktadır. Özellikle de peşine takılma stratejisinin sistem içerisinde küçük devletler tarafından tercih edildiği söylenebilir.

Realizm içerisinde büyük güçlerin tercihlerini açıkladığı söylenebilecek saldırgan realizm ise ittifak tercihlerini farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Büyük güçlerin ittifaklar yoluyla kendisinin katlanması gereken maliyetlerden uzaklaşabileceğini ve maliyeti başkasına devredebileceğini (buckpassing) açıklamaktadır. Böylece devletler harcamalarını kısarak hedeflerine ulaşabilir (Christensen ve Snyder, 1990: 137-168).

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Aynı zamanda 1990'lı yıllar sonrasında multidisipliner yaklaşımlara da sahip olduğu söylenebilecek inşacı yaklaşım ittifak tercihlerinde gücü kabul etmektedir. Avrupalı liberal devletler için ABD'nin güçlü olması, tehdit olarak sayılmazken; Rusya'nın güç kazanması, dengelenmesi gereken durum olarak ortaya çıkmaktadır (Müller ve Albert, 2020:109-128). Farklı bilim alanlarının çalışmalarına konu olan devlet davranışının ise "bedavacılık veya beleşçilik" (free-riding) olduğu söylenebilir. Bu ittifak tercihlerinde maliyet çok aza indirgenir ve güçlü devletin sağlayacağı bütün yararlar elde edilir. Bu stratejiyi ilginç kılan özellik ise bunun bir süre sonra sürekli hale getirilmek istenmesi ve doğal davranış olarak sunulmasıdır (Fettweis, 2011: 316-332).

Yıllar içerisinde çalışma sahalarının genişlemesiyle birlikte çok farklı teoriler ortaya çıkmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinin sadece sistem ve dış etkenli etkilerle oluşmayacağı, devletlerin iç faktörlerinin de ittifak ilişkilerinde dikkate alınması gerektiği omnibalancing teorisiyle açıklanmıştır (David, 1991: 233-256). Buna ek olarak dengelemenin çeşitleri de ortaya atılmıştır. Ayrıca negatif dengeleme, yumuşak dengeleme ve uzak/yakın dengeleme stratejileri gücün dengelenmesinin farklı yolları olarak açıklanmıştır (Özlük, 2017: 221-263).

NATO VE İTTİFAK TERCİHLERİ

Bu bölümde NATO'nun yıllar içerisinde ülkelerin ittifak yaklaşımları doğrultusunda nasıl bir dönüşüme uğradığı değerlendirilecektir. NATO'nun uğradığı dönüşüm, Hırvatların tarihiyle derinleştirilecektir. Bağımsızlık öncesi Hırvatlar ve bağımsız bir devlet olarak Hırvatistan, NATO politikalarından doğrudan etkilenmiştir. Aynı zamanda Hırvatistan, NATO'nun ortak politik tercihlerine göre kendisini konumlandırmıştır. Hırvatların dâhil olduğu Yugoslav devleti, NATO'ya muhalif veya tarafsız

politikalar tercih ederken; bağımsızlık sonrasında Hırvatistan'ın NATO politikası aksi yönde olmuştur. Dolayısıyla NATO'nun ilk kurulduğu yıllardan günümüze kadar uzanan hikâyesi, Hırvatistan'ın güvenlik tercihlerini açıklamada değerlidir. NATO'nun kronolojik olarak ittifakı nasıl yorumladığı ve genişleme tercihleri uluslararası sistemin yapısının anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Böylece bu bölümden iki farklı çıktı beklenmektedir. İlk olarak NATO'nun yıllar içerisindeki dönüşümünün ittifak teorileri yoluyla anlaşılması kolaylaştırılacaktır. İkinci olarak bir sonraki bölümün öncesinde NATO'nun evrimi ile uluslararası sistemin doğası açık olarak ortaya konulacaktır.

NATO, 1949 yılında ABD öncülüğündeki on iki ülke tarafından anlaşmayla Sovyetler Birliği (SSCB) tehdidine karşı kurulan askeri ittifaktır. ABD tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ve Batı'nın liberal düzeni benimseyen devletlerin geleceği için önemli hedefler belirlenmiştir. İlk sırada askeri, siyasi ve kültürel olarak Sovyet tehdidinden ülkeleri korumak yer almıştır. Bir güvenlik şemsiyesinin inşası sonrasında ise askeri ve siyasal olarak dağılmış Avrupa devletlerini kendilerine yetebilir hale getirmek bulunmuştur. Böylece liberal düzenin hâkim hale gelmesi ve serbest ticaretin yolu açılması hedeflenmiştir.

NATO toplam sekiz genişleme yaşamıştır. Bu genişleme stratejisini iki döneme ayırmak yerinde olacaktır. İlk dönem genişlemeleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından öncesi; ikinci dönem ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasında sonrasını içermektedir. İlk dönem stratejisi çok açıktır. Her hedef ve planlama büyüklük üzerinden hesap edilmiştir. Olası Sovyet ve nükleer tehdide karşı büyük kuvvetler, gelişmiş ateş gücü, nükleer tehdide karşı nükleer caydırıcılık ve saldırıda imha garantisi ortaya konmuştur. (Paulauskas, 2018).

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Bu kapsamda 12 üyeyle yolan çıkan NATO, ilk genişlemesini 1952 yılında yaşamıştır. Türkiye ve Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalmış ve Truman Doktrini'yle yardım kapsamına dâhil edilmiştir. İki ülke, bir ittifakın kurulması sonrasında askeri anlaşmanın içerisine dâhil edilmiştir. 1955 yılında Batı Almanya ve 1982 senesinde İspanya'yla NATO, Soğuk Savaş dönemini 16 üye olarak tamamlamıştır. Soğuk Savaş dönemi kendi içerisinde de farklı dönemlere ayrılabilir. Fakat NATO'nun ortak stratejisinin merkezinde Sovyet tehdidi bulunmuştur.

İkinci dönemde ise büyük tartışmalar yaşanmıştır. Çünkü devletler, NATO içerisinde temel bir tehdit etrafında birleşmiştir. Dolayısıyla Sovyet tehdidi ortadan kalktığı için NATO'nun varlığını sürdürmesinin gerekliliği sorgulanmıştır. Sorgulamaların içerisinde NATO'nun bir örgüt olarak görevini tamamladığını iddia edenlerin aksine; NATO dönüşerek ve aktif rolünü arttırarak yoluna devam etmiştir. NATO, büyük devletler arasında yaşanan mücadeleyi etnik savaşlar, radikal milliyetçilik, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası terörizm gibi sorunlarla ikame etmiştir.

Dönüşümün ilk politikası coğrafi büyüme olmuştur (Sula ve Lüleci, 2013: 30-41). Sovyetler Birliği'nin boşalttığı Doğu Avrupa'da ilk genişlemeler yaşanmıştır. 1999 yılında üç ve 2004 yılında yedi ülke yaşanan iki büyüme evresinde ittifaka katılmıştır. 2009 yılında Hırvatistan ve Arnavutluk, 2017 senesinde Karadağ, 2020 yılında ise Kuzey Makedonya, NATO'ya katılarak 30 üye sayısına ulaşmıştır.

Coğrafi genişlemenin yanında üye olmayan diğer ülkelerle de işbirliği çalışmaları başlatılmıştır. Bilhassa 1994 yılında Rusya, Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkasya ülkelerinin içerisinde bulunduğu Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimi başlatılmıştır. Bu girişimdeki amaç, kriz yönetimi ve barışı tesis etme operasyonlarında işbirliğini sağlamak olmuştur. Hemen bu girişimin

ardından da 1995 senesinde Akdeniz’de yer alan Mısır, Fas, Tunus, İsrail, Ürdün ve Moritanya’yla işbirliği mekanizması olarak Akdeniz Diyaloğu başlatılmıştır. 2000’li yıllarla birlikte NATO, Rusya ve Ukrayna’yla diyalog süreçlerini artırma gayretini ortaya koymasına rağmen istenilen ilerleme kaydedilememiştir.

NATO’nun Soğuk Savaş ve sonrasında üyelerinin ittifaka bakış açılarında ciddi farklar bulunmaktadır. Özellikle de Soğuk Savaş döneminde ittifak ülkeleri, kolaylıkla NATO kararlarına ve işbirliğine ikna olmuştur. Fakat Soğuk Savaş’ın bitmesiyle tehditler değişmiş ve mutlak bir tehditten söz edilemez olmuştur. NATO, ilk kurulduğu günden itibaren 5. maddesi gereği savunma ittifakı olarak adlandırılabilir. Bunun yanında Batı normlarına sıklıkla vurgu yapılması ve üye ülkelerin bu prensiplere bağlılığı diğer savunma ittifaklarından NATO’yu ayırmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı normları, NATO içerisindeki önemini yitirmemiştir. Ayrıca örgütün Batı merkezli askeri ittifak özelliği değişime uğramıştır (Monaghan, 2022).

Coğrafi genişleme ve stratejik işbirliği çalışmaları örgütü küresel ilişki kuran bir yapıya büründürmüştür. Dolayısıyla örgüt içerisinde siyasi ve normatif söylem, askeri planlamaların önüne geçmiştir. Bu örgüt içerisinde devletlerin eski bağlılıklarını sürdürmesini zorlaştırmış ve geleceği hakkında sorgulamalara gidilmesine neden olmuştur (Oğuzlu, 2012: 99-124). Batı, örgütün eski kıta merkezli askeri örgüt olarak devam etmesini arzu etmiştir. ABD ise stratejik önceliklerini Avrupa’nın merkezinden ilk yıllarda Ortadoğu’ya kaydırmıştır. Son yıllarda ortaya çıkan Çin tehdidi ise ABD’nin ana stratejisini Asya-Pasifik yönüne çevirmiştir.

NATO, yukarıda ifade edilen özellikleri itibarıyla ittifak içerisindeki devletlerin farklı stratejileriyle karşılaşmıştır. Bir ittifak içerisinde belirli miktarlarda olmak üzere devletlerin sorumluluğu paylaşması beklenmektedir. Dolayısıyla NATO içerisinde de benzer bir paylaşımın olduğu düşünülebilir. Fakat NATO’nun tarihi eşit sorumluluk konusunda

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

tartışmalıdır. Çünkü büyük devletlerin stratejik hedefleri geniş çaplı harcamaları gerektirmektedir. Tehdit ve hedefleri doğrultusunda yapılan büyük miktarlarda askeri yatırım geniş çaplı güvenlik ortamı inşa etmektedir. Böylece genele yayılan güvenlik küçük devletlerin de bu güvenlik alanından en az maliyetle faydalanmasını sağlamaktadır. Bu da ittifak teorileri bakımından bedavacılık (free-riding) problemini ortaya çıkarmaktadır.

NATO, 1950 ve 1960'lı yıllarda bedavacılık problemiyle karşılaşmıştır. ABD, İngiltere, Fransa ve Batı Almanya diğer üyelerden daha fazla sorumluluk almış ve harcama yapmıştır. Diğer üye ülkeler ise bu harcamaların yarattığı güven ortamından fayda sağlamıştır. 1970 ve 1980 yıllarda ise NATO stratejisini değiştirmiştir. Küçük ülkelerin de ortak savunma harcamalarına katkı sağlamaları talep edilmiştir. Ayrıca müşterek askeri hareketler planlanarak daha az bedavacılığın oluşması engellenmeye çalışılmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarla birlikte NATO'nun ilk yıllarına göre, ABD'nin savunma harcamalarında azalma yaşandığı; fakat diğer üye ülkelerin gerekli desteği vermemeye devam ettiği söylenebilir (Zannella, 2020).

NATO içerisinde sorumluluğun paylaşılmasını ölçen farklı kıstaslar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde savunma harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (Gross Domestic Products-GDP) oranı, NATO'ya gerçekleştirilen nakdi yardımlar, askeri personel sayısının olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş sonrasında ise barışı koruma operasyonlarına sunulan katkı ve insani yardımlar hesaplamalara dâhil edilmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalarda birden fazla metotlar kullanılmış ve farklı sıralamalar oluşturulmuştur (Hartley ve Sandler, 1999: 65-80). Ancak savunma harcamaları ve GDP'lerin yıllar içerisinde karşılaştırılması önemli bir kriter olarak ortaya konmuştur.

NATO toplantılarında üye ülkelerin hem ittifakın devamlılığının sağlanmasına hem de NATO, hazırlık seviyesinin korunmasına yönelik kararlar alınmaktadır. 2006 yılında NATO'ya üye ülkelerin Savunma Bakanları tarafından her ülkenin savunma harcamaları ve GDP oranlarının en az %2 seviyesinde olması gerektiği kararı alınmıştır.

Ayrıca doğrudan ve dolaylı harcamalar yoluyla NATO'nun hem idari hem de müşterek görevlerinin yürütülmesi için üye ülkelere karşı mali destek kriterleri ortaya konmuştur (NATO, 2023). Doğal olarak alınan bu karar yıllar içerisinde farklı tartışmaları doğurmuştur. Örneğin 2015 yılında verilerine göre Almanya, savunma harcamaları ve kabul edilen GDP oranını yakalayabilmesi için yaklaşık 37 milyar dolar olan harcamalarına en az 42 Milyar dolar daha eklemesi gerektiği görülmüştür. Özellikle de istatistiki olarak karşılaştırmalar yapan araştırmacılar, bu rakamların reel bir çözümü yansıtmadığını ifade etmektedir. Sorumluluk paylaşımının harcamalar üzerinden değil; farklı metotlar üzerinden de hesaplanabileceği savunulmaktadır (Dempsey, 2015).

Bununla birlikte Avrupa'nın savunma harcamalarını artırmasının gerekli olmadığı ve Avrupa'nın askeri yatırımlar yerine karşılaştığı diğer problemleri çözmeye gayret etmesi yönünde görüşler de bulunmaktadır (Kay, 2015). Fakat ABD merkezli görüşlerde ise yıllardır ABD'nin yaptığı harcamalarla Avrupa'nın güvenliğini sağladığı görüşü hâkimdir. Bu doğrultuda Avrupa bedavacı politikalarla refahını sağlamıştır (The Economist, 2022).

HIRVATİSTAN VE NATO

NATO'nun genel durumunun açıklanmasının ardından bu bölümde Hırvatistan ve NATO ilişkisi tarihi ve güncel durumu itibarıyla incelenecektir. Fakat ilk olarak Hırvatların coğrafi tarihi anlatılacaktır. Ardından devletleşme süreçleri ve güvenlik perspektifleri ele alınacaktır. Son olarak da Hırvatistan'ın NATO üyelik süreciyle bu bölüm bitirilecektir.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Hırvatlar, Balkanlar'a Slav halk tarihiyle ortak olarak 7. yüzyılda yerleşmiştir. Bölgeye yerleşmelerinin ardından Katolik Hristiyan inancı benimsenmiş, Slav dillerine bağlılık sürdürülmüştür. İdari olarak ise Hırvat halkı, kendi liderleri tarafından 11. yüzyıla kadar yönetilmiştir. 11. yüzyıl ve 15. yüzyıl arasında ise Macar Kralı tarafından yönetilen Hırvatlar, 15. yüzyıl sonrasında Osmanlı yönetime altına girmiştir.

Uzun yıllar bölge, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çekişmesine sahne olmuş ve 19.yüzyıl itibarıyla Avusturya-Macaristan hâkimiyeti görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda 19. yüzyıl, milliyetçilik akımlarının hız kazandığı bir dönemdir. Bu akımdan Hırvat halkı da etkilenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelişen milliyetçi fikir, savaş sonunda Sırp, Hırvat ve Sloven halklarının birleşimiyle Yugoslavya devletini doğurmuştur. Fakat Hırvatlar içerisinde Slav halkıyla birlikteliği kabul etmeyen gruplar da bulunmuştur. Ustaşa isimli aşırı sağ görüşlü örgüt, Hırvatların bağımsız devleti olması gerektiğini savunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya, Almanya tarafından işgal edilmiş ve idari bölgelere ayrılmıştır.

Ustaşa liderliği ise bunu fırsat bilerek Zagreb merkezli Hırvat devletini kurmuştur. Aynı yıllarda aşırı sağa karşı hareketler de ortaya çıkmıştır. Bunların başında Yugoslavya Komünist Partisi liderliğindeki Partizan hareketidir. 1941 yılında Partizan hareketi, silahlı bir ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanma, uzun yıllar devam etmiş ve Sovyetler Birliği'nin desteğini almıştır. Josip Broz Tito liderliğindeki hareket, 1944 yılında diğer tüm gruplara karşı silahlı üstünlüğü ele geçirmiştir. Tito ve Partizan hareketi, 1945 yılında tüm bölgeye hâkim olarak Demokratik Yugoslavya Federasyonu'nu kurmuştur. 1945-1991 yılları arasında Hırvat halkı,

Sosyalist kimliğe sahip Yugoslavya idari yapılanması içerisinde yaşamıştır. Bu yıllar arasında ayrılıkçı ve milliyetçi görüşlere sahip Hırvat bürokratlar merkezden uzaklaştırılmıştır. Sırp ve Partizan fikirleri etrafında Yugoslav devleti yönetilmiştir (Pavličević, 1996: 381-391).

Yugoslavya devletini 46 yıllık serüveni itibarıyla farklı dönemlere ayırmak mümkündür. Fakat Sosyalist fikri temellerin egemen olması, Sovyetler Birliği'nin uydu devleti olması sonucunu ortaya çıkarmamıştır.

Öte yandan Yugoslav devleti içerisinde çok farklı etnik unsurların uzun yıllar sonucunda milliyetçi hareketlerin etkisi altına girmesi, ekonomik olarak kuzeyde kalan Hırvat ve Slovenlerin güney bölgesine göre daha hızlı ilerleme kaydetmesi çözümlere yol açmıştır (Yağcı, 2019: 245-258). Bu zorlu yılların ardından Hırvatistan, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan ettiği bölgede yaşayan Sırp'lar ise bu karara karşı çıkmış ve iki etnik grup arasında silahlı mücadele dönemi yaşanmıştır. 1992 yılında Birleşmiş Milletler'in desteği sonrasında Hırvatistan uluslararası olarak tanınmıştır. Yugoslavya'nın dağılması, Bosna-Hersek bölgesini de derinden etkilemiştir. Hırvatistan, bağımsız bir devlet olarak Bosna Hersek topraklarında Boşnak-Hırvat Koalisyonu'nu desteklemiştir. 1992-1995 yılları arasında yaşanan çatışmanın ardından Dayton Anlaşması'yla bölge kısmi olarak silahlı çatışmaların yaşanmadığı bir döneme girmiştir (Britannica, 2022).

Bağımsızlığının ilk gününden itibaren Hırvatistan, yönünü Avrupa'ya çevirmiştir. Güvenlik ve stratejik hedeflerini ise AB ve NATO üyesi olmak olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda ilk ciddi adım, 2003 yılında NATO üyeliği için sürecin başlatılması olmuştur. Ayrıca 2005 yılında AB'ye üyelik için görüşmelerin başlanmasıyla süreç ilerlemeye devam etmiştir. Süreçlerinin işletilmesi sonrasında ilk hedef, 2009 yılında NATO üyeliğiyle gerçekleşmiştir. 2013 yılında da Batı-Atlantik İttifakı'nın son halkası, AB üyeliğiyle tamamlanmıştır.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

1990'lı yıllar, Hırvatistan açısından hedeflerin olduğu ve bağımsızlık sancılarının çekildiği yıllar olmuştur. Yaşanan silahlı mücadeleler ve Franjo Tudjman'ın başkanlığında 1990-1999 yıllarının otoriter bir anlayışla geçmesi, Hırvatistan'ın hedeflerine ulaşmasını engellemiştir. Tudjman'ın 1999 senesinde ölümü ve 2000 yılı sonrasında koalisyon hükümetlerinin görev alması, Hırvatistan'ın hedeflerine doğru ilerlemesinde hızlandırıcı bir katkı sağlamıştır. Bunun en büyük göstergelerinden bir tanesi 2002 yılında Ulusal Güvenlik Belgesi'nin ilk defa yayınlanmış olmasıdır.

Özellikle de 1990-2000 yılları arasında Hırvatistan'ı iki boyutla değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bağımsızlık için silahlı mücadele dâhil birçok iç istikrarsızlık kriterlerini deneyimlemiştir. Dolayısıyla on yıllık periyodun Hırvat halkı açısından sancılı geçtiğini söylemek zor değildir. Bu dönemde en önemli ulusal hedef olarak bağımsızlığın sürdürülmesi, ülke topraklarının korunması ve ülkedeki barışın tesis edilmesi olarak belirlenmiştir.

Teorik olarak yaklaşıldığında sıralanan ulusal stratejilerin doğal olduğunu kanısı oluşabilir. Hırvatistan örneğinde bu stratejik önceliğe sahip ihtiyaçların gerçek tehditlerle karşı karşıya olduğu görülebilir. Bu sebeple Hırvat güvenlik stratejisinde ve dış politik hedeflerde acil ihtiyaçlar sıklıkla vurgulanmıştır.

İkinci sırada ise yine Hırvatistan içerisinde dengeyi sağlama adına ekonomik özgürlük belirlenmiştir. Ekonominin ülkedeki insanlar üzerinde refah artırıcı etkisi üzerinde durulmuştur. Çünkü Yugoslavya'da refah Hırvat yoğunluklu topraklara sirayet etmemiştir. Bunun sonucu olarak Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanı sonrasında ekonomik canlılığı zayıf, içgüdüsel güvenlik problemlerine odaklanmış ülkeye sahip bir devlet olduğu söylenebilir.

1990-2000 yılları arasında vurgulanması gereken ikinci boyut ise uluslararası sistem içerisinde yaşanan değişimdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından iki kutuplu sistem sona ermiş ve ABD'nin mutlak hegemonyası ilan edilmiştir. Bu doğrultuda dünyanın her yerinde sistemik değişimler yaşanmıştır. Sistemde yaşanan köklü değişiklikler ülkelerin sahip olduğu güç itibarıyla ülkeleri etkilemiştir. Yaşanan değişim yıllarında yeni bir ülke olan Hırvatistan zorlukların tamamını hem içeriden hem de dışarıdan hissetmiştir (Tatalović, 1999: 41-49).

Hırvatistan bağımsızlığının ardından ilk savunma stratejisini 1991 yılında yürürlüğe koyduğu "Savunma Yasası" ile ortaya koymuştur. Bu yasada Hırvat hükümetine kendisinden daha güçlü bir orduya karşı koyma haklarını sağlama görevi verilmiştir. Temel konsept, anavatanın savunması ve modern orduyu tesis etmek şeklinde belirlenmiştir. Hırvatlar arasında farklı partilerin varlığına rağmen bağımsızlık yolunda birleşme gerçekleşmiştir. Uluslararası organizasyonların Balkan savaşlarına hazırlık olarak yakalanması dış desteği geciktirmiştir. İçerideki egemenlik savaşında 1990'lı yılların sonuna doğru kesin zafer elde edilmiştir. Fakat aynı zamanda yeni zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Hırvat hükümeti hukuk düzeni tesis etme ve orduyu modernize etme ihtiyacını hissetmiştir (Kratohvil, 2013: 1-32).

Zagreb yönetimi, ilk strateji belgesini 2002 yılında yayınlamıştır. Belgenin bölgesel tehditler çevresinde şekillendiği söylenebilir. Ulusal Güvenlik Belgesi'nin en eleştirilen noktası ise savaş sonrası ruhunu yaşatmasıdır. Batı ve Atlantik ittifakının insan hakları, ortak güvenlik hedefleri gibi normlarının hissedilmediği belgede organize suçlar, ekonomik istikrar, aşırı hareketler, gücün kötüye kullanımı konuları vurgulanmıştır. Dolayısıyla belgenin birçok çevre tarafından beğenilmediği söylenebilir. Fakat belgenin yenilenmesi, NATO ve AB üyelikleri sonrasında 2017 yılında gerçekleşmiştir.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Hırvatistan'ın 1990 yılı sonrasında politika tercihlerinde görevdeki hükümetin de etkili olduğu ifade edilebilir. 1990'lı yıllarda politik milliyetçilik güçlü olmasına rağmen 2000'li yıllar sonrasında Batı yanlısı hükümetler göreve gelmeye başlamıştır. Özellikle de 2016 yılı sonrasında Rusya'nın bölgeye nüfuz etme girişimlerine karşı önemli ortaklardan bir tanesi Zagreb yönetimi olmuştur.

Diğer taraftan Hırvatistan'da yıllar içerisinde organize suçlar ve kaçakçılık faaliyetleri uzun yıllardır güvenlik sorunu olarak devam etmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden biri doğudan gelen yolların ülkeden geçerek batıya ulaşıyor olmasıdır. Hırvatistan'ın güvenlik stratejilerinde öncelikler, siyasi istikrarın sağlanmasının ardından içeriden dışarıya doğru geçiş yapmıştır. 2014 yılında Ukrayna'da yaşanan kriz ile başlayan süreç hibrit tehditleri, siber saldırıları ve mülteci akınlarını ülkenin gündemine taşımıştır. Ayrıca son yıllarda gözükten en büyük güvenlik sorunu enerji tedarikidir. Enerji konusunda tüm Avrupa'nın olduğu gibi, Hırvatistan da Rusya'ya bağımlıdır. Enerji tedariki yıllar içerisinde ABD ve Katar'dan gerçekleştirilen ithalatla çözülmeye çalışılmaktadır.

2002 ve 2017 yıllarında yayınlanan strateji belgelerinde temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunların başında insan haklarının 2017 senesinde sıklıkla vurgulanması gelmektedir. 2002 yılında değinilmeyen politik haklara, Batı değerlerine sıklıkla değinildiği görülmektedir. Ayrıca NATO ve AB üyelikleri sonrasında belgede NATO ve AB stratejilerine yoğunlaşmaktadır. Yeni belgede özellikle Hırvatistan'ın çok etnikli yapısı, ilk belgeye göre fazlalıkla ifade edilmiştir. 2017 belgesinde büyük bir savaş tehlikesi görülmemekle birlikte sınır problemlerinin ve çevre ülkelerde yaşanabilecek gerginliklerin Hırvatistan'ı etkileyebileceği değerlendirilmiştir.

Bilhassa Hırvatistan'ın NATO üyesi olmayan ülkelerle sahip olduğu sınır ilişkileri, ülkenin en büyük çekinceleri arasında yer almaktadır. Askeri yapılanmasının ise NATO standartlarına uygun haline getirilmesi stratejik hedefler arasında yer almaktadır. NATO'nun görevlerine katkı sağlayan Hırvatistan'ın girebileceği konvansiyonel tehditlere karşı askeri yapılanma hazır hale getirilmektedir. Son belgede özellikle de askeri harcamaların GSYİH oranında %2'ye çıkarılması planlandığı belirtilmektedir.

Bağımsızlığın ilanının ardından Hırvat Askeri Kuvvetleri'nin ilk amacı, ülkenin bağımsızlığını korumak ve dışarıda gelecek tehditlere karşı hazır olmak olarak belirlenmiştir. Bu hedefin sistem içerisindeki her ülke için aynı doğrultuda olduğu söylenebilir. İkinci hedef olarak da uluslararası güvenliğe katkı vermek benimsenmiştir. Bu hedefe ulaşılması için Hırvat Askeri Kuvvetleri tarafından uluslararası organizasyonlarca yürütülen barış misyonlarına, insani yardım faaliyetlerine katkı sağlama önemli görülmüştür. Hırvatistan'ın askeri harcamaları bağımsızlık ilanı sonrasında dönemler karşılaştırıldığında, 1990'lı yılların ortalarında en yüksek seviyeleri görmüştür. Balkanlardaki silahlı çatışmanın bitmesinin ardından savunma harcamaları ve GDP oranı %1.5 seviyelerinde seyretmiştir.

İki stratejik belgenin yanında Hırvatistan, 2006-2015 ve 2015-2024 yılları arasında kapsayan iki farklı "Hırvatistan Askeri Kuvvetler Uzun Dönem Gelişim Planı" yayınlamıştır. İlk yayınlanan belgede, askeri harcamaların üç farklı kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bunlar; personel harcamaları, operasyonel maliyetler ve son olarak da temin ve teknolojik yenileme faaliyetleridir.

Savunma harcamaları içerisinde %45'in üzerinde personel harcamaları bulunmaktadır. Personel harcamalarını %30 civarında operasyonel harcamalar ve %25 seviyelerinde teknolojik yenileme kalemi takip etmektedir. Raporda 2006 yılı harcamasının %1.77 GSYİH seviyesinde olduğu ve 2010 yılı sonrasında %2 seviyesinin hedeflendiği belirtilmiştir.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Ayrıca savunma harcamalarının kalem olarak dağılımında değişiklikler öngörülmektedir. Personel harcamalarının %42, operasyonel harcamaların %28 seviyelerine çekilmesi, teknolojik yenileme yatırımların ise %30'a çıkarılmasının planlandığı belirtilmiştir (The Republic of Croatian Minister of Defense, 2006).

İkinci yayınlanan belgede Hırvatistan açısından iki stratejik hedef olan NATO ve AB üyeliğinin başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Fakat yaşanan ekonomik krizler sebebiyle savunma harcamalarında düşüş yaşandığı açıklanmıştır. Ayrıca belgede, ilerleyen yıllar için makro ekonomik belirsizliklerden dolayı savunma harcamaları konusunda tahminde bulunulamayacağı; fakat %2 GSYİH hedefinin korunduğu eklenmiştir. Harcamaların dağılımında ise 2014 yılında %61 oranında personel giderlerinin, %21 ile operasyonel harcamaların ve %12 seviyelerinde teknolojik temin ve geliştirme faaliyetlerinin bulunduğu görülmektedir. %6'lık dilimde ise uluslararası misyon ve personele bağlı diğer giderler yer almaktadır. Aynı zamanda 2024 yılı için bu belgede harcamaların dağılımında hedefler ortaya konulmuştur. Personel giderlerinin %38 seviyelerine indirilmesiyle operasyonel harcamaların %33'e, teknolojik yenileme ve temin harcamalarının %21 seviyelerine getirilmesi planlanmıştır (The Republic of Croatian Minister of Defense, 2014).

NATO ise resmi olarak ülkelerin harcamalarını dört farklı kategoride sınıflandırmaktadır. Bunlar personel harcamaları, ekipman giderleri, inşa/gelişim giderleri ve diğer giderlerdir. Personel harcamaları hâlihazırda görev yapan ve emekli olan personele harcanan giderleri içermektedir. Ekipman giderleri ise büyük çaplı tedarikleri ve araştırma-geliştirme projelerini kapsamaktadır. İnşa/gelişim sınıflamasında ise ülkelerin tesislerine ve askeri yapıları ise harcanan parayı yer almaktadır. Diğer kategorisinde operasyonel faaliyetler, diğer araştırma-geliştirme faaliyetleri ve üstte sayılmayan bütün giderler yer alır (NATO, 2022).

Son yıllarda savunma harcamaları üzerine araştırmalarının arttığı görülmektedir. Bu araştırmaların içerisinde sayısal verilerin analizleri de yer almaktadır. Buna göre, NATO'da yer alan ülkelerin savunma harcamaları üç farklı kümeyi oluşturmaktadır. Bu kümeler; teçhizat, ekipman ağırlıklı harcamaların gerçekleştirildiği küme, personel harcamalarının yoğunlukla yer aldığı küme ve dengeli harcamaların bulunduğu küme olarak ifade edilebilir. Kümeleme sisteminde Hırvatistan'ın 2014 ve 2021 yılları arasında personel harcamalarının yoğun yapıldığı kümede yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca NATO içerisinde ekipman ve inşa-gelişim faaliyetlerine en az katkıyı sunduğu söylenebilir (Özcan, 2022: 261-280).

SONUÇ

Küçük devlet (small state) kavramı, I. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası düzenin merkezine girmiştir. Savaşın ardından geniş coğrafyalara hâkim imparatorlukların tarih sahnesinden ayrılmasıyla farklı büyüklüklerde bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar farklı coğrafyalarda büyük güçler bizzat ordularıyla mücadele ederken savaş sonrasında etnik unsurlar sistemde sayısal olarak öne çıkmıştır. Ancak yine de yönetme geleneğine sahip olmayan yeni uluslar, büyük güçlerin etkisi altında kalmaktan kurtulamamıştır. Küçük devletler için ikinci kırılma, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması olmuştur.

Yaşanan değişiklikler sonucunda tek kutuplu uluslararası düzen içerisinde yeni devletler ortaya çıkmıştır. İki dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan devletlerin geleneklerini yerleştirmesi ve yeni devletlerin eklenmesi küçük ama etkin devletleri uluslararası sistemde sözü geçer hale getirmiştir.

Küçük devletlerin etkinliği sistem içerisinde arttıkça, teorik çalışmalarda daha çok yer verilir ve tartışılır hale gelmiştir. Her kavramda olduğu gibi ilk olarak hangi parametrelerle küçük devletin tanımlanacağı

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

sorunu ortaya çıkmıştır. Gerçekleştirilen araştırmalarda üç farklı yaklaşımın benimsendiği söylenebilir. Bu yaklaşımlar; niceliksel, niteliksel ve algısaldır. Niceliksel yaklaşımlar ülkenin sahip olduğu sayısal değerlere odaklanmaktadır. Bunların başında nüfus, GSYH, toprak parçası kriterleri yer almaktadır (Crowards, 2002: 143-179).

Niteliksel değerlendirmelerde ise devletler güç ilişkileri üzerinden sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada küçük devletlerin büyük devletlere nazaran başka devletleri etkileme ve içeride otonomiye tam anlamda sağlamada zayıf kaldıkları belirtilmektedir (Goetschel, 1998: 14-15).

Son olarak da küçük devletler, algısal olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda küçük devletin kendisini koruyamayacağını ve hedeflerine ulaşması için güçlü devletlere ve ittifaklara ihtiyacı olduğunu hissettiği savunulmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımının iki yönü bulunmaktadır. İçeride halk ve devlet, kendisini küçük olarak tanımlamakta ve dışarıda da devletin yetersizlikleri kabul edilmektedir.

Küçük devletlerin tanımının ardından çalışmaların konusu küçük sınıflamasında yer alan ülkelerin dış politik davranışlarıdır. Gerçekleştirilen araştırmalarda bu devletlerin dış politikada gösterdiği davranış kalıpları birkaç maddeye indirgenmiştir. Bu ülkeler, genel olarak dış politikada hedeflerini düşük düzeyde dar bir coğrafi alan içerisinde tutmaktadır. Ayrıca stratejik olarak diplomatik ve ekonomik tercihler askeri araçların önünde yer almaktadır. Uluslararası örgütlere katılım ve büyük devletlerle ittifak değerli görülmektedir. Öte yandan uluslararası krizlerde işbirliği ve tarafsızlık da küçük devletlerin davranış özellikleri arasında yer almaktadır (Tür ve Salık, 2017: 3-22). Fakat bu davranış kalıplarının da farklı teorik daraltmalara uğradığı söylenebilir.

Uluslararası ilişkileri teorilerinin dış politika analizlerine yaklaşımları aynı şekilde küçük devletlerin sistem içerisindeki stratejilerine de etki etmiştir. İnşacı ve neoklasik realist yazarlar, devletlerin tercihlerinde iç politikalarının ve kültürel temellerin önemine vurgu yaparken; neoklasik yazarlar, sistemin önemi üzerinde durarak küçük devletlerin büyük güçlerin mücadelesi içerisinde etkilerinin sınırlı olduğunu belirtmektedir.

Küçük devletlerin araştırmalarda yer alan sınıflandırmaları dikkate alındığında, Hırvatistan'a küçük devlet kategorisinde yer vermek doğru olacaktır. Çünkü sahip olduğu coğrafi alan, nüfus ve ekonomik gücü maddi güç değerlendirmelerinde, küçük devletlerin içerisinde yer alırken; algısal olarak da Hırvatistan'ın hem içeride hem dışarıda sahip olduğu kamuoyu etkisi niceliksel testleri doğrulamaktadır.

Bu doğrultuda Hırvat dış politikası ve NATO ilişkileri, küçük devlet kategorilendirmesi içerisinde şu maddelere indirgenebilir. Hırvat politikası, hiçbir zaman kendi coğrafi gerçeklerinin dışına çıkmamış ve hedefler her zaman sınırlandırılmıştır. Uluslararası örgütlere katılım ve ittifak ilişkisi kurma her zaman en önemli hedefler arasında yer almıştır. Ayrıca uluslararası krizlerde güçlünün tarafında yer alma veya denge politikaları takip edilmiştir.

Hırvatistan, belirtilen stratejik önceliklerini neorealist bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Bağımsızlığını ilan etmesinin ardından öncelik, uluslararası tanınmaya verilmiştir. Birleşmiş Milletler'e (BM) üyelik bunun yolu olarak görülmüştür. BM üyeliğinin ardından bölgede savaş yaşanmıştır. Savaş esnasında Hırvatların en büyük hedefi bağımsızlıklarını korumak ve büyük devletlerin yardımını (ittifakını) kazanmak olmuştur. Zagreb yönetimi, Sırpların revizyonist politikaları karşısında uluslararası sistemde oluşan tepkiyi değerlendirerek büyük güçlerin desteğini elde etmiştir. Balkanlarda sağlanan barışın ardından ise ABD öncülüğünde Afganistan müdahalesi (2001), NATO ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Savaşın ilk gününden itibaren Hırvat Hükümeti, NATO kuvvetlerini desteklemiş

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

bunu fırsat olarak değerlendirmiştir. Afganistan'da konuşlanan NATO kuvvetlerine Hırvat Askeri Kuvvetleri sınırlı sayıda da olsa personel göndermiş ve çalışmalarda aktif rol almıştır.

Öte yandan Hırvatistan'ın NATO üyeliği sonrasında karşı karşıya kaldığı ilk büyük kriz, Ukrayna'da yaşanan iç çatışmalar ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı olmuştur. Hırvatistan, bu süreç içerisinde Rusya'ya karşı alınan tedbirlere ve yaptırımlara katkı sağlamıştır. NATO'nun düzenlediği ortak tatbikatlara tam desteğini sağlamıştır. 2022 yılında Ukrayna konusunda sürecin devamında ise Hırvatistan, Rusya'nın Ukrayna'ya ilan ettiği savaşa karşı pozisyonunu çok açık ortaya koymuştur. NATO ve AB öncülüğüne bütün yaptırımların bir parçası haline gelmiştir (Knezović ve Lopes, 2018: 6-27).

Hırvatistan, bağımsızlık tarihi boyunca NATO ve AB'yle ilişkisi boyunca anlatıldığı üzere, Batı ekseninden ayrılmamıştır. Ayrıca Hırvatistan, stratejik hedefleri doğrultusunda kendisini bir "Batılı devlet" olarak konumlandırmıştır. Fakat her hamlesi tamamen Batılı büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda ilerlememiştir. İlk olarak çalışmada açıklandığı üzere, Hırvatistan'ın savunma harcamaları bakımından NATO'ya katkısı göz önünde bulundurulmalıdır. Analizlerde NATO üyeliği sonrasında Hırvatistan'ın savunma harcamalarında belirgin bir farklılaşmaya gidildiği görülmektedir.

Hırvat hükümetlerinin 2021 yılı hariç savunma harcamalarının GSYİH oranında yıllar içerisinde hedeflerini gerçekleştiremediği ortadadır. 2021 yılının özelliği ise Hırvatistan'ın Fransa'dan 12 Rafale savaş uçağı satın alma anlaşması imzalaması olmasıdır (Total Croatia News, 2022). Bu sayede GSYİH oranında savunma harcamaları 2.16 seviyesine çıkmıştır. Fakat bu satın alma işleminin savunma harcamalarının seyrini değiştireceğini savunmak zordur. Çünkü geçtiğimiz yıllarda belirli dönemlerde savunma harcamalarında düşüşler yaşanmış ve NATO güvenlik şemsiyesinin rahatlığından faydalanılmıştır.

Öte yandan savunma harcamalarının kalemlerinde de bir iyileşme söz konusu olmamıştır. Modern orduların izlediği yol, doktrinel olarak benimsenmiş; fakat o yönde harcamalar gerçekleştirilememiştir. Modernize ordularda geliştirme ve operasyonel faaliyetler harcamalarda ön planda olurken; personel harcamalarının kısıtlanması önem arz etmektedir. Fakat Hırvat Ordusu'nun harcamalarında açık ara personel harcamaları ilk sıradadır.

Ayrıca NATO'nun Afganistan harekâtı ve sonrasında kurulan barış gücünde Hırvatistan'ın katılımı olmuştur. Ancak sınırlı sayıda asker görevlere iştirak etmiştir. Hırvatistan için NATO tarafından sahada gerçekleştirilen faaliyetler, bayrak gösterme olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte sıcak çatışma anlamında en önemli vaka Ukrayna'dır. Balkan coğrafyasında Rusya aktörlerin başında gelmektedir. Hırvatistan ve Rusya arasında aynı şekilde ciddi bir ekonomik ilişki mevcuttur. Bu sebeple AB ve NATO ekseninin Hırvatistan açısından önemli bir sınav olduğu söylenebilir. Uygulamalar bazında Hırvatlar, Batı ekseninde hareket etmiştir. Özellikle de araştırmalarda yeni soğuk savaş yanlısı devletler arasında Hırvatistan da gösterilmiştir (Kurecic, 2017:61-96).

Aynı zamanda Ukrayna vakası özelinde farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Özellikle Batı Bloku tarafından Rusya'ya karşı tutum eleştirilmiştir (Zeljko Trkanjec, 2022). İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelikleri konusunda çekimser yaklaşımlar sergilenmiştir. Hırvat lider Zoran Milanovic tarafından iki ülkenin üyeliklerinin kabul edilmesinin Bosna-Hersek'teki seçim yasasının değişmesine bağlanmıştır (Öztürk, 2022). Bilhassa Ukrayna konusunda krizin tırmandığı zamanlarda Hırvat hükümetine yönelik Batı Bloku çizgisinden ayrılmaması yönündeki telkinler, Hırvat ulusal medyasında yer almıştır (Mlekic, 2016).

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Hem sayısal hem de niteliksel değerlendirilmeler ışığında Hırvat hükümetlerinin AB ve NATO üyelik hedeflerini stratejik seviyede belirlemesine ve üyelik sonrası dış politikasının merkezinde iki büyük uluslararası örgütün çıkarları bulunmasına rağmen farklı bir ajanda gerçekleştirmeyi hedeflediği görülmektedir. Uluslararası sistemde küçük devlet olarak Ukrayna krizlerinde arabulucu rolü üstlenilmeye çalışılmış; fakat uluslararası alanda etkin olma kapasitesinin düşük olması sebebiyle yeterli seviyede başarı sağlanamamıştır.

Aynı zamanda 2015 yılında Hırvatistan ve Polonya tarafından AB'ye rağmen enerji jeopolitiğini değiştirebilecek "Üç Deniz İnisiyatifi" kurulmuştur. AB içerisinde bu girişime karşı soru işaretleri ortaya konmuş ve sınırlı destek verilmiştir (Tavukçu, 2022). Dolayısıyla uluslararası sistem içerisinde Hırvatistan'ın kapasitesi doğrultusunda kendi dış politik ajandasını ortaya koyduğu görülmektedir. Fakat ajandanın verimli sonuçlar doğurmasındaki en büyük engelin sistem içinde hareket kabiliyetindeki sınırları olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

BERKEMEIER, M. ve FUHRMANN, M. (2018). Reassessing the Fulfillment of Alliance Commitments in War. *Research&Politics*.

CHRISTENSEN, T. J. ve SNYDER J. (1990). Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity. *International Organization*, 44(2), 137-168.

Croatia Met NATO Defence Budget Target in 2021. (2021). *Total Croatia News*, <https://www.total-croatia-news.com/politics/61644-croatia-met-nato-defence-budget-target-in-2021>.

Croatian President Slams Western Arms to Ukraine. (2023). *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2023/1/30/croatian-president-slams-western-arms-to-ukraine>.

CROWARDS, T. (2002). Defining the Category of Small States. *Journal of International Development*, 14(2),143-179.

DAVID, S. R. (1991). Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43(2), 233-256.

Defence Expenditure of NATO Countries. (2014-2021). (2022). *NATO*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_193983.htm.

DEMPSEY, J. (2015). Judy Asks: Is NATO's 2 Percent Spending Call Realistic?. *Carnegie Europe*, <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/59173>.

Europe is the Free-Rider Continent. (2022). *The Economist*, <https://www.economist.com/europe/2022/02/26/europe-is-the-free-rider-continent>.

FETTWEIS, C. J. (2011) Free Riding or Restraint? Examining European Grand Strategy. *Comparative Strategy*, 30(4), 316 -332.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

Funding NATO. (2022). NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm.

GOETSCHER, L. (1998). The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe. Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies, (ed.) Laurent Goetschel, 14-15.

HARTLEY, K. ve SANDLER, T. (1999). NATO Burden-Sharing: Past and Future. Journal of Peace Research, 36(6), 65–80.

KAY, S. (2015). Scrap NATO's 2 Percent Target and Go Bold!. Carnegie Europe, <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/61309>.

KEYİK, M. ve EROL, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3(1), 2019, 12-49.

KNEZOVIĆ, S. ve LOPES, M. E. (2018). Croatia As A Small State In Contemporary International Relations. IRMO and Hanns Sediel Foundation, 6 – 27.

KRATOHVIL, S. (2013). Developing and Implementing an Effective National Security Strategy for Croatia. United States Army War College. Strategy Research Project, 1 – 32.

KURECIC, P. (2017). The New Cold Warriors and the Pragmatics: The Differences in Foreign Policy Attitudes towards Russia and the Eastern Partnership States among the NATO Member States from Central and South-Eastern Europe. Croatian International Relations Review, 23(80), 2017, 61-96.

MLEKIC, S. (2022). Croatia Urged to Fine Tune Foreign Policy Goals. Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2016/12/02/croatia-needs-to-think-through-its-foreign-policy-12-01-2016>.

MONAGHAN, S. (2022). Resetting NATO's Defense and Deterrence: The Sword and the Shield Redux. CSIS, <https://www.csis.org/analysis/resetting-natos-defense-and-deterrence-sword-and-shield-redux>.

MULLER T. ve ALBERT M. (2020). Whose Balance? A Constructivist Approach to Balance of Power Politics. *European Journal of International Security*, 6(1), 109-128.

OĞUZLU, T. (2012). NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 99-124.

ÖZCAN, M. (2022). Classification of the NATO Countries with Respect to Defence Spending Patterns: An Unsupervised Clustering Approach. *The Journal of Defense Sciences*, 41, 261-280.

ÖZLÜK, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 221-263.

ÖZTÜRK, T. (2022). Finland, Sweden's NATO Membership Process Sparks Dispute in Croatia. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/finland-swedens-nato-membership-process-sparks-dispute-in-croatia/2589613>.

PAULAUSKAS, K. (2022). İttifak'ın Gelişen Duruşu: Her Şeyin Teorisi'ne Doğru. NATO, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2018/07/06/ittifakin-gelisen-durusu-her-seyin-teorisine-dogru/index.html>.

PAVLIČEVIĆ, D. (1996). A Review of the Historical Development of the Republic of Croatia. *GeoJournal*, 38(4), 381–391.

PLUMPER, T. ve NEUYAMER, E. (2015). Free-Riding in Alliances: Testing an Old Theory with a New Method. *Conflict Management and Peace Science*, 32(3), 247-268.

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

ŠABIĆ, S. Š. (2014). Croatia's Fast-Forward Foreign Policy: From Yugoslavia to the EU. Soeren Keil-Bernhard Stahl, (ed.), The Foreign Policies of Post-Yugoslav States. New Perspectives on South-East Europe. London: Palgrave Macmillan, 69-93.

SCHWELLER, R. L. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, 19(1), 72-107.

ŠIMUNOVIĆ, P. (2015). Making of an Ally-NATO Membership Conditionality Implemented on Croatia. *Journal of Transatlantic Studies*, 13(2), 175-203.

SNYDER, G. H. (1991). Alliances, Balance, and Stability. *International Organization*, 45(1), 121-142.

SULA, İ. E. ve LÜLECI, Ç. (2013). Bridging the Gap between Theory and Practice The Evolution of NATO s Security Agenda. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 12(2), 30-41.

TATALOVIĆ, S. (1999). National Interests and National Security of Croatia. *Politička misao*, <https://hrcak.srce.hr/27975>.

TAVUKÇU, S. (2022). Üç Deniz İnisiyatifi (TSİ) Rusya Karşıtı Yeni Bir Güvenlik Eksenine Dönüşebilir mi?. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/uc-deniz-inisiyatifi-tsi-rusya-karsiti-yeni-bir-guvenlik-eksenine-donusebilir-mi-kose-yazisi-25835>.

The Croatian Armed Forces Long-Term Development Plan 2015-2024. (2014). The Republic of Croatian Minister of Defense.

TRKANJEC, Z. (2022). Croatian President Says Western Sanctions Will Not End Ukraine War”, *Euractiv*, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/croatian-president-says-western-sanctions-will-not-end-ukraine-war/.

TÜR, Ö.-SALIK, N. (2017). Uluslararası İlişkilerde Küçük Devletler: Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları. Uluslararası İlişkiler, 14(53), 3-22.

WALT, S. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. International Security, 9(4), 3-43.

WALTZ, K. (1993). The Emerging Structure of International Politics. International Security, 18(2), 44-79.

Wohlforth, C. W. (2009). Realism. The Oxford Handbook of International Relations, 1-20.

World War II. (2022). Britannica, <https://www.britannica.com/place/Croatia/World-War-II>.

YAĞCI, S. (2019). Internal and External Reasons of the Breakup of the Yugoslavia. ABAD, 2(4), 245-258.

YALÇIN, H. B. (2015). İttifaklar. Uluslararası İlişkilere Giriş, Şaban Kardaş ve Ali Balcı, (ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 399-409.

YILMAZ, S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi. Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1(1), 27-65.

ZANNELLA, A. (2020). An Analysis of Burden Sharing in NATO and the Problem of Free Riding. Political Analysis, 21(5).

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

STRUCTURED ABSTRACT

The concept of the small state approached the center of the international order after the First World War. After the war, independent states of different sizes emerged with the separation of empires that dominated large geographies from the stage of history. While the great powers struggled with their armies in different geographies for many years, ethnic elements came to the fore in the system. However, the new nations, which do not have a tradition of governing, could not escape from being under the influence of great powers.

As the effectiveness of small states increases within the system, it has become more involved and discussed in theoretical studies. As in every concept, the problem of defining the small state with which parameters first arose. It can be said that three different approaches were adopted in the studies carried out. These approaches are quantitative, qualitative and perceptual. Quantitative approaches focus on the numerical values of the country.

At the beginning of these are the criteria of population, GDP, land area. In the qualitative evaluations, the states were classified on the basis of power relations. In this classification, it is stated that small states are weaker than large states in influencing other states and providing full autonomy within the country. Finally, small states are evaluated perceptually. In this approach, it is argued that the small state feels that it cannot protect itself and that it needs strong states and alliances to achieve its goals.

Considering the classifications of small states in the research, it would be correct to include Croatia in the small state category. Because, while its geographical area, population and economic power are included in small states in material power assessments, Croatian public opinion

both internally and externally confirms the quantitative tests. In this direction, Croatian foreign policy and NATO relations can be reduced to the following items within the small state categorization.

Croatian policy has never strayed beyond its geographical realities and targets have always been limited. Participation in international organizations and establishing alliance relations have always been among the most important goals. In addition, policies of being on the side of the strong or balancing in international crises were followed. Croatia has presented its strategic priorities with a neorealist perspective. After declaring its independence, priority was given to international recognition. As a way of doing this, it has been seen as a member of the United Nations (UN). After the UN membership, there was a war in the region.

The greatest goal of the Croats during the war was to preserve their independence and to gain the aid of the great powers. On the other hand, the first major crisis Croatia faced after NATO membership was the internal conflicts in Ukraine and the annexation of Crimea by Russia. In this process, Croatia contributed to the measures and sanctions against Russia. It provided its full support to the joint exercises organized by NATO.

Croatia can be considered as not separated from the Western axis, as described throughout its relationship with NATO and the EU throughout its history of independence. In addition, Croatia has positioned itself as a “Western state” in line with its strategic goals. However, not all of his moves have been entirely in line with the interests of the Western great powers.

First, as explained in the study, Croatia’s contribution to NATO in terms of defense expenditures should be considered. In the analysis, it is not seen that there has been a significant differentiation in the defense expenditures of Croatia after NATO membership. It is obvious that the

NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİNDE VE SONRASINDA HIRVATİSTAN'IN TERCİHLERİ

defense expenditures of the Croatian governments have not been able to achieve their targets in GDP ratio over the years, except for 2021. The peculiarity of 2021 is that Croatia signed an agreement to purchase 12 Rafale fighter jets from France. In this way, defense expenditures in GDP ratio increased to the level of 2.16. However, it is difficult to argue that this acquisition will change the course of defense expenditures. Because in recent years, there has been a decrease in defense expenditures in certain years and the comfort of the NATO security umbrella has been benefited.

On the other hand, there was no improvement in the items of defense expenditures. The path followed by modern armies was adopted doctrinally, but expenditures in that direction could not be realized.

In addition, Croatia participated in NATO's Afghanistan operation and the peace force established after it, but it participated in limited military missions. For Croatia, the activities carried out on the ground by NATO were considered as flag display. However, the most important case in terms of hot conflict is Ukraine. Russia is one of the leading actors in the Balkan geography. There is also a serious economic relationship between Croatia and Russia. For this reason, it can be said that the EU and NATO axis is an important test for Croatia. On the basis of practices, the Croats moved on the western axis. Especially in researches, Croatia has been shown among the new pro-Cold War states. At the same time, he showed different approaches to the Ukraine case. In particular, the attitude towards Russia was criticized by the western bloc.

In the light of both quantitative and qualitative evaluations, it is seen that Croatian governments aim to realize a different agenda despite the fact that the European Union and NATO membership targets are determined at the strategic level and the interests of two major international organizations are at the center of their post-membership foreign policy.

As a small state in the international system, it has been tried to play a mediator role in the Ukraine crises, but due to its capacity to be internationally effective, sufficient success has not been achieved. At the same time, the “Three Seas Initiative” was established by Croatia and Poland in 2015, which could change the energy geopolitics despite the EU. Therefore, it is seen that Croatia has put forward its own foreign policy agenda in line with its capacity in the international system.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)*

"African Perception" in Türkiye and the African Vision (First Quarter of the 21st Century)

Gökhan KAVAK**

Öz

Türkiye'nin dış politikasına son yıllarda hiç kuşkusuz Afrika damgasını vurmuştur. Afrika ülkeleriyle tarihi derinliği olan ve günümüzde siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik gibi farklı alanlarda sürdürülen ilişkiler gerek Türkiye'de eğitim alan Afrikalı öğrencilerin sayısının artması gerekse de atılan adımlardaki kimi yanlışlıklar ile bazı eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Türkiye olarak Afrika ülkelerinde atılan adımlar masaya yatırılmış ve gerek resmi gerekse de sivil kurumların kıtadaki çalışmaları incelenmiş, Türkiye'de kıtaya yönelik bakış açıları masaya yatırılmış ve "sorunlu" Afrika algısının oluşmasındaki nedenler tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Dış Politika, Türkiye-Afrika Ülkeleri İlişkileri, Afrika Algısı.

Abstract

Africa has played a significant role in Türkiye's foreign policy in recent years. Relationships that have historical depth and are maintained in different fields today have brought with them both the increase in the number of African students studying in Türkiye and the mistakes in some steps taken and some criticisms. In this study, the steps taken by Türkiye in African countries were discussed and the work of both official and civil institutions in the continent was examined, perspectives on the continent in Türkiye were discussed and the reasons for the "problematic" African perception were discussed.

Keywords: Africa, Foreign Policy, Türkiye-Africa Relations, African Perception.

* Makale Geliş Tarihi: 07.03.2023

Yayına Kabul Tarihi: 25.05.2023

** Dr., Anadolu Ajansı Afrika Haberleri Editörlüğü, e-posta: kvkgokhan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9480-9238.

GİRİŞ

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle kurduğu ilişkiler, derin bir tarihi geçmişe sahip olsa da gerek nitelik gerekse de nicelik açısından son 20 yılda atılan adımlar, kıtaya olan ilişkileri çok boyutlu hale getirmiş ve süreklilik katmıştır. Siyasi ve ekonomik adımların yanı sıra sosyal, kültürel, insani kalkınma, sağlık ve eğitim gibi alanlarda kıta ülkeleriyle kurulan ilişkilerin birçok alanda olduğu gibi küresel boyutta da kayda değer yansımalarının olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle kurduğu ilişkilerin tarihi Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. Osmanlı Devleti sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bu ilişkiler gerek iç gerekse de dış nedenlerden ötürü zaman zaman sekteye uğramış ve 2000'li yıllara kadar dikkate değer kalıcılıkta ve çok boyutlu ilişkiler sağlanamamıştır. Özellikle "Afrika Eylem Planı"nın 1998 senesinde yürürlüğe konması, 2005 yılının "Afrika Yılı" ilan edilmesi, 2008, 2014 ve 2021 yıllarında Türkiye-Afrika zirvelerinin düzenlenmesi, Türkiye'nin dış politikasında Afrika kıtasının öncelikli bölgeler arasında olduğunu gösteren kritik adımlar arasında sıralanmaktadır.

Türkiye'nin son 20 yılda Afrika'da attığı adımların diplomatik ve siyasi boyutu dikkat çekmektedir. Nitekim 199 senesinde 12 büyükelçiliğin bulunduğu kıtada bu sayı, 2022 yılı itibarıyla 44'e yükselmiştir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), 23 ofisiyle eğitim ve kalkınma başta olmak üzere Afrika'nın birçok bölgesinde farklı alanlarda çalışmalarını yürütmektedir. Türk Hava Yolları (THY), 39 ülkeye yaptığı uçuşla Türkiye ile Afrika halkları arasında doğrudan bağlantı kurarken; Yunus Emre Enstitüsü (YEE) merkezleri ise Türkçe'nin öğretilmesi başta sosyal ve kültürel işbirliği alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Anadolu Ajansı, kıtanın farklı bölgelerinde istihdam ettiği basın mensuplarıyla sahadan güncel ve doğru bilginin Türkiye ve dünyaya ulaştırılmasına katkı

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

sağlamaktadır. Gerek Türkiye tarafından sağlanan burslar ve gerekse de kendi imkanlarıyla Türkiye'de eğitim alan Afrikalı öğrenciler de ülkelerine döndüklerinde Türkiye'yi temsil etmekte ve halklarına tanıtan birer "kültür elçisi" olmaktadır.

Sivil toplum örgütlerinin insani yardım, kalkınma ve eğitim alanındaki çalışmaları ve kıtanın farklı yerlerine gidip gerek yatırım yapan gerekse de ticari ilişkiler kuran Türk iş insanları ise ikili ilişkilerin aslında öne çıkmayan ancak derin bağlantılarını sağlamaktadır. STK'ların Afrika kıtasındaki çalışmalarının boyutu, aslında Türkiye'nin bu kıtaya yönelik ilişkilerini derinleştirmesiyle doğru orantılı ilerlemiştir. Daha önce bazı ülkelerde STK'lar farklı alanlarda çalışmalar yürütse de özellikle son 10 yılda atılan adımlar hem artmış hem de farklı alanlara kaymıştır.

Sivil toplum çalışmalarında insani yardımın yanında eğitim, sağlık ve kalkınma gibi alanlar da eklenerek geçici çözümlerden ziyade; kalıcı adımlar atılmaya başlanmıştır. Geline nokta Afrika, Türkiye merkezli sivil toplum kuruluşlarının en fazla faaliyet gösterdiği kıta özelliğini taşımaktadır. Aynı şekilde sivil alanda faaliyet gösteren ancak kıta genelinde birçok sektörde bulunan Türk iş insanları da hem Türkiye'nin ekonomisine katkıları hem de Afrika ülkelerinin kalkınma ve gelişmesi için adımlar atmaktadır. Öte yandan sahada bizzat bulunan Türk iş insanları, kıtanın daha yakından ve doğru bir şekilde tanınmasına da katkı sağlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırılan konuyla ilgili veriler, Afrika ülkelerinde görev yapmış ve Afrika üzerine akademik çalışmalar yürüten kişiler ile Türkiye'de üniversite öğrenimi görmüş Afrikalı öğrencilerin deneyimlerini, duygularını, algılarını ve bakış açılarını anlamak için görüşmeler yapılarak toplanmıştır.

Literatürde yeni bir tartışmanın açılmasını amaçlayan bu çalışma için saha incelemesinin yanı sıra kıtanın farklı ülkelerinde görev yapan ya da yapmış resmi ve sivil kurum temsilcileri ile kıta üzerine araştırma yapan akademisyen, uzman, basın mensubu ve doktora öğrencisi 9 kişinin görüşleri alınmıştır. Araştırmada 8 erkek ve 1 kadın katılımcı bulunmaktadır ve kendileriyle 2022 yılının Aralık ayı ve 2023 senesinin Ocak aylarında yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Araştırma için görüşme yapılan kişilerle kendi alanlarına dair konular görüşülmüştür. Araştırma için görüşme yapılan kişilerin sorulara verdikleri cevaplar ve konuya bakışları ile düşünceleri analiz edilmiştir.

Söz konusu çalışmada, Türkiye’de Afrika’ya yönelik “sorunlu”, “romantik” ya da “duygusal” olarak tanımlanan bakış açıları incelenmiştir. Görüşme yapılan kişilere, “Türkiye’deki Afrika algısı ya da kıtaya yönelik bakışı nasıl değerlendiriyorsunuz? İlgili alanda (STK, akademi, medya vs.) bu hususta yapılan yanlışlar ve yansımaları nelerdir? İlgili alanda (STK, akademi, medya vs.) bu hususta neler yapılabilir?” soruları yöneltilmiştir.

Bu anlamda Türkiye’deki “Afrika algısı” ya da kıtaya yönelik bakışın nasıl olduğu; akademi, diplomasi ve sivil toplum gibi farklı alanlarda bu konuda yapılan yanlışlar ve yansımalarının neler olduğu; bu yanlışların önlenmesi için neler yapılabileceği ve hangi adımların atılması gerektiği gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

AFRİKA’YLA İLİŞKİLERİ DERİNLEŞTİREN KURUMLAR

Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle kurduğu ilişkilerde “yumuşak güç” faktörü önemli bir değer olarak masada durmaktadır. Afrika halklarıyla “insan merkezli” ve karşılıklı işbirliğine dayalı ilişkilerin geliştirilmesinde Türkiye merkezli kurumlar; kültürel, eğitim, sağlık ve insani kalkınma alanında önemli adımlar atmaktadır.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

Türkiye-Afrika ilişkilerine ve kıtanın kalkınmasına önemli katkılar sağlayan TİKA çalışmaları, dış politikada Türkiye'nin en önemli ve etkili kurumları arasındadır. Birçok alanda faaliyet gösteren TİKA; eğitim, sağlık, üretim, tarım ve hayvancılık, sosyal ve idari altyapılar, istihdam, temiz suya erişim, kültürel hayata katkı ve insani yardım alanlarında proje ve faaliyetleriyle kıta insanına daha yakından temas edilmesini sağlamaktadır. Hiç kuşkusuz küresel anlamda yaşanan gelişmelerin neticesinde farklı alanlarda olumsuz etkilenen Afrika kıtasındaki çalışmalarıyla TİKA, kıta halklarının refah sahibi olmasına da katkı sağlamayı hedeflemektedir (TİKA, 2022).

İlk ofisini 2005 senesinde Etiyopya'da faaliyete geçiren TİKA, Afrika kıtasının Cezayir, Cibuti, Etiyopya, Gambiya, Güney Afrika, Gine, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar Birliği, Mozambik, Mısır, Namibya, Nijer, Senegal, Somali, Sudan, Libya, Tanzanya, Tunus, Uganda ve Çad gibi ülkelerinde bulunan ofisleri aracılığıyla faaliyet göstermektedir. TİKA'nın çalışmaları arasında Somali'de Mogadişu Türkiye Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin açılması, Afrikalı çiftçilere modern tarım teknikleri ve seracılık eğitimleri verilmesi, Cezayir'de Osmanlı mirası Keçiova Camisi ile Güney Afrika'da Nur'ul Hamidiye Camisi'nin restorasyonunun yapılması, Osmanlı İslam alimi Ebubekir Efendi'nin kabrinin çevre düzenlemesi, Necaşi Türbesi'nin restorasyonu, Cibuti'de çocukların yaşam kalitesinin artırılması, Somali'de yumurta tavukçuluğunun geliştirilmesi, Kamerun'da Mekone IV İlkokulu'na iki ek blok inşa edilmesi gibi örnekler başta olmak üzere Afrika halklarına fayda sağlayacak 7 bine yakın projeye vardır.

Son yıllarda Afrika'nın birçok bölgesinde açtığı okullar ve yurtlarla adını duyurmaya başlayan Türkiye Maarif Vakfı (TMV), 2016 yılından beri sürdürdüğü çalışmalarla şimdiye kadar binlerce Afrikalı genç ile temas kurmuş ve eğitimlerine katkı sağlamıştır. Öte yandan TMV, Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) yapılanmasıyla mücadelede de önemli

bir yerde durmaktadır. Dünya genelinde 49 ülkede faaliyet gösteren TMV okullarının 26'sı Afrika ülkelerinde bulunmaktadır. TMV, okul öncesinden yükseköğretime kadar her kademedeki eğitim-öğretim çalışmalarıyla hem Afrikalı gençlerin iyi bir gelecek için hazırlanmasına hem de Türkiye ile Afrika ilişkilerine önemli katkılar sunmaktadır. TMV'nin Afrika'da FETÖ yapılanmasına karşı attığı adımlar da dikkat çekmektedir. Nitekim 2022 yılına kadar 16 Afrika ülkesindeki 118 FETÖ iltisaklı okul, ilgili ülkelerin talepleri doğrultusunda TMV'ye devredilmiştir (Türkiye Maarif Vakfı, 2022).

Yunus Emre Enstitüsü (YEE) özellikle de kültürel çalışmaları ve Türkçenin yaygınlaştırılması için attığı adımlarla dikkat çekmektedir. Kıta genelinde Cezayir, Fas, Güney Afrika, Mısır, Senegal, Sudan, Somali, Nijerya, Ruanda ve Tunus'ta ofisi bulunan YEE, bulunduğu ülke ile Türkiye arasında kültür alışverişinin sağlanmasına katkı yapmakta, Türkiye'de Afrika'nın, Afrika ülkelerinde ise Türkiye'nin kültürel açıdan daha yakından tanınmasına zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. YEE tarafından Türkçe öğrenimi, el sanatları kursları, sanat sergileri, sinema günleri ve çeşitli sosyokültürel etkinlikler düzenlenmektedir (Yunus Emre Enstitüsü, 2021).

Afrika'daki son merkezini Nijerya'nın başkenti Abuja'da 2021 senesinde açan YEE'nin faaliyetleri arasında Afrika ülkelerinin önde gelen üniversitelerinde Türkoloji bölümlerinin açılmasına yönelik adımlar da vardır. Bu amaçla Cezayir, Etiyopya, Fas, Mısır, Mozambik, Senegal, Somali ve Sudan'da faaliyet gösteren 17 üniversiteyle protokol imzalanmıştır (Yunus Emre Enstitüsü, 2022).

TİKA, YEE ve TMV gibi kurumların Afrika'da yürüttükleri çalışmalar ve kurdukları ilişkiler, sahadan doğru, güncel ve güvenilir bilginin kısa sürede elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan Afrika'nın farklı ülkelerinde yaşayan; ancak henüz temas kurulmamış birçok entelektüel, kanaat önderi, gazeteci, iş insanı veya siyasi liderle de bağlantılar kurularak Türkiye'nin Afrika'da yol haritasının oluşturulmasında önemli bir eksiklik de tamamlanmaktadır. Nitekim genel olarak bakıldığında

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)

Büyükelçilikler gibi diplomatik misyonlar, "üst seviye" diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine hizmet ederken; TMV, YEE, TİKA, Kızılay, Anadolu Ajansı ve THY gibi kurumlar da daha esnek çalışma yapılarıyla Afrika ülkeleriyle "orta seviye" ilişkilerin geliştirilmesine katkı yapmaktadır. Bahse konu olan kurumların yanı sıra Türkiye, Afrika kıtasında Türk Hava Yolları (THY), Türk Kızılayı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) gibi sivil toplum kuruluşları ve şirketlerle de varlık göstermektedir.

ZİRVE DİPLOMASİLERİ VE RESMİ ZİYARETLER

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde zirve diplomasisinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira gerek devlet başkanları düzeyinde gerekse de eğitim ve medya gibi daha özel alanlarda düzenlenen zirvelerle iki tarafın birbirini daha yakından ve doğru tanınmasına zemin hazırlanmıştır. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde 2008 senesinde İstanbul'da düzenlenen Birinci Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi, 2014 yılında Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da düzenlenen İkinci Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi ve 2021 senesinde İstanbul'da düzenlenen Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'ni hatırlatmak gerekmektedir.

Mevzubahis zirvelerde Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle kurduğu ilişkilerin farklı alanlarda geliştirilmesi amaçlanmış ve buna göre adımlar atılmıştır. Düzenlenen Türkiye-Afrika zirveleriyle ilişkilerin derinleştirilmesi ve çok boyutlu hâle getirilmesi hedeflenmiştir. 1998 yılındaki "Afrika Eylem Planı" ve 2005 yılında "Afrika Yılı" ilan edilmesi, bu zirvelerin hazırlık aşaması olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin dış politikasında Afrika ülkeleriyle süreklilik arz eden çok boyutlu politikayla karşılıklı ziyaretler yoğunlaşmış, diplomatik misyonlar artmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1999).

Afrika'yla ilişkilerde ülke bazlı düzenlenen zirvelerin yanında medya alanında düzenlenen zirveler de önemli yer tutmaktadır. Nitekim ilki forum olarak 9-10 Mayıs 2012 tarihinde dönemin Başbakanlık Basın, Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından; ikincisi ise zirve olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nca 2022 senesinde iki ayrı Türkiye-Afrika forum ve zirvesi düzenlenmiştir. Medya alanındaki iki ayrı etkinliğe Afrikalı basın ve medya mensubu, diplomat, kamu kurumlarının yöneticileri, medya mensupları, akademisyen, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere yüzlerce kişi davet edilmiştir.

Her iki zirvede de Türkiye ile Afrika ülkelerindeki medya mensupları arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, karşılıklı tecrübe paylaşımına gidilmesi ve ortaklık perspektifinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye merkezli şirketlerin ve TİKA, TMV ile YTB'nin çalışmalarının tanıtılmasının yanı sıra Afrikalı basın mensupları, sivil toplum temsilcileri, Afrika üzerine çalışmalar yürüten uzmanlar, akademisyenler ve iş insanları birbirleriyle tanışma ve tecrübelerini paylaşma fırsatı bulmuştur (Anadolu Ajansı, 2022).

Zirvelerin yanı sıra Devlet Başkanı düzeyindeki karşılıklı ziyaretler de ilişkilerin artmasına katkı sağlamıştır. 2022 senesi itibariyle Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı döneminde 30'dan fazla Afrika ülkesine 53 ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu rakamla Erdoğan, Afrika'yı en fazla ziyaret eden devlet başkanı olmuştur (Anadolu Ajansı, 2022). Buna mukabil Afrikalı liderlerin de Türkiye'ye yönelik üst düzey ziyaretleri dikkat çekmektedir. Özellikle de üçüncüsü düzenlenen Türkiye-Afrika Zirvesi'ne Afrikalı liderlerin katılımı buna örnek gösterilebilir. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerde imzalanan anlaşmalar ve temaslar, ilişkilerin derinleşmesine ve iki tarafın da birbirini daha yakından tanımalarına katkı sağlamaktadır (Kavak, 2022).

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)

Afrika ülkeleriyle "eşitlik" ve "karşılıklı saygı" temeli üzerine kurduğu ilişkilerde Türkiye'nin çalışmaları ve kıtaya yönelik bakış açısı hiç kuşkusuz Afrikalılar tarafından da farklı mecralarda dile getirilmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin kıtadaki bu olumlu imajı beraberinde söz konusu imajın korunması sorumluluğunu da getirmektedir. Özellikle de son 20 yılda atılan adımlarla Afrika ülkelerinde Türkiye'nin imajının dikkate değer bir şekilde arttığı görülmektedir.

Diğer taraftan Türkiye, Afrika'da en faydalı partner ülkeler arasında Çin, ABD, Kanada, Almanya ve Japonya'dan sonra 6. sırada yer almış ve 2022 yılında düzenlenen Afrika-ABD Zirvesinde de yorumcular, diğer önemli aktörler gibi Türkiye'nin Afrika'da dikkate değer adımlar attığı dillendirilmiştir (Eliamep, 2022). Afrika'yla ticaret hacmi, 2003 senesinde yaklaşık 5 milyar dolarken; 2022 yılı itibariyle 22 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Afrika'daki yatırımları ise 7 milyar dolar olmuştur (Altan, 2005: 8). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Afrika'nın farklı bölgelerinde barış ve bölgesel istikrar için kıta ülkeleriyle kurduğu ilişkiler, Türkiye'yi Afrika'da Çin, Rusya ve Hindistan gibi aktörlerin yanında kilit roldeki ülkeler arasına taşımıştır (Financial Times, 2022).

AFRİKA'YA BAKIŞTA YÖNLENDİRİCİ KURUMLAR: AKADEMİ, DÜŞÜNCE KURULUŞLARI VE MEDYA

Türkiye'de Afrika alanında akademi, düşünce kuruluşları ve medyadaki çalışmaları, kıtaya yönelik son 20 yılda diplomasi, insani yardım ve ticaret gibi alanlarda atılan adımlarla kıyaslandığında, istenilen hedefe ulaşmamıştır. Üniversiteler bünyesinde Afrika'ya dair bir enstitünün henüz açılmamış olması, Afrika üzerine çalışma yapan düşünce kuruluşlarının insan kaynağı ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle yeterli çıktı elde edememesi, akademik istihdamlarda Afrika alanında uzmanların istihdam edilmemesi, bunun açık göstergesidir.

Türkiye’de Afrika’ya yönelik akademik çalışmaların daha çok bireysel adımlarla ilerlediği gözlemlenmektedir. Buna rağmen resmi ve sivil alanlarda da çalışmalar yürütülmektedir. Bunlara örnek olarak İstanbul Üniversitesi Afrika Uygulama ve Araştırma Merkezi, İnönü Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi, Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Afrika Çalışmaları, İstanbul Ticaret Üniversitesi Afrika Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Afrika Vakfı, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF), Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Afrika Vakfı, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi gösterilebilir.

Üniversitelerde geçmişe göre kıyaslandığında Afrika kıtasına yönelik “Dünya Siyasetinde Afrika” ve “Sömürgecilik Tarihi” gibi derslerin verildiği; bu derslere sadece Türk öğrenciler tarafından değil; Afrikalı öğrenciler tarafından da ilgi ve alakanın yüksek olduğu görülmektedir. Bu yönde atılan adımlar, akademik alanda klasik Avrupa merkezci tarih öğreniminin ve oluşan algının değişmesini sağlamaktadır (F. Şen, Kişisel Görüşme, 26 Aralık 2022).

Üniversitelerde faaliyet gösteren Afrika’ya dair araştırma merkezlerinin yapısal sorunları, personel eksikliği ve saha araştırması için kaynak ayrılmaması gibi nedenlerle faaliyet üretmemesine neden olmaktadır. Türkiye’de Afrika’ya yönelik sadece İnönü Üniversitesi bünyesinde bir adet akademik dergi yayımlanmaktadır. Öte yandan Türkiye akademisinde henüz düzenli bir Afrika Çalışmaları Sempozyumu da yapılmamaktadır. Yapılan çalışmaların ise “Türkiye-Afrika İlişkileri”, “Afrika’daki Türkler” veya “Osmanlı Afrika’sı” gibi tekrar eden konular olması dikkat çekmektedir (Türk Tarih Kurumu, 2020).

Akademik alandaki çalışmalar arasında Türkiye’de eğitim alan Afrikalı öğrencileri de hatırlatmak gerekmektedir. Nitekim Türkiye’de eğitim alan uzun süre kalan ve bu ülkeyi siyasi, ekonomik ve sosyokültürel açıdan

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

daha yakından ve derinden tanıyan Afrikalı öğrenciler hem kendi ülkelerini Türkiye'ye hem de Türkiye'yi kendi ülkeleri ve halklarına tanıtabilmektedir. Türkiye Bursları programından mezun Afrikalı öğrencilerin sayısı da 15 bini aşmıştır.

Türkiye Bursları'na 2011-2021 yılları arasında 54 Afrika ülkesinden 314 binden fazla öğrenci eğitim almak için başvurmuş, öğrencilerden 13 bin 982'si burs almıştır. Diğer taraftan binlerce Afrikalı öğrenci de Türkiye'de kendi imkanlarıyla üniversite öğrenimini sürdürmektedir. Türkiye'deki üniversitelerde 2021 yılında 4 bin 403 Afrikalı öğrenci üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora yapmıştır ve 51 Afrika ülkesinden 8 bin 786 Türkiye mezunu bulunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2021). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve Diyanet Vakfı başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının katkıları dahil 30 binin üzerinde Afrikalı genç, Türkiye'nin devlet veya özel her üniversitesinde okumaktadır (İTO Haber, 2021).

Afrika ülkeleriyle kurulan ilişkilerde özellikle de son 10 yılda basın ve medyanın önemli bir yeri bulunmaktadır. AA ve TRT'nin lokomotif görevi gördüğü bu süreçte, kıtanın farklı bölgelerine basın mensupları gönderilmiş, ofisler açılmış ve Afrika'ya yönelik yayın mecraları kurulmuştur. 1959 yılında Afrika ülkelerini kısa süreli ziyaret eden Abdi İpekçi gibi basın mensuplarından farklı olarak (İpekçi, 1959: 168) TRT bünyesinde 2013 yılından itibaren Güney Afrika'da bir Türk gazeteci görevlendirilirken;¹ AA bünyesinde ise 2014 yılında Etiyopya'da merkez ofis açılarak Afrika'dan haber akışı sağlanmaya başlamıştır. 2015 yılından itibaren de Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Sudan, Kamerun ve Senegal'e Türkiye'den muhabirler gönderilerek uzun süreli istihdamlar sağlanmıştır. 2023 yılında yayına başlayan ve İngilizce, Fransızca ile yerel dillerde yayın yapması planlanan TRT Afrika da önemli adımlar arasında gösterilebilir.

1 TRT bünyesinde İbrahim Tıgılı, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde görevlendirilmiştir. Kendisi daha sonra 2016 yılında Anadolu Ajansı Afrika Editörlüğünü kurmuş ve bu görevi 2021 yılına kadar sürdürmüştür.

Üniversite ve düşünce kuruluşlarındaki akademik çalışmalar, Türkiye’de gerek kendi imkanları gerekse de Türkiye Bursları’yla eğitim alan öğrenciler, medya eğitimi programları ve kültürel alanda işbirlikleri Afrika ülkelerinin kalkınmasında rol oynayacak insan kaynağının oluşmasına, Afrika ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesine, birbirini daha yakından tanımalarına ve anlamalarına katkı sağlamaktadır. YTB, AA ve TRT’nin işbirliğinde düzenlenen Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı buna örnek gösterilebilir.

TÜRKİYE’DE AFRIKA’YA YÖNELİK BAKIŞ AÇILARI

Türkiye’de Afrika algısı, tarihsel süreçte farklılık göstermiştir. 1970 ve 1980’li yıllarda Türk kamuoyunda Afrikalılar, filmlerde görüleceği üzere “Arap bacı”, “Zenci” gibi kavramlarla tanımlanırken; bu kavramlar, Türkiye’de kıtaya yönelik algının ne denli sorunlu olduğunu kanıtı olarak gösterilmektedir (Y. Turhan, Kişisel Görüşme, 26 Aralık 2022). Türkiye’nin farklı şehirlerinden STK’lar ise 1990’lı yılların sonlarından itibaren Afrika’da faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak bu süreçte Afrika’ya yönelik algı görünenlerden değil; daha çok gösterilenlerden olumsuz etkilenmiştir. STK’lar ise Afrika’yı “yardım edilmesi gereken” bir kıta olarak gördükleri için bu kıtaya bakışları daha çok “yoksunluk ve yoksulluk” üzerinden olmuştur.

Bahse konu olan durum, bağımsızlıkları sonrası yardım politikalarıyla sömürge işbirliğini devam ettiren Avrupa’nın Afrika algısının bir benzeri olarak görülmüştür. Afrika’nın bazı STK’lar tarafından sadece “açlar, yoksunlar, fakirler” yönüyle görülmesi Afrika algısının gerçekçi bir zeminden sapmasına neden olmuştur (İ. Tıgılı, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2022).

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

54 ülkenin bulunduğu² ve 1,2 milyarı aşan nüfusuyla Afrika kıtasına yönelik Türkiye'deki bakış ve algının geçmişe göre kıyaslandığında, dikkate değer bir şekilde daha doğru bir zemine oturduğu görülmektedir. Geçmişte sadece kuraklık, kıtlık ve iç savaş gibi olaylarla anılan Afrika, günümüzde her yönüyle tanınmaya başlamıştır. "Tek taraflı" ve "genellemeci" bakış açısının yerini daha objektif ve gerçekçi zemine oturan analizler almıştır. Bunda hiç kuşkusuz yukarıda belirtildiği üzere, son 20 yılda kıta ülkeleriyle kurulan farklı alanlardaki ilişkilerin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Diplomatik ve resmî kurumların attığı adımların yanı sıra medya alanında Afrika'ya yönelik ilginin artması, akademik çalışmalar ve raporlar ile STK çalışmaları ve Türkiye'de okuyan Afrikalı öğrencilerin bu dönüşümde önemli bir payı bulunmaktadır. Buna rağmen kıtaya yönelik Türkiye'deki "duygusal" ya da "romantik" olarak tanımlanan bakışın devam ettiği görülmektedir.

Türkiye'de eğitim alan Afrikalı öğrenciler, günümüz Türkiye'sinde Afrika algısının doğru bir zemine oturmadığı görüşündedir ve bunu özellikle yardımların yoğunlaştığı Ramazan ve Kurban Bayramları gibi dini günlerde daha fazla dile getirmektedir. Nitekim bir Afrikalı öğrencinin kendi ülkesinin ismini verdiği anda, oranın neresi olduğu ya da o ülkeyle ilgili olumsuz şeylerin paylaşılması bu algının nasıl olduğunu gösteren önemli hususlar arasındadır. Afrikalı öğrencilere sorulan başlıca sorular arasında "Ülkenizde televizyon var mı?, Sizin ülkede uzun binalar var mı?, Musluk suyu hiç gördün mü? Sizde buğday yetişiyor mu?, Senin adın Türkiye'ye gelmeden önce neydi?" gibi sorularla bulunmaktadır (A. A. Shibu, Kişisel Görüşme, 31 Aralık 2022).

Türkiye'deki insanların zihninde Afrika ve Afrikalılara dair olumsuz algıya bakıldığında, kıtada yüksek binaların olmadığı, gayri resmi konutlarda yaşamın sürdüğü, insanların çıplak ayakla yürüdüğü, çoğunlukla

² Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti ile birlikte Afrika Birliği üyesi 55 ülke bulunmaktadır.

temiz suya erişimin olmadığı, her yerin sıcak veya kuru olduğu, insanların yiyeceğinin az olduğu, elektriğe erişimin bulunmadığı ve cep telefonu kullanmadığı bir yer olarak düşünmeleri, devam eden basmakalıp ve yanlış algıya önemli örnekler sunmaktadır.

Türkiye’de “olumsuz” olarak tanımlanan bu bakış açısına göre, Afrika’nın çeşitliliği ve zenginliği hiçe sayılarak kıta olumsuzluklar üzerinden tanınmakta ve okunmaktadır. Afrika’nın fakir, aç, susuz, çöl, yoksul bir kıta gibi genellemeci yaklaşımın yanı sıra birçok kişinin kıtanın zenginliklerinden, imkânlarından, gelişmişlik düzeyinden, eğitim seviyesinden, sanayileşme düzeyinde tamamen habersiz olduğu görülmektedir. Daha çok insani yardıma odaklanmakta ve kıtanın farklı yerlerinde yapılan yardımlarda “hayatında ilk defa su gören, hayatında ilk kez et yiyen, hayatında ilk defa şeker gören, hayatında ilk kez defter-kitap gören, hayatında ilk defa kıyafet gören” şeklinde abartılı ve gerçeklikten yoksun ifadeler kullanılmaktadır. Diğer taraftan bu kesimin yaklaşımında Afrikalı çocuklarla çekilen fotoğraflarda da zaman zaman üstenci bir yaklaşım ve tutum dikkat çekmektedir (İ. Söylemez, Kişisel Görüşme, 28 Aralık 2022).

Türkiye’de “Afrika Romantizmi” olarak ifade edilebilecek diğer bir bakış açısı ise kıtanın ve kıta halklarının adeta toz pembe bir şekilde resmedilmesidir. Bu bakış açısından dikkat çeken hususlar arasında Afrika halklarının “yoksulluğa rağmen çok mutlu oldukları” ya da “her zaman gülümsedikleri” gibi söylemler ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kısa süreliğine ve sınırlı bölgeleri ziyaret eden kişilerin kıtayı doğru bir düzlemde değerlendirememesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de bilgi düzeyindeki temel eksikliklerin yanı sıra iç siyasi ve ekonomik meselelerin de Afrikalılara yönelik bakışı etkilediğini savunan görüş bulunmaktadır. Özellikle de Türkiye’de ekonomik sorunların artmasıyla gün yüzüne çıkan ve halen Türkiye’de yaşayan

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

Afrikalılara yönelik giderek yükselen bir tepki olduğu da dikkat çekilen konular arasındadır. Ankara Kızılay'da faaliyet gösteren Somali Sofrası adlı işletmenin kapanmasına kadar giden süreç, buna örnek olarak sunulmaktadır. Nitekim Somaliler tarafından faaliyete geçirilen işletmeye yönelik özellikle kolluk kuvvetlerinin uygulamaları söz konusu işletmenin kapanmasına neden olmuştur. Bu durumun zaman zaman saldırı düzeyine çıktığı, üniversitelerde, öğrenci yurtlarında, camilerde, iş yerlerinde, sokakta saldırıya uğrayan Afrikalılara dair örneklerin olduğu kaydedilmektedir (İ. Söylemez, Kişisel Görüşme, 28 Aralık 2022).

Afrika'ya dair algı, Türkiye'de her ne kadar günümüzde değişmeye başlasa da genel olarak iş dünyasının algısını da zikretmek gerekmektedir. Nitekim iş dünyasında Afrika ülkeleri, her şeyden yoksun bölgeler olarak kabul algılanabilmekte ve bu durum da Afrika'ya her şeyi satabilecekleri algısını oluşturmaktadır. Afrika'da üretimin olmadığını varsayan bu algıya göre, Afrika'dan ithalat mümkün değildir ve Afrika'yla karşılıklı ticareti değil; Afrika'ya ihracat öncelenmelidir. Bu çerçevede ilgili kurumların da Türkiye sermayesini Afrika'ya taşıma gayretinde olduğu; ancak buna karşın Afrikalı yatırımcıları, Türkiye'ye çekme konusunda yeterli gayretin içinde olmadığı değerlendirilmesi yapılmaktadır (İ. Söylemez, Kişisel Görüşme, 28 Aralık 2022).

TÜRKİYE'DE "SORUNLU" AFRİKA ALGISININ OLUŞMASINDAKİ NEDENLER

Afrika'ya yönelik sorunlu bakış açılarının birçok nedeni sıralanmaktadır. Bunlar arasında kıtanın daha çok sivil toplum örgütleriyle tanınması, Türkiye'deki üniversitelerde ve düşünce kuruluşlarında Afrika çalışmalarına yeterli önemin verilmemesi, Türkiye'deki medyada Afrika'ya dair bir strateji ve planlamanın olmaması, zaman zaman kurumlar arasında yaşanan koordinasyon ve işbirliği eksikliği sıralanan nedenler arasındadır.

Diplomatik misyonlar ya da devlet kurumları olarak Afrika'ya yönelik birçok adım atılmıştır; fakat şunu unutmamak gerekir ki; bu adımların önemli bir kısmı çalışmamızın başında da belirttiğimiz üzere, son 20 yılda atılmıştır. Mesela 2002 yılında sadece 12 Büyükelçiliğin faaliyet gösterdiği kıtada bu sayı 202 senesinde 44'e yükselmiştir (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Büyükelçilik, Ataşelik ve Müşavirliklerin yanı sıra TİKA, TMV, TRT, YEE ve TDV gibi kurum ve kuruluşların Afrika'daki çalışmaları henüz yeni sayılabilecek durumdadır.

Söz konusu kurumların kıtaya geç bir dönemde gelişi, doğru ve güncel bilginin aktarılmasını engellemiştir. Dolayısıyla Türk kamuoyuna yansıyan Afrika kıtasına dair bilgiler, bölgede çalışmalar yürüten Türkiye merkezli STK'lar ya da uluslararası basın tarafından aktarılmıştır.

Türkiye'de Afrika algısının yanlış zemine oturmasında diplomatik ve resmi kurum temsilcilerinin bir kısmının bu kıtayı "sürgün yeri" olarak görmesinin yanı sıra bazı sivil toplum kuruluşları ve basın-medya tarafından gerek bilinçli gerekse de bilinçsiz olarak kıtanın sadece bir yönüyle tanıtılmasının önemli bir payı bulunmaktadır (Sav, 2000: 61). Geçmişte nadir örnekleriyle birlikte özellikle de son yıllarda Afrika ülkelerinde görev yapan gerek diplomatlar düzeyinde gerekse de kurum ve kuruluş temsilcilerinin bir kısmında dikkate değer bir özveri ve hassasiyet dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin dış politika yönünü daha çok Avrupa ve ABD'ye çevirmesi, medyaya da yansımış ve Afrika'da bu alandaki adımların da geri plana itilmesine neden olmuştur. Mesela istihdam edilen muhabirlerin ve açılan ofislerin sayısına bakıldığında, bu açıkça gözükmektedir. Örnek vermek gerekirse, 54 ülkenin bulunduğu Afrika'da AA'nın üç ofisi faaliyet gösterirken; TRT'nin ise kıtada ofisi bulunmamaktadır. TRT, Afrika'yla ilgili kanal yayınına 2023 senesinde başlamayı hedeflemektedir (Anadolu Ajansı, 2022). Bu durum, Türkiye'deki Afrika algısının oluşmasında uzun

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)

bir süre Batı'nın olumsuz imajının etkisinde kalınmasının önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir. Bu noktada Batı kaynaklı olumsuz algılar, Afrika ve Afrikalıları konu alan film ve reklamlar önyargılara neden olmaktadır. Söz konusu durum, bazı televizyon programları, haberler, yayınlar ve yardım kampanyalarında da gözlenmektedir.

Türk basın ve medyasında Afrika'yla ilgili haberlere bakıldığında yakın zamana kadar Reuters, AFP ve AP gibi uluslararası basın kuruluşlarının kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu haberler ise daha çok iç savaş, kuraklık, kıtlık ve bir terör saldırılarını manşetlere çekmekte ya da yaşanan hadiselerle kendi zaviyelerinin bakış açısıyla yansıtmaktadır. Buna örnek olarak Fransız basınının açlık ve çatışmalarla sık sık gündeme geldiği Nijer'in uranyum kaynakları veya Mali'deki dev güneş panellerinden bahsetmemesi gösterilmektedir. Türkiye'de basın mensuplarının çok fazla farklı alanlarla ilgili haber takibi yapmaları, Afrika ülkelerini ve bu ülkelerin siyasi ve sosyal şartlarını tam olarak bilmemeleri yayın aşamasında hatalar yapılmasına ve meselelerin yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır (T. Aktaş, Kişisel Görüşme, 26 Aralık 2022).

Afrika'yla ilgili Türkiye'de ortaya çıkan ve sorunlu olarak tabir edebileceğimiz bakış açısının oluşmasında kıtaya ilgili çekilen bazı belgesellerin bu kıtayı olumsuz ve tek taraflı tanıtmasının da önemli payı bulunmaktadır. Bu yapımlar kimi zaman yardıma ihtiyaç duyan insanları, kimi zaman da zor şartlarda eğitim alan gençleri, mülteci kamplarını ve hayvan belgesellerini konu almaktadır. Kıtanın öteki yüzünde ise Ruanda'nın teknolojik adımları, Güney Afrika'nın yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, Kongo Havzasındaki doğal zenginlikler ve Nijerya'daki kültürel çeşitlilik bulunmaktadır.

Görülebileceği üzere haberlere ve belgesellere yansıtılabilecek birçok tarihi, kültürel ve coğrafi zenginlik bulunmaktadır. Günümüzde hazırlanan yeni yapımlarla bu durum nispeten değişse de zihinlerde bıraktığı etkinin silinmesi çok da kolay olmamaktadır.

Afrika algısının eleştirilmesinde bir diğer önemli etken ise kıtada yürüttükleri çalışmalarla hem Afrika insanına yardım eden hem de Türkiye'yi bu kıtaya yaklaştıran STK gönüllülerinin bazı eksik diyebileceğimiz deneyim ve tecrübelerdir. Burada kastedilen Türkiye'den kıtanın herhangi bir bölgesine yaklaşık bir hafta gibi kısa süreyle giden STK gönüllülerinin yaşadıkları deneyimlerdir. Kısa süreliğine bölgeye giden ve yardım çalışmalarında bulunan gönüllüleri gerek zaman darlığı gerekse de planlamaya koyulmaması nedeniyle sadece yardım yapılan birkaç kasaba ya da köyü ziyaret edebilmekte; ancak o bölgenin farklı yönlerini tam olarak görememektedir.

Yardım gönüllüsünün Afrika'da gittiği bölgelerde daha çok ekonomik olarak alt gelir seviyesine sahip ve insani yardıma muhtaç insanlarla muhatap olması; orta ve üst gelir sahibi kişileri tanıma fırsatı elde edememesi de doğru tanımlama yapmanın önündeki engellerin başında gelmektedir. Bu durumda "veren el" konumunda olan STK gönüllüsüne yönelik de muhatap olduğu yerel halkın bakış açısı olumlu olmaktadır. Türkiye'ye dönen gönüllünün zihninde "Bu insanlar yokluk içinde yaşıyor ama mutlular" gibi yanlış ve toptancı bakış açıları oluşmaktadır. 30 milyon kilometrekarelik kıtada sadece birkaç kasaba veya köye giden yardım gönüllüsü, tüm ülkenin ve hatta Afrika'nın aynı durumda olduğunu varsayarak Türkiye'ye dönebilmektedir. Bu noktada vurgulamak gerekir ki; kıtanın herhangi bir bölgesindeki bir kişi için "kanaatkâr", "mutlu" veya "güleryüzlü" gibi betimlemelerde "veren el" değil; yerine de "talep eden" durumda karşılaşılan tepkiler önemli detaylar olarak masada durmaktadır.

Sivil toplumun özellikle insani yardım alanında en fazla yapılan yanlışlardan biri Afrika'nın tamamının aynıymış gibi gösterilmesi olmuştur. Göç eden insanlar, su taşıyan kadınlar, çıplak ayakla toz toprak içinde oynayan çocuklar ya da ağaç altında ders yapan bir sınıf karesi vb.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)

1,2 milyar insanın yaşadığı, binlerce farklı kültürün bulunduğu, 54 ülkeye sahip kıtada yapılan insani yardım projelerinin Afrika başlığıyla değil, ülke başlıklarıyla ifade edilmesi gerekmektedir (E. Küçükaltan, Kişisel Görüşme, 24 Aralık 2022).

Afrika'ya dair akademik ve saha çalışmalarında Türkiye'yle kıyaslandığında Avrupa ülkeleri, Çin ve ABD'de bu çalışmaların çok daha ileri olduğu görülmektedir. Son 20 yılda diğer küresel güçlerle kıyaslandığında, Afrika kıtasına yönelik dikkat çeken adımlar atan Türkiye'nin akademik alanda yeterli adımları atmadığı eleştirisi yapılmaktadır. Afrika konusunda çalışmalar yürüten akademisyenlerin hem teknik hem maddi anlamda yeterince desteklenememesi ve bölge çalışanlarının birçok üniversitede henüz bulunmaması, Afrika'ya yönelik sorunlu bakışın akademik olarak düzeltilmesinin önündeki engeller arasındadır. Tüm bu eksiklikler nedeniyle Türkiye-Afrika ilişkilerinin en geri kalmış boyutu akademi olarak gösterilmektedir (Y. Turhan, Kişisel Görüşme, 26 Aralık 2022).

Son yıllarda Afrika alanında doktora yapan kişilerin sayısının hızla arttığı görülmesine rağmen üniversitelerde Afrika alanına yönelik kadro tahsis edilmemesi, ilgili kişilerin başka alanlara yönelmesine sebep olmaktadır. Diğer bir husus, lisansüstü literatür çalışmalarının belli disiplinlere yoğunlaşması ve Afrika'nın bakir konularının hala ele alınmamış olmasıdır. Afrika alanında hâkim olan literatürün yabancı dilde olması ve kaynakların öğrencilerin erişimine uzak olması diğer akademik zorluklardandır.

Türkiye'deki bazı düşünce kuruluşu veya araştırma merkezlerinin çalışmalarını daha çok Kuzey Afrika üzerine yoğunlaştırması ve Sahra Altı Afrika'nın göz ardı edilmesi, bu alandaki akademik çalışmaların yetersiz olmasına neden olmaktadır. Bu durum ise Türkiye'deki sivil toplum üzerinde daha az etki etmekte ve Afrika hakkındaki olumsuz algıların yaygınlaşmasına karşı etkili olmada yetersiz kalmaktadır. Afrika'ya dair

oluşan olumsuz algıda, akademik alanda ve düşünce kuruluşlarında kıtanın gerçeklerinin gerek veri eksikliği gerekse de saha çalışmasının yapılmaması nedeniyle daha çok Batı üzerinden okunması da önemli bir faktördür. Öte yandan uzman olmadığı alanda yazarlara yazılar yazdırılması, kitaplara verilen olumsuz başlıklar da Afrika'ya dair olumsuz algıyı körüklemektedir (K. Toprak, Kişisel Görüşme, 30 Aralık 2022).

Afrika'ya yönelik bakışta sömürgecilik tarihini sadece Avrupa merkezli okumak ve sadece Avrupa etkisini öne çıkararak eleştirel bir bakış açısı ortaya koymak diğer bir hatayı doğurmaktadır. Bu noktada Afrika-Avrupa ilişkilerinde sadece Avrupalı güçlere suçlayıcı bakmak ve yerel işbirlikçilerini göz ardı etmek, kıta insanını ve mevcut durumunu anlamada olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Afrika kıtası geçmişte önce Amerika kıtasındaki geniş tarım arazilerinde çalıştırılmak için insan kaynağı (köle), Sanayi Devrimi sonrasında ise fabrikalar için hammadde kaynağının merkezi olmuştur. Bu anlamda "sert" ve "katı" sömürgecilik anlayışının yerini günümüzde farklı sömürge biçimleri almıştır. Türkiye'de kimi çevrelerce "Avrupa karşıtlığı" üzerine dayandırılan ve "sömürge" kavramı üzerinden değerlendirilen Afrika okumalarında yanlış değerlendirmelerin ve algının oluşmasına neden olmaktadır.

Günümüzde Afrika halklarının Avrupalılar (Batı) ile ilişkilerini doğru tanımlamak, bu kıtaya bakışımızı da doğru temellere oturtabilir. Buna örnek Afrika'da köle ticaretinin merkezlerinden biri olan Nijerya'da yaşayan Olusegun Mobee'nin şu açıklamaları dikkat çekmektedir (Anadolu Ajansı, 2022):

"Kölelik tüm dünyada tanınan bir kurumdu. Afrika'daki krallar, kabile reisleri ve zenginler, köleleri kendi evlerinde ya da bölgelerinde çalıştırıyordu. Bir kişinin ekonomik ya da sosyal statüsü, sahip olduğu kölelerin sayısıyla ölçülüyordu. Buna yerel kölelik deniyordu. Genellikle bu kölelerin çoğu savaş

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

esiriydi. Ancak zaman içinde köle sahiplerinin çoğu, Avrupalı köle tüccarlarının Badagry'ye gelerek demir, pamuk, yün, keten, alkol, metal eşyalar karşılığında köle satın almaya başladığını öğreince kendi kölelerini Badagry'ye getirerek bu tip eşyalarla değiş tokuş etmek için vakit kaybetmediler. Atlantik ötesi köle ticareti (şimdi Nijerya içinde kalan) Yoruba ülkesinde savaşları da körükledi. Avrupalı köle tüccarlarının tekliflerinden sonra krallar ve köleleri, alkol ve silahla değiş tokuş etmede kullanmak üzere köle edinmek amacıyla diğer kasaba ve köylere savaş açmaya başladı."

TÜRKİYE'DE AFRİKA ALGISININ GERÇEKÇİ BİR ZEMİNE OTURMASI

Gökhan KAVAK

Türkiye'de Afrika algısının doğru bir zemine oturmasında TİKA, YEE ve TMV gibi Türkiye'nin dış politikasındaki önemli kurumlarının sahadaki koordinasyon ve işbirliği en önemli hususlar arasında bulunmaktadır. Bu amaca uygun olarak zaman ve para israfından kaçınmak için kurumlar arası istişare, kurumsal rekabetten ya da kurumsal milliyetçilikten uzak durmaları en başta gelen maddeler arasındadır.

Öte yandan kıtanın farklı ülkelerinde görev alacak diplomat ve kurum temsilcilerinin görev yerlerini "sürgün" yeri olarak görmemeleri dikkat çekilen hususlar arasındadır. Kurumların bölge veya ülke bazlı oryantasyonu ise sıralanan önemli başlıklar arasındadır.

Afrika kıtasında basın ve medya alanında, Türkiye'nin son 20 yılda kıtayla yoğun diplomatik ilişkilerine paralel olarak iletişim ve internet araçlarında da dikkate değer bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Bu dönüşüm, hiç kuşkusuz kitle iletişim ağlarının genişlemesi ve

yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Afrika genelinde basın ve medya alanında attığı adımlar BBC, Reuters, Al Jazeera ya da AFP gibi uluslararası medya kurumlarına göre henüz çok yeni olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Her ne kadar bu alanda atılan adımlar henüz yeni olsa da yukarıda belirttiğimiz dönüşüm Türkiye için bu alanda özellikle ekonomik olarak önemli fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye'de Afrika'ya yönelik doğru bir algının oluşmasında en büyük sorumluluk, hiç kuşkusuz güncel haber takibi ve yorumların yer aldığı, görsel ve videoların servis edildiği basın ve medyaya düşmektedir. Nitekim medya alanında oluşan yeni düzende televizyon gibi teknik olarak altyapı ve bütçe gerektiren bir yapılanma yerine daha az bütçe ile internet üzerinden mecralar oluşturulabilmekte ve yayınlar yapılabilmektedir. Afrika'nın birçok bölgesinde elektrik altyapısı yeterli olmadığı için televizyon gibi kitle iletişim araçlarının kullanımı da sınırlıdır. Buna rağmen daha az enerjiyle çalışan ve hatta taşınabilir güç kaynaklarıyla şarj edilebilen akıllı telefonlar şehirler dışında kırsal bölgelerde dahi kullanılabilir. Bu nedenle basın ve medya alanında dijital alandaki yayınların çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu amaca uygun olarak TRT bünyesinde Afrika'yı konu alan dijital bir kanalın 2023 içerisinde yayına geçeceği belirtilmektedir.

Son 20 yılda Türkiye'de TRT ve AA gibi kurumlar, Afrika'ya yönelik önemli adımlar atsa da bu adımlar sivil alana yansımamıştır. Özellikle de STK ya da iş dünyasının desteğiyle kurulacak bağımsız bir yayın organı doğru bir Afrika algısının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan sınırlı sayıda olan Afrika'ya dair uzman gazetecilerin sayısının artması ve sahada daha fazla basın mensubu istihdam edilmesi, atılması gereken adımlar arasında sıralanmaktadır.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

Sosyal medya platformlarının kullanılması da görsellik açısından Afrika algısına olumlu ya da olumsuz şekilde etki etmektedir. Bu noktada aslında iyi niyetli bir adım olarak başlayan kısa süreli Afrika ziyaretleri, yardıma muhtaç insanlarla ilgili çekilen yüzlerce fotoğraf ve videonun sosyal medyada paylaşılmasıyla tek taraflı bir Afrika algısının oluşmasına önemli ölçüde etki etmektedir. Bu noktada gerek kurumsal gerekse bireysel olarak Afrika'yla ilgili sosyal medyada paylaşılan yazılı ya da görsel içeriklerinin paylaşılmasında hassasiyet gösterilmesi elzemdir.

Basın ve medya konusunda şunu da belirtmek gerekir ki; özellikle de Anadolu Ajansı'nın Afrika'ya yönelik doğru bir algının oluşmasına yönelik bizzat sahadan hazırladığı sözlü ya da görsel içerikler son yıllarda dikkate değer bir şekilde Afrika'ya yönelik bakışı müspet bir şekilde etkilemektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki; Türkiye'de "3. sayfa" haberciliğinin toplum tarafından daha fazla ilgi çektiğini kabul etmek gerekmektedir. Bu haber tarzı ise Afrika'da daha çok kabile çatışmaları, gıda krizleri, göç yollarında ölümler ya da devlet dışı silahlı örgütlerin sivilleri ya da hükümet güçlerini hedef alan saldırılarını içeren haberlerle zuhur etmektedir.

Yaklaşık 2 bine yakın yerel dilin konuşulduğu tahmin edilen Afrika kıtasında Arapça, İngilizce ve Fransızca yayın yapan basın organlarının hiç kuşkusuz dil açısından önemli avantajları bulunmaktadır. Bu yayın organlarının bir kısmı da BBC Hausa örneğinde olduğu gibi yerel dillerde de yayın yapmaktadır. Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında daha yakın ve doğru etkileşimin olması açısından Afrika'nın yerel dillerinde yayınlar yapılması önemli bir konu olarak masada durmaktadır. Bu amaçla TRT bünyesinde sınırlı da olsa Hausa ve Svahili dillerinde yayınlar yapılmaktadır.

Afrika kıtasına dair medya alanındaki adımlarda kıtadaki kitle iletişim araçlarında televizyon yerine telefon kullanımının daha yaygın olmaya başladığını unutmamak gerekmektedir. Bu nedenle bu alanda atılan adımlarda Türkiye geç kalınmış gibi görünse de yeni kitle iletişim araçları

birçok fırsat sunmaktadır. Türkiye’de Afrika’ya yönelik bakışın ve algının doğru bir zemine oturmasında Afrika merkezli medyanın oluşturulması ve kıtaya gazeteci gönderilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte karşılıklı programlar, çalıştay ve etkinlikler yapılması zaruri görülmektedir.

Basın ve medyada yapılan en büyük hatalardan biri de Afrika’daki bağımsız ülkelerin her biriyle benzersiz tekil bir ilişki kurulamaması ve bu dilin oluşturulamamasıdır. Her birinin Türkiye’yle farklı bir tarihi geçmişe sahip olmasına rağmen buralardaki gelişmeler, genelleyici bir üslupla ele alınabilmektedir. Bosna’daki Sırp milliyetçilerle, İtalya’daki milliyetçi iktidar nasıl Türk basınında farklı ele alınıyorsa, aynı şeyin farklı Afrika ülkeleri için de geçerli olması elzemdir. Basın mensuplarının fikri takip yaparak farklı ülke ve bölgelerdeki gelişmeleri dengeyi bozmadan, çerçeveye oturtarak, istikrarlı şekilde kamuoyuna aktarması; siyaset ve ekonomide her ülkenin farklılıklarının ortaya çıkarılması ve kendi ikliminin yansıtılması ve Batı medyasının ezberci bakış açısının terk edilmesi gerekmektedir. Buna örnek olarak sıklıkla yardıma muhtaç Afrikalılar diskuru terk edilmesi ya da Bill Gates Vakfı gibilerin BM eliyle dayattığı tarım politikalarının reklamının yapılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Afrika kıtasına dair akademik alanda yapılan çalışmalar, Türkiye’deki Afrika algısının doğru bir zemine oturmasında uzun vadede ve kalıcı tesirler bırakacak adımlardır. Akademik olarak Türkiye’de Afrika kıtasının doğru bir şekilde tanınabilmesi için müstakil “Afrika Çalışmaları Programı” kurulması bir ihtiyaçtır. İngiltere Londra Üniversitesi Oryantal ve Afrika Çalışmaları Okulu (SOAS) gibi kurumlarla kıyaslandığında Türkiye’nin bu alanda yolun çok başında olduğunu açıktır.

Akademik alanda düzenli olarak Afrika’yla ilgili sempozyum, seminer ve çalıştayların düzenlenmesi, Tarih, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler gibi bölümlerde seçmeli/zorunlu Afrika’yla ilgili derslerin konulması, Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde seçmeli ders havuzuna Afrika ile ilgili dersler eklenmesi tavsiye edilen hususlar arasındadır.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

Öte yandan Türkiye'de lisansüstü öğrenim görmekte olan Afrikalı öğrencilere Afrika'yla ilgili tez konusu veya araştırma konusu olarak verilmelidir. Müstakil olarak "Türkiye-Afrika Üniversitesi"nin kurulması alanında çalışan kişilerin istihdam edilmesiyle mikro konularından çalışılacağı bu sayede kıtanın çok boyutlu olarak Türk halkına aktarılacağı öngörülmektedir. Söz konusu adım hem Türkiye'nin Afrika politikasına hem de Afrika'nın gelecek projeksiyonuna yön verecektir.

Afrika'ya yönelik bakışta öncelikli sorumluluk sahibi olan akademide saha çalışmalarına önem verilmesi, Afrika ülkelerindeki üniversitelerle akademik alanda işbirliğinin artırılması, verilen burs miktarlarının yükseltilmesi tavsiye edilmektedir. Afrika çalışmalarında tarihi, ekonomik, sosyolojik, kültürel, jeopolitik derslerin müfredata daha fazla eklenmesi, Erasmus+ örneğinde olduğu gibi lisans öğrenci hareketlerinin artırılması, öğretim üyesi yetiştirme programlarının karşılıklı antlaşmalarla saha çalışmalarında bulunması ve öncelenmesi Afrika çalışmalarına ve dolayısıyla kıtaya yönelik Türkiye'de doğru bir yaklaşımın oluşmasını sağlayabilir.

Üniversitelerde lisansüstü eğitim programlarından Avrupa Birliği (AB) ve Ortadoğu gibi alanlarda olduğu gibi müstakil Afrika Çalışmaları Enstitüleri programların açılması, özel sektör ile üniversite işbirliğinin sağlanarak sadece sosyal bilimler değil; tıp, mühendislik gibi alanlarda ortak projelerin ve öğrencilerin desteklenmesi gibi çalışmalar yapılması tavsiye edilmektedir.

Başta Milli Eğitim Bakanlığı bursu olmak üzere farklı burs ve desteklerle Afrika ülkelerine giden öğrenciler daha çok Güney Afrika, Sudan ve Etiyopya gibi ülkelere yönlendirilmektedir. Buna rağmen Ruanda, Uganda, Senegal ya da Nijer gibi ülkelere birçok uluslararası üniversite

faaliyet göstermektedir. Bu anlama kıtanın hemen hemen her noktasında olan diplomatik temsilciler, kurumlar, STK'lar ya da iş insanlarının yanı sıra akademik anlamda araştırma yapmaya ve eğitim almaya yönelik desteklerin de yapılması elzem görülmektedir.

Türkiye'de Afrika algısına yönelik olumsuz eleştiri konusu olan en önde gelen yapılar arasında STK'lar bulunmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak STK gönüllülerinin yardım yaptıkları bölgedeki mümkün olduğunca toplumun her kesimi ile iletişim kurmaları ve ziyaret ettikleri bölgeyi tarihi ve kültürel ve ekonomik açıdan farklı yönleriyle gözlemlenmeleri önem arz etmektedir. Yardım gönüllülerinin ise kıtanın herhangi bir yerinde yardım yaparken bunu adeta "günah çıkarma" yeri olarak görmesi kıtaya yönelik gerçekçi bakışı ve doğru algıyı oluşturmanın en önemli engelleri arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu psikolojik durumdan kaçınılması mühimdir.

Yardım çalışmalarında en önemli hususlardan biri, koordinasyon ve planlamadır. Yardım yapılacak bölgenin kısa ve uzun vadede ihtiyaçlarının tespit edilip gerek Büyükelçilik gerekse de STK'lar arasında yapılacak koordinasyonla gerekli adımlar atılması tavsiye edilmektedir.

Yapılan yardımların medyada tanıtımı ya da paylaşılması da dikkat edilmesi gereken hususlar arasındadır. Bu süreçte paylaşılan özellikle sosyal medya hesaplarında ötekileştirici, küçümseyici ve rencide edici söylemlerden uzak durulması gerekmektedir (AFAM, 2020). Fotoğraf karelerinin gelişi güzel sergilenişi, elbette Afrika'ya bakışı olumsuz etkilerken insanların rastgele fotoğraflanması ve afişe edilmesi esasında etik ihlaller silsilesini meydana getirmektedir. Sivil toplum, insani boyutuyla daha hassas bir refleks gözetmeli ve birtakım etik değerlere sahip çikmalıdır. Sadece bağış kaygısı güdülerek saha çalışması yapıldığında, bu uzun vadede etkisi zayıf ve verimliliği düşük sonuçlar doğururken; kaynak israfına da yol açmaktadır. Dernek ve vakıfların yanında sivil düşünce kuruluşları gibi devlet dışı aktörleri kapsayan STK'ların Afrika'ya ilişkin

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

gündemlerinin çeşitlilik göstermediği dikkat çekmektedir. İnsani yardıma büyük bütçeler ayıran STK'ların nitelikli çalışmaları desteklemesi, yardım dışında spor, gençlik hareketleri, çevre sorunları, akademik zeminde yeni temasların kurularak Afrika algısının çeşitlendirilmesi önerilmektedir (S. Orakçı, Kişisel Görüşme, 24 Aralık 2022).

STK boyutunda yapılması tavsiye edilen hususlardan biri de yapılan yardım çalışmalarının kültür ihracına dönüşmemesidir. Bu noktada yerel halkın örf ve adetlerine saygı duymak ve buna göre iletişim kurmak gerekmektedir. Buna örnek olarak açılan bir kuyunun başında kendi kültürlerini sergileyen Afrikalıları görüp; açılıştaki neden dua etmek yerine kendi kültürlerini sergilemelerini eleştirmek örnek olarak gösterilmektedir. Bu noktada STK'ların Afrika ülkelerinin sorunlarını doğru bir dille anlatması durumunda bağışçıların da bu yeni dili anlayacağını altı çizilmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin dış politikasında Afrika kıtası önemli bir yer tutmaktadır. Resmi ve sivil kurumlar ile şirketler üzerinden yürütülen çalışmaların sahada olumlu ya da olumsuz yansımaları olmaktadır. Bu yansımalar, günümüzde Afrika algısına yönelik yeni bir tartışma zemininin açılmasını sağlamıştır. Günümüz Türkiye'sinde Afrika'ya yönelik olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ayrı bakış açısının oluştuğu görülmektedir. Bu bakış açıları genellemeci ya da romantik bakış açılarına da zemin hazırlanmış ya da bundan etkilenmiştir.

Afrika'ya yönelik söz konusu algıya karşı hem sahada hem de farklı mecralarda tepkilerin olduğu görülmektedir. Bu tepkiler, Afrikalı öğrenciler tarafından dillendirildiği gibi aynı şekilde kıta üzerine çalışma yürüten kişiler tarafından da gündeme getirilmektedir. Herkesin kabul ettiği husus ise Afrika'ya yönelik oluşan yanlış algı ya da algıların düzeltilmesinde üniversitelerden iş dünyasına her kurum ve kuruluşa görev düşmektedir.

Kıtaya dair Türkiye'deki yanlış algının değişmesi için bu imajın eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Devlet kurumları, STK'lar, medya ve akademi, iş dünyasının Afrika'ya yaklaşımı gözden geçirilmeli ve kapsamlı değerlendirmelerin yapılması zaruridir. Pratik olarak ilişki kurulan büyük bir kıtanın doğru tanımlanması ve tanıtılması ile teorik düzlemde yapılan tartışmalar hiç kuşkusuz orta ve uzun vadede gelecek nesillere de doğru bilgi biriminin bırakılmasını sağlayacaktır. Bu anlamda Türkiye'de her alanda doğru bir Afrika algısının oluşması için pratik tecrübelerle teorik tartışmaların her zaman güncel tutulması gerekmektedir.

Afrika'ya dair Türkiye'de birçok akademik çalışma yapıldığı gözlemlense de kıtaya yönelik algıya dair yeterli ya da kapsamlı çalışmaların henüz yapılmadığı görülmektedir. Yaklaşık dört yıl süren saha izlenimleri, alanında uzman kişilerle Türkiye'de ve Afrika ülkelerinde yapılan teorik tartışmalar ve mülakatlar ile literatürde yeni bir tartışma alanı açmayı hedefleyen bu çalışma, alanındaki ilk çalışmalardan biri olsa da daha derinlemesine çalışmalarla desteklenmeye muhtaçtır.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

KAYNAKÇA

2021 Yılı Faaliyet Raporu. (2022). Yunus Emre Enstitüsü, https://www.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/2021_faaliyet_raporu.pdf.

AA Etiyopya Ofisi Açıldı. (2014). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aa-etiyopya-ofisi-acildi/160252>.

Afrika Algısı. (2021). Kriter Dergisi, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiyede-afrika-algisi>.

Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi Genel Koordinatörü Ensar Küçükaltan, İstanbul, 24 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

Afrika'da TİKA. (2022), TİKA, https://www.tika.gov.tr/upload/2021/12/Afrika_Zirvesi.pdf.

Afrika'ya İnsani Yardım ve Yardımda Üslup Meselesi. (2020). Afrika Araştırmacıları Derneği, <https://afam.org.tr/afrikaya-insani-yardim-ve-yardimda-uslup-meselesi/>.

Afrikalı Basın Mensupları AA ve TRT'nin Haberlerini Yakından Takip Ediyor. (2022). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/afrikali-basin-mensuplari-aa-ve-trtnin-haberlerini-yakindan-takip-ediyor/2598922>.

Afrikalı Öğrencinin İstikameti Türkiye. (2022). İTO Haber, https://www.itohaber.com/koseyazisi/222050/afrikali_ogrencinin_istikameti_turkiye.html.

Afrikalı Uzmanlara Göre, Türkiye'nin Kıta ile kurduğu ilişkiler Batılılardan Çok Farklı. (2021). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/afrikali-uzmanlara-gore-turkiyenin-kita-ile-kurdugu-iliskiler-batililardan-cok-farkli/2445996>.

Anadolu Ajansı Afrika Haberleri Editörlüğü Muhabiri Tufan Aktaş, İstanbul, 26 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Yunus Turhan, Ankara, 26 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Fatih Şen, Bolu, 26 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

Erdogan's Great Game: Turkey Pushes into Africa with Aid, Trade and Soaps. (2022). Financial Times, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/afrikali-uzmanlara-gore-turkiyenin-kita-ile-kurdugu-iliskiler-batililardan-cok-farkli/2445996>.

Fildişi Sahili Uluslararası Maarif Okulları Abatta Kampüsü Açıldı. (2022). Türkiye Maarif Vakfı, <https://turkiyemaarif.org/post/7-fildisi-sahili-uluslararasi-maarif-okullari-abatta-kampusu-acildi-2402?lang=tr>.

Gazeteci ve Yazar İbrahim Tıgılı, İstanbul 30 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

IOANNIS N. G. ve KOSTARAS, G. C. (2021), Turkey's African Adventure: Taking Stock of A New Chapter in EU-Turkey Relations. Eliamep, <https://www.eliamap.gr/en/publication/η-αφρικανική-περιπέτεια-της-τουρκίας/>.

İlk Defa Balon Gören Afrikalı Çocukların Sevinci. (2018). GZT, <https://www.gzt.com/video/jurnalist/ilk-defa-balon-goren-afrikali-cocuklarin-sevinci-2177094>.

İlk Kez Pamuk Şeker Yiyen Afrikalı Çocukların Mutluluğu. (2019). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/ilk-kez-pamuk-seker-yiyen-afrikali-cocuklarin-mutlulugu/1368092>.

İnönü Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi (İNÜFAM) Araştırmacısı Kenan Toprak, 30 Aralık 2022, Şanlıurfa, Kişisel Görüşme.

İnönü Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi (İNÜFAM) Müdürü Doç. Dr. İsmail Söylemez, 28 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)

İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER) Araştırmacısı Dr. Serhat Orakçı, İstanbul, 24 Aralık 2022, Kişisel Görüşme.

İPEKÇİ, A. (1959). Afrika, İstanbul: Milliyet Yayınevi.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finans Doktora Öğrencisi ve AKEM Araştırmacısı Etiyopyalı Adem Aman Shibu, 31 Aralık 2022, İstanbul, Kişisel Görüşme.

KAVAK, G. (2022). Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi. ORSAM.

Kendisini İlk Kez Gören Afrikalı Çocuğun Mutluluğu. (2021). NTV, <https://www.ntv.com.tr/video/dunya/kendisini-ilk-kez-goren-afrikali-cocugun-mutlulugu,T2t4qQd5AUaN69j6MKNJNw>.

Mayada Kamal Eldeen. (2020). Twitter, <https://twitter.com/mayada1978/status/1231152778313183232>.

Mayada Kamal Eldeen. (2020). Twitter, <https://twitter.com/mayada1978/status/1231152778313183232>.

Recep Tayyip Erdoğan. (2021), Twitter, <https://twitter.com/rterdogan/status/1472268348788457474>.

SAV, E. (2020). Diplomaturka. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

TRT Genel Müdürü Sobacı: Doğru ve Yalanın, Gerçek ve Yanılsamanın Birbiriyle İç İçe Geçtiğini Görüyoruz. (2022). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/trt-genel-muduru-sobaci-dogru-ve-yalanin-gercek-ve-yanilsamanin-birbiriyle-ic-ice-gectigini-goruyoruz/2759522>.

Türk Tarih Kurumu. (2020), Uluslararası Afrika'da Türkler Sempozyumu Bildiriler, VIII. Dizi-Sayı: 30.

Türkiye, Afrika Kitasıyla 2022’de De Yoğun Bir Diplomasi Yürüttü. (2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-afrika-kitasiyla-2022de-de-yogun-bir-diplomasi-yuruttu/2774265>.

Türkiye’yi Afrika’da Diğer Aktörlerden Ayıran Ne?. (2022). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-yi-afrika-da-diger-aktorlerden-ayiran-ne/2599840>.

Türkiye-Afrika İlişkileri. (2022) T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://shorturl.at/ivDFV>.

Türkiye-Afrika İlişkilerinde İnsan Odaklı İşbirliği: Türkiye Bursları. (2021), Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-afrika-iliskilerinde-insan-odakli-is-birligi-turkiye-burslari/2393895>.

Yunus Emre Enstitüsü, Afrika’da İki Yeni Merkez Açtı. (2021), Yunus Emre Enstitüsü, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/yunus-emre-enstitusu-afrikada-iki-yeni-merkez-acti>.

Yurt Dışı Bürolar. (2022). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/p/yurt-disi-burolar>.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRİN İLK ÇEYREĞİ)

STRUCTURED ABSTRACT

There is no question that Africa, as a continent, marked the first quarter of the 21st century in Türkiye's foreign policy. From diplomacy to the media, from NGOs to the business community, numerous measures have been taken in various regions of the continent. Türkiye has come a long way in its relations with African countries, increasing the number of embassies on the continent to 44. Aside from diplomatic connections with African countries, significant progress has been achieved in a variety of sectors, including commerce, investments, cultural initiatives, security and military cooperation, and development projects. In this process, the activities of embassies, public institutions, private sector, non-governmental organizations and humanitarian aid organizations represented Türkiye in the African continent.

Relationships that have historical depth and are maintained in different fields today have brought with them both the increase in the number of African students studying in Türkiye and the mistakes in some steps taken and some criticisms. As a result, "Are we consuming Africa while trying to raise awareness for Africa?", "Europe enslaved Africa, are we begging them too?", "Do we know Africa well enough?" similar questions should be asked. In this study, the steps taken by Türkiye in African countries were discussed and the work of both official and civil institutions in the continent was examined, perspectives on the continent in Türkiye were discussed and the reasons for the "problematic" African perception were discussed. For this study, which aims to initiate a new discussion in the literature, interviews were conducted with representatives of official and civilian institutions as well as a field survey.

For this article, interviews were conducted with 8 people working in African countries, researching in universities and think tanks and working in the press about Africa. Moreover, the opinions of African students studying in Türkiye were also taken to understand their experiences, feelings, perceptions and perspective.

The African continent plays an important role in Turkish foreign politics. Türkiye-based official and non-governmental institutions and companies have positive or negative reflections on their work in the continent. These reflections paved the way for a new discussion on the perception of Africa today. In today's Türkiye, it is seen that there are two different points of view towards Africa, positive and negative.

These viewpoints also laid the groundwork for or were influenced by the "generalist" or "romantic" perspectives. There are different reactions both in the field and in different channels about Africa perception. These reactions are voiced by African students, as well as by people working on the continent. Everyone agrees that from universities to the business world every institution and organization has a duty to correct the misconceptions or perceptions about Africa.

This image needs to be critically re-evaluated in order to change the misperception of the continent in Türkiye. From government institutions to NGOs, from academia to the business world, their approach to Africa should be reviewed and comprehensive assessments must be made. In addition to the relations established with Africa, the theoretical discussions about the perspective on Africa will undoubtedly ensure that the right knowledge is left to future generations in the medium and long term.

TÜRKİYE'DE "AFRİKA ALGISI" VE AFRİKA'YA YÖNELİK BAKIŞ (21. ASRIN İLK ÇEYREĞİ)

For this reason, theoretical discussions should always be kept up-to-date with practical experiences in order to create a correct African perception in every field in Türkiye. Despite the fact that numerous academic studies on Africa have been completed in Türkiye, it is clear that sufficient or thorough study on the continent's perceptions has yet to be carried out. For this study, approximately four years of fieldwork were conducted and were interviewed with experts in the field. The aim is to open a new field of literary discussion through theoretical discussions and interviews on Turkish perceptions of Africa. Although this study is one of the first in this field, it needs support from more in-depth research on the topic.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?*

AB'nin Çevre ve İklim Politikaları: Türkiye'nin Politikalara Uyumu Ne?

Özge ELETEK**

Abstract

This paper examines the environmental and climate policies of the European Union (EU), mostly leader in this field, and Türkiye's position. States and especially private companies have attributed high hopes to economic growth, became wealthier and more global in the 1970s. However, they have overlooked the negative impacts of their actions. The adverse effects on the climate have increased day by day. On account of this reason the EU has started to adopt radical policies. On the other hand Türkiye, aiming for EU membership, has felt same side effects of the environmental and climate changes issues. However, it can barely say that Türkiye has succeeded its targets.

Keywords: Türkiye, EU, Climate, Climate Policies, Environmental Policies.

Öz

Bu makale, bu alanda çoğu zaman lider olan Avrupa Birliği'nin (AB) çevre ve iklim politikalarını ve Türkiye'nin bu politikalara karşı durumunu incelemektedir. 1970'li yıllarda devletler ve özellikle özel şirketler ekonomik büyümeye büyük umutlar bağlayarak daha zengin ve küresel olmaya başlamışlardır. Ancak gerçekleştirdikleri eylemlerin olumsuz sonuçlarını gözden kaçırmışlardır. İklim konusunda yaşanan olumsuzluklar her geçen gün artış göstermiştir. Bu nedenle AB radikal politikalar benimsemeye başlamıştır. Diğer yandan AB üyelik hedefi olan Türkiye de AB gibi çevre ve iklim sorunlarının yan etkilerini hissetmeye başlamıştır. Bu çerçevede bazı politikalar benimsemiş olsa da Türkiye'nin hedeflerinde ulaşamadığı ve başarısız olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, AB, İklim, İklim Politikaları, Çevre Politikaları.

* Received on: 27.04.2023

Accepted on: 07.04.2023

** MA Student, Dokuz Eylül University Social Scientist Institute International Relations Department, e-mail: ozgeletek1999@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2816-1423.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

INTRODUCTION

In the 1960's environmental degradation depends on especially economic growth has been started to seen all over the World. In the early years of its establishment the EU (Then European Economic Community) did not see environmental issues as a problem. However, with the 1970s the EU started to pay attention on this issue. The EU realized that environmental problems have no limits. Therefore the EU countries started to adopt some common policies such as Environmental Action Programs and show solidarity about the problems. Also, it was realized that if the EU wants to ensure the continuity of some activities outside of the environment, it has to protect the environment firstly.

As for climate change, especially in the 1990s, the EU started to feel it very highly. By adopting certain strict policies, it was tried to keep the climate change impacts such as global warming, forest fires, extreme temperature rise etc. on very low levels. Also, some future targets such as limited carbon emissions, promotion of renewable energy etc. are determined.

Countries like China, Singapore, and India are on the top of the list of most vulnerable countries due to environmental and climate change because of their toxic pollution. On the other hand Türkiye is also one of the most vulnerable countries to environmental problems and climate change. Therefore Türkiye has started to adopt different policies and targets. However Türkiye has adopted these policies much later then the EU.

The aforementioned situation brought the question that whether Türkiye was too late for certain actions about environmental and climate policies such as delimitate the carbon emission rate or ratify the certain agreements like Paris Agreement. Also maybe the most important thing should to ask is that if compared with the EU, where does Türkiye stand

on these problems. Is it possible for Türkiye to achieve its targets with the current policies? To answer this question, first of all, it has been tried to summarize what is environmental and climate policies in general. For that, official documents were examined. Later on, it has been tried to explain that the background of these policies and applications to these policies in the EU. While doing so, also, it has been used official documents and countries' decisions. And finally it has been looked the research question's possible answers to find out Türkiye's place of this issue. For that it has been used formal documents, again. Thus, the method has been chosen as document analysis.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU

Environment and climate come one of the most significant topics in the field. As a sub-field of environmental problems and because of the climatic deterioration, climate and related terms are more known and popular. However, these are generally neglected topics. These problems are common and they don't belong to some specific state or company. Each day, states and companies adopt and put into effect many target roadmaps. But when it comes to the policy practices most of them are failing. The EU has started many ambitious initiatives against environmental problems and more specifically climate change.

ENVIRONMENTAL POLICIES AND HISTORICAL BACKGROUND

EU is concentrated not only economic, cultural, and political fields, but also environmental and climate fields. One of the biggest reasons of this is that environmental degradation occurs as a result of economic growth. In order to ensure the continuity of activities outside the environment, it is important to protect the environment (Yaman and Gül, 2016: 199).

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

With the Treaty of Paris, the six states established the European Coal and Steel Community (ECSC) in 1951. Therefore, the EU was established as an economy based organization. Their main purpose was to grow up in economic way. In the 1957, with the Treaty of Rome, European Economic Community (EEC) and European Atomic Energy Community (EURATOM) were formed. There were no provisions or commitments regarding environmental policies in the Treaties of Paris and Rome. However, within the framework of EURATOM, it is possible to say that with the decision about a system which controls the peaceful use of nuclear energy indirectly pays attention to environmental security of humanity (Talu, 2013: 190).

In the 1964, EEC and EURATOM were combined and become the European Community (EC). Until the 1970s, the environmental issues were still not considered a major topic. In 1972, Stockholm Conference was held within the body of the United Nations (UN), and the UN Environment Program was formed for the first time at this conference. This was an important step because it can be considered as a pioneer initiative for common environmental policies. After the Conference, Club of Rome prepared the report called "The Limits to Growth".

Club of Rome asks a question based on 5 variables in its report. If the rapid population growth, food production, industrialization rate, environmental pollution level and the rate of depletion of natural resources continue to progress at this level, what future awaits the economy in the next century? It is stated that if the growth trend continues as it is today, the economic growth in the world will reach the limit within 100 years and an uncontrollable decline will begin to occur. Club of Rome gives a proposal called "zero growth". It is stating that the industrialization and development of third world countries will not be met by the world's natural and economic resource potential. They plan to limit growth by pointing out the resilience to hunger and poverty, especially in underdeveloped

countries. Thus, it is assumed that the natural environment order will be protected and the pollution problem will be prevented (EY, 2022). That report formed the basis of the Europe's environmental policies (Yaman and Gül, 2016: 203).

In the same year with the Stockholm Conference, the EC started to form Environmental Action Plans (EAP) to produce EC's environmental policies officially. However, environmental policies become primary policy area after the Single Act, came to force in 1 July 1987. With the Single Act, for the first time the environmental policies are included to the founding treaty of the Community.

With the Single Act, the second article of the Treaty of Rome has been expended with the "protection of environment". Also, the legal framework of the Common Environmental Policy has been drawn in the provisions covered in Article 25 and under the Title 7. Therefore, the environment was included the Community's acquis. Based on this, it was foreseen that Community shall the following policies (Sezgin, 2011: 135):

- to preserve, protect and improve the quality of the environment,
- to contribute towards protecting human health,
- to ensure a prudent and rational utilization of natural resources.

With The Single Act, some norms such as protection of air and water quality, control and management of wastes, protection of flora, fauna and landscape, control of chemicals and limitation of noise were accepted (Aydın and Çamur, 2017: 31). Between 1973 and 1985, 120 directives, 27 decisions and 14 regulations have been published. Total publications show that the environment was the fastest growing policy area in the EC in this period (Duru, 2007: 2-3).

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

The Single Act has led to an increase in environmental legislation day by day. In 1993, the EC turned into the European Union (EU) with the Treaty of Maastricht. One of the basic conditions being a “union” is to be in harmony as much as possible on many issues. Therefore, protection of the environment has officially entered into the EU’s policy area. With the Treaty of Maastricht, a common approach has been adopted across the Europe.

In the Treaty, the targets of protection of the environment clearly have stated as the EU’s aims. Also, it has been underlined that the protection of the environment shall be in a harmony with the economic policies. In addition, the two concepts, sustainable development and subsidiarity, have been mentioned in the Treaty for the first time. In the Treaty of Maastricht the following has been adopted (Talu, 2013: 192):

- a harmonious and balanced development of economic activities, sustainable and non-inflationary growth respecting the environment
- principle of subsidiarity,
- a policy on the environment,
- environmental protection shall require to integration into the definition and implementation of other Community policies.

The Treaty of Maastricht has led to the environmental policies to be part of EU’s “common jurisdiction”. According to the EU rules, about the topics into the “common jurisdiction”, member states can take decisions about that topic, if the EU has no decision on that specific issue. However, if the EU has taken a decision on that issue, it will be above the member states’ decisions and binding for member states. For this reason, the environmental policies are binding for the EU countries.

With the Amsterdam Summit in 1997, within the scope of the enlargement of the EU countries, the principle of sustainable development has been added with the amendment made in the agreement. This was one of the most significant steps for the environmental policies. With the Treaty, environment and employment topics have gained a new perspective and acceleration in the EU. Some adopted approaches were included to the “Agenda 2000” published in 1997. In this report, the EU’s environmental and enlargement policies are discussed together. Also with the report, the EU’s environmental policies related 21st century were also discussed (Talu, 2013: 195).

Other important milestone for EU’s sustainable development policies is Cardiff Process. In 1998, with the meeting held in Cardiff, Wales, this Process has been started and last until 2002 with many meetings. In this period, environmental integration was highlighted especially in the energy, agriculture, and transportation sectors.

After many Council meeting and decisions, “A European Union Strategy for Sustainable Development” was accepted in May 2001. With that Strategy, concrete actions have been defined in the fields such as climate change, protection of biological diversity, interaction of environment and health policies, and dangerous chemicals. Also, in 2001 on the Goteborg Summit, the sustainability debate was addressed at the highest policy level.

In Treaty of Nice, signed in 2001, within the framework of environmental policies, especially the use of water resources were the priority. This was also important for potential member countries such as Türkiye because it is a water rich country. To sum up, within the framework of “A European Union Strategy for Sustainable Development”, energy and sustainable development, protection of water resources, land use and protection of biological diversity policies highlighted for the sustainable management of natural resources (Talu, 2013: 195).

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

In 2000, the EU came up with the “Lisbon Strategy”. In the Strategy it has been stated that people should be at the centre of policies. To invest in people, it can be ensured an active welfare state. Interim evaluation in 2005, it was determined that the targets set could not be achieved. After this failure, the “2020 Strategic Plan”, which is thought to carry the Lisbon Strategies further, has been put forward. It will be mentioned about 2020 Strategic Plan later on.

The EU felt the need to change in its policies at the end of the 2000s. 21st century requirements pushed the EU to change its economic, politic, and social policies. On one hand it was trying to maintain current situation, but on the other hand it was needed a new structuring to handle about global challenge such as climate change, demographic transitions, energy security, and fighting terrorism as well as the enlargement in the future (Talu, 2013: 195).

Because of this approach, in 2007, the Treaty of Lisbon was signed. But it came into force in 2009 due to some ratification process. With the Treaty of Lisbon, the Treaty of Rome, founding treaty of the old Community, has been revised. The Treaty of Lisbon, the EU has gained international legal entity, accelerated decision making process, turned the corporate structure more effective, and increased its mobility in foreign policy (Talu, 2013: 196).

With the Treaty of Lisbon, the EU abided the principles of high level protection of environment and to increase the quality of environment. It is given to the EU’s mandate to develop a provision against climate change at international level. The Treaty elevated environment protection to the status of an EU objective, stipulating that the EU member states must finance and implement environmental policy (Gioti-Papadaki, 2012: 153).

EU ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAMS (EAPS)

Although there is no any obligation in the Treaty of Rome, environmental action programs prepared as a roadmap for the subsequent years for the first time in the 1973. These programs have no bindings for countries. However, programs state two important points: The programs set out the main principles of the policies to be followed throughout the Union and provide guidance for future legal arrangements (Duru, 2007: 5). The environmental policy put into practice with the First Environmental Action Program became an EU policy by adding the Single Act to the Treaty of Rome (Aydın and Çamur, 2017: 34). Each program covers 4-5year periods and prepared for the national and global solution of environmental problems. Seven programs have been put into practice so far.

FIRST ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (1973-1976)

This program enabled the discussion of environmental protection, welfare and economic development, which are in mutual interaction with each other (Hey, 2007: 9). This program includes following principles: The polluter pays, the rectification at source, consideration of the environment in planning/decision-making processes.

SECOND ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (1977-1981)

This program was complementary to the previous one. The relationship between environmental issues and employment issues was emphasized. Environmental Impact Reports (EIA) was mentioned for the first time.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

THIRD ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (1982-1987)

In the third program, especially the “react and cure” and the “anticipate and prevent” principles after pollution were highlighted. In this context a comprehensive protection strategy about protection of the environment and natural resources was adopted. In any economic action in the agriculture, energy, industry, transportation and tourism sectors, it was emphasized that for a right economic growth environmental dimension must be considered. With the third program, “restorative” policies were come into force instead of “preventive” policies (Talu, 2013: 197). For example, rather than eliminating pollution, it is aimed to prevent the factors causing pollution before they occur.

FOURTH ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (1987-1992)

This was the first action program after the Single Act. For this reason, the protection of environment has been considered as fundamental element of social and economic development. In this program, stricter environmental standards have been highlighted, like it has never highlighted in the previous programs. Especially, it has been adopted a balance between the energy use and environmental protection purposes. These approaches adopted for energy sectors include factors about fighting against climate change. From this point of view, we can say they the development of climate policies have been started with the Fourth Program.

FIFTH ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (1993-2000)

The 5th Action Program bears the traces of the Rio Conference on Environment and Development held in 1992 and the Treaty of Maastricht adopted in the same year. This Program's motto has been "Towards Sustainability". The Program contains the following principles: Sustainable development, integrating environmental measures with other policy areas, making use of free market economy tools and ensuring the common participation of all actors in society. The Program addresses the environmental pressures of five key sectors: agriculture, transport, industry, tourism and energy (Duru, 2007: 37). Especially air pollution, acid rains, protection of water resources and natural resources, biological diversity and prevention of climate change were notable issues in this Program.

SIXTH ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (2001-2010)

The motto of this Program has been "Our Future, Our Choice". Also it envisages taking more stringent measures in four priority areas: climate change, environment and health nature and biological diversity, and sustainable usage of natural resources and waste management (Sarıkaya, 2004: 4). It has been foreseen some structural changes in energy and transportation sectors of the EU. Within the framework of this Program, some strategic approaches have been adopted to achieve environmental targets. The following are the seven strategic areas: air pollution, sea environment, prevention and recycling of wastes, sustainable usage of resources, land, pesticide, and urban environment (Popeanga, 2013: 26).

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

SEVENTH ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAM (2013-2020)

The motto of this this Program has been “Living Better within the Boundaries of the Planet”. The EU, which gives wide coverage to the environmental issue, has significantly decreased air, water and soil pollution as a result. Although it achieved previous targets, it was emphasized that the point reached in the program was insufficient. It was stated that problems can be overcome led by technological developments. In the program, which summarizes the priority targets to be made until 2020, long-term decisions until 2050 are stated.

In addition, the European Environment Agency (EEA) was established in 1994. It was provided significant opportunities for raising social awareness across the EU, as well as providing current situation analyses on the topics covered by the EU Environmental Policy in the light of scientific data obtained from both member and non-member countries.

To sum up, the main theme of the first four environmental action Programs was “prevention of pollution”; the fifth one’s was “sustainable development and responsibility sharing”; the sixth one’s was “Environment 2020 is our future choice”; and the seventh one’s was “Living Better within the Boundaries of the Planet”. Especially with the Fifth Environmental Program, climate policies have gained importance.

HISTORICAL BACKGROUND OF CLIMATE POLICIES OF THE EU

The first step taken against climate change on an international scale was the Stockholm Conference in 1972. It was held within the body of UN and the UN Environment Program was formed for the first time at this conference. This was an important step because it can be considered

as a pioneer initiative for common environmental policies. Then, the “First World Climate Conference” organized by the World Meteorological Organization was held in 1979, where issues related to global climate were discussed for the first time in the international arena. Another step and the more important one was the “Second World Climate Conference” organized by the World Meteorological Organization in 1990 (Altunok and Altunok, 2013: 46).

In 1990, the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) was accepted. The ultimate objective of the Convention was highlighted as “to stabilize greenhouse gas concentrations “at a level that would prevent dangerous anthropogenic (human induced) interference with the climate system.” (UNFCCC, 2022).

Under the Convention, leaders decided to balance their greenhouse gas emissions until 2000 compared to 1990. Also in 1992 in Rio de Janeiro Earth Summit, “Agenda 21” was accepted. “Agenda 21” was a non-binding action plan of the UN on sustainable development. It aimed to achieve global sustainable development by 2000 at local, national, and global levels. The UNFCCC entered into force on 21 March 1994.

Development of climate policies in the EU started with International Panel on Climate Change’s (IPCC) first report in 1990. The report noted that climate change is a challenge that could have global ramifications. It also stressed the need for international cooperation. And it initiated formal negotiations to create an international agreement on climate change. The EU, with its own CO2 emission reduction target set in 1990s in the Luxemburg and Environment and Energy Council (Talu, 2019: 13), has been in an early and powerful position in the development of global climate policies. The EU was signed this Agenda 21 and Convention (İktisadi Kalkınma Vakti, 2017: 9).

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

KYOTO PROTOCOL (1997)

The Kyoto Protocol was adopted in 1997 as the implementation tool of the Convention in order to strengthen the countries' fulfillment of their obligations regarding the reduction of greenhouse gas emissions. Within the framework of the Protocol, the EU regulates %8 reduction in greenhouse gas emissions equivalent to carbon dioxide from human sources for between 2008 and 2012, compared with 1990 levels. Because of the differentiation of the economic growth among member states of the EU, a different emission reduction target has been set for each member state. The Kyoto Protocol was ratified by the assemblies of the EU members in 2002 (Türkeş and Kılıç, 2003). Also 10 other states, who wait to become member of the EU (Czech Republic, Estonia, South Cyprus, Poland, Malta, Latvia, Hungary, Lithuania, Slovakia, Slovenia) accepted this Protocol in 2004. And their emission aims was between %6-%8.

EU has succeeded its aims about reduction of greenhouse gas emissions within the framework of the Kyoto Protocol between 1990 and 2012. The EU has reduced its greenhouse gas emissions by %18.

After 2008, eve the impact of 2008 Economic Crisis couldn't stop the EU for its fight against climate change. In 2010, the most destructive year of the Crisis, "Strategy 2020" was adopted. This Strategy also called "20-20-20 Targets". The Strategy is aimed to enable the economies of member countries to achieve smart, sustainable and inclusive growth (Erdoğan, 2018). According to the Strategy (EC, 2022):

- %20 cut in greenhouse gas emissions (from 1990 levels),
- %20 of EU energy from renewables (from 1990 levels),
- %20 improvement in energy efficiency (from 1990 levels).

In the present, greenhouse gas emission in the EU decreased by 31% between 1990 and 2020 which means it reached/achieved its 2020 climate targets. Also some data shows that the ratio of renewable energy in the EU reached by 19%. However, it is foreseen that necessary steps have not been taken to realize the target of 20% increase in energy efficiency by 2020.

The first commitment period of Kyoto Protocol was covering between 2008 and 2012 and it was mainly about reduction of six main greenhouse gasses namely carbon dioxide, methane, nitrous oxide, hydrofluorocarbons, perfluorocarbons and sulphur hexafluoride. In 2012, Doha Amendment to the Kyoto Protocol was accepted. With the Doha Amendment for the period of 2013-2020 has been determined as the second commitment period of the Kyoto Protocol. Therefore an emission reduction target of 18% relative to 1990 levels has been set for all parties to the Kyoto Protocol.

PARIS AGREEMENT (2016)

After the Kyoto Protocol, the Paris Agreement which sets the framework for the post-2020 climate change regime has entered into force (accepted by UN). The EU signed the Agreement on 22 April 2016 and ratified it on 5 October 2016. The agreement will be valid until 2030. The main purpose of the Agreement was to ensure that the increase in global average temperature does not exceed 2°C (even 1.5°C).

The differentiation between the Kyoto Protocol and the Paris Agreement is that the targets will be determined by the parties. With this feature, the contract is legally binding on the signatory states but not completely binding. Only some reporting parts are binding. On the other hand it is based on the voluntary participation of signatory states (Erdoğan, 2018: 707-708). While the Convention demands a constantly

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

increasing effort from the signatory states; on the other hand, it leaves the signatory states free to determine the commitments they will make every five years (Schreurs, 2016: 220) such as determine the greenhouse gas emission rates. This fundamental different may be the good opportunity for states fulfilling their commitments. However, it is clearly seen that states are far away from their 2 degree targets about temperature.

EUROPE 2030 TARGETS AND 2050 ROADMAP

Some future targets were also determined. For 2030 the following were the targets (EC, 2022):

- At least %40 cuts in greenhouse gas emissions (from 1990 levels),
- At least %32 share for renewable energy (from 1990 levels),
- At least %32.5 improvement in energy efficiency (from 1990 levels).

For 2050 Roadmap, the ultimate goal was to provide an independent, objective, and practical analysis of pathways to reach a low-carbon economy in Europe, in the light of the environmental, energy security, and economic goals of the EU (Roadmap 2050, 2022). The Roadmap 2050 is an initiative of the European Climate Foundation (ECF). It is important to remind that to achieve 2050 Roadmap, firstly 2030 targets must be achieved. In addition to all, the “White Paper on the Future of Europe”, which is prepared by European Commission in 2017, has been published.

According to the White Paper, the EU’s leading role in implementation of the targets of Paris Agreement on fight against climate change will continue. The Paper is stated that the EU27 is shaping the current agenda in many fields such as climate, financial stability, and sustainable development.

GREEN DEAL (2019)

Ursula von der Leyen, President of the European Commission, announced the Green Deal for the first time in 2019. After she realized that climate policies were insufficient in the Europe, she has decided to reconsider the climate targets, which are determined before for 2030 and 2050. With the Green Deal, she has clearly announced her target: to make Europe the first carbon-neutral continent by 2050. So she has aimed to upraise the Europe from low-carbon level to the carbon-neutral level.

The Deal is not only focusing on 2050 target, but also it underlines the need to set more ambitious commitments for 2030. It has revealed that the EU aims to raise the EU's 2030 greenhouse gas reduction target to at least 50% or even 55% (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2017: 11). A year later, at the Leaders' Summit held on 11-12 December 2020, the target of reducing greenhouse gas emissions by %55 in 2030 compared to 1990 was accepted by all member countries.

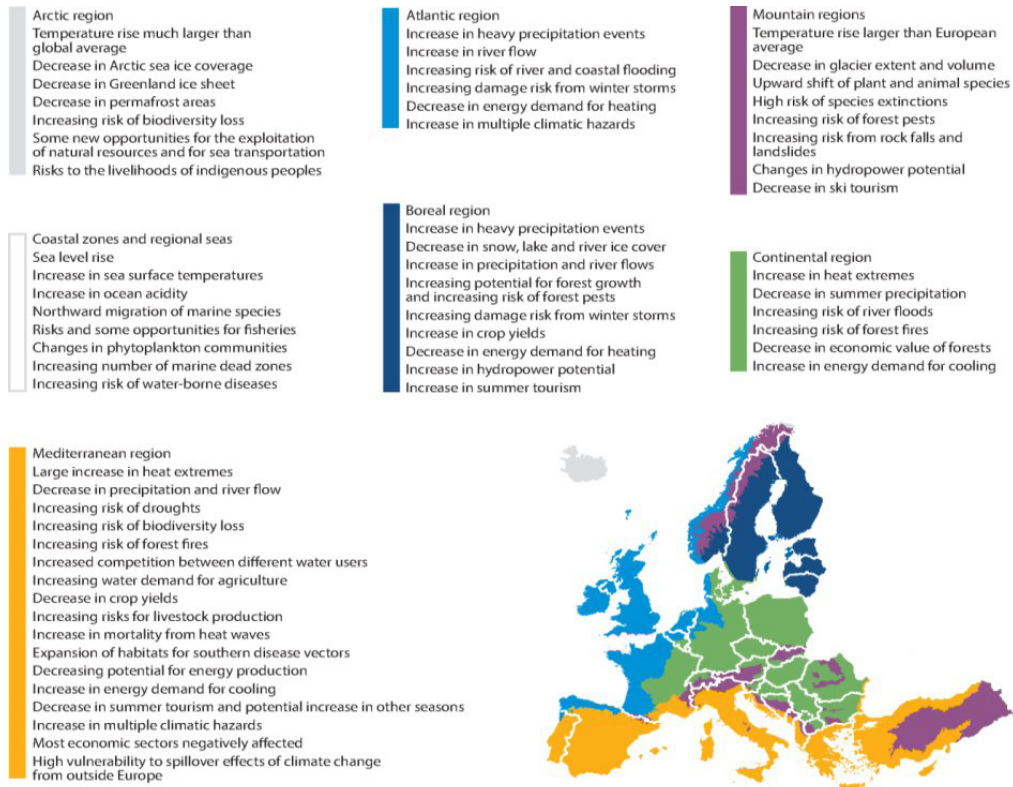
Although there were some criticisms about these targets, this was a big step for the EU for its being the first climate-neutral continent. In addition, on March 4, 2020, the EU shared with the public its first proposal on the Climate Law. The Climate Law is one of the key elements of the Green Deal. The law aims to make the climate neutrality target legally binding by integrating it into the EU legislation (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2017: 12).

After the Leaders' Summit on 11-12 December 2020, on 17 December 2020, a general approach to the Climate Law was agreed. On July 9 2021, the EU published Regulation 2021/1119 (called the Climate Law), which enshrines in law the EU's objective of becoming climate neutral by 2050, and the intermediate target of reducing net greenhouse gas emissions by at least %55 by 2030. This is also called "Fit for 55 Package", which is announced by von der Leyen. The Climate Law entered into force within 20 days following publication.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

The biggest reason of why the EU tries so hard for its climate regulations is because that the EU will be one of the most vulnerable continents affected by the climate change. Especially after the June-July 2019, the EU realised that there is a disaster coming. In 2019 summer, most of the European countries such as Belgium, France, Italy, the Netherlands, Germany, Spain, Portugal have experienced the hottest June and July for the first time. Moreover, the possibility of the forthcoming summers in Europe being as hot as the one in June-July 2019 due to climate changes.

Picture 1: Possible Impacts of the Climate Change in Europe

Source: Possible Impacts of the Climate Change in Europe. (2020). Map, European Environment Agency.

This figure shows the possible impacts of the climate change to Europe. As it can be seen from the figure, different sub-regions of the EU will be affected by climate change. Especially countries in the Mediterranean Basin will be affected most. The impacts will be not only natural, but also moral, economic, social. And as a Mediterranean Basin country, Türkiye is one of the most vulnerable countries of the Europe.

TÜRKİYE'S POSITION AND APPLICATIONS TO THE EU ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES

It is very significant for Türkiye to adopt highly ambitious climate policies. As it mentioned above, Türkiye is a country in Mediterranean Basin. Because of this reason, it must follow ambitious environmental and climate policies.

HISTORICAL BACKGROUND OF TÜRKİYE'S ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES

Türkiye encountered environmental concepts for the first time in the 1970s, just like the EU. For a while, environmental policies always stayed in the background. The first provisions on the protection of the environment took place in the Article 56 of the Constitution of 1982 entitled "Health services and protection of the environment". According to the Article 56, "Everyone has the right to live in a healthy and balanced environment. It is government and people's responsibility to develop environment, protect environment health, and prevent the pollution." (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982) This Law indicates a constitutional regulation of the right of environment. Before this Law, protection of the environment was generally put into practice by several ministers and institutions in accordance with their field of interests.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

On the other hand, Environment Law No. 2872 published on 9 August 1983 is known as the first environmental law entered into force in Türkiye. The General Directorate of Environment, which was subsequently established on 8 June 1984, was put in charge of implementing the Environment Law. Since then, several regulations and directives have continued to enter in to force.

The National Environmental Strategy and Action Program is very important in shaping Türkiye's environmental policies. This Program is the first "action plan" focusing on a specific issue in Türkiye (Yıldırım and Budak, 2005: 201). It is possible to say that the Program, which is published in 1998, bears similarities with the 5th Environment Action Program of the EU. It has five main purposes: Prevention and reduction of pollution, make easier for people to access environment infrastructure and services, promoting the sustainable use of renewable resources, development of programs and recommendations, and reduce the exposure of the environment to natural and human-based risks (Yoğurtçuoğlu, 1999: 1-8).

After the approval of Türkiye's candidacy to the EU with the Helsinki Summit in 1999, many policies had a new dimension. A year later, in 2000, Türkiye-EU signed Association Agreement. In 2001, Turkish National Program for the Adoption of the European Union Acquis prepared by Türkiye is accepted. This National Program has started harmonization efforts on environmental field, as well as other sectors (Sarıkaya, 2004: 4). Also, in 2003, some changes were made. These developments are the framework of the Türkiye's environmental policies.

Also as another important step, Türkiye became a party to the UNFCCC in 2004. Türkiye's EU membership goal may have an important role of behind this decision. Compared with other countries, Türkiye signed the UNFCCC late. Because it was in both ANNEX-1 (list of advanced industrialized countries) and ANNEX-2 (list of developing countries) lists at the same time. As a member of the Organisation for Economic

Cooperation and Development (OECD), Türkiye was in the status of developing countries. So it couldn't be in both lists. Therefore it refrained from signing the convention.

Türkiye's EU candidacy has been one of the most significant elements, which helped to shape its environmental policies (Bostanoğlu, 2020: 6). After 2003 changes, there wasn't any major development on environment. In 2009, the accession negotiations on the "Environment and Climate Change" chapter started between Türkiye and the EU. According to the accession negotiations, Türkiye has continued its efforts to harmonise its environmental legislation to the EU's environmental acquis in the fields such as air quality, water quality, environmental protection, waste management, industrial pollution, chemicals, noise and most importantly climate change (Bostanoğlu, 2020: 6).

Especially with the 2000s, almost every environmental policy has been started to shape under the climate change. Because of the extreme temperature, melting glaciers, etc., climate change has become a priority for all countries. That's why Türkiye also has started to adopt climate-based policies. On the other hand the EU membership target and international pressure has played a big role in this decision because Türkiye was among the countries which has the greenhouse gas emission more rather than other countries, and it was increasing day by day. In 2010, in order to fight against climate change Türkiye published the "Climate Change Strategy 2010-2023", which set forth climate actions to be realised in short, middle and long-term.

After a while Türkiye has released the "Climate Change Action Plan" and the "National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan" for the timetable of 2011-2023 (Bostanoğlu, 2020: 13). Climate Change Action Plan aimed to improve in several action areas such as buildings, transport, industry, waste, land use and forestry and adaptation to climate

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

change. On the other hand National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan aimed to defining objectives for controversial issues in adaption (Bostanoğlu, 2020: 13).

In 2018, Türkiye has also published its “7th National Communication”. The Communication put forward Türkiye’s current policies and actions in order to fight against climate change, and also underlined its commitment to the Paris Agreement (Bostanoğlu, 2020: 13). Also in the same year, in the context of 7th National Communication the “2018-2022 Strategy Document” was published by the Ministry of Environment and Urbanization.

TÜRKİYE’S POSITION ON KYOTO PROTOCOL AND PARIS AGREEMENT

Türkiye was not among the first countries which have ratified the Kyoto Protocol. Because Türkiye was in both ANNEX-I and ANNEX-II groups which is classified in the UNFCCC. ANNEX-I is composed of developed countries and ANNEX-II is composed of developing countries and they had different obligations from each other, as it is mentioned above. This classification also gives different technical and financial responsibilities to the groups, even though they don’t have the same economic growth. For this reason, it became a party to the Kyoto Protocol on 26 August 2009; however it didn’t accept any emission reduction commitments.

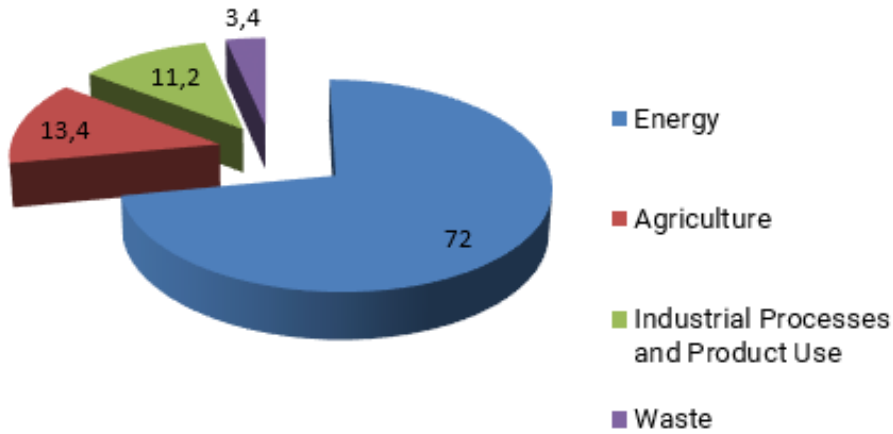
As a milestone for fight against climate change, the Paris Agreement is significant. With the Agreement its parties have common but differentiated responsibilities. This is one of the basic differences between the Kyoto Protocol and the Paris Agreement.

Türkiye is one of the signatory countries of the Agreement. According to Türkiye’s commitments, its target was pledged up to %21 reduction in its greenhouse gas emissions from the Business as Usual level by

2030. However, Türkiye had been criticised by severally for its targets are “critically insufficient” compared with the Paris Agreement’s goals on keep the temperature below 1.5°C. At the end of the day, it can be clearly seen that Türkiye is far away from to succeed its commitments. According to TURKSTAT (TÜİK), greenhouse gas emissions have increased %137.5 in 2018, compared to 1990 levels (In 2019, it is 3% lower compared with 2018) (TÜİK, 2018).

Picture 2: Ratio of Greenhouse Gas Emissions by Sectors (2019)

Ratio of Greenhouse Gas Emissions by Sectors (2019)

Source: Ratio of Greenhouse Gas Emissions by Sectors. (2019). Schema, TURKSTAT.

As it can be clearly seen from the table, energy sector is sharing the biggest part of the greenhouse gas emission, which is 72%. This means Türkiye has a high dependency on energy. So it must make decisions about energy dependency first and it must invest to this field and technology.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

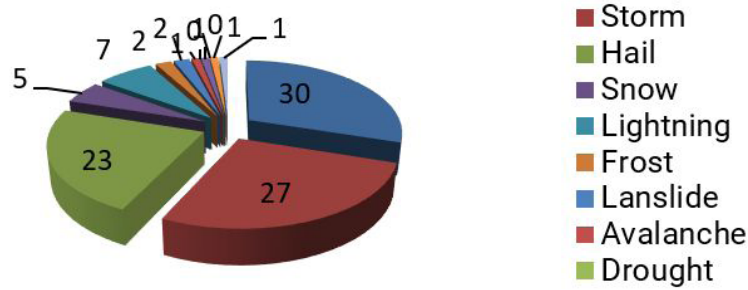
At the beginning Türkiye didn't ratify the Paris Agreement. However, on 7 September 2021, Türkiye ratified the Agreement (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). It has stated to rearrange its commitments on greenhouse gas emissions. In addition, Türkiye is changed the name of "Ministry of Environment and Urbanization" to the "Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change" on 29 September, 2021. Also Türkiye has put a new target for itself, "net zero emission by 2053." (TRT Haber, 2022).

However one the biggest problem is that "net zero emission by 2053" seems little unrealistic. That target claims that Turkey will reduce its greenhouse gas emissions more than its usage. More clearly, if Türkiye increases its greenhouse gas emission in the next year, the reduction will be occur over that numbers. For instance, let's consider that Türkiye's greenhouse gas emissions reach to 900 million tonnes. In that scenario the reduction will be over this tonnage. How realistic is that?

WHAT WILL HAPPEN?

As already mentioned above, Türkiye is a country located in the Mediterranean Basin. This is why it is highly vulnerable to climate change. In recent years Türkiye is already started to see the impact of environmental and climate problems. For instance, in 2021, forest fires are extremely increased; storms and other natural disasters as well. Of course, it would not be right to attribute these extreme events only to environmental and climate problems. However, these problems are one of the biggest indicators of these extreme events. The graphic below shows percentages of extreme events in Türkiye in 2020.

Picture 3: Percentages of Extreme Events (2020)

Source: (Percentages of Extreme Events, Schema, Turkish State Meteorological Service, 2021)

As it can be seen from the table, Türkiye is among the most vulnerable countries from heavy rain/flood and storm. Especially irregular heavy rains are on the top of the list. In the table, forest fires can be seen less than many extreme events. But these are 2020's numbers. It can be easily said that in 2021, there has not been any radical changes. In 2021, Türkiye had suffered from forest fires a lot. And one of the biggest reasons of this is that climate change because trees can burn faster by drying.

Türkiye was one of the biggest carbon dioxide emitters in the Europe (Statista, 2022). So, it has to take steps to comply with its transition into a green economy in the framework of The Green Deal. This must be priority of Türkiye. As a newly industrialised country, Türkiye's greenhouse gas emission trend has gotten higher since 1990, in contrast to the decreasing trend of the EU. This might be a problematic in the future. Because the EU aims to transform and restructure its economy completely green. Since Türkiye is the biggest "trade partner" of the EU, it won't want to lose its position.

What should Türkiye do is, for example, to invest renewable energy more. Türkiye has great potential for solar power. Especially the west and south coast's provinces of Türkiye have great opportunity for solar energy. However it does not turn it into an advantage. Türkiye produces electricity

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

from solar power less than its capacity. On the other hand some provinces are quite suitable for wind power. But, again, Türkiye has no wind power technology and couple facilities in western Türkiye produce so little.

After ratifying the Paris Agreement, investment in renewable energy was among the priority targets for Türkiye in the framework of the Agreement. The biggest problem in making these investments is that the cost is quite high. Türkiye must give more budgets for renewable energy projects and support the investments.

Especially after the ratification of the Paris Agreement in 2021 Türkiye started to adopt a few important decisions. For example, the scope of existing supports such as tax exemption and customs duty exemption for wind and solar energy investments has been expanded. In order for a sector to take place in the global market, it must first be preferred in its own country and it must be used in its own country. The incentives are important in this point however, it is not enough and must be increase.

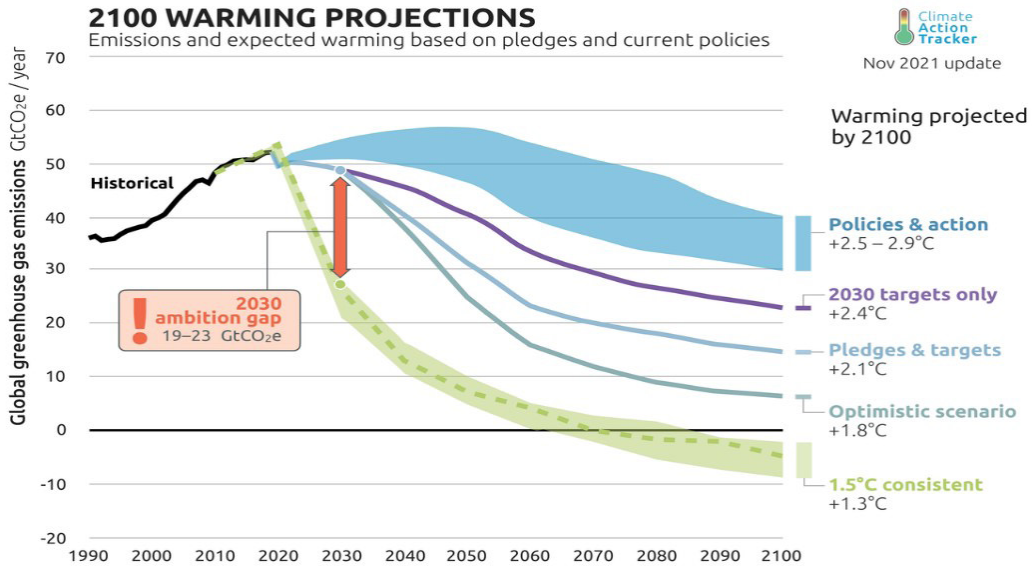
As a suggestion for Türkiye, for example, a transition to renewable energy can be achieved in any government agency and it must be mandatory. The transition must start from the state agencies first. Then, in the case of private sectors, for example, factories may be required to produce a significant portion of their electricity from renewable sources.

A short time ago, Türkiye made plastic bags used in grocery shopping for a fee. At first, with this restriction for plastic bags, usage decreased by %75 (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2022). But this was a small step. Türkiye has to do more than that.

The EU has already started to take radical decisions on environment and being carbon-neutral. For instance Denmark stated that it will make domestic flights fossil fuel free by 2030 (BBC, 2022a). In France, a new law banning plastic packaging for fruit and vegetables comes to force

(BBC, 2022b). Also after a while Spain announced that it will ban of plastic packaging for fruits and vegetables (Food Packaging Group, 2022). Germany has determined a new target on climate-neutrality: being carbon-neutral by 2045 (the EU's current target 2050) (Die Bundesregierung, 2022). Tallinn, the capital of Estonia, has been chosen as "European Green Capital" for 2023. Tallinn had a history of polluting heavy industries. But it has demonstrated high progress and made radical changes in domestic life-style. Now it has big green fields and bike paths (Tallinn, 2022). These examples are just very current ones.

Picture 4: 2100 Warming Projections Based on Pledges and Current Policies

Source: 2100 Warming Projections, Schema. (2021). Climate Action Tracker.

But are these enough for to keep the temperature under 1.5°C? According to the Climate Action Tracker, it is not possible to keep the temperature under 1.5°C with pledges and current policies. The table above shows the possible scenario by 2100. Even the states can make

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

their 2030 targets the temperature rise 2.4°C. With the pledges and targets it still rise 2.1°C. Even with the optimistic scenario the temperature still rises 1.8°C, which is still more than 1.5°C.

The story is same for all countries. Current targets and policies are not enough for fighting against environmental degradation and climate change. According to the Climate Change Performance Index, none of the countries achieved their targets to prevent dangerous climate change. Even the first country of the list, Denmark, couldn't achieve the position which is committed through its targets (CCPI, 2022).

CONCLUSION

With the 1960s, environmental issues have started to increase. One of the main reasons of environmental degradation was economic growth. In the following years it has started to become spillover more rapidly. With the 2000s, climate change dependent on environmental degradation has become initial problem for the World. The global temperature has increased high levels and the bells started to ring for all world. The EU has determined radical targets and commitments against fighting environmental issues and specifically climate change. The EU has taken many decisions and signed many agreements etc. At the end of the day Ursula von der Leyen, The Head of the Commission, has stated its targets about being climate-neutral continent by 2050 and this commitment has become priority.

In the meantime Türkiye also started to feel the negative effects of environmental degradation and climate change. But Türkiye was late to taking radical decisions on these issues. However, in recent years, especially after ratification of the Paris Agreement, it has taken many

decisions and published its national commitments. But the reports show that Türkiye has failed to achieve its commitments. Because Türkiye has so much dependency to energy, especially fossil fuel, and energy sector is the biggest reason of the climate change.

Although Türkiye has stated some targets, it is far away from reaching these targets. The main purpose of Türkiye's Climate Action Plans in the global fight against climate change was to work in cooperation with international parties to prevent climate change, which is the common concern of humanity. That means it should be in touch with many parties to be able to achieve its commitments. The EU countries have already begun to make laws on being carbon-neutral. And in the very near future, for example, it will not import non-green products. As a biggest trade partner of the EU, Türkiye will have to change its economy, trade, energy to green. For this to happen, Türkiye will be needed to invest to high-tech, infrastructure, related sectors etc. When we look at the time we live in, unfortunately Türkiye seems very far from this.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

REFERENCES

2030 Climate&Energy Framework. (2022). European Commission, "https://ec.europa.eu/clima/eu-action/climate-strategies-targets/2030-climate-energy-framework_en.

A Practical Guide to A Prosperous, Low Carbon Europe. (2023). Roadmap 2050, https://www.roadmap2050.eu.

AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası. (2017). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.

ALTUNOK, E. and ALTUNOK, A. E. (2013). AB İklim Değişikliği Politikaları. Denetim, 12(45).

AYDIN, A. H. and ÇAMUR, Ö. (2017). Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13), 21-44.

Bakan Kurum: 2053 Net Sıfır Emisyon Hedefimizi Başaracağız. (2022). TRT Haber, https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-kurum-2053-net-sifir-emisyon-hedefimizi-basaracagiz-616057.html.

BOSTANOĞLU, M. N. (2020). Where Does Türkiye Stand on the International Climate Regime?, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.

Carbon Dioxide Emissions in 2010 and 2020, by Select Country. (2022). Statista, https://www.statista.com/statistics/270499/co2-emissions-in-selected-countries.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nin Tarihçesi. (2022). T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, https://bit.ly/3M6oGUC.

Denmark to Make Domestic Flights Fossil Fuel Free by 2030. (2022a). BBC, https://www.bbc.com/news/world-europe-59849898.

DURU, B. (2007). "Avrupa Birliği Çevre Politikası. Çağrı Erhan and Deniz Senemoğlu (ed.), Avrupa Birliği Politikaları, Ankara: İmaj Yayınevi, 1-19.

ERDOĞAN, S. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(4), 703-718.

French Ban on Plastic Packaging for Fruit and Vegetables Begins. (2022b). BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-59843697>.

GIOTI-PAPADAKI, O. (2012). European Environmental Policy and the Strategy 'Europe 2020'. Regional Science Inquiry Journal, 4(1), 151-158.

HEY, C. (2007). III. EU Environmental Policies: A short history of the Policy Strategies. Brussels: EU Environmental Policy Handbook European Environmental Bureau.

Intergenerational Contract for the Climate. (2022). Die Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/klimaschutz/climate-change-act-2021-1936846>.

Plastik Poşet Kullanımı Yüzde 75 Oranında Azaldı. (2022). T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, <https://bit.ly/42TNLJg>.

POPEANGA, V. (2013). Environmental Action Programmes in the European Union-Evolution and Specific. University of Targu Jiu Letter and Social Science Series, Targu Jiu, 24-33.

Ranking Climate Change Performance Index. (2022). CCPI, <https://ccpi.org/ranking>.

Roma Kulübü Haklı mı Çıkıyor?. (2022). EY, https://www.ey.com/tr_tr/tax/roma-kulubu-hakli-mi-cikiyor.

SARIKAYA, H. Z. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi, 14(1), 1-10.

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE POLICIES OF THE EU: WHERE DOES TÜRKİYE STAND ON?

SCHREURS, M. A. (2016). The Paris Climate Agreement and the Three Largest Emitters: China, the United States, and the European Union. *Politics and Governance*, 4(3), 219-223.

Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2019. (2022). TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Greenhouse-Gas-Emissions-Statistics-1990-2019-37196>.

Spain Plans Ban of Plastic Packaging for Fruits and Vegetables. (2022). Food Packaging Group, <https://www.foodpackagingforum.org/news/spain-plans-ban-of-plastic-packaging-for-fruits-and-vegetables>.

Tallinn-The European Green Capital 2023. (2022). Tallinn, <https://www.tallinn.ee/eng/greencapital/green-capital>.

TALU, N. (2013). Avrupa Birliği Çevre Politikası. Ayhan Kaya vd. (ed.), *Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, 189-206.

TALU, N. (2019). Avrupa Birliği İklim Politikaları. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

TÜRKEŞ, M. and KILI., G. (2003). Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri. Ankara: V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Mevzuat, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>.

What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?. (2022). United Nations, https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf.

YAMAN, K. and GÜL, M. (2016). Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(2), 189-217.

YILDIRIM, U. and BUDAK, S. (2005). Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Çevre Politikasında Değişimler ve Türkiye'nin Politik Yaklaşımı. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 13, 177-215.

YOĞURTÇUOĞLU, T. N. (1999). Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı. II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara: İller Bankası Genel Müdürlüğü, 1-8.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE*

*Definition, Scope and Basic Elements of Area Studies: A Conceptual
Framework*

Suat TAŞKESEN**

Öz

Dünyanın sınırlı kaynaklarının elde edilmesinin ve arzu edilen biçimlerde kullanılabilmesinin; ancak doğru kararların alınabilmesi ve bu kararlara göre uygun eyleme geçilmesiyle mümkün olduğu bir gerçektir. Küresel ve bölgesel siyasette farklı coğrafyalara ve farklı insanlara yönelik bilgi üretimi doğru kararların alınabilmesini mümkün kılan temel unsurlardan biridir. Bu nedenle bölge çalışmaları, doğru kararların alınmasını destekleyen çok disiplinli bir alan olarak tüm karar verici aktörlerin önemsendiği ve kaynak aktardığı bir alandır. Bu çalışmanın amacı, özellikle bölge çalışmalarına yeni başlayan öğrenci ve araştırmacılara bu çok disiplinli ve çok aktörlü alanın, tanım, tarihçe ve aktörleriyle birlikte kavramsal bir çerçevesini çizmek ve alanın kapsam ve öneminin bütünlüklü bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Bölge Çalışmaları, Bölgesel Çalışmalar, Şarkiyatçılık, Emperyalizm.

Abstract

Obtaining the limited resources of the world and using them in desired ways is only possible by taking the right decisions and taking proper actions according to these decisions. In global and regional politics, the production of information for different geographies and different people is one of the basic elements that make it possible to take the right decisions. For this reason, area studies, as a multidisciplinary field that supports making right decisions, is a field that all decision-making actors care about and transfer resources to. The aim of this study is to draw a conceptual framework of this multidisciplinary and multi-actor field, with its definition, history and actors, and to contribute to a holistic understanding of the scope and importance of the field, especially for students and researchers who have just started to study in area studies.

Keywords: International Relations, Area Studies, Regional Studies, Orientalism, Imperialism.

* Makale Geliş Tarihi: 25.02.2023

Yayına Kabul Tarihi: 12.05.2023

** Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: suattaskesen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7398-917X.

GİRİŞ

Sosyalleşme eğilimlerinin doğal sonucu olarak sosyal gruplar halinde yaşayan insanlar, tarih boyunca kendi güvenliklerini sağlamak, farklı bölgelerdeki zenginliklere sahip olmak ya da sadece meraklarını gidermek amacıyla farklı coğrafyalarla ve farklı insan topluluklarıyla daima yakından ilgilenmişlerdir. Siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlara sahip olan bu ilgi, bir yandan “biz” ve “onlar” arasındaki ayrımı beslerken, diğer yandan “onlarla” olan ilişkilerin sınırlı kaynaklara sahip dünyada nasıl olması gerektiğine dair seçenekleri biçimlendirir.

Bu yönüyle bakıldığında, bölge çalışmalarının ilkel topluluklardan, kent devletlerine, krallıklara, imparatorluklara ve oradan da günümüz ulus devletler çağına uzanarak, tarih boyunca savaşları, anlaşmaları, askeri stratejileri ve politik-ekonomik tercihleri belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu görülür. Düşmanlarının ve dostlarının kapasitelerini bilmek, sahip oldukları kaynaklar hakkındaki bilgileri elde etmek ve daha da önemlisi zayıf noktaları ile ilgili fikir sahibi olmak daima önemsenen konular olmuştur.

1492 senesinde Keşifler Çağı'nın başlamasıyla “bilinmeyen” dünyalarda başlayan Batı sömürgeciliği ve 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran Batı emperyalizmi de yine “Batılı emperyalist ulusların sömürgelerdeki pozisyonlarını güçlendirmek için, farklı coğrafyalar ve oraların insanlarıyla ilgili bilgiler üretmek” (Waheed, 2020: 21) amacıyla bölge çalışmalarına ağırlık vermiştir.

Bir coğrafyayı ve üzerinde yaşayan insanları tanıyabilmek, askeri stratejilere yönelik analizler yapabilmek, potansiyel doğal ve beşerî kaynaklarının envanterini çıkarabilmek, bölgedeki iç ve dış dinamiklerden kaynaklı çelişkileri bilmek ve onları kendi avantajına kullanabileceği politik kararlar verebilmek için o bölgeyi özgün koşulları içinde değerlendiren

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

bölge çalışmaları yapılmaktaydı. Ne var ki bütün bu dönemler boyunca ortaya konulan bölge çalışmaları dağınık, geçici ve genellikle sömürgeler oluşturma ve geliştirme politikalarına yönelik askeri stratejilere destek mahiyetinde yürütülmüşlerdir.

Bölge çalışmalarının sistematik ve bütünlüklü bir alan olarak tanınması için İkinci dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan koşulları beklemek gerekmiştir. İki kutuplu bir dünya yaratan bu koşullar altında "öteki" bölgelere ve üzerinde yaşayan insanlara dair sistemli bilgilere sahip olmanın stratejik önemi açıkça anlaşılmıştır (Harootunian ve Miyoshi, 2002).

Böylece farklı bölgelerle ilgili spesifik bilgilerin üretildiği ve analiz edildiği bir alan olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış olan bölge çalışmaları, Soğuk Savaş'ın da etkisiyle, Amerikan üniversitelerinin, düşünce kuruluşlarının, istihbarat birimlerinin ve nihayet dış politika yapımcıları üzerinden hükümetlerinin yakın ilgi ve desteğini görmeye başlamıştır. Bu yakın ilgi ve desteğin temel amacı, "düşman hakkındaki bilgileri toplamak ve aktarmak" (Harootunian ve Miyoshi, 2002: 2) ve böylece iki kutuplu Yeni Dünya'nın kapitalist hegemonik liderliğini ele geçiren ABD'nin Sovyetler Birliği karşısında avantaj elde etmesini sağlamaktır. Kısa zamanda hakkında çok fazla yayın yapılan ve ilgilendiği alanlara önemli kaynaklar aktarılan bölge çalışmaları, "bölgelere veya o bölgelerle ilgili çeşitli konu ve süreçlere dair çalışmalar yapmanın önemini" (Cumings, 1997: 8) açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle de bölge çalışmaları, ilerleyen dönemlerdeki konjonktürel değişimlere de paralel olarak, dünyanın herhangi bir bölgesini herhangi bir amaçla ve herhangi bir açıdan (ekonomik, politik, sosyal, kültürel, dinsel vs.) incelemek ve analiz etmek biçiminde evrilmiştir.

Günümüz bölge çalışmalarının yakın tarihçesine bakıldığında, her ne kadar 2. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönemlerde belli adımlar atılmış olsa da temelde, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem ve 11 Eylül 2001'den günümüze devam eden dönem olarak üç dönemden bahsetmek mümkündür.

SAVAŞ SONRASI DÖNEM: SOĞUK SAVAŞ

Yukarıda değinildiği üzere bölge çalışmaları uygarlıklar tarihi boyunca yapılagelen, kaşifler, işgalci güçler, misyonerler, elçiler, ticaret şirketleri, ajanlar ve casuslar eliyle yürütülen ve bu anlamda hiç de yeni olmayan bir faaliyettir. Avrupa tarihine baktığımızda, kolonyal geçmişine paralel olarak, bölge çalışmalarının da sömürgelerdeki “ilkel” ve “uygarlık-dışı” halkları antropoloji disiplini çerçevesinde incelemek biçiminde yapıldığı görülür (Mielke ve Hornidge, 2017: 6). Uygar Batı'dan farklı halklar ve kültürlerine yönelik bu “bilimsel” (esasen Oryantalist) bakış açısı, özünde “Beyaz Adamın Yüğü”¹ söylemi üzerinden meşrulaştırılan bölge çalışmalarını, oradaki topluluklara ve coğrafi zenginliklerine dair bilgi birikimi üzerinden geliştirilen sömürgecilik yönetiminin hizmetine sunmaktaydı.

İlk yarısına, iki büyük emperyalist savaşı sığdırmış olan 20. yüzyılda da bölge çalışmalarına yoğun bir biçimde rastlamak mümkündür. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında bu çalışmaların daha çok askeri ve istihbarat birimlerince yürütüldüğü görülür. Amaç, alınacak askeri ve siyasi kararlarda farklı dillere, farklı kültürlere ve farklı coğrafyalara sahip bölgeler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak ve avantaj elde etmektir. Bu dönemin örnek teşkil edebilecek en önemli figürlerinden birisi Arabistanlı

¹ Batı'nın emperyalist “yayılmaları” 1870'ten sonra başladı ve deyim yerindeyse 1890'larda kurumsallaştı. Dayandığı teknoloji, Batı ile dünyanın başka bölgeleri arasında çok büyük oransızlık doğurmuş bulunan sanayi devriminin yarattığı muazzam teknolojik olanaklardı. Yani, bu yayılmanın ardında sanayi devrimi bulunuyordu. Yöntem, misyonerlerin ardından ticaret şirketlerinin, onların ardından da Batılı devletin giderek bu toprakları askeri işgale uğratması biçiminde oldu. Bu işgalin bizzat kendisi ve insanlık dışı davranışları bu sefer yalnızca “Hıristiyanlık götürmek”le değil, “White man's burden” (Beyaz adamın boynunun borcu) ve “Mission civilisatrice” (uygarlaştırma görevi) gibi ırkçı kavramlarla gerekçelendirildi. İrkçi teoriler, emperyalizmin bir sonucu olarak doğdu.” Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Oran, 2001)

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Lawrence olarak bilinen İngiliz arkeolog, diplomat ve istihbaratçı Thomas Edward Lawrence'tır. Bölgeyi ve dilini çok iyi bilen ve bölgenin etkin aktörleriyle yakın ilişkiler kurmayı başaran Lawrence, sonrasında bu bilgi ve deneyimlerini Arapların ayaklanması ve Osmanlı-Alman birliklerine karşı saldırıya geçmesi yönünde kullanarak bölgedeki İngiliz çıkarlarının korunmasına ve geliştirilmesine büyük bir katkı sağlamıştır.

Ne var ki, iki büyük "Dünya Savaşı" ile sonuçlanan bu emperyalist dönemde, bölge çalışmalarının hala sistematik bir araştırma alanına dönüşmediği, askeri, politik ve ekonomik gelişmelere göre dağınık bir halde ve ihtiyaç ölçüsünde sürdürüldüğü görülür. Hem bu dönem hem de öncesi devirlerdeki farklı bölgelere dair bilgi birikimi de daha çok, bir şekilde bölgede bulunmuş kişilerin hatıralarına ya da düşünürlerin eserlerindeki görüşlerini desteklemek için başvurdukları parçalı bilgilere dayanıyordu.

Bölge çalışmalarının kurumsallaşma çabalarına ilk olarak 1. Dünya Savaşı'ndan sonra rastlanmaktadır. Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'ya yönelik siyasi ve entelektüel yönelimler sonucunda Rockefeller Vakfı tarafından desteklenen Eski Mısır bilimcisi James Heny Breasted 1919 yılında Chicago Üniversitesi Doğu enstitüsünü kurmuştur. Breasted'ın ABD'de Doğu Enstitüsünü kurmasının amacı -Rockefeller desteğini de unutmamak gerekir- sadece dilbilimi çalışmalarıyla sınırlı kalmak değil, aynı zamanda içinde sanat, arkeoloji, siyaset bilimi, dil, edebiyat, sosyoloji ve tarih çalışmaları yapılan bir enstitü yaratmaktı (Mitchell, 2002: 3). Bu arada, 1866'da Amerikalı misyonerler tarafından kurulan Suriye Protestan Koleji, 1920 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.

1927 yılında Princeton Üniversitesi'nde kurulan Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümüne, bu üniversiteden Sami dilleri uzmanı Lübnanlı tarihçi Philip Hitti getirilmiştir. Çalışmalarını Arap ve İslam dünyasını Amerikalılara öğretmek amacına göre tasarlayan Hitti, pek çok alandan öğrenciye (tarih, Ortaçağ, Bizans, sanat tarihi, arkeoloji, bilim, felsefe ve teoloji)

Yakındoğu İslam dünyası ile ilgili dil, tarih ve kültür dersleri vermiştir (Mitchell, 2002: 3). Aynı şekilde, Latin Amerika çalışmaları da 1920'li yıllarda başlamış olmakla beraber etkili adımlar ancak Başkan Franklin Roosevelt'in 1930'ların sonlarına doğru uygulamaya koyduğu "Sorunsuz Komşu Politikası (Good Neighbor Policy)" sonucunda 1942 yılında ve yine Rockefeller desteğiyle Latin Amerika Çalışmaları Ortak Komitesi kurulmuştur (Drake ve Hilbink, 2002: 3). ABD'de, o güne kadar genelde dile, edebiyata ve kültüre odaklanan Oryantalist çalışmalardan farklı şekilde, çağdaş sosyal bilimlerin teorilerinin Batılı olmayan toplumlara yönelik olarak ele alındığı bölge çalışmalarının ilk örneğine 1943 senesinde kurulan Uzak Doğu Topluluğu'nda (Far Eastern Association) rastlanır (Cumings, 1997: 8). Oryantalist bir bakış açısından çağdaş sosyal bilimlerin alanına geçişi de simgeleyen kuruluş, 1956 yılında Asya Çalışmaları Topluluğu (Association for Asian Studies) adını alarak bölge çalışmalarına katkı sunmaya devam etmiştir.

Kurumsal bölge çalışmalarının primitif örnekleri denilebilecek bu çalışmalara sadece Amerika'da rastlandığı söylenemez. Londra'da bulunan Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (Royal Institute of International Affairs) 1930'lı yıllarda Batı'nın Arap Dünyası'ndaki ve Türkiye'deki etkilerini 1800 yılından itibaren inceleyen bir çalışma başlatmıştır. Projede görev alan araştırmacılar Müslüman toplumların yaşam tarzlarıyla birlikte onları etkileyen unsurları, ideallerini ve yönelimlerini incelemişlerdir.

Bölge çalışmalarıyla karşılaştırmalı siyaset alanlarını kesiştiren bu çalışma, (i) Batı'nın İslam toplumlarındaki etkisinin görülmediği on yedinci yüzyıla başlatılmış; (ii) 1800 yılından 1930'lara kadarki dönemdeki (yaklaşık 130 yıl), bu bölgelerin Batı'yla ve dolayısıyla modernleşmeyle tanışmalarını ve bu sürecin etkilerini incelemiştir; (iii) o dönemdeki (1930'lar) bölge toplumlarının koşullarını ve onları etkileyen güçleri analiz

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

etmiştir (Drake & Hilbink, 2002: 4). Böylesine kapsamlı ve derinlikli bir çalışmanın, benzerleri ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında görülecek olan kurumsallaşmış bölge çalışmalarının öncülerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, savaşan güçlerin diğer bölgelerin dilleri, kültürleri ve coğrafi özellikleriyle ilgili bilgilere ihtiyaç duymaları bölge odaklı bilgi üretiminin gerekliliğini açıkça ortaya koymuştur. Ne var ki, bu dönemde de yapılan bölge çalışmalarının daha çok askeri stratejilerin gölgesinde ve kurumsallıktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda, kurumsallaşmış bölge çalışmaları tarihinin, ABD'nin Savaşın hemen sonrasında ortaya çıkan ve sonraki on yılları etkileyen uluslararası çıkarları ile doğrudan ilişkili olduğu görülür (Smith ve Goss, 2010: X).

Bu çıkarlar doğrultusunda, Batı-dışı yerler ve insanlarla ilgili olarak üniversitelerin başta dil öğretimi olmak üzere yoğun akademik faaliyetleri başlatılmış, askeri analistler, politika yapıcılar, öncü girişimciler ve sivil vatandaşların farklı ama tamamlayıcı roller üstlendiği oluşumlar desteklenmiştir. Böylece bölge çalışmaları, içinde hükümet kurumlarının (askeri ve istihbarat kuruluşları ve diğer kurumlar), özel vakıfların (öncü girişimciler, başka bir deyişle küresel boyutta olan ve hükümetleri doğrudan etkileme/biçimlendirme kapasitesine sahip büyük şirketler) ve üniversitelerin olduğu ve bölgelere dair her türlü bilginin üretildiği bir alana dönüşmüştür (Smith ve Goss, 2010: XI).

Denilebilir ki Savaşın hemen sonrasında iki kutuplu bir uluslararası sistemin doğması ve bunun yanında dünyanın çeşitli bölgelerindeki eski sömürgelerin yeni bağımsız devletler olarak ortaya çıkması, bölge çalışmalarının daha kapsamlı ve daha sistemli bir alana dönüşmesi, en azından ABD ve başını çektiği kapitalist Batı bloku için kaçınılmaz olmuştur.

Bilindiği üzere, Savaş'tan hemen sonra belirginleşen Soğuk Savaş, farklı kutupların liderliğini elinde tutan ABD ve SSCB'nin nüfuz alanlarını genişletme mücadeleleri bağlamında dünyanın geri kalanını sonraki kırk yılda etkisi altına almıştır. Bir tarafta, kapitalist Yeni Dünya Düzeninin hegemonik liderliğini İngiltere'den devralan ABD, bu yeni düzenin kurum ve kurallarını dünyanın geri kalanına ekonomik, askeri ve siyasi rıza ve zor mekanizmalarına başvurarak kabul ettirmeye çalışmakta; diğer yanda SSCB, lideri olduğu Sovyet blokunu güçlendirmek ve özellikle Batı dışı bölgelerde nüfuz alanını genişletmek çabası içerisindeydi. Modern devletler sistemine, eski sömürge bölgelerinden yeni aktörlerin bağımsız devletler olarak eklenmesi de iki kutuplu mücadele alanını genişletmiş ve derinleştirmiştir.

Söz konusu gelişmeler neticesinde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan bu bölgelere yönelik siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, antropoloji ve ekonomi alanlarından pek çok akademisyen ve yazar ilgi göstermeye başlamış ve bu ilgi hükümetler tarafından da önemli oranda desteklenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle ABD hükümetleri tarafından, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin akademik, askeri, tarihsel ve sosyolojik çerçevelerde araştırılmasına ve çeşitli bölgelerde derinlikli saha çalışmaları yapılmasına yönelik önemli bütçeler aktararak, ilgili bölge çalışmaları merkezlerinde sistemli bölge çalışmalarının yürütülmesi sağlanmıştır.

Akademik dünyada 1950'li ve 1960'lı yıllarda sosyal ve beşerî bilimler alanlarında ses getiren kalkınmacı ve modernleşmeci yaklaşımların da etkisiyle bu bölgelere ilgi artmıştır. Dekolonizasyonun sonucunda dünyayı algılayış biçimi de derinden değişmiş, bir zamanların kendini uygarlık basamaklarında üstün ve ayrıcalıklı bir ırk olarak gören sömürgeci Batı anlayışının yerini dünyayı ulus-devletler düzeni (Smith ve Goss, 2010: XI) içinde evrimsel bir hat biçiminde tarif eden yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Artık temel vurgu “Avrupalı Hristiyan beyaz adamın” üzerinde değil, insan hakları ve özgürlükler gibi evrensel değerler ve politik ekonomik gelişim düzeyi üzerinden yapılmaktaydı. Bu amaçla, Batı dışında kalan ülkelerin ve toplumların Batı tipi kalkınmalarına ve modernleşmelerine yönelik pek çok çalışma ortaya konulmuştur. Burada yaşayan toplumların da Batı'nın evrimsel hattını takip edecekleri varsayımıyla, iktisadi kalkınmalarının sanayileşme ve kentleşme ile, sosyolojik kalkınmalarının modernleşme ile ve siyasi kalkınmalarının ise demokrasiyle sonuçlanmasının tarihsel bir zorunluluk olduğu ileri sürülmüştür.

Temel argümanlarından ve izleyen on yıllardaki gelişmelerden bağımsız olarak -ki Batı tipi kalkınma ve modernleşmenin dünyanın geri kalanı için zorunlu bir medeniyet güzergahı olmadığına, aksine Batının hikayesinin sadece Batıyla ilgili olduğuna ve dahası Batının meşruiyetinin zorunlu bir dayatması olduğuna dair pek çok teori ve yaklaşım ortaya çıkmıştır- bu teori ve yaklaşımlar, bölgelere ilgiyi ve bölge çalışmalarına desteği arttırmış, pek çok disiplinin bölgesel konulara el atmasını sağlamış ve nihayetinde bölge çalışmaları alanının bugünkü halini almasında önemli katkılar sunmuşlardır. Ayrıca ittifakları güçlendirme mücadelelerinin, silahlanma ve uzay yarışlarının ve casus/ajan faaliyetlerinin yoğun bir biçimde yaşandığı bu dönemde, askeri ve istihbarat örgütlerinin ve dış politika yapıcı aktörlerin odaktaki bölgelere dair mümkün olan her bilgiyi önemsediklerini ve bu amaçla, akademik de olsa, ilgili kurumlara her türlü desteği sunduklarını unutmamak gerekir.

Dönemin ABD Başkanı Harry Truman tarafından kendi adıyla ilan edilen 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini'yle başlayıp, Sovyetler Birliği'nin resmi olarak dağıldığı 26 Aralık 1991'e kadar devam eden Soğuk Savaş dönemi boyunca bölge çalışmaları başta ABD olmak üzere özellikle Batı Bloku içinde önemli bir alan haline gelmiştir. Bu döneme damgasını vuran politik, ekonomik, askeri ve ideolojik mücadeleler de bölge çalışmalarının zorunluluğunu ortaya koymuştur. Ekim 1949'da Komünist

Çin Halk Cumhuriyeti ilan edilmiş, 1950-53 Kore Savaşı, 1954-75 Vietnam Savaşı, 1962 Küba Krizi, 1979 İran İslam Devrimi, 1979-89 Afganistan'a Sovyet müdahalesi gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde Latin Amerika'da, Afrika'da, Ortadoğu'da ve Uzak Doğu'da yeni sömürgecilik anlayışına karşı sosyalist hareketler yükselmeye başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler neticesinde kapitalist dünyanın hegemonik liderliğini elinde tutan ABD, bu bölgelere yönelik olarak geliştirdiği askeri, ekonomik ve siyasi stratejileri aracılığıyla doğrudan (askeri müdahaleler ve yaptırımlar) ya da dolaylı (darbeler, iç işlerine müdahaleler vs.) müdahalelerde bulunmuştur. Bütün bu müdahaleler, müdahale edilen bölgenin tarihini, coğrafyasını, dilini, kültürel ve dinsel özelliklerini bilmeyi gerektiriyordu ki burada da en büyük iş, o bölgeleri sistematik bir biçimde ele alan kurumsallaşmış bölge çalışmalarına düşmekteydi.

Bu dönemde, bölge çalışmalarının kurumsallaşmasının, her ne kadar ABD'nin "ulusal çıkarları" ve liderliğini yürüttüğü küresel kapitalizmin sermaye birikimini geliştirmesi ve derinleştirmesi bağlamında önemli katkıları olmuşsa da etkisinin bununla sınırlı kaldığı söylenemez. Nitekim aynı dönem içerisinde alanda yapılan çalışmalar ya da alandan elde edilen bilgiler sonucunda sosyal ve beşerî bilimler alanında pek çok teori ve yaklaşımın ortaya çıkması mümkün olabilmiş ve Samuel Huntington, Benedict Anderson, Giovanni Arrighi, Immanuel Wallerstein gibi Batı-dışı dünyayı da merkezine alan pek çok teorisyenin etkili çalışmalar ortaya koymalarına yardımcı olmuştur.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Aralık 1991'de Sovyetler Birliğinin resmen dağılmasıyla, muzaffer kapitalist güçlerin kendi kurum ve kuralları çerçevesinde yeni bir "dünya düzeni" yaratmasının önünde hiçbir engel kalmamış gibi bir atmosfer ortaya çıkmıştır. Yeni dünya düzeni söylemi, en azından, Soğuk Savaşın da

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

müsebbibi olan iki kutuplu bir uluslararası sistemden, liberal demokrasi ve serbest piyasa amentüsüne bağlı Amerikan hegemonyasına dayanan tek kutuplu sisteme geçiş anlamında doğruydı.

Soğuk Savaş döneminde kutuplar arası bilgi akışı, özellikle Sovyetlerden Batıya, daha çok istihbarat örgütlerinin ve ilgili hükümet organlarının tekelindeydi. Yukarıda da belirtildiği üzere, bölge çalışmalarının önemli rolü de bu noktada devreye girmekte ve özellikle Batı'da (ya da Amerika'da diye de okunabilir), Sovyetlerin ve onun nüfuz alanlarının analiz edilmesine yönelik çalışmalar olarak güçlü biçimde desteklenmekteydi. Ne var ki Sovyetlerin dağılması, Doğu ve Batı'yı ayıran duvarların ortadan kalkması ve Soğuk Savaşın tarih olmasıyla birlikte kapitalist güçlerin ilgisi de siyasal ve askeri analizlerin içinde baskın olduğu bölge çalışmalarından, artık kolayca erişilebilen yeni bölgelerin, kapitalist girişimlere sunduğu yatırım olanaklarının analiz edilmesine kaymıştır. Böylesine bir dönüşüm, bir yandan "tarihin sonunun" liberal demokrasi ve piyasa ekonomisinin mutlaklığı üzerinden ilan edilmesine, diğer yandan bölge çalışmalarının artık önemini yitirdiği kanaatinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu anlamda iki kutuplu dünyanın keskin sınırlarının ortadan kalmasıyla önceki anlam ve kapsamından artık uzak olan bölge çalışmaları, ABD'nin hegemonik liderliğindeki "dünya ekonomisi" içindeki Batı-dışı dünyanın politik ve ekonomik gelişiminin, Batı'nın liberal demokrasi ve piyasa ekonomisinin mutlak egemenliğiyle taçlanan evrimsel çizgisi bağlamında değerlendirilmesine indirgenmiştir. Bu radikal dönüşüm, bölge çalışmaları alanına olan ilgiyi azaltmakla kalmamış, aynı zaman da kimi eleştirmenlerce alanın terkedilmesi ya da yerini medeniyet çalışmaları, kültürel çalışmalar, yerli çalışmaları vs. gibi farklı disiplinlerarası alanlara bırakması önerilmiştir (Houben, 2017: 196).

Yine aynı dönemde hükümetler, dünyanın farklı bölgeleri hakkında derin bilgiler sağlayacak uzmanların yetiştirilmesine ilgisizdiler; zira küresel rekabete dahil olacak yeni bir süper gücün ortaya çıkma olasılığı yoktu (Katzenstein, 2002: 133). Aynı şekilde önceki dönemlerde bölge çalışmalarını etkili bir biçimde destekleyen kuruluşların da bu dönemde ilgilerinin küreselleşmeye, demokratikleşmeye ve liberalleşmeye kaydığı görülür. Örneğin Ford ve MacArthur vakıfları 1993 yılında küreselleşme temalı ortak bir program geliştirmişlerdir (Katzenstein, 2002: 133). Türkiye’de de güncel siyasette zaman zaman eleştiri konusu olan Açık Toplum Vakfı’nın George Soros tarafından kuruluş yılı da yine 1993 yılıdır.

11 EYLÜL SONRASI DÖNEM

11 Eylül 2001 tarihli terör saldırısı sonrasında en çok dillendirilen söylemlerden biri de artık yeni bir döneme girildiği şeklindeydi. Aradan geçen süre, bu söylemlerin haklılığını açıkça ortaya koymuştur. Nitekim, sınırların ortadan kalktığı, ulus devletlerin önemini yitirdiği, özgürlüklerin kutsandığı ve nihayetinde dünyanın ulaşım, iletişim ve etkileşimin sorun olmadığı küçük bir köye dönüştüğü varsayılan küreselleşme çağı son bulmuş, jeopolitiğin yeniden masaya konulduğu ve güvenlik meselelerinin artarak büyüdüğü “eski dünyaya” (en azından iki savaş öncesi dünyaya) yeniden dönülmüştü. Kimin yaptığı ve neden yaptığı sorularıyla geçen ilk şok dalgasından hemen sonra Amerikalılar “Bizden neden bu kadar çok nefret ediyorlar?” (Rashid, 2011) sorusunu sormaya başladılar.

Mevzubahis soruyla başlayan 11 Eylül sonrası dönem, izleyen yıllarda artan askeri operasyonlar ve işgaller, yükselen enerji ve güvenlik stratejileri ve kapitalizme içkin hegemonik çekişmelerle küreselleşme çağındakinden çok daha farklı bir dünyayı biçimlendirmiştir. Bu dönüşüm

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

bölge çalışmalarının yeniden canlanmasını ve ilgi görmesini sağlamıştır. 21. yüzyılın yeniden canlanan bölge çalışmaları bir önceki Soğuk Savaş dönemindekinden farklı olarak “küresel çalışmalar olmaksızın bölge çalışmaları kördür, bölge çalışmaları olmaksızın küresel çalışmalar boştur” (Schäfer, 2010: 2) anlayışına dayanmaktadır.

Dolayısıyla içinde bulunduğumuz bu dönemin bölge çalışmaları, istihbarat ve askeri birimlerin tekelinde olmaktan ziyade üniversitelerin çok farklı disiplinlerini (sosyal psikolojiden kültürel çalışmalara, tarihten coğrafyaya), ulusal, bölgesel ve uluslararası çok çeşitli aktörleri, çok farklı konu başlıklarını (kimlik, etnisite, turizm, güvenlik, enerji vs.) kapsar. Bu nedendir ki, bölge çalışmalarına yeni adım atan öğrenci ve araştırmacıların, tanımının ve kapsamının yanı sıra alanın çok disiplinli ve çok aktörlü yapısını kendi bütünlüğü içinde kavramaları alana sunacakları katkıyı arttıracaktır.

BÖLGE ÇALIŞMALARI NEDİR?

Güncel anlamıyla bölge çalışmaları, başka bir ülkenin ya da belirli bir bölgenin belirli konularda incelenmesi ve incelenen konulara yönelik analizlerin ortaya konulması olarak tanımlanabilir. Tanıma yakından bakıldığında herhangi bir bölge çalışmasının, araştırma faaliyeti yürüten bir araştırmacıyı (bölge uzmanı), araştırılan belirli bir bölgeyi/ülkeyi, bir araştırma konusunu ve analiz yapmayı içeren, a priori bilgiye² yönelik bir araştırma faaliyeti olduğu görülür. Sayılan bu unsurlara daha yakından bakmak, hem bölge çalışmalarının daha iyi anlaşılması hem de alana dair eleştirel bir bakış açısı kazanılması açısından önemlidir.

2 A Priori Bilgi: Duyu deneyine hiç başvurulmadan, yalnızca akıldan ve aklın etkinliğinden türetilen bilgiye, deneysel olmayan bilgiye verilen addır. (Cevizci, 1996: 45).

ARAŞTIRMACI/BÖLGE UZMANI

Bölge çalışmaları yapan araştırmacılar bölge uzmanı olarak adlandırılırlar ve bir bölge uzmanı, kabaca “profesyonel kariyerinin büyük bir kısmını ya da tamamını başka bir ülkeyi ya da dünyadaki bir bölgeyi araştırmaya adanmış uzman” (Lambert, 1990: 712) olarak tanımlanabilir.

Herhangi bir bölge çalışmasında kendini konumlandığı bölgeyi dahil etsin ya da etmesin, bölge uzmanı “biz ve onlar” arasında kendiliğinden ortaya çıkan sınırlara maruz kalır. Başka bir deyişle, uzmanın sahip olduğu “biz evreni” kendiliğinden sınırlar inşa eder. Tarihsel kökleri Batı ile dünyanın geri kalanı arasında çizilen belirgin sınırlara dayanan bölge çalışmalarının en çok eleştirildiği noktalardan biri de burasıdır.

Nitekim gelişme ve büyüme yolculuğuna Keşifler Çağı'yla başlayan, Rönesans, Aydınlanma ve Sanayi ve Bilişim Devrimleriyle devam eden Batı, o zamandan bugüne dünyanın geri kalanının “doğru yolu” bulması için pek çok misyonu üstlendiğini iddia etmiştir. Putperestlere Tanrı'yı götürmüş (sömürgecilik)”, dünyanın geri kalanını Rönesans ve Aydınlanmanın kazanımlarıyla uygarlaştırmayı Batılı, Hristiyan, erkek ve beyaz adamın yükü olarak görmüş ve uygarlaştırma faaliyetlerine ağırlık vermiş (emperyalizm), “azgelişmiş” ve “gelişmekte olan” bölge ve toplumları modernleştirmek ve kalkındırmak için borçlandırmış (Soğuk Savaş rekabeti) ve nihayet tek kutuplu dünyada serbest piyasa ekonomisi ve liberal demokrasinin küreselleşen dünya toplumlarının refahı ve mutluluğunun kaçınılmaz gerçeği olduğunu kabul ettirmek için kaynaklarını seferber etmiştir (neoliberal küreselleşme).³

3 Batı'nın dünyanın geri kalanına yayılımını ifade eden küreselleşmeler (1490'lar, 1890'lar ve 1990'lar) tartışması hakkında detaylı bilgi için bkz. (Oran, 2001).

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Batı'nın dünyanın geri kalanına mutlak egemenliğini kabul ettirme girişimleri olarak okunabilecek bütün bu süreçler bizleri ister istemez Edward Said'in oryantalizm (şarkiyatçılık) kavramını bölge çalışmaları üzerinden yeniden düşünmeye sevk eder. Said'e göre Batı'nın ve Batılının kendi evreni dışındaki bakış açısı oryantalisttir ve bu oryantalizm keşifler ve Aydınlanmayla birlikte üç ayak üzerine oturtularak sürdürülmüştür. Söz konusu bu üç ayak aynı zamanda oryantalizmin kapsamlı bir tanımını da verir. Oryantalizm, ilk olarak, "en kolay kabul gören nitelemeye göre, akademik bir şeydir...İster özel ister genel yönleriyle uğraşın- antropolog, sosyolog, tarihçi ya da filolog olması fark etmez- Şark [Doğu] hakkında yazan, ders veren ya da Şark'ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır" (Said, 2008: 12).

Doğu araştırmaları ya da bölge araştırmalarıyla karşılaştırıldığında oryantalizm teriminin kullanımının "hem çok muğlak ve genel olmasından hem de on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyıl başı Avrupa sömürgeciliğinin kibirli yönetici tutumunu anıştırmasından ötürü" artık tercih edilmediği görülür. Ne var ki Said'e göre farklı isimler altında da olsa (bölge çalışmaları gibi) oryantalizmin ve buna bağlı bakış açısının hala geçerli olduğu açıktır (Said, 2008: 12).

Said, oryantalizmin üzerine oturtulduğu ikinci ayağın ayrımcılık (Doğu ve Batı) ve dışlayıcılık olduğunu ileri sürer. Batı, Doğu ile kendisi arasına kalın duvarlar ören bir düşünme biçimi geliştirmiştir. Üstelik Batı ile Doğu arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bu düşünce biçimine Montesquieu'den Marx'a, Weber'e hatta Victor Hugo'dan Dante'ye kadar pek çok düşünürde ve yazarda rastlanır (Said, 2008: 12).

Said'in oryantalizmin tanımını üzerine oturttuğu ve oradan genel bir tanıma vardığı üçüncü ayak söylem inşasıdır. Buna göre oryantalizm, Şark (doğu) ile Şark'a hakkında saptamalarda bulunarak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu

yöneterek; yani Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı kavramıdır Said, 2008: 13). Nitekim konuyla ilgili olarak Said şunları söylemektedir (Said, 2008: 13):

“Şarkiyatçılık bir söylem olarak incelenmedikçe, Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark'ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini -hatta üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılması olanaksızdır. Dahası Şarkiyatçılığın öylesine yetkin bir konumu vardı ki, bence Şark'a ilişkin yazan, düşünen, eyleyen hiç kimse, bu işleri, Şarkiyatçılığın düşünce ile eyleme dayattığı sınırlamaları hesaba katmaksızın yapamazdı. Kısacası Şark, Şarkiyatçılık yüzünden bağımsız bir düşünme ya da eyleme nesnesi olamadı.”

Günümüz bölge çalışmaları, Uluslararası İlişkiler yazınına katkı sağlayan birçok teori ve yaklaşımın (Marksizm, Eleştirel Teori, İnşacı Teori, Postyapısalcılık, Feminizm ve Postkolonyalizm gibi) Batı merkezci söylem ve analizlere açık meydan okumalarından yakından etkilenmiş veya en azından bu konuda farkındalık geliştirmiş olsa da, dünya tasarımları Batı'nın kurumları ve kuralları üzerine inşa edilmiş ana akım kuramlarda (Realizm, Neorealizm, Liberalizm, Neoliberalizm gibi) Said'in dikkat çektiği oryantalizm (şarkiyatçılık) etkisi hâlâ güçlü bir biçimde hissedilmektedir.

Mevzubahis etkinin yoğun bir biçimde hissedilmesinin en büyük nedenlerinden biri de genellikle Batı'da toplanan ya da Batı dışında olsa bile (örneğin Türkiye'de) çalışma prensipleri Batı bakış açısına göre tasarımılanan bölgesel çalışma programlarının ikili işlevidir. Bu programların aynı zamanda varlık nedenleri olan işlevleri; “belirli bölgelere yönelik, yerleşik, bağımlı ve ideolojik saiklerle yüklü akademik bilgi

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

üretmek ve hükümetlerine tavsiyelerde bulunarak onların politikalarını biçimlendirmektir. Kimilerine göre bu ikili işlev birbirinden ayrı değildir, aksine aynı sürecin farklı aşamalarıdır” (Khosrowjah, 2011: 131).

Bölge çalışmaları programlarına ayrılan kaynakların (üniversiteler, hükümetler, vakıflar, istihbarat kurumları vs. tarafından) hareket noktası da bu işlevsel bütünlüğüdür. Öyle ki bölge çalışmalarının, varlık nedeni de olan, birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan bu iki işlevi nedeniyle akademik bir tarafsızlıkla yürütülmeleri mümkün görünmemektedir. Bu nedendir ki bölge çalışmaları yürüten araştırmacı ister istemez “biz ve onlar” arasındaki sınırların ortaya çıkmasına ve nihai analizlerinin “biz, bize ve bizim, bizim çıkarlarımız veya biz şunu şöyle yapmalıyız” (Khosrowjah, 2011: 131) biçiminde evrilmesine karşı koyması oldukça güçtür. Nitekim, bölge çalışmalarının, uzun zamandan beri askeri “siyasal ve sivil alanlardaki “öteki” medeniyetler, “öteki” rejimler, “öteki” yaşam tarzları vs. hakkında” (Chow, 2002: 108) bilgi toplayan ve topladığı bilgileri sistemli bir biçimde sunan uzmanlar ürettiği gerçeği de bu programların amacını ve işlevini açıkça ortaya koymaktadır.

BÖLGE

Bölge çalışmalarının yukarıdaki tanımının nesnesi olan bölgeye gelindiğinde ise bu konunun da oldukça tartışmalı olduğu söylenebilir. Temel olarak, bölge çalışmaları “dünyanın bir bütün olarak açıklanamayacağı ve daha küçük parçalara ayırmanın gerekli olduğu” (Houben, 2017: 200) varsayımına dayanır. Bölge çalışmaları, adından da anlaşılacağı üzere, nihayetinde belirli bir bölgeye yönelik yürütülen çalışmalarını ifade eder. O halde, bölge nedir ve araştırma konusu olan bir bölge nasıl tanımlanır? Bu sorular her ne kadar basit gibi görünseler de yanıtlaması çok da kolay olmayan ama bölge çalışmaları açısından kritik öneme sahip sorulardır.

Üstelik bu soruların sadece birer yanıtları olmadığı gibi araştırmacının uzmanlık alanına, tercihlerine ve araştırma konularına göre farklılıklar gösterir. Bölgeleri belirlemenin neden kolay olmadığını ve neden çeşitlilik arz ettiklerini en iyi anlatan örneklerden biri de dünya haritalarıdır. Bilindiği üzere bu tür haritalar araştırmacının konusuna ve amacına yönelik hazırlandıkları içindir ki aynı ülkelerin farklı gruplar içinde gösterildiklerine sıklıkla rastlanır.

Coğrafi haritalar, beşerî haritalar, etnik haritalar, siyasi haritalar, ekonomik haritalar, dini haritalar, kültürel haritalar vs. pek çok harita türü söz konusudur ki, her biri herhangi bir ülkeyi araştırmanın amacına uygun biçimde belli bir gruba dahil eder. Bölge çalışmalarında da gerek herhangi bir bölgeyi belirlerken gerekse de dünyayı bölgelere ayırırken genellikle araştırmanın amacına ve konusuna yönelik olarak gruplandırma yapılır. Bunun için de “ülkelerin Avrupa, kuzey Amerika, Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu, Güney ve Doğu Asya gibi kümelenmiş bölgeler içinde gruplandırılmaları, bölge çalışmaları açısından her zaman konu ile en ilgili sınırları ifade etmezler” (Chabal, 2005: 477).

Ayrıca bu tür gruplandırmaların konjonktürel değişimlerden, politik-ekonomik süreçlerden ve çeşitli dinamiklerden (ideolojik, dinsel, etnik vs.) kolayca etkilendiklerini de unutmamak gerekir; örneğin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve onun nüfuz alanlarına göre yapılmış olan gruplandırmalar (Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya gibi) Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte anlamını yitirirken, tek kutuplu dünyanın yeniden gruplandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya gibi). Aynı şekilde 11 Eylül sonrası gelişmeler, bölge çalışmalarını Müslüman ülkelere ve topluluklarına odaklanan yeni ve özgün gruplandırmalara yönlendirmiştir.

Yukarıdaki sorulara tekrar dönülecek olursa, bölge çalışmaları kapsamında “bir bölge, pek çok farklı boyutlarda, birbirlerine önemli derecede bağlı olan ülkelerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlanabilir.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Burada karşılıklı bağlılığın içeriğini gösteren ve ülke gruplarını birbirlerinden farklılaştıran unsurlar genellikle, ama her zaman değil, ekonomik ve politik faaliyetler ve sosyal bağlantılardır” (Katzenstein, 2002: 130-131).

Bölgeler, “politik yaratımlar” ve “günlük pratiklere dayanılarak sosyal ve bilişsel süreçler içinde inşa edilmiş yapılardır” (Katzenstein, 2002: 129). Aynı şekilde “bölge çalışmaları, kültürlerarası ve kültürler-içi farklılıkları belirli sınırlar içine dahil etmek için, “bölgeleri” doğal – ya da en azından tarihsel olarak gerekli- oluşumlarını gibi ele alır” (Rafael, 1994: 91). Oysa bütün bu tasarımlar coğrafya gibi gerçek olmadıkları gibi, kültür gibi de doğal değildirler (Katzenstein, 1996: 125). Bu nedenle, “gerçek” ve “doğal” olanın dışında olup, siyasal ve sosyal süreçler içinde söylem olarak inşa edilen bölgeler, koşullara ve dinamiklere bağlı olarak nicelik ve nitelik bakımından değişebilirler (örneğin AB) ya da Soğuk Savaş sonrasında olduğu gibi anlamlarını yitirebilirler (örneğin Doğu Bloku).

Açıkça anlaşılmaktadır ki; bölge çalışmalarında bölgelerin seçilmesi, tanımlanması, sınırlarının belirlenmesi çeşitli değişkenlere bağlıdır ve bu değişkenler bölgenin kendisinden çok onun üzerine çalışma yapan araştırmacıyla ve onun bir şekilde bağlı olduğu kurumlarla ilgilidir. Bu anlamda bölge, seçilen değil üretilen bir olgudur. Bu üretim, nesneye (araştırma konusu olan şeye) dışarıdan kabaca bakma, detayları yok sayma ve hiç olmaması gereken biçimde kategorize etme riskini de her zaman içinde barındırır. Ne var ki bölge çalışmalarında bütün bu risklere rağmen kategorizasyon zorunlu bir biçimde kendini dayatır; aksi halde sadece ulus-devletler üzerinde ayrı ayrı çalışmak gerekir ki bu da bu siyasal birliklerin belirli bir coğrafyanın, belirli bir sosyo-kültürel yapının ve belirli bir ekonomik-politik bölgenin tarihsel bir parçası olduğu gerçeğini inkâr etmek anlamına gelir.

Bu noktada, belli sınırlar içerisindeki nüfusun, kültür, ideoloji, din, ırk, politik-ekonomik görünüm vs. benzerliklere sahip olduğu varsayılan bölgelerin üretimi nasıl olmaktadır? Bölge çalışmalarında, bölgelerin üretimi süreçleri ve bunlara yönelik kaynak aktarımları, yapılageliş, araştırma alanı/ilgisi, yönelim ve küresel politik-ekonomik dönüşümler gibi unsurlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu unsurlara sırasıyla bakılacak olursa;

Hukuki anlamı teamül olan yapılageliş, öteden beri olagelen belirli davranış ve tutumların genel kabul görerek yapılmaya devam edilmesi anlamına gelir. Bölge çalışmalarında da araştırma konusu olan birçok bölgenin, öteden beri sanki “doğal” varlıklarmış gibi kabul edilerek araştırıldıkları bilinmektedir (Latin Amerika, Afrika, Uzakdoğu, Ortadoğu, Avrasya gibi). Ayrıca, yeni kurulan merkezlerin, enstitülerin ve fakültelerde yeni açılan derslerin de bu alışkanlıkları tekrarladıklarına ve öncesinde tanımlanmış bölgeler üzerinden çalışmalarını yürüttüklerine sıklıkla rastlanır. Dolayısıyla yapılagelişin bölge çalışmaları programlarının tasarım ve içeriklerinin oluşturulması üzerinde büyük bir etkisi olduğu açıkça görülür.

Araştırma alanı ve araştırmacının ilgisi de yine bölge üretiminde etkilidir. Disiplinler arası hatta bazı durumlarda disiplinler üstü olarak çalışılan bir alan olarak, bölge çalışmaları farklı alanların ve farklı ilgi alanlarının buluşma noktasıdır. Çoğu zaman herhangi bir olayın açıklanması ancak çok farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle mümkün olur. Örneğin, Ortadoğu’da radikal Siyasal İslam’ın yükselişini açıklayabilmek için tarihe (bugünkü koşulların kökenlerini analiz edebilmek için), sosyolojiye (modern/geleneksel görünümü analiz edebilmek için) , İslam öğretisine (İslam ve siyaset ilişkisini analiz edebilmek için) , siyasal ve kültürel antropolojiye (otoriteyi, iktidar ilişkilerini ve bunların kültürel kodlarını analiz edebilmek için) başvurmanın yanı sıra ekonomiye (yerel ve küresel eşitsizliklerin nedenlerini analiz edebilmek için), siyasete (otoriter rejimler,

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

egemenlik, hegemonya, sömürgecilik, modernite/post-modernite vs. konularda analizler yapabilmek için) ve/ya sosyal psikolojiye (biz ve onlar algısının dinsel radikalizm üzerinden nasıl biçimlendiğini analiz edebilmek için) ihtiyaç duyulur.

Verilen örnekten de açıkça görüleceği üzere bölge çalışmaları disiplinler arası hatta disiplinler üstü bir karaktere sahiptir ve bölge çalışmaları programlarının da bu nedenle çok farklı alanlardan ve çok farklı araştırmacılardan beslenmesi gerekir. Ayrıca kimi durumlarda bir bölge çalışmaları programı alanında bilinen bir araştırmacı ya da belli bir amaçla bir araya gelmiş araştırmacı grubunun ilgi alanına bağlı olarak oluşturulabilir. Örneğin böyle bir program, Ortadoğu örneği üzerinden devam edilirse, sadece bölgedeki lokal çatışmalara ve bunların çözümlerine odaklanabilir ya da sadece ilgili bölgedeki göç konusuna yoğunlaşabilir.

Bölge çalışmaları programlarının kapsamı ve içeriğinin belirlenmesinde yönelim de oldukça önemlidir. Bu programların hükümetler, askeri ve istihbarat örgütleri, üniversiteler ve araştırma merkezleri (genellikle kamusal ve özel kesimlerin desteğini alarak faaliyetlerini yürütürler) tarafından desteklendikleri bilinmektedir (Khosrowjah, 2011). Herhangi bir bölge ile ilgili çalışmalara verilecek desteklerin hangi kurumlar tarafından sağlanacağı ve hangi boyutlarda gerçekleşeceği, genellikle yerel, ulusal ve uluslararası güncel gelişmelere paralel olarak biçimlenen yönelimler tarafından doğrudan etkilenirler. Bu yönelimler var olan ilgili bölge programlarının daha fazla desteklenmesini sağlayacağı gibi yeni programlarının açılmasına da yol açabilirler.

Son olarak, küresel politik-ekonomik dönüşümlerin de bölge çalışmalarını doğrudan ve derinden etkiledikleri İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze gerçekleşen değişimlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği'nin dağılması, post-kolonyalizm, Çin'in belirleyici

küresel bir aktör olarak sahneye çıkışı vs. ve bugün ABD'nin başını çektiği Kapitalist Batı'nın küresel hegemonik gücünü giderek yitirmesi gibi gelişmeler bölge çalışmalarının da kapsamını ve yönünü derinden etkilemektedir.

Buna ek olarak, belirlenen bir bölgenin sınırlarının nereden başladığı ve nerede bittiği konusu da oldukça tartışmalıdır. Bu belirsizliğe model olacak en iyi örneklerden biri de Türkiye'dir. Türkiye'nin bölge çalışmaları programlarında Avrupa'ya mı (AB adayı), Avrasya'ya mı (Coğrafi ve tarihi konumu) yoksa Ortadoğu'ya mı (Müslüman kimliği) dahil edileceği konusu muğlaktır. Dolayısıyla bölgeler üretilirken sınırların en azından kabaca çizilmesi de yine yukarıda sayılan unsurlarla sıkı sıkıya ilişkilidir.

KONU

Bölge çalışmaları yapan bir araştırmacı ele aldığı başka bir ülkeyi, bölgeyi ya da karşılaştırmalı bir biçimde farklı ülke ve bölgeleri kendi uzmanlık alanına göre belirli konularda inceler. Konuyu belirleyen temel unsur, genellikle araştırmacının uzmanlık alanıdır; uluslararası ilişkiler uzmanları, siyaset bilimciler, ekonomistler, antropologlar, sosyologlar, tarihçiler, sosyal psikologlar, dil bilimciler vs. bölge çalışmalarına katkı sunarlar. Bölge çalışmalarında, herhangi bir bölgeyle ilgili "akademik programlar oluşturulurken bu nokta dikkatli ve stratejik bir biçimde planlanır" (Khosrowjah, 2011: 132).

Bölgelerarası farklılıklar farklı uzmanlıklar gerektirebilir ya da bir bölge diğerine göre bir uzmanlık alanına diğerlerinden daha fazla gereksinim duyabilir; örneğin Latin Amerika çalışmalarında popülizm, rejim tartışmaları, devrimler ve askeri darbeler bağlamında siyaset bilimine, Avrupa Birliğinde ekonomiye, Rusya ve Kafkaslarda güvenlik ve enerji bağlamında uluslararası ilişkilere ve ekonomi politikaya, Ortadoğu'da dinsel radikalleşme bağlamında sosyoloji ve sosyal psikolojiye daha fazla vurgu yapmak gerekebilir.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Aynı şekilde bir ülke ya da bölgede farklı uzmanlıklara sahip araştırmacılar farklı unsurlara odaklanabilirler; Örneğin, Rusya çalışan bir siyaset bilimci otoriterleşmeyi ele alırken, uluslararası ilişkiler uzmanı strateji ve güvenlik konularına ya da enerji politikalarına odaklanabilir, ekonomi politika çalışan bir uzman ise bölgesel veya küresel hegemonik mücadeleler bağlamında incelemelerde bulunabilir, yine bir tarihçi de bölgenin ve ülkenin geçmişten günümüze dönüşümünü ve etkin dinamiklerini çalışabilir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, bölge çalışmaları esasen çok disiplinli olmayı gerektiren görünenden daha karmaşık bir alandır ve çok fazla uzmanlığın katkısına doğrudan bağlı olduğu içindir ki dikkatli ve stratejik bir planlamaya ihtiyaç duyar. Öyle ki bir bölge coğrafyasıyla, kültürüyle, insanıyla, dilleriyle, tarihiyle, inançlarıyla, değerleriyle, iç ve dış ilişkileriyle, kaynaklarıyla bir bütündür ve bu bütünlüğün anlaşılması ancak araştırmacının farklı uzmanlıkları bir potada eritebilme kapasitesiyle mümkün olur.

Bu noktada ele aldıkları konuların ve konuları ele alış yöntemlerinin ortaklığı nedeniyle bölge çalışmaları ve karşılaştırmalı siyaset çalışmalarının birbirlerini tamamlayıcı ilişkilerine de kısaca değinmek gerekir. Bilindiği üzere karşılaştırmalı siyaset, siyasal görünümünün anlaşılması ve açıklanması amacıyla yabancı bir ülkenin devlet, ülke, toplum ve siyasal sistem bağlamında incelenmesini ifade eder (Lim, 2010: 3).

Bölge çalışmaları, karşılaştırmalı siyasete bölgeler ve/ya ülkelerle ilgili ihtiyaç duydukları bilgileri sağlama noktasında önemli bir rol oynarlar. Aynı şekilde farklı bölge ve ülkeleri ele alan karşılaştırmalı analizler de bölge çalışması yapan uzmanlara, uzmanlık konularını farklı bölge ve ülkelere yönlendirerek karşılaştırma yapma fırsatı sunarlar.

ANALİZ

Derin bir kolonyal geçmişe de sahip olan bölge çalışmalarının analizlerine neden ihtiyaç duyulur? Bu çalışmalar sadece akademik reflekslerle mi yürütülmektedirler ya da Said'in iddia ettiği üzere kolonyalizmin yeni bir türünü desteklemek amacıyla mı tasarlanmaktadır? Bu ve benzeri sorulara bir yanıt bulabilmek için bölge çalışmalarının ABD'deki görünümüne bakmak gerekir. ABD'nin Savaş'a katılmasıyla birlikte, pek çok Amerikalının o güne kadar belki de hi ç duymadığı ülkeler ve bölgeler gündemlerini belirlemeye başlamıştır. Böylece o bölgeleri ve ülkeleri bilen bölge uzmanlarına ihtiyaç duyulmuş ve özellikle üniversiteler uzmanlar yetiştirmek amacıyla harekete geçmişlerdir. Savaş sonrası dönemde ise bu programların çoğu artık ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle (özellikle askeri bakımdan) kapatılmıştır (Lambert, 1990: 714).

Tüm bunlara ek olarak Soğuk Savaş'ın yükselen etkisiyle birlikte bölge çalışmaları üniversiteler, ordu ve istihbarat örgütleri ve Ford gibi vakıfların desteğiyle (Khosrowjah, 2011: 134) yeniden yükselişe geçmiştir. Soğuk Savaş döneminde inşa edilmiş bu üçlü koalisyonun bugün hala güçlü bir biçimde devam ettiği görülmektedir. Bu koalisyonla birlikte, yukarıda da bahsedilen bölge çalışmalarının ikili işlevi (akademik bilgi sağlamak ve önerilerde bulunarak hükümetlerin politikalarını biçimlendirmek) göz önünde bulundurulduğunda bölge çalışmaları analizlerine neden ihtiyaç duyulduğu ve bu analizlerin hangi koşullar altında tedavüle sokuldukları daha iyi anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, farklı ülkelerin üniversitelerinde ya da çeşitli kuruluşlar bünyesinde oluşturulmuş olan ve sayıları binleri bulan bölge çalışmaları programlarının tamamının bu üçlü koalisyon benzeri bir yapıya hizmet ettiğini söylemek mümkün değildir. Çalışılan bölge, uzmanlık alanları ve konu başlıkları herhangi bir bölge çalışması bünyesinde ortaya konulan analizlerin içeriğini, yönünü ve ilgilendiren aktörleri belirlemektedir. Örneğin

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

ideoloji veya güvenlik refleksleri daha güçlü olan bir bölge çalışmaları grubunun, dil ve kültür konularına odaklanan bir gruba göre askeri ve istihbarat birimleriyle ilişkisi daha yoğun olacaktır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, bölge çalışmaları analizlerinin sistemli olarak yapılandırabileceği ve ulaşılan sonuçların alana özgün bir biçimde ortaya koyulabileceği bir teorisi yoktur. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, bölge çalışmaları yürüten uzmanlar, kurumsal ve/veya kişisel saiklerle ilgilendikleri bölgelere dair elde ettikleri veri setlerini kendi disiplinlerine göre ya da çok disiplinli bir zeminde analiz ederler. Bu anlamda, bölge çalışmalarının spesifik bir teoriyle sınırlanmaktan ziyade, diğer tüm disiplinlerdeki teorilere ihtiyaç duydukları verileri ve analizleri sundukları ileri sürülebilir.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ GELİŞİMİ

Sınırlı kaynaklara sahip olmak, güvenliğini sağlamak, varlığını sürdürmek ya da zenginlikleri ele geçirmek amaçlarından biri ya da birkaçına sahip siyasal topluluklar tarih boyunca bu amaçları taşıyan başka topluluklar hakkında bilgi sahibi olmaya büyük önem vermişlerdir. Bu nedenlerdedir ki hukuki ve siyasi temelleri 1648 Westphalia Antlaşmasıyla atılmış olan modern devletler sistemi içinde de “belirli bir ülkenin diğer ülkelerin ve dünyadaki bölgelerin tarihi, siyaseti, ekonomisi, kültürü sanatı ve edebiyatı ile ilgilenmesi tesadüfi bir gelişme değil, aksine belirli koşulların ürünleri ve veri zamanda belirli ihtiyaçlara verilen yanıtlardır” (Turan, 2012: 51).

Dolayısıyla kurumsallaşmış olsun ya da olmasın bölge çalışmaları şu ya da bu biçimde daima dünya siyasetinin odağında olmuştur. Bölge çalışmalarının, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası ilişkiler içinde ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayan on nedenden (ilk 6 neden için bkz. Turan 2012, 51-53) bahsetmek mümkündür.

İlk olarak, bölge çalışmalarının kolonyal bir geçmişe sahip olduğuna ve Edward Said'in bu kolonyal geleneğin bugün hala devam ettiğine dair görüşlerine yukarıda değinilmişti. Günümüzde ise güç ilişkileri, bölgesel ve küresel hegemonik çatışmalar, bölgeler ve aktörler arası ekonomik ve siyasi işbirliklerinin kurulması, güvenlik (enerji güvenliği, sınır güvenliği, nüfus hareketleri ve göçler gibi), küresel politik-ekonomik strateji ve uygulamalar (örneğin neoliberal politikalar), küresel ve bölgesel örgütler gibi konuları içine alan dünya siyasetinde bölge çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

Ekonomik eşitsizliklerin olduğu ve bu eşitsizliklerin, dünyanın sınırlı kaynaklarına sahip olma mücadelesinin biçim ve içeriğini belirlediği bir dünyada bölge çalışmaları daima önemli olacaktır. Postkolonyal dönemden bugüne uzanan sürece de yakından baktığımızda, küresel eşitsiz yapı içerisinde özellikle bölgelerinde ya da küresel çapta hegemonik üstünlüklere sahip güçlerin, kolonyal reflekslere hala sahip oldukları ve bölge çalışmalarını da kendi üstünlüklerini devam ettirmek için destekledikleri açıkça görülür.

Dolayısıyla günümüz bölge çalışmalarını hegemonya kavramı üzerinden açıklamak daha doğru olacaktır. Küresel, bölgesel ya da sınırlı bölgesel bir alanda ekonomik, siyasi, askeri, ideolojik, kültürel ve psikolojik üstünlüklerini sağlamak, korumak ya da geliştirmek isteyen devletlerde ve kurumlarında (üniversiteler, askeri ve istihbarat örgütleri, düşünce kuruluşları, vakıflar vs.) bölge çalışmaları ayrı bir öneme sahiptir ve önemli kaynaklarla (finansal ve kurumsal) desteklenirler.

İkinci olarak, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra artan ekonomik ilişkiler, ülkelerin diğer ülke ve bölgelere yönelik ihracat ve yatırım stratejilerini önemli hale getirmiştir. Bu stratejilerin hedefindeki bölge ve insanların daha iyi anlaşılması ancak onların tarihsel, ekonomik, siyasi,

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

sosyolojik ve kültürel altyapı ve dinamiklerinin iyi analiz edilmesiyle mümkündür. Bu analizlere duyulan ihtiyaç, hedef bölge ve toplumlarla ilgili olarak ortaya konulacak sistemli bölge çalışmaları programlarını gerekli ve kaçınılmaz kılmaktadır.

Ayrıca artan ekonomik ilişkilere paralel olarak, bilişim, haberleşme, ulaşım ve taşıma alanlarındaki gelişmeler sonucunda, bilgiye erişme ve kazanım elde etme tekeli artık büyük güçlerin ayrıcalığı değildir. Herhangi bir ülke bir diğer ülke ya da bölge ile stratejilerine uygun ilişkiler geliştirebilmekte ya da yeni ortak stratejilere taraf olabilmektedir. Bu nokta da yine bölge çalışmalarının önemini ortaya koyan ve gelişmesini doğrudan etkileyen bir unsurdur.

Uluslararası İlişkilerde 1970'lerde temel aktör olarak ortaya çıkmış olan uluslararası şirketler açısından da yatırımlarını doğrudan yönlendiren ve etkileyen bölge ve dinamikleri tanımak oldukça önemlidir. Bu nedenle bu şirketler de bölge çalışmalarını önemsemekte ve yakından desteklemektedirler. Öyle ki, devasa yatırımları yöneten bu "çokuluslu şirketlerin bazıları kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kendi araştırma birimlerini ve uzmanlıklarını geliştirmişlerdir" (Turan, 2012:52).

Üçüncü olarak, yukarıda da bahsedildiği üzere, içinde küresel eşitsizliklerin olduğu ve hegemonik mücadelelerin kesintisiz bir biçimde yaşandığı dünya siyasetinde bölgesel çalışmalar oldukça önemli bir yere sahiptir. Dünyadaki politik ekonomik süreçleri kurumları ve kurallarıyla yöneten ve yönlendiren büyük güçler, diğer ülkelere ve bölgelere hâkim olmak ve kendi politikalarını rıza ve zor mekanizmalarına başvurarak kabul ettirebilmek için bölge çalışmalarına ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle ki gerekli bölgesel analizlerin ortaya konulabilmesi için konu ile ilgili "akademik çalışmaların, araştırma programlarının ve bu amaçla hareket eden kurumların bölge çalışmalarını desteklemeyi ve teşvik etmeyi" (Turan, 2012: 52) doğal bir zorunluluk olarak görürler.

Bölge çalışmalarının ABD’de, SSCB’de, Avrupa’da ve sonrasında da Japonya’da, Çin’de ve Rusya’da giderek önem kazanmasının nedeni budur. Ayrıca bölgesel hegemonya olma iddiası taşıyan bölgesel güçlerin de (Türkiye gibi) zaman içinde bölge çalışmalarına artan biçimde ağırlık verdikleri yakından gözlemlenmektedir.

Dördüncü olarak, “herhangi bir ülke, bir ülke ya da bölge ile ilgili bölge çalışmaları programlarına belli bir amacı gerçekleştirmek ya da belli bir ihtiyaç doğrultusunda” (Turan, 2012: 52) destek vermeye başlayabilir. Genellikle belli kırılma dönemlerinde (devrim, reform, yeni bir dış politika stratejisi, hedef ülke ya da bölge dinamiklerinde bir değişim gibi) ortaya çıkan bu tür bölge çalışmalarının ortaya çıkıp gelişmelerine sıklıkla rastlamak mümkündür; örneğin Türkiye’de Soğuk Savaş sonrası ‘Türki Cumhuriyetlere’ yönelik çalışmaların ağırlık kazanması ya da Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlıkları dönemlerinde Siyasal İslam ve Neo-Osmanlılık etkisiyle Arap Dünyası, kültürü ve diline yönelik bölge çalışmalarına ağırlık verilmesi bu kırılmalardan sayılabilir.

Beşinci olarak, hükümetler kimi zaman, belli bölgeler ve aktörlerle ilgili resmi olmayan söylemleri, tartışmaları ve düşünceleri canlı tutabilmek için bölge çalışmalarından yararlanma yoluna başvurabilirler. Bu amaçla başta düşünce kuruluşları olmak üzere, temel işlevi bölge çalışmaları olan kuruluşlar resmi ya da gayri resmi kanallarla desteklenirler. Örneğin ABD’nin özellikle CIA aracılığıyla dünyanın çeşitli bölgelerinde yürüttüğü operasyonlar ve bu operasyonlar yoluyla, otoriter rejimlere, diktatörlere, yozlaşmış hükümetlere, kökten dinci örgütlere, uyuşturucu ve silah kaçakçılara vs. verdiği destekler dünya ve ABD kamuoyunda tepki toplayacağından, bu operasyonların gereklilik üzerinden meşrulaştırılması işi bölge çalışmaları uzmanlarına bırakılabilmektedir.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Kimi zaman da genellikle görece daha zayıf olan devletlerin güçlü olanlara yaptıkları gibi, resmi söylemlerde yer verilmek istenmeyen bazı bölgesel konular bölge çalışmaları aracılığıyla desteklenmekte ve teşvik edilebilmektedir. Örneğin Türkiye-Çin ilişkilerinde Türkiye'nin rahatsız olduğu Uygur sorunu ile ilgili konuları resmi yetkililerden daha çok hükümete yakın düşünce kuruluşları dillendirebilmektedir.

Altıncı olarak, değişen konjonktürlere paralel olarak, bir ülkede bölge çalışmalarının ivme kazanması bir başka ülke tarafından desteklenebilir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir; ilk olarak, iki ülke arasındaki ilişkiler dönüşerek yeni bir aşamaya gelebilir. Böyle bir durumda bir ülke diğeriyle işbirliği konularını arttırmak, fikir alışverişini hızlandırmak ve bölgedeki ortak çıkarları garanti altına almak amacıyla ilgili ülkedeki bölge çalışmalarının gelişmesini kendi ilgili kurumları aracılığıyla destekler. Kimi Alman kuruluşlarının Türkiye'de kendilerine benzer oluşumların kurulmasını desteklemeleri bu amaca yöneliktir.

İkinci bir neden de bir ülkenin bir ittifaka dahil olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye-ABD ilişkilerinde görüleceği üzere, ilk aşamada Türkiye'de uluslararası ilişkiler ve bölge çalışmaları programları kurularak desteklenmiş, burslar aracılığıyla ABD ve Batı'yı bilen ve anlayan insanlar yetiştirilmiş, sonrasında ise özellikle bu insanlar yardımıyla Türkiye üniversitelerinde Amerikan tarzı eğitim ve öğretim programlarının geliştirilmesi sağlanmıştır (Turan, 2012).

Bahse konu dönemde Amerika'nın ilgisi sadece Türkiye'ye değil, başını çektiği Kapitalist Batı İttifakı içerisinde yer alan tüm ülkelere yönelikti. Nitekim, ABD'nin hala en prestijli burs programlarından biri olan ve amacı ABD ile diğer ülkeler arası kültürel alışverişi geliştirmek olarak tanımlanan Fulbright Burs Programı, Amerikalı kültürel temsilcileri aracılığıyla, dünyanın geri kalanını Amerikan tipi demokrasi ve kapitalizmin yaşayan örnekleriyle buluşturmaktaydı.

Aynı zamanda program, yine dünyanın çeşitli ülkelerinden seçilmiş olan yabancı araştırmacıların ABD'ye getirilmesini destekleyerek, Amerikan yaşam tarzının doğrudan aşılmasına hizmet etmekteydi. Burada iki yönlü bir alışveriş söz konusuydu. Misafir araştırmacılar Amerikan değerlerini ve yaşam tarzını özümserken, diğer yandan Amerikalılara kendi ülkeleri ve bölgeleriyle ilgili bilgileri, haberleri ve görüşleri aktararak ABD'nin dünyayı daha iyi anlamasına ve kapitalist dünyadaki liderliğinin devam etmesine katkı sunmaktaydı (Turan, 2012).

Yedinci olarak, askeri kuruluşlar ve istihbarat örgütlerinin de en az üniversiteler ve hükümetler kadar bölge çalışmalarına ihtiyaç duydukları ve onları destekledikleri bilinmektedir. Kendi personellerini eğitmek, ilgili bölge dinamikleri ve aktörleri hakkında bilgi sahibi olmak ve bütün bunları akademik kanalların esnek ve rahat imkanları dahilinde gerçekleştirebilmek, bu yapıların bölge çalışması programlarını cazip seçenek olarak değerlendirmelerine imkân tanımaktadır.

Sekizinci, medya ve kamuoyu da bölge çalışmalarını destekleyen ve gelişmesini sağlayan diğer unsurlardır. Hem geleneksel hem de sosyal medyanın dünyadaki gelişmeleri yakından takip etme arzusu/rekabeti, bölge çalışmalarına da ciddi kaynaklar aktarılmasını sağlamakta ya da en hafif ifadeyle kaynak aktarımını kolaylaştırmaktadır. Medya, herhangi bir konuda (savaş, barış, anlaşma, işbirliği, çatışma, yatırım, kriz vs.) hükümet yetkililerini, askeri ve istihbarat uzmanlarını, akademisyenleri ve çeşitli tanıdık yüzleri bir araya getiren, konuları ve katılımcı aktörleri popülerleştiren etkili bir araçtır.

Kamuoyu ise bir yanıla hükümetler, medya ve uzmanlar tarafından etkilenebilirken, diğer yanıla da ikna olmadığı sürece ciddi bir baskı/direnış unsuru olma kapasitesine sahip bir iradeyi ifade eder. Hedef ülke ya da bölge kamuoyuna rağmen yürütölmeye çalışılan politika ve

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

uygulamalar başarısız olmasalar bile büyük maliyetlere neden olabilirler. Bu nedenle, bölge çalışması programlarının gelişmesini destekleyen bir diğer neden de hedef yerlerdeki dış kamuoyunun eğilimlerinin kestirilebilmesini sağlayacak bilgilerin elde edilmesi ve belirlenen konularda ikna edilebilecekleri bilgilerin üretilmesidir.

Dokuzuncu olarak, bölge çalışmalarının gelişmesini sağlayan nedenlerden biri de sadece ve sadece akademik bilgi birikimine katkı sağlamak amacıyla yapılan çalışmalardır. Genellikle üniversiteler bünyesinde yürütülen bu çalışmaların amacı belirli bir bölgeyi ya da ülkeyi iç ve dış dinamikleriyle birlikte akademik yöntemlere başvurarak anlayabilmek ve aynı zamanda bölge uzmanları yetiştirmektir. Bu noktada disiplinlerarası çalışmaların da bölge çalışmalarının gelişimine katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir. Özellikle de ABD’de yirminci yüzyılın başında ortaya çıkmış olan karşılaştırmalı siyaset alanının bölge çalışmalarına duyduğu gereksinim oldukça önemlidir. Öyle ki farklı ülke ve/ya bölgeleri belirli konularda karşılaştırma işini üstlenen karşılaştırmalı siyaset çalışmalarının yürütülebilmesi için “derinlemesine çalışılan bölgelerin tarihsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamlarda ciddi öncül bilgilerine” (Chabal, 2005: 480) ihtiyaç duyulmaktadır.

Söz konusu karşılaştırmalı çalışmalarda, doğru soruların sorulabilmesi, doğru çalışma konularının belirlenebilmesi, araştırma alanının çerçevesinin doğru bir biçimde çizilebilmesi, doğru modellemelerin ortaya konulabilmesi, kısaca karşılaştırmalı siyaset çalışmasının amacına uygun bir biçimde yapılabilmesi için bölge çalışmalarından elde edilen bilgilere ihtiyaç vardır.

Onuncu ve son olarak, muhalif ve eleştirel bölge çalışmalarının da disiplinin gelişmesine katkı sunduklarını unutmamak gerekir. Hâkim politik-ekonomik söylemlere ve güç ilişkilerine, küresel/bölgesel eşitsizliklere ve ondan kaynaklı sorunlara, ana akım bölge çalışmaları aktörlerine

(hükümetler, askeri kuruluşlar ve istihbarat örgütleri, “desteklenen” düşünce kuruluşları, “desteklenen” üniversite programları vs.) meydan okuyan bölge çalışmaları da getirdikleri eleştiriler ve farklı bakış açılarıyla bölge çalışmalarının gelişimine katkı sağladılar.

BÖLGE ÇALIŞMALARI VE ÜNİVERSİTELER

Dikkat edileceği üzere yaygın kanının aksine, bölge çalışmalarının oluşumuna ve gelişimine dair yukarıda açıklanan on neden içerisinde üniversiteler oldukça küçük bir paya sahiptir. Kolonyal geçmişine ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ele alınış biçimine bakıldığında, bu çalışmaların akademik kampüs çalışanlarından ziyade askeri yönü güçlü realpolitik stratejistleri tarafından ele alınması oldukça anlaşılabilir bir durumdur.

Bölge çalışmalarının büyük bir ivme kazanarak gelişmesi her ne kadar Savaş sonrası dönemde gözlemlense de asıl ortaya çıkışlarının Savaş sırasında olduğu görülür. “1940’lar ve 1950’ler boyunca Amerikan hükümetleri, Sovyet bölgeleri çalışmalarının teşvik edilmesi ve desteklenmesinde aktif ve kritik bir rol üstlenmiştir” (Bonnell & Breslauer, 2004: 6).

Aynı dönemlerde üniversitelerde gerek hükümet birimleri gerekse de vakıflar tarafından benzer adımlar atmaları yönünde teşvik edilmişler ve desteklenmişlerdir. 1950’larni sonuna gelindiğinde aralarında Columbia, Yale ve Washington üniversitelerinin de bulunduğu en büyük 13 üniversitede, Rusya, Slav, Sovyet ve Doğu Avrupa çalışmaları yürüten merkezler, enstitüler, komiteler, programlar ve kurullar mevcuttu (Bonnell & Breslauer, 2004: 4). Günümüzde artık dünyadaki hemen hemen bütün üniversitelerde ihtiyaca, ilgiye ve sağlana teşvik ve desteklere bağlı olarak yürütülen binlerce bölge çalışmaları programı olduğu bilinmektedir.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Günümüz üniversite kampüslerinin ve akademik hayatın doğal bir parçası haline gelmiş olması bölge çalışmaları açısından pek çok yapısal ve entelektüel fayda sağlamasına karşın kimi sakıncalardan da bahsetmek mümkündür (Lambert, 1990: 714-15) Bölge çalışmalarının üniversite bünyesine dahil olmalarının faydaları şu şekilde sıralanabilir:

- Bu birliktelik sayesinde bölge çalışmaları akademik disiplinlerin entelektüel potansiyellerinden sürekli olarak beslenebilmektedirler. Böylece bölge çalışmaları, istihbarat, güvenlik ve güç siyasetinin mutlak ön planda olduğu alanlardan ayrılarak, sosyal ve beşerî bilimlerin kuram ve yaklaşımlarıyla zenginleşmiş akademik ve bilimsel bir zemine oturabilmektedir.
- Alanında iyi olan öğrenciler ve akademik birimler kendi kurumlarından ayrılmak zorunda kalmadan bölge uzmanı olabilmektedirler. Ayrıca farklı disiplinlerden gelen bu uzmanlar, kampüste yürütülen bölge çalışmalarının akademik çok yönlülüğüne de önemli katkı sağlamaktadırlar.
- Öğrencilerin, bölge çalışmalarına yönelik eğitim ve öğretim süreçlerinde pek çok disiplinden (uluslararası ilişkiler, siyaset bilim, karşılaştırmalı siyaset, sosyoloji, tarih, politik-ekonomi psikoloji vs.) aynı çatı altında faydalanmaları mümkün olabilmektedir. Öğrenci temel formasyonunu aldığı alan ile ilgilendiği farklı alanları rahatlıkla birleştirerek uzmanlaşabilmekte ve bölge çalışmalarının gelişimine katkıda bulunabilmektedir.
- Üniversitelerin akademi öncelikli özerk yapıları sayesinde, bölge çalışmaları, hükümetlerin ulusal çıkar bahanelerinden kaynaklı ya da belirli rejimlerin meşrulaştırılmasına yönelik baskılardan muaf olabilmektedir. Farklı dinamiklere bağlı olarak değişiklik gösterebilen

ulusal çıkarlardan bağımsız olarak yürütülen akademik ve bilimsel faaliyetler hem birikim sağlanması hem de açık fikirli uzmanların yetiştirilmesi açısından önemlidir. Özerk yapıların çatısı altında yürütülen bölge çalışmalarının da dönemsel dinamiklerin olumsuz etkilerinden arındırılması verimliliği doğrudan etkileyen bir unsurdur. Aksi halde üniversite çatısı altındaki varlık nedeni sorgulanır hale gelir.

- Üniversiteler, bölge çalışmalarıyla eğitim ve öğretimi bir araya getirerek hem kendileri hem de bölge çalışmaları için faydalı bir ortaklık kurabilmektedirler. Ortalama bir üniversite kurumu ders ve etkinlik programları ve içerikleriyle disiplinli bir eğitim-öğretim planına sahiptir. Bölge çalışmalarının böylesine bir akademik kurum dahilinde yürütülmesi bu çalışmaların bilimsel gelişimine büyük katkı sağlarken, üniversitelerin de farklı dünyalara ve farklı insanlara yönelik çalışmalarının sayısı ve içeriğinin artmasına yardımcı olmaktadır.

Bölge çalışmalarının üniversite bünyesine dahil olmalarının sakıncaları ise şöyle sıralanabilir:

- Üniversitelerin çatısı altında yürütülen bölge çalışmalarında, ulusal çıkarlar açısından büyük öneme sahip konulardaki araştırmaların yeterli düzeyde yapıldığının bir garantisi yoktur. Bunun pek çok nedeni olabilir. Üniversiteler bünyesindeki bölge çalışmalarının birincil öncelikleri ulusal çıkarlar değil bilimsel faaliyetlerdir. İkinci olarak, farklı disiplinlerin ulusal çıkarlar konusunda öncelikleri çok farklı olabilir. Son olarak, ulusal çıkarlar tanım ve içeriği dönemsel koşullara göre değişiklik gösterse de üniversitelerden bu koşulları birebir gözetmeleri beklenemez.
- Üniversitelerin ulusal anlamda önemli olabilecek marjinal konulara ya da toplumlara yönelik çalışan uzman kadrolarını istihdam edeceklerinin garantisi yoktur. İstihdam sorunu başlı başına bir kaynak sorunudur.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

ve üniversitelerin en büyük sorunlarından biri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu kurumların bakanlıklar ya da istihbarat örgütleri gibi önemli olabilecek her konuda uzman istihdam etme imkanları yoktur. Oysaki bölge çalışmaları kültürel antropologdan dilbilimciye, ekonomistten siyaset bilimciye kadar hemen her sosyal ve beşerî bilimler alanındaki uzmanların katılımına ihtiyaç duyar.

- Çalışmalarının kampüste yürüten uzmanların tüm zamanlarını bölge uzmanlığına adadıklarını söylemek oldukça güçtür. Bölge uzmanlığı, dil öğrenme, kültürle yakın ilişkilerde olma, güncel ve tarihsel olayları yakından takip etme, bölge insanlarıyla yakın ve düzenli ilişkiler içinde olma gibi çok kapsamlı ve zaman isteyen bir uğraştır. Çalışmalarını kampüste yürüten uzmanlar ise bu faaliyetlerini ancak derslerden, sınavlardan, danışmanlıklardan, çeşitli ilgisiz akademik etkinliklerden ve idari işlerden artakalan zamanlarda yapabilmektedirler ki burada bahsedilen haftalık birkaç saatten fazlası değildir.
- Üniversitelerde, fiziksel ve entelektüel olarak geniş bir alanda dağılmış olan bölge uzmanlarına, onların yetiştirilmeleri ve kendilerini geliştirmeleri için gerekli olan özel kaynakların sağlanması oldukça zordur. Her disiplinin ve alt disiplinlerinin, gerek uzmanların çalışmalarında gerekse de uzman yetiştirme süreçlerinde farklı ve özel kaynaklara ihtiyaç duymaları da büyük bir sorundur. Geleneksel kütüphane ve online arşiv hizmetleri, dil ve kültür çalışmaları, bilimsel etkinlikler, bölgesel araştırma gezileri, bilimsel davetler vs. gibi konularda üniversitelerin yeterli kaynak sağlamaları güçtür.
- Üniversitelerdeki bölge araştırmalarının yöneliminin, anavatanın ulusal çıkarı perspektifine yönelik olup olmayacağının garantisi yoktur. Böyle bir yönelimin bilimsel çalışmalar yürütme önceliğinde

olan üniversitelerden beklenmesi de yersizdir. Üstelik ulusal çıkar perspektifinin tanım ve içeriği net olmadığı gibi dönemlere, eğilimlere, hükümetlere ve siyasal rejimlere göre de değişiklik gösterebilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak belirtmek gerekir ki, her bir ülkedeki özgün koşullara göre üniversiteler ve bölge çalışmalarının aynı çatı altında bulunmasından kaynaklı faydalar ve sakıncalar farklılık gösterebilir (Lambert, 1990: 715). Başka bir deyişle, dönemsel farklılıklara, rejim farklılıklarına, ülkedeki akademik özerklik düzeyine ve kültürel farklılıklara bağlı olarak da fayda ve sakıncalarda değişiklikler gözlemlenebilir.

BÖLGE ÇALIŞMALARI VE DIŞ POLİTİKA

Modern devletler sistemi içinde dış politika, bir devletin diğer devletlerle, bölgelerle ve/veya devlet-altı ve devlet-üstü aktörlerle olan ilişkilerini kapsayan bir süreçtir. Dış politika süreçlerinde karar verici konumda bulunan aktörler için ilişkide oldukları ülkeler, bölgeler ve aktörlerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmak oldukça önemlidir. Eksik, hatalı ya da ya da kasıtlı olarak oluşturulmuş yanlış bilgiler karar vericileri yanlış yönlendirebilir ve böylece başarısız dış politika stratejileri oluşturmalarına neden olabilir. Bu nedenle doğru ve yeterli bilgiye sahip olmak dış politika açısından hayati öneme sahiptir. Bu anlamda bölge çalışmaları, bir devletin bir başka devletle ya da bölgeyle ilgili dış politika çıkarlarının tanımlanmasında, etkili stratejilerin geliştirilmesinde ve geliştirilen bu stratejilerin nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili konularda doğrudan ve önemli bir role sahiptir.

Nitekim ortaya çıkışı gelişimi itibarıyla bölge çalışmaları, büyük ölçüde anavatanın uluslararası arenadaki "gücünü arttırmak ve jeopolitik çıkarlarını korumak amacıyla, devlete, özellikle hükümete ve politika yapıcılara güvenilir bilgiler sağlamak" (Bové, 2002: 206) üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle bölge çalışmalarının dış politika stratejilerinin geliştirilmesinde ve

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

icrasında önemli bir yeri vardır ve en büyük takipçisi ve destekçisi genel anlamda devlet özel anlamda ise doğrudan ya da dolaylı olarak dış politika üretmek ve yürütmekle yükümlü devlet kurumlarıdır.

Dış politika yapıcıları ve uygulayıcıları açısından diğer devlet, bölge ve aktörlerle ilgili güvenilir ve sistematik bilgiye sahip olmak dünya siyasetinin anlaşılması ve uygun dış politika stratejilerinin oluşturulması için önemlidir. Olaylara, olgulara ve toplumlara dair tarihsel, siyasal, ekonomik, askeri, kültürel, dinsel, etnik, kültürel, sosyolojik, psikolojik vs. pek çok konu altında (ve dolayısıyla farklı disiplinler içinde) toplanan bu bilgilerin, ülkelerin, bölgelerin ve aktörlerin özgün koşullarının gözetilerek tasnif edilmesi ve işlenmesi gerekir. Bir bölge için birincil öneme sahip bir konu (örneğin Ortadoğu'da din) bir diğeri için ikincil olabilir (Latin Amerika'da din gibi). Ayrıca dönemsel koşullara bağlı olarak da belli bir konu ön plana çıkabilir (Arap Bahar'ında Ortadoğu'yu saran halk hareketleri, Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika'daki devrimci hareketler gibi).

Dolayısıyla dış politikayı belirleyen bölgesel içeriğe sahip çok fazla dinamik ve çok fazla değişken söz konusudur. Bu yüzden, bütün bu dinamiklerin ve değişkenlerin, bölge çalışmaları tarafından, özgün koşullarının gözetilerek sistematik bir biçimde işlenip güvenilir bilgilere dönüştürülmesi, dış politika yapıcılarının doğru adımları atabilmeleri bakımından büyük bir değer yaratır.

BÖLGE ÇALIŞMALARI YÜRÜTEN KURULUŞLAR

Genellikle araştırma merkezi veya enstitü olarak adlandırılan bölge çalışmaları kuruluşları, belirli bir bölge ile ilgili farklı uzmanlıkların sahip oldukları dağınık haldeki bilgilerini tek bir merkezde toplamayı hedefleyen, ilgili bölgeye yönelik farklı araştırma, yayın ve öğretim süreçlerini kendi bünyesinde birleştiren yapılardır.

Bölge çalışmalarında özellikle Savaş sonrası dönemde, bilinmeyen dillere, kültürlere, siyasal yapı ve süreçlere yönelik yoğun ve uzmanlık isteyen bir eğitim-öğretim programı gerektirdiği için bölge çalışmaları merkezlerine ve özellikle de üniversitenin desteğine ihtiyaç duyulmuştur (Ward ve Wood, 1974: 54). Bu ihtiyaç neticesinde o günlerden bugüne pek çok bölge çalışmaları programı bünyesinde profesyonel hayatının önemli bir bölümünü ilgilendiği bölge hakkında araştırmalara ve o bölge ile ilgili dersler vermeye adanmış uzmanlar bulunduğu görülür. Herhangi bir bölge ile ilgili çalışmaların etkin bir biçimde yürütülmesi ve yeni uzmanların yetiştirilmesi için o bölge ile ilgili bir dizi araştırmanın ve farklı içeriklerin yapılandırılmış olması gerekir. Bu da bazı uygulamaları kaçınılmaz kılar.

Bu uygulamalar, yoğunlaştırılmış dil öğretiminin sağlanması, ortaklaşa çalışmalar düzenlenmesi, araştırma guruplarının oluşturulması, sosyal ve beşerî bilimlerin birleştirilmesi, ilgili kaynaklara erişim ve bölgeden gelen yabancı uzman ve öğrencilerin katılımının sağlanması biçiminde sıralanabilir (Bennett, 1951: 8-9).

YOĞUNLAŞTIRILMIŞ DİL ÖĞRETİMİNİN SAĞLANMASI

Bir bölge uzmanının onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, çalıştığı bölgenin diline hâkim olmasıdır (Lambert, 1990: 720). Bundan dil yeterliliğinin her uzman için mutlaka gerekli olduğu anlamı da çıkarılmamalıdır. Çalışılan alana ve konuya göre bu ihtiyaç farklılık gösterebilir. Örneğin istatistikî verilerle çalışan uzmanlar için bölge diline hâkim olmak çok da önemli değildir, oysa antropologlar, tarihçiler ya da dil ve edebiyat uzmanları/öğrencileri için dil yeterliliği birincil koşuldur.

Siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda ise bölge diline hakimiyetin önemi genel itibarıyla ortada bir yerlerde olmakla birlikte, o dilin çalışmalarda kullanılabilmesi birincil kaynaklara

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

doğrudan erişim anlamında büyük bir üstünlük sağlar. Bir bölgenin dilinin öğretilmesi için, uzman dil bilimciler tarafından hazırlanmış yoğun bir programın anadilini öğreten bir öğretmen tarafından uygulanması ve görsel/işitsel materyallerle desteklenmesi gerekir.

Haftalık en az 8-10 saat ve toplamda 8-12 hafta sürdürülebilecek böylesine yoğun bir program bir dilin temelini kazanılması için yeterli olacaktır (Bennett, 1951: 8). Dil eğitimi bölge çalışma merkezlerinin ve üniversitelerin ilgili birimlerinin üzerinde önemle durdukları konulardan biridir. Ne var ki kaynak yetersizliği (en basitinden anadilde eğitimci bulma zorluğu gibi), bölgesel öncelikler (her ülkede her bölge ve dolayısıyla her dilin öğretilmesi aynı ilgiyi ve desteği görmez) ve fakültelerin kendi öğrencilerini bölge çalışmalarına yönlendir(e)memesi gibi nedenlerden dolayı bölge dillerinin öğretilmesi konusu önemli bir sorundur.

ABD gibi bölge çalışmalarının kurulduğu ve geliştiği ya da Batı Avrupa'daki gibi kaynak yetersizliğinin çok hissedilmediği ülkelerde dil sorunu daha az yaşanırken, bu sorunların hemen hemen tamamının etkili bir biçimde yaşandığı Türkiye gibi ülkelerde dil eksikliği bölge çalışmaları merkezlerinin önlerindeki en büyük engellerden biri olarak durmaktadır. Oysa, ilgili öğrencilerin erken dönemlerinde belirlenerek dil eğitimi yoluyla motive edilmeleri hem bölge çalışmalarını zenginleştirecek hem de uzmanlaşılacak bölge ilgili daha sağlıklı bilgilerin ilk elden alınmasını kolaylaştıracaktır.

ORTAKLAŞA ÇALIŞMALAR DÜZENLENMESİ

İçeriden ve dışarıdan akademik ya da akademi dışı uzmanların ve öğrencilerin dahil olduğu çalışmalar bölge çalışmalarının verimli bir biçimde yürütülebilmesi için oldukça önemlidir. Bu faaliyetler tüm bir dönemi kapsayan ve iyi yapılandırılmış dersler şeklinde olabildiği gibi,

bir bölge ile ilgili belli bir konuda derinlemesine analizlerin paylaşıldığı oturumlar biçiminde planlanabilir. Oturumların konusu güncel gelişmelere yönelik olabileceği gibi, ilgili bölgenin belirli olgular üzerinden analizi olabilmektedir.

ARAŞTIRMA GURUPLARININ OLUŞTURULMASI

Farklı uzmanlıklara sahip araştırmacıların projelerde bir araya gelmeleri, deneyimlerini ve görüşlerini paylaşarak katkılarda bulunmaları bölge araştırmaları açısından oldukça kıymetlidir. Konferanslar, seminerler, çeşitli araştırma projeleri gibi etkinlikler kısa (günlük, haftalık), orta (aylık) veya uzun (6 ay+) vadeli araştırma gruplarının bir araya gelerek belirlenmiş konularda yoğunlaşmalarını ve derinlemesine analiz yapmalarını mümkün kılar. Ayrıca bu tip etkinlikler, farklı disiplinlere ait metotlara yönelik farkındalık yaratarak bölge çalışmalarının zenginleşmesine katkıda bulunurlar.

SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Bölge çalışmaları açısından belirli bir bölgenin bütünlüklü bir resmine sahip olmak oldukça önemlidir. Bu nedenle, sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat ve coğrafya gibi sosyal bilimler yanında felsefe, sanat, tarih, dil ve edebiyat gibi beşerî bilimlerin de bu çalışmalara katkı sunmaları kaçınılmazdır. Belli bir bölgedeki insanların yaşamlarını ve kültürlerini anlamak bütünlüklü bir bakışı gerektirir ki bu da ancak sayılan farklı alanların bileşimi üzerinden çalışmalar yapmayı gerektirir.

İLGİLİ KAYNAKLARA ERİŞİM

Bölge çalışmaları hem uzmanlar hem de öğrenciler için farklı bir bölge üzerine odaklanmak anlamına geldiğinden, çalışılan bölgeyle ilgili olan ya da doğrudan doğruya bölgeden sağlanan pek çok kaynağa ihtiyaç vardır.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

İlgili bölgeye yönelik kütüphaneler, gazeteler, çevrimiçi yayınlar, resmi raporlar, haritalar, kültürel ve dinsel materyaller, görsel ve işitsel yayınlar gibi kaynakların uzmanlar ve öğrenciler açısından ulaşılabilir olması oldukça önemlidir.

BÖLGEDEN GELEN YABANCI UZMAN VE ÖĞRENCİLERİN KATILIMININ SAĞLANMASI

Çalışılan bölgeden gelen yabancı uzman ve öğrenciler, bölge çalışmalarına üçlü katkı sağlarlar. İlk olarak, bölge dilini öğrenmeye çalışan öğrencilere o dili doğru ve etkili bir biçimde kullanmaları fırsatını sunarlar. İkinci olarak, ilgili bölgenin kültürünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurlar. Son olarak, insani bağlar ve kurulan sosyal network bölge insanı ile merkez arasında kalıcı ilişkilerin kurulmasını mümkün kılarak bölge çalışmasının varlık nedeni olan temel amacına önemli katkıda bulunur.

SONUÇ

Son çeyreği küreselleşme amentüsüyle son bulan 20. yüzyılın aksine, 21. yüzyılda, en azından ilk çeyreği itibarıyla, büyük güçler arasında yoğunlaşan hegemonik rekabete ve artan bölgesel mücadelelere tanıklık edilmektedir. Güvenlik politikalarının ve jeopolitik seçeneklerin yükselişte olduğu bu dönemde bölge çalışmalarının da önem kazandığı görülmektedir. Öyle ki, küresel ve bölgesel siyasette farklı bölgelere, gruplara, kültürlere, politik ekonomik yapılar ve farklı tarihsel birikimlere dair bilgilerin kendi özgün koşulları içinde üretilmesi ve uygun biçimde analiz edilmesi ancak bölge çalışmalarıyla mümkündür.

Alanın özgün bir teoriye sahip olmaması ilk anda bir dezavantaj gibi görünse de farklı uzman ve araştırmacıların çalıştıkları bölgelerden, süreçlere, olaylara, olgulara ve aktörlere dair elde ettikleri verileri kendi disiplinleri içinde analiz etmeleri, bölge çalışmalarının sanılanın aksine,

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERĐİSİ

dolaylı da olsa pek çok teoriyi içeren çok daha zengin bir literatüre sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bölge çalışmalarına ilgi duyan farklı alanlardan öğrenci ve yeni araştırmacılara bütünlüklü bir perspektif sunmayı amaçlayan bu çalışmada alanın gelişimi, kapsamı ve ilgili aktörleri detaylı bir biçimde ortaya koyulmuştur.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

KAYNAKÇA

BENNETT, C. W. (1951). Area Studies in American Universities. New York: Social Science Research Council.

BONNELL, V. E., ve Breslauer, G. B. (2004). Soviet and Post-Soviet Area Studies. D. L. Szanton (ed.) The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines. California: University of California.

BOVE, P. A. (2002). Can American Studies Be Area Studies?. M. Miyoshi, ve H. D. Harootunian (Der), Learning Places: The Afterlives of Area Studies, London, 206-231.

CEVİZCİ A. (1996). Felsefe Sözlüğü. Ankara: Ekin Yayınevi.

CHABAL, P. (2005). Area Studies and Comparative Politics: Africa in Context. Africa Spectrum, 40(3), 471-484.

CHOW, R. (2002). Theory, Area Studies, Cultural Studies: Issues of Pedagogy in Multiculturalism. M. Miyoshi ve H. D. Harootunian (Der), Learning Places: The Afterlife of Area Studies, London: Duke University Press, 103-109.

CUMINGS B. (1997). Boundary Displacement: Area Studies and International Studies During and After the Cold War. Bulletin of Concerned Asian Scholars, 29(1), 6-26.

DRAKE, P. W. ve Hilbink, L. (2002). Latin America Studies: Theory and Practice. L. D. Szanton (ed.), Berkeley: University of California.

HAROOTUNIAN, H. D. ve MIYOSHI, M. (2002). Introduction: The "Afterlife" of Area Studies. M. Miyoshi ve H. D. Harootunian (ed.), Learning Places: The Afterlives of Area Studies, London: Duke University Press, 1-18.

HOUUBEN, V. (2017). New Area Studies, Translation and Mid-Range. Area Studies at the Crossroads: Knowledge Production After the Mobility Turn, New York: Palgrave Macmillan, 195-213.

KATZENSTEİN, P. J. (1996). Regionalism in Comperative Perspective. Cooperation and Conflict, 31(2), 123-159.

KATZENSTEİN, P. J. (2002). Area Studies, Regional Studies and International Relations. Journal of East Asian Studies, 2(1), 127-137.

KHOSROWJAH, H. (2011). A Brief History of Area Studies and International Studies. Arab Studies Quarterly, 33(3/4), 131-142.

LAMBERT, R. D. (1990). Blurring the Disciplinary Boundaries: Area Studies in the United States. American Behavioral Scientist, 33(6), 712-732.

LİM, T. (2010). Doing Comparative Politics: An Introduction to Approaches and Issues. USA: Lynne Rienner Publishing.

MİELKE, K. ve HORNİDGE, A. K. (2017). Introduction: Knowledge Production. Area Studies and the Mobility, Turn. K. Mielke ve K. A. Hornidge (ed.), Area Studies at the Crossroads: Knowledge Production after the Mobility Turn, New York: Palgrave Macmillan, 3-27.

MİTCHELL, T. (2002). The Middle East in the Past and Future of Social Science. D. L. Szanton (ed.), The Politics of Knowledge: Area Studies and Disciplines, Berkeley: University of California, 1-27.

ORAN, B. (2001). Küreselleşme ve Azınlıklar. Ankara: İmaj Yayınevi.

RAFAEL, V. L. (1994). The Cultures of Area Studies in the United States. Social Text, (41), 91-111.

SAID, E. W. (2008). Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları. İstanbul: Metis.

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

SCHAFFER, W. (2010). Reconfiguring Area Studies for the Global Age. *Globality Studies Journal*, 22, 1-18.

SMITH, T. W. ve GOSS, J. (2010). Introduction: Remaking Area Studies. T. W. Smith ve J. Gros, (ed.), *Remaking Area Studies: Teaching and Learning Across Asia and the Pasific*, Honolulu: University of Hawai'i Press, ix-xxvii.

TURAN, İ. (2012). Area and International Studies in Turkey: The Case of the United States. *All Azimuth*, 1(1), 50-63.

WAHEED, A. W. (2020). *Construction "Pakistan" Through Knowledge Production in International Relations and Area Syudies*. Singapore: Palgrave Macmillan.

WARD, R. E. ve WOOD, B. (1974). Foreign Area Studies and the Social Science Research Council. *Social Science Research Council*, 28(4), 53-58.

STRUCTURED ABSTRACT

Area studies, which mainly emerged after the Second World War as a field in which specific information about different regions are produced and analyzed, has attracted the close attention and support of American universities, think tanks, intelligence units and finally governments through foreign policy makers, with the deep influence of the Cold War. For this reason, area studies has evolved to examine and analyze any region of the world for any purpose and from any point of view (economic, political, social, cultural, religious, etc.) in parallel with the conjunctural changes in the following periods.

Although certain steps were taken in the periods before and during the Second World War, looking at the recent history of today's area studies, it is possible to talk about three periods as the Cold War period, the post-Cold War period and the period continuing from September 11, 2001.

Thus, during the Second World War, the warring powers' need for information about the languages, cultures and geographical features of other regions clearly demonstrated the necessity of region-oriented knowledge production. However, it should be noted that the area studies carried out in this period were mostly in the shadow of military strategies and far from institutionalization. In this sense, the history of institutionalized area studies is directly related to the international interests of the United States, which emerged immediately after the War and influenced the following decades.

In line with these interests, intensive academic activities of universities, especially language teaching, were initiated in relation to non-Western places and people, and formations in which military analysts, policy makers, pioneer entrepreneurs and civilian citizens assumed different but complementary roles were supported. Thus, area studies are carried out in which governmental institutions (military and intelligence agencies

BÖLGE ÇALIŞMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE TEMEL UNSURLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

and other institutions), private foundations (pioneer entrepreneurs, in other words large companies that are global and have the capacity to directly influence/shape governments) and universities, and all kinds of information about the regions are produced.

In this period, although the institutionalization of regional studies made important contributions to the “national interests” of the USA and the development and deepening of the capital accumulation of global capitalism under US hegemony, it cannot be said that its effect was limited to this. As a matter of fact, in the same period, as a result of the studies carried out in the field or the information obtained from the field, it made possible emergence many theories and approaches in the social and human sciences, and helped the theorist like Samuel Huntington, Benedict Anderson, Giovanni Arrighi and Immanuel Wallerstein who also took the non-Western world in their center.

In the post-Cold War era, on the other hand, the interest of capitalist powers has shifted from area studies, in which political and military analyzes are dominant, to the analysis of investment opportunities offered by the new easily accessible regions to capitalist enterprises. Such a transformation on one hand, led globalists to declare the “end of history” on the basis of liberal democracy and the absoluteness of the market economy, and on the other hand, to the emergence of the opinion that area studies has lost its importance.

However, one of the most spoken discourses after the September 11 Attack was that a new era was entered. The elapsed time has clearly demonstrated the validity of these statements. As a matter of fact, the era of globalization, where borders have disappeared, nation-states have lost their importance, freedoms have been blessed, and eventually the world has turned into a small village where transportation, communication and interaction are not a problem, has come to an end, pre-World Wars’

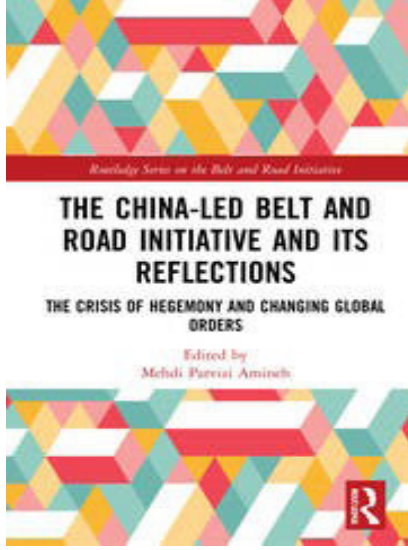
geopolitics is put on the table again and security issues are getting bigger issue. This transformation led to the revival and interest of area studies. The area studies of the 21st century, unlike the previous Cold War era, are based on the understanding that without area studies, global studies are empty.

Therefore, by emphasizing its crucial role in global studies, the aim of this study is to draw a conceptual framework of area studies, with its definition, developmental history and related actors, and to contribute to a holistic understanding of the scope and importance of the field, especially for students and researchers from different disciplines who have just started to study in area studies.

MEHDİ PARVİZİ AMİNEH, (ED.), ÇİN'İN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ VE YANSIMALARI: HEGEMONYA KRİZİ VE DEĞİŞEN KÜRESEL DÜZEN, ROUTLEDGE, LONDRA 2023, 314 S.*

Mehdi Parvizi Amineh, (ed.), The China-led Belt and Road Initiative and Its Reflections: The Crisis of Hegemony and Changing Global Orders, Routledge, London 2023, 314 pgs.

Göktuğ ÇALIŞKAN**

Mehdi Parvizi Amineh'in editörlüğünde hazırlanan "Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Yansımaları: Hegemonya Krizi ve Değişen Küresel Düzen" adlı eser, 314 sayfadan oluşmaktadır.

Amineh, Amsterdam Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler eğitimi almış ve aynı üniversitede 1998 yılında doktorasını tamamlamıştır. Amineh'in çalışma alanları, Orta ve Doğu Asya ile Çin, Avrupa Birliği (AB) ve Ortadoğu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Mevcut araştırmaları ise dört ana alana odaklanmaktadır: özellikle AB ve Çin ekseninde enerji güvenliğinin jeopolitik ekonomisi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin politik ekonomisi kapsamında Çin'in dış ilişkileri, Orta-Doğu Asya ve Ortadoğu'da devlet, toplum ve uluslararası ilişkiler ve son olarak siyasallaşmış İslam'ın kökenleri, gelişimi ve yerel/küresel etkileri de dahil olmak üzere İslam ve modernitedir.

Amineh, Hollanda Amsterdam Üniversitesi Amsterdam Sosyal Bilimler Araştırma Enstitüsü'nde Kıdemli Öğretim Üyesi ve araştırmacı, Hollanda Leiden Üniversitesi Uluslararası Asya Çalışmaları Enstitüsü'nde Kıdemli Araştırma Görevlisi ve aynı enstitüde Asya Enerji Programı Program Direktörü olarak görev yapmaktadır.

* **Geliş Tarihi:** 03.04.2023

Kabul Tarihi: 05.05.2023

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: goktug.caliskan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2189-7550.

Bilindiği üzere, tarihteki en büyük küresel yatırım projelerinden olan Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) yoğun bir araştırma alanı haline gelmiştir. Amineh'in editörlüğünü ve yazarlığını yaptığı söz konusu bu kitap da çeşitli bölgesel, küresel ve yerel bağlamda KYG'nin neden ve sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Hollanda'daki Leiden Üniversitesi ile Çin'deki Çin Sosyal Bilimler Akademisi arasındaki ortak bir araştırma programının ürünü olan bu kitaptaki bölümler, önce genel ve soyut bir çerçeve oluşturmakta ve ardından belirli ülke ve bölgelerin KYG kalkınma projeleriyle ilgili deneyimlerine odaklanmaktadır. Ayrıca enerji edinimine ilişkin bir bölümle KYG'nin Çin'in küresel rolünü nasıl etkilediğine dair bir bölüm de bulunmaktadır. Kitabın editörlüğünü de üstlenen Amineh giriş ve ilk iki bölümün yazarıdır. Amineh, kitabın ele almaya çalıştığı soruları şu şekilde ortaya koymaktadır:

1. Çin neden KYG'yi oluşturdu?
2. Çeşitli ülkelerdeki KYG projeleri nelerdir?
3. KYG, katılımcı ülkeleri nasıl etkilemektedir?

Sorulara verilen cevaplar esasında bölümlere göre ayrılmamış ve farklı bölümlerde muhtelif sorulara yönelik cevaplar bulunmaktadır. Çeşitli bölümler ilk soruyu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonyasının azaldığı bir ortamda ekonomik olarak gelişen Çin realitesi bağlamında ele almaktadır. Birinci bölümde Amineh, Çin'in bu ülkelerde nüfuz kazanmak istediği yönündeki neorealist cevabı reddetmektedir. Ayrıca bunun Çin'in kalkınmasının doğal bir sonucu olduğu yönündeki neoliberal cevabı da kabul etmemektedir. Bunun yerine, süreci küresel kapitalizmin Çin gibi devletler ve onların şirketleri üzerinde genişleme baskısı yarattığı bir jeopolitik ekonomi teorisiyle anlamlandırmaktadır.

MEHDİ PARVİZİ AMİNEH, (ED.), ÇİN'İN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ VE YANSIMALARI: HEGEMONYA KRİZİ VE DEĞİŞEN KÜRESEL DÜZEN, ROUTLEDGE, LONDRA 2023, 314 S.

İkinci bölümde ise Amineh, hegemonyayı başarı için üç gereklilik olarak tanımlamaktadır. Bunlar; maddi kapasite, fikirler ve kurumlardır. Amineh, ABD'nin bu üç gereklilik konusunda da başarısız olduğunu ve bu sebeple düşüşe geçtiğini savunmaktadır. Bu noktada Çin'in kalkınması da iyi gitmekte olup Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi yeni kurumlar inşa etmektedir. Ancak fikirler konusunda Amineh, Çin'in ne kendi içindeki değişimleri ne de dünyadaki yükselen konumunu tam olarak meşrulaştıramadığını savunmaktadır. Bu sebeple Kuşak ve Yol Girişimi, kuruluş belgelerinde de görüldüğü üzere işbirliğine, kapsayıcılığa ve açıklığa vurgu yapılarak bu yönde atılmış bir adım şeklinde nitelendirilebilir.

Jin Song tarafından kaleme alınan üçüncü bölüm, Çin'in genişlemesinin ardındaki ekonomik tarihi ortaya koymaktadır. Song, 2008 yılına gelindiğinde Çin'in piyasa reformları ve ihracatı teşvik eden ekonomik kalkınma modelinin azalan işgücü arzı ve artan işgücü maliyetleri, verimliliğe zarar veren düşük özel yatırımlar ve düşük iç tüketim nedeniyle miadını doldurduğunu ileri sürmektedir. Song, bu eğilimlere karşı koymak için Çin liderlerinin bölgesel entegrasyon ve kalkınmaya yatırım yaparak ekonomiyi yeniden canlandırmak maksadıyla fazla sermaye ve üretim kapasitesini kullanmak için KYG'yi başlattığını savunmaktadır.

Yongzhong Wang, onuncu bölümde KYG'yi Çin'de bulunmayan önemli doğal kaynakları güvence altına almanın bir yolu olarak nitelendirmektedir. Editörün KYG projelerinin doğasına ilişkin ikinci sorusu ise oldukça açık olup; dördüncü bölümden itibaren beş bölüm ülke veya bölgelerle örneklendirilmiştir. Geliştirilen altyapı projeleri, ev sahibi ülkelerin ihtiyaçlarına göre değişmekle birlikte, büyük ölçekli altyapı veya enerji projeleri olma eğilimindedir.

Buna göre Jeroen van Wijk, Etiyopya'yla ilgili dördüncü bölümde Addis Ababa'daki projeler, Cibuti'ye giden bir demiryolu ve elektrik iletim hatları ile telefon ve internet kapsama alanının genişletilmesi tanımlanmaktadır. Beşinci bölümde Xu Tian, Batı Balkanlar'ı ve Avrupa Birliği'nin (AB) genişleme politikasına karşılık Çin'in KYG'sinin ne şekilde ilerlediğini okuyucuya yansıtmaya çalışmaktadır. Sonraki bölümde ise László Marác, Macaristan örneğini ele almaktadır. Yedi ve sekizinci bölümlerde ise Orta Asya, Ortadoğu ve Asya'da yapılan enerji projeleri ele alınmaktadır. Buna göre, sadece Kazakistan'da 51 proje bulunmaktadır. Orta Avrupa'da ise köprüler, otoyollar ve demiryolları öncelikli konumdadır. 8. bölümde İran, Kazakistan ve Türkiye örnekleriyle başlangıçtaki sorulara cevaplar verilmeye çalışılmaktadır.

KYG'nin ev sahibi ülkeleri nasıl etkilediğine ilişkin üçüncü sorunun yanıtı, her ülke farklı ihtiyaç ve zorluklar ve birbirinden farklı iç politikaya sahip olduğundan dolayı daha karmaşıktır. Yazarlar, KYG'ye ev sahipliği yapan ülkelerde projelerin kalitesi, yerel işgücünün kullanılmaması ve ülkelerin kendi kalkınma planlarıyla örtüşmemesi gibi konularda endişeler olduğunu belirtmektedir. Ancak genel olarak bu kitapta sunulan değerlendirmeler; Çin'in enerji, altyapı ve imalat alanlarındaki büyük yatırım ihtiyacını karşılamaya yardımcı olmasının faydalarını vurgulamaktadır. Ülkelerin Çin'e aşırı borç yükü altına girmeleriyle ilgili zorluklardan bahsedilmekte ve fakat bu hususlar ön plana çıkmamaktadır.

Xiujun Xu tarafından kaleme alınan on birinci bölüm, KYG'nin mevcut düzene alternatif bir platformla kalkınma yardımı sağlayarak uzun süredir geri planda kalmış ülkeler arasında bağlantılar kurmak suretiyle ortak kalkınma hedeflerine odaklandığı görüşünü ortaya koymaktadır.

MEHDİ PARVİZİ AMİNEH, (ED.), ÇİN'İN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ VE YANSIMALARI: HEGEMONYA KRİZİ VE DEĞİŞEN KÜRESEL DÜZEN, ROUTLEDGE, LONDRA 2023, 314 S.

Yazarlar ABD'nin küresel liderliğinin düşüşünü verili olarak kabul etmektedir. Bu noktada yazarlar, genel olarak Çin'in yükselen gücüne ve kabiliyetine odaklanmaktadır. Song, ekonomik bakış açısıyla KYG'nin Çin için daha yüksek üretkenlik, daha yüksek katma değer ve daha iyi bir iç ekonomiye yol açtığını savunmaktadır.

Buna karşılık Anoushiravan Ehteshami, yedinci bölümde KYG'nin Çin'in ekonomik kalkınmasındaki başarılarının bir sonucu olmaktan ziyade; Çin'in iç ekonomisi için bir kurtarma paketi olup olmadığını sorgulamaktadır. Güçlü bir iç ekonomi, Çin'e yurtdışına yatırım yapma ve küresel meselelerde liderlik etme konusunda daha fazla seçenek sunabilir.

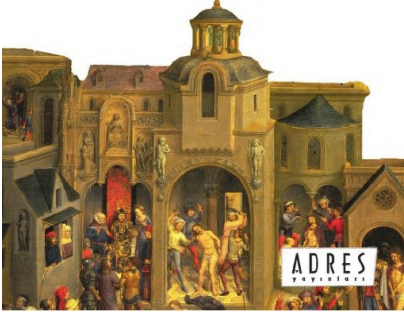
Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Yansımaları adlı bu kitap, Pekin yönetiminin KYG'yi başlatmasının ekonomik gerekçelerini vurgulamakta ve KYG projelerinin belirli ülkelerdeki ekonomik faydalarını incelemektedir.

Söz konusu kitap, bazı eksiklikler içerse de genel anlamda Çin'in bu girişimini anlatma ve bu girişiminin nedenleri ile sonuçlarını ülke ve bölge örneklendirmeleriyle ortaya koyma noktasında önemli hususlar barındırmaktadır. Bu sebeple Çin çalışan araştırmacılar açısından okumaya değer bir eser olduğu ifade edilebilir.

GERARD DELANTY, AVRUPA'NIN İCADI: FİKİR, KİMLİK, GERÇEKLİK, ADRES YAYINLARI, ANKARA 2013, 348 S.*

Gerard Delanty, Inventing Europe: Idea, Identity, Reality, Adres Publishing, Ankara 2013, 348 pgs.

Gamze BAL**

Sussex Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Gerard Delanty, sosyo-politik sorunların kültürel ve tarihsel analizi ve sosyal teori alanında çalışan Delanty, Avrupa'nın sosyal değişimine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Sosyal ve politik teori, Avrupa kimlikleri, küreselleşme, milliyetçilik ve modernitenin kültürel ve tarihsel sosyolojisi alanında 100'den fazla makalesi bulunmaktadır. Ulusal kimlik ve popüler kültür üzerine yaptığı çalışmalar ve konuyla ilgili verdiği derslerin ardından literatürde Avrupa kimliğine doğrudan yönelen çalışma eksikliğinden yola çıkarak Avrupa'nın İcadı kitabını yazdığını kitabın önsözünde belirtmiştir.

Delanty çalışmasında öncelikle literatüre nasıl katkı yapacağı sorusuna yanıt vermiştir. Yazar, Avrupa'nın kurguladığı anlamda Doğu hakkında pek çok çalışma yapılmışken; Avrupa'nın bir başka icadı olan Avrupa olgusunun neredeyse hiç incelenmediğini belirtmiştir. Avrupa olgusu üzerine yapılan çalışmaların çoğu Avrupa Birliği'nin (AB) Avrupa'sını temel alan birleşme olgusuna odaklanmış övgü niteliğinde eserler olması, yazarın çalışmayı yapmaktaki bir diğer gerekçesini oluşturmuştur. Yazar, Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik başlıklı çalışması ile ulusalcılık ve

* **Geliş Tarihi:** 01.03.2023

Kabul Tarihi: 02.05.2023

** Doktora Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: bal.gamze@hbv.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0818-1371.

GERARD DELANTY, AVRUPA'NIN İCADI: FİKİR, KİMLİK, GERÇEKLİK, ADRES YAYINLARI, ANKARA 2013, 348 S.

ırkçılığı tarihsel perspektiften ele alan mevcut çalışmaların aksine; Avrupa olgusunu kimliksel açıdan ele alarak sistemik ve eleştirel bir şekilde çalışma amaçlamıştır.

“Avrupa Karmaşası: Teorik Giriş” başlıklı birinci bölümde yazar, Avrupa fikrinin bir gerçek olduğu kadar her çağda yeniden inşa edilecek şekilde tasarlanan kültürel bir kurgu olarak ele almış ve Avrupa’yı birleştirici olmaktan çok bölücü makro bir kimlik olarak tanımlamıştır. Avrupa’nın tarihsel süreç içerisinde kurgulanışına vurgu yapmak amacıyla Avrupa’dan icat olarak bahsettiğini belirtmiştir.

Avrupa kimliğinin, kültürünün evrenselliğine eleştirel bakış açısıyla ele alan yazar, evrenselliğin ötekiliğin inkarı anlamına gelmediğini; ancak Avrupalılığın ötekinin dışlamasından beslendiğini ifade ederek evrensel bir kimlik olmaktan uzak olduğunu dile getirmektedir.

“Avrupa Fikrinin Kökenleri” başlıklı ikinci bölümde yazar, Batılı olmanın Batılı olmayanlar üzerinde ayrıcalıklı olarak konumlandırılmasına yol açan söylemlere dikkat çekmiştir. Batı-Doğu düalizmine karşılık gelen biz-onlar kutuplaşmasını tetikleyen Avrupa merkezci düşüncenin gelişimi irdelenmiştir.

“Avrupa’nın Batılılaştırılması” başlıklı üçüncü bölümde Avrupa fikrinin nasıl güçlendiğinden ve Ortaçağ’da Avrupa kimliğinin oluşum süreci incelenmiştir. 15. yüzyılın sonuna kadar Avrupa fikrinin karşılığı coğrafi bir kavram olan Avrupa fikri, Osmanlı yayılmasına karşı gösterilen direnç neticesinde Avrupa kimliği olarak kurgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Haçlı Seferleri, İslam’a karşı kutsal savaş fikrini geliştirmiş ve homojen Avrupa kimliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu noktada Delanty, Haçlı Seferleri’nde Avrupa fikrinin merkezi bir öneminin olmadığına dikkat çekmektedir. Ancak savaşçıların “Tanrının Ordusu” olarak isimlendirilmesi, ulus-üstü bir imge olan haçın sembol olarak kullanılması, Hıristiyanlar-kafirler ikileminin kullanılması, kolektif kimlik oluşumunda etkili unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

1453 yılında İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi, Avrupa modernliğini şekillendiren önemli olaylardan biri hatta sıklıkla dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Yazar, yeryüzündeki en büyük İslam Uygarlığı'nın başkentinin Avrupa'da yer aldığını ve bunun "Avrupa'daki Türkiye" olarak anılacak yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan bu durumla birlikte Batı için yalnızca askeri tehdit oluşturmamakta Hıristiyanların kitleler halinde İslam dinini kabul etmeleri de önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu bağlamda 15. yüzyılda Avrupa kimlik duygusunun mevcut olduğu; ortak düşman olarak algılanan İslam, bir başka deyişle Doğu üzerinden kurgulandığı, kimliğin zaferlerden çok bozgunlar tarafından şekillendiği vurgusu bu bölümde öne çıkmıştır.

Bir diğer öne çıkan konu ise keşifler çağının başlamasıdır. Keşiflerle birlikte Avrupa'nın ekonomi anlayışı değişmiştir. Ortaçağ'da tarıma dayalı bir ekonomi anlayışı hakimken 16. yüzyılda deniz aşırı ticaret gelişmiştir. Bu değişim, Avrupa'nın uygarlık fikriyle bütünleştirilmesinin zeminini oluşturmuştur. Yazar, Amerika'nın keşfiyle birlikte de Avrupa kimliği yönünü Batı'ya çevirerek geliştirilmek istendiğini; Doğu sınırına savunma yapılan sınır, Batı sınırına ise genişleme sınırı olarak bakıldığını belirtmiştir.

"Avrupa'nın Sınırları: Değişen Sınırlar" konusunun işlendiği dördüncü bölümde bir Avrupa haritası ortaya koyulmuştur. Birincisi, Batı Avrupa ile farklılıklara sahip olan bölgeler; ikincisi, Rusya ve Türkiye olmak üzere Doğu Avrupa'nın iki tarihi bölüm olmak üzere sınır çizilmiştir. Birinci bölge, Balkanlar'ı da kapsayan Güneydoğu Avrupa'dır. İkinci bölge ise Almanya ile Rusya arasında bulunan Polonya, Baltık ülkeleri, Çekoslovakya ve Macaristan'dır. Esasen bu bölgeler, Avrupa ile Avrasya arasında bir geçiş bölgesi oluşturmakla birlikte kendi içerisinde bir paradoks barındırmaktadır. Bu bağlamda yazar söz konusu bölümde "Rusya Avrupalı mı; yoksa başlı başına bağımsız bir olgu mu?" sorunsalını tartışmıştır. Tartışılan bir diğer

GERARD DELANTY, AVRUPA'NIN İCADI: FİKİR, KİMLİK, GERÇEKLİK, ADRES YAYINLARI, ANKARA 2013, 348 S.

konu ise Doğu Avrupa'nın çekirdek Avrupa'nın yapısının şekillenmesinde nasıl bir rol oynayacağı olmuştur. Nihayetinde fikri anlamda Avrupa ile jeopolitik Avrupa arasında uzlaşmazlıkların varlığından hareketle Avrupa fikri, Batı Avrupa'yla ilişkilendirilmiştir.

“Modernite Döneminde Avrupa” başlıklı beşinci bölümde Rönesans, Reform, Aydınlanma hareketleriyle ilişkili olan modernleşmenin yanı sıra milliyetçiliğin ve romantizmin Avrupa fikri üzerindeki etkileri incelenmiştir. 1776 Amerikan Devrimi, Batı Avrupa'nın özerklik duygusunu güçlendirirken; 1789 Fransız Devrimi'yle Avrupa fikri, Batı Avrupalı ulus-devletler sisteminin oluşmasıyla ilişkilendirilmiş ve normatif bir karakter kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte Avrupa fikri, artık Avrupa modernliği anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak yazar, modernleşme ve Aydınlanma idealleri ile Avrupa fikri arasında kurulan bu bağı basit özdeşlik olarak ifade ederek eleştirmiştir. Rönesans, Avrupa çapında fikirlerin ve tarzların birleşmesini mümkün kılarak Avrupa kimliğinin temelini oluşturan bir görüş önermiştir. Fakat gelişim sürecinde temel modelin reform hareketi olması sebebiyle tam anlamıyla seküler bir kimlik olamamıştır. Reform hareketi, evrensel Hıristiyan düzeni fikrini yıksa da Avrupa kimliğinde Hıristiyanlığı önemsizleştirmemiştir.

Dahası yazar Avrupa fikrinin “Hıristiyan Dünyası” kavramının sekülerleştirilmiş bir dengi olduğunu; aralarında herhangi bir kırılma yaşanmadığını ifade etmiştir. Avrupa kimliğinin temel unsurlarının da ilerleme, uygarlık ve Hıristiyanlığı kurtarma idealleri doğrultusunda şekillendiğinden bahsetmiştir. Yazara göre, ortaya çıkan yeni durumda Hıristiyan-Müslüman kutuplaşması yerini “uygar Avrupalılar”-“uygarlaşmamış barbarlar” antitezine bırakmıştır. Fransız Devrimi'nin Avrupa'ya ortak bir Avrupa kimliği duygusu kazandırmakla birlikte yazar eleştirel bir bakış açısıyla kalıcı bir Avrupa kimliği duygusunun da gelişmesine engel oluşturduğu argümanını bu bölümde analiz etmiştir.

“Doğu’nun Aynasında Avrupa” isimli altıncı bölüm, Avrupa kimliğinin şekillenmesinde iç unsurlardan ziyade; dış faktörlerin etkisinin olduğu varsayımının temelleri ortaya konmaya çalışmıştır. Avrupa tarihinde birleşmiş bir Avrupa kimliği oluşturamayacak kadar çok çatışmanın ve bölünmenin; Doğu ile Batı Avrupa arasında ayrışma; ulus-devletler arasındaki iç mücadelelerin yaşanması, Avrupa kimliğini sınırlandıran nedenler olarak gösterilmiştir. Bu ayrışmalar içinde kolektif kimliğin nasıl oluşturulacağı noktasında evrensellik ilkesi öne çıkmış; Avrupa kendi kimliğini öteki karşıtlığı üzerinden inşa etmeye ihtiyaç duymuştur.

Yazar üst kimliğin inşasında “öteki yoksa da icat edilmeliydi” mantığının hakim olduğunu belirtmiştir. Zira Batı, Doğu’yu kendi terimleriyle tasvir ederek Doğu üzerinde hem ekonomik denetim hem de entelektüel üstünlük kurmaya çalışmıştır. Doğu’nun kendisini Batı’yı örnek alınması gereken bir olgu olarak düşünmesi noktasında bir algı oluşturulmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde, Avrupalı olmayan dünya, bir zamanlar Avrupa’nın olduğu yer olarak görülmeye başlanmış; Avrupa dışındakilere bir başka ifadeyle Doğu’ya “Avrupa ideal bir dünya uygarlığıdır ve görevi dünyayı uygarlaştırmak” mesajı verilmiştir. Oysa yazar, bu algının aksine Avrupa kimliğinin şiddetten ve sömürgecilikten ortaya çıktığına yönelik argümanları bu bölümde incelemiştir.

“Avrupa Kimliğinin Krizi” başlıklı yedinci bölümde yazar “Mitteleuropa” kavramıyla beraber Avrupa fikriyle-faşizm arasındaki bağı ele almıştır. Mitteleuropa kavramı yalnızca bir bölge olarak değil; aynı zamanda Avrupa fikrinden daha fazla ideolojik bir anlam içeren kültürel ve siyasi bir fikrin karşılığı olarak incelenmiştir. Diğer yandan yazar, AB’nin Avrupa ırkçılığını yansıttığını ve Avrupa fikrinden ayrı tutulamayacağına; Avrupa kimliğinin homojenliğini savunan Nazi oluşumu ile Avrupa fikri arasındaki ilişkiye dayandırarak bir sentez yapmıştır.

GERARD DELANTY, AVRUPA'NIN İCADI: FİKİR, KİMLİK, GERÇEKLİK, ADRES YAYINLARI, ANKARA 2013, 348 S.

İlk yedi bölümde Avrupa kimliğinin Batı-Doğu, Biz-Öteki diyalektiği üzerinden yapay bir kimlik inşa sürecine dayandığını kanıtlamayı amaçlayan Delanty, Doğu-Batı kutuplaşmasının arttığı Soğuk Savaş döneminin Avrupa kimliğinin inşasında nasıl bir rol oynadığı problematiğini “Soğuk Savaş Kurgusu Olarak Avrupa” başlığını verdiği sekizinci bölümde analiz etmiştir. 20. Yüzyıl, Batı karşılığının yalnızca Avrupa’dan ibaret olmadığı, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kurulmasıyla Avrupa’nın kurumsal bir yapıya bürünmesi, faşizme son verilmesi gibi önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla Avrupa kimliği yalnızca siyasi değil; ekonomik milliyetçilikle anılmaya başlamıştır. Yazar Charles, de Gaulle’ün her biri kendi çıkarlarının peşinde koşan ama birbirleriyle işbirliğini de muhafaza eden “Ulus-Devletler Avrupası” ruhunu yansıttığı görüşüne atıfta bulunarak yeni kimliğin unsurlarına yer vermiştir.

“Soğuk Savaş Sonrası Avrupa” başlıklı dokuzuncu bölümde yazar, Soğuk Savaş’ın sona ermesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sorunları ve olguların Avrupa kimliği üzerindeki etkilerini irdemiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla yeni devletlerin ortaya çıkması, Avrupa için eskide kalan Doğu sınırı sorunu yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Günümüzde de tartışılmaya devam eden Kafkasya bölgesi Avrupa’ya mı ait? Ukrayna, Belarus gibi ülkelerin Avrupa nazarında statüleri ne olacak? Bu bölgeler, Avrupa’ya mı dahil edilecek; yoksa Rusya’ya mı dahil edilecek gibi konulara yönelik geliştirilen politikaların seyri etnik ve dini açıdan Avrupa kimliği için sorun oluşturabilecek niteliktedir.

Bu bağlamda yazar Soğuk Savaş sonrası dönemi Avrupa kimliği açısından Alman birliğinin sağlanması, Mitteleuropa’nın yeniden keşfi, komünizmden kapitalizme ve komünist dünyadan liberal demokrasiye geçişte yaşanan sorunlar, Batı Avrupa’nın ilerlemesi ve milliyetçilik ve ırkçılığın Avrupa’daki yükselişi konularına ayırarak tartışmıştır. Nihayetinde

yazar, ırksal ve etnik açıdan homojen bir yapıya sahip olmayan Avrupalıların, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yani komünizm temelli tehdit algısının ortadan kalkmasıyla yeni bir meşrulaştırma arayışına girdiklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda Batı, düşman olarak yeniden İslam'ı hedef göstermiştir. Böylece Doğu tehdidi, Güney'e kayarak Avrupa düşmanlığının merkezindeki yerini korumuştur. Yazar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı'nın birleşerek Irak'a saldırmasının bu ötekileştirmenin bir sonucu olarak değerlendirmiş ve Avrupa kimliğinin giderek daha fazla İslam Dünyası'na karşı duran beyaz burjuva popülizmine dönüştüğünü vurgulamıştır.

"Sonuç: Ulus-Ötesi Vatandaşlığa Doğru" başlıklı onuncu bölümün girişinde yazar, amacının Avrupa kimliğinin negatif anlamlar içeren bir fikir olduğunu göstermek olmadığını izahat etmiştir. Akabinde hakim olan Avrupa'nın kapsayıcı olmaktan çok dışlayıcı bir özellik taşıdığını iddia etmiştir. Günümüzde Avrupa'nın eskiye benzer şekilde düşman algısından beslendiğini; Güney'e karşı Kuzey Sorunu'nun hakim olduğunu ve bu durumun bir sonucu olarak beyaz burjuva milliyetçiliğinin popülist söylemde yeni çıkış yolları bulduğunu anlatmaktadır. Yazara göre, ekonomik ve siyasi entegrasyona dayalı AB, ulus-devletler arasında bir birlikteliğin sağlanamamasından doğmasına rağmen nihai anlamda ulus-devletleri güçlendirmiştir.

Dahası birliğin Avrupa'nın Avrupalı olmayanlara yönelik üstünlükçü bakışını engellemeye yönelik bir duruş geliştirmede, Avrupa'nın azınlıklara yönelik politikalarında düzenlemeye ihtiyaç duyulması gerektiğinin altı çizilmiştir. Yazarın getirdiği öneri ise Avrupa fikrinin çok kültürlülükle ve ulus ötesi vatandaşlıkla ilişkilendirilmesi gerektiğidir. Aksi halde Avrupa kimliğine siyasi bir yapılanma olarak bakılması ve kuşkuyla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir.

GERARD DELANTY, AVRUPA'NIN İCADI: FİKİR, KİMLİK, GERÇEKLİK, ADRES YAYINLARI, ANKARA 2013, 348 S.

Kitabın genel çerçevesinden ve bölümlerin ana hatlarından anlaşılacağı üzere yazar, Avrupa kimlik inşasını, Batı'nın üst kimlik algısını pekiştiren çalışmalardan farklı olarak eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Avrupa kimliğinin barış ve uzlaşmadan ziyade ötekileştirme ve tehdit söylemi temelinde inşa edilen bir icat; yapay bir olgu olduğunu kanıtlamaya yönelik örneklerden ve metaforlardan faydalanmıştır. Tarihsel bir arka plan verilmesi, kronolojik sıralamayla bölümlerin oluşturulması, okuyucu nezdinde yazarın argümanlarının daha anlaşılır olmasını sağlamıştır.

Çoğunlukla insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, özgürlük, eşitlik gibi normlarla özdeşleştirilen Avrupa, bir değerler üreticisi ve ihracatçısı olarak toplumlar nazarında konumlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle Batı, rasyonalite ve hümanist değerlerin savunucusu ve uygulayıcısı yani ideal tip olarak görülmüştür. Ancak Batı'nın aslında oluşturmaya çalıştığı kimlikle çelişen bir tarihi geçmişe ve ötekileştirmeden beslenen dünya görüşüne sahip olduğuna yönelik bu okuma, okuyucuya Avrupa ve AB fikrinin gelişmesine yönelik çok boyutlu bir bakış açısı geliştirme olanağı sunmaktadır.